

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN**

**BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
OBOR HISTORIE**

**SONDA DO KAŽDODENNÍHO ŽIVOTA A
MYŠLENÍ STŘEDNÍ TŘÍDY SPOLEČNOSTI
V OBDOBÍ 70. A 80. LET
ORAL HISTORY**

Autor: Alena Krákorová
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 28.2.2008

Alena Krákorová

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé práce
Doc.PhDr. Janě Čechurové Ph.D za vstřícnost a cenné rady.

OBSAH

I.	ÚVOD	5
II.	MOTIVACE A PŘEDPOKLADY	7
III.	TEORETICKÉ ZÁZEMÍ PRO ZPRACOVÁVÁNÍ ROZHOVORŮ S NARÁTORY	14
	1. Úvod.....	14
	2. Sociologicko-psychologicko-filozofické zamyšlení	14
	3. Jazykovědná část.....	24
	4. Historická část odd.1.....	26
	5. Historická část odd. 2.....	41
IV.	ORAL HISTORY.....	43
	1. Metoda oral history.....	43
	2. Můj vzorek (narátoři).....	47
V.	VNÍMÁNÍ ZÁPADU A MOŽNOSTI CESTOVÁNÍ DO ZAHRANIČÍ ZA SOCIALISMU.....	128
	1. Vnímání Západu.....	128
	2. Možnosti cestování do zahraničí z Československa v období tzv. normalizace.....	133
VI.	FORMÁLNOST V ŽIVOTĚ SOCIALISTICKÉHO ČLOVĚKA V OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE.....	139
VII.	ZÁVĚR.....	142
VIII.	PRAMENY A LITERATURA.....	152
IX.	RESUMÉ, SUMMARY.....	154
X.	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA – DOKUMENTY.....	156

ÚVOD

Můj zájem o orální historii a dějiny druhé poloviny minulého století mě přivedl k tématu, které jsem si vybrala pro svou bakalářskou práci. Sonda do života lidí střední třídy v období tzv. normalizace má být sondou nejen do jejich způsobu života, každodenních starostí, vztahů atd., ale také se má pokusit o náhled do jejich duše a myšlení. Aby mohl čtenář lépe posoudit mé závěry a zobecňování na základě analýzy rozhovorů s narátory, věnovala jsem první kapitoly objasněním úhlů pohledu na danou problematiku. Uvádím zde své osobní zkušenosti a míru zainteresovanosti a zejména se zabírám otázkou lidské svobody. Ačkoli jsem věnovala těmto obecným předpokladům pro další analýzu rozhovorů značný prostor, považuji za nezbytné je zde uvést, a zakotvit tak smysl celé práce v jistých souvislostech historických, sociálních i filozofických. Interdisciplinární přístup je pro bližší poznání významu sdělení narátorů nezbytný. Rozhodla jsem se také blíže popsat metodu oral history, aby má práce byla užitečná i těm, kteří se chtějí s postupy této metody blíže seznámit. Teoreticky popsané postupy po té demonstruji na analýzách rozhovorů, které jsem provedla. Na závěr práce jsem kromě shrnutí poznatků zpracovala ještě dvě kapitoly, které se věnují dílčí problematice, na níž jsem narazila. Jedná se o interpretace na základě rozhovorů s narátory. První se týká cestování a obrazu Západu v očích člověka za tzv. normalizace a druhá vnímání formálnosti normalizačního režimu.

Literatura k mému tématu zasáhla do různých oborů. Z historických prací podobného ražení nelze zapomenout na práce Miroslava Vaňka a kolektivu. Ten samý autor se věnuje též metodickým knížkám o oral history. Řada inspirativních vlivů ohledně oral history se objevuje také na internetu. Dále jsou zajímavé ze starších práce Kaplanovy a některé dobové publikace věnující se propagandě a problematice lidské svobody. Z nejnovějších prací o normalizaci lze uvést knihu Zdeňka Doskočila Duben 1969. Velmi mě ovlivnilo dílo Moc a zlo a od P.G.Zimbarda, ve kterém jsou předkládány zajímavé teze ohledně lidského chování a lidské svobody. Též pravicový přístup Czeslawa Milosze, který popisuje své zážitky a dojmy ze socialistického Polska velmi působivě, na mě udělal dojem. Pro podbarvení doby, která mě zajímá, jsem sáhla po knize Vladimíra Párala a samozřejmě jsem sledovala dobové televizní filmy a seriály. Prameny k mé práci jsem sháněla s obtížemi. Potřebovala jsem vidět archiválie bývalé ZPA Čakovice (později Veltech), v níž byli zaměstnáni zejména na postech administrativních moji narátoři. Tyto archiválie byly v prosinci roku 1996 převezeny do SÚA, dnes jsou ve středočeském SOA na Chodovci, kde jsou nezpracovaným fondem ZPA

Čakovice a dostala jsem se k nim díky panu Janu Mládkovi. Probírat se nezpracovaným materiálem byla těžká práce. Upřednostnila jsem proto materiály ROH a ředitelství podniku. Na základě těchto pramenů jsem více pronikla do socialistické frazeologie a každodennosti. Některé zajímavé listy jsem ofotila a staly se součástí této práce (příloha) proto, aby čtenář sám mohl vidět socialistickou podobu administrativy a také, aby se mohl poučit o vzájemných vztazích jednotlivých složek v podniku, které byly ve skrze velmi propletené a jejich činnost byla úzce svázána. Jelikož tato struktura není těžištěm mé práce, zmiňuji se o ní spíše pro dokreslení.

V centru mého zájmu stáli lidé. Měla jsem možnost vést rozhovory s osmi narátory, které spojovalo to, že v době tzv. normalizace byli všichni zaměstnání v ZPA Čakovice a pracovali na postech nedělnických a neřídících, tedy se jednalo převážně o zaměstnance tzv. technicko-hospodářské, kteří pracovali v kancelářích. Na základě této osmičlenné skupiny, v níž byli 4 muži a 4 ženy, jsem provedla sondu do života těchto lidí. Své závěry jsem zobecňovala a převáděla v platnost i pro další podobné případy lidí. Moji narátoři pocházeli veskrze z tzv. střední třídy, k níž je můžeme většinou řadit i nyní. Ještě než jsem s rozhovory začala, kladla jsem si za cíl mého snažení nahlédnout blíže do životů lidí za normalizace, zajímalo mě, jak přemýšleli, co je trápilo a čím se bavili. Zvláštní zájem jsem jevila o to, jaké panovaly vzájemné vztahy mezi lidmi. Z obecného hlediska jsem chtěla zkoumat, jak hluboce lidi poznamenával život v nesvobodě. Zajímalo mě, jak se utvářel jejich světonázor a jak přijímali informace a propagandu. Chtěla jsem přijít na kloub nostalgickému vzpomínání na život za socialismu, které jsem znala z úst lidí kolem mě. Cílem mé práce bylo ponořit se do života lidí, jejichž zkušenosti nám snad pomohou řešit i některé problémy dneška.

Motivace a předpoklady

„Je třeba si uvědomit, že komunismus nevznikl jako lidové hnutí, vytvořila jej skupina pseudointelektuálů, kteří chtěli mít moc nad talenty, schopnostmi, životy a svobodou jiných lidí.

Mysleli si o sobě, že mohou plánovat životy druhých, kteří budou muset tancovat, jak oni pískají! Je to nejarogantnější doktrína, která byla kdy vymyšlena. Je zcela proti lidskému duchu.“

Margaret Thatcherová

„Strana směřuje k nejvyššímu cíli, jaký lidský rod za dobu své existence před sebe postavil.

Odstranění „vykořisťování člověka člověkem“ Znamená to zničení touhy po zisku jako motivace lidské činnosti, její místo má zaujmout motiv povinnosti ke kolektivu...“

Czesław Miłoc, Ztročený duch

Rozhodla jsem se motivačním impulsům, které mě vedly k vypracování této práce, věnovat celou zvláštní kapitolu. Neboť považuji za nutné, zvláště u témat, která se týkají stále „živé“ historie, podrobně rozebrat, jaké jsou mé osobní důvody ke zpracování daného tématu a s jakými předpoklady jsem k němu přistoupila. Chci se proto zmínit o vlivech, které působily při budování mého světového názoru a také o tom, proč vznikl můj zájem o českou historii v období komunistického režimu.

Narodila jsem se v roce 1984. V té době byl můj otec zaměstnán v továrně AVIA Letňany jako technik (předtím absolvoval střední průmyslovou školu, VŠ nedokončil), zatímco matka, která po maturitě na střední pedagogické škole krátce učila v mateřské školce, nastoupila na úseku technické kontroly v ZPA Čakovice. Krátce před tím, než jsem se narodila, se rodiče s mou starší sestrou přestěhovali z Letňan do čakovického bytu, který jim byl přidělen od místního OV. V tomto bytě jsem strávila dětství. Před nástupem do místní základní školy mě rodiče dávali do školky, která sloužila dětem, jejichž rodiče byli zaměstnání v továrně AVIA. Více si pamatuji pouze na prarodiče z matčiny strany. Oba byli v mých očích milí lidé, kteří se o mě a moji sestru rádi starali. Dědeček s radostí vyprávěl o

válce, odebíral Rudé právo, později Halo noviny, zúčastňoval se některých akcí pořádaných komunistickou stranou a až do své smrti byl přesvědčeným komunistou. Babička s ním jeho politické smýšlení sdílela. Moje matka vyrostla v ideálech o správnosti komunistického světonázoru a až později se naučila kritičtěji přehodnocovat tyto ideje. Avšak rodina, škola a různé mládežnické organizace jí naučily chovat se jistým způsobem a používat určité myšlenkové mechanismy, které jí dlouhodobě poznamenaly. Otec pocházel ze spíše intelektuální rodiny. Byl velmi zvědavý, naučil se velmi dobře německy, a tak mohl působit jako překladatel, který se před rokem 1989 dostal i do západního Německa. Tatínek pro mě je člověkem, který své názory často neprojevuje. Nemá rád rozepře a konflikty a tak, pokud to vyžaduje situace, přizpůsobuje se tak, aby nevznikly. To ho stojí podle mého úsudku dost sebezapření. Po roce 1989 si otec spolu se svým známým založili firmu, která v oboru elektroerozivního obrábění funguje na trhu dodnes. Otec má rád historii a zajímá se i o současné dění doma i ve světě. Pokud své názory projevuje, tak jen ve výjimečných situacích a lze je charakterizovat jako jakousi směsici liberálních a sociálních myšlenek. Uvědomuje si výhody, které plynuly z loajálního chování za minulého režimu, a přiznává, že některé věci v životě byly jednodušší a především jasnější. K tomuto názoru se pro jeho rozšířenost mezi pamětníky normalizačního režimu ještě vrátím později.

Zhruba jsem nastínila, jaký vliv na mě měla rodina a prostředí, v němž jsem prožila dětství. Dalším velkým zdrojem informací pro člověka je škola a četba. Ke knihám jsem měla vždy vřelý vztah a četla jsem hodně a se zájmem. Knihy mi přinášely emoce a zážitky. Později obohacení o nové impulsy k přemýšlení. Škola mi nedělala problémy. Největší vliv vidím v tom, že jsem se naučila uvažovat objektivněji a v obecnějších pojmech, dostala jsem nové informace, které jsem musela přehodnocovat a také jsem se musela potýkat s tím, jak vycházet s ostatními lidmi a jak je chápat. Ze sedmé třídy jsem nastoupila na šestileté gymnázium, kde jsem se setkala s některými velmi zajímavými vyučujícími, kteří na mě měli značný vliv. Kromě toho jsem zde projevovala stále větší zájem o historii, psychologii, filozofii, ale také biologii. Zároveň jsem stále více zjišťovala, že se hodně naučím pozorováním a přemýšlením. Na vysoké škole jsem se seznámila především s celou řadou výjimečných osobností a naučila jsem se využívat informace z různých zdrojů k tomu, abych vytvořila něco originálního. Stále více jsem tíhla k novodobým dějinám a když přišel čas rozhodnout se ohledně tématu mé bakalářské práce, začala jsem uvažovat o tom, co bych nejraději objevovala. Bylo mi jasné, že téma se bude nějak dotýkat působení komunistické strany v čele československého státu. Neboť právě tím směrem se ubíral můj zájem nejsilněji. Historie, která se nás stále dotýká a která se nám neustále připomíná, je pro mladé historiky

polem dosud řádně neoraným. Myslím, že potřebný odstup, který by daný badatel měl k tomuto tématu mít, je právě takový, aby badatel nebyl poznamenán školských systémem komunistického režimu a aby se na něm tento režim nijak přímo negativně nepodepsal, co se týče újmy psychologické popř. materiální. Samozřejmě neupírám snahu o interpretaci tohoto dějinného období ani osobám, které toto kritérium nespĺňují, ale vždy je potřeba zmínit své stanovisko a předem upozornit, aby bylo jasné, z jakého úhlu tuto interpretaci nahlížet. Z toho důvodu se i já snažím vylíčit blíže svůj postoj a přístup, aby nevznikaly nejasnosti a chyby při pochopení mé práce u případného čtenáře.

Co mě osobně vedlo k bádání o normalizačních letech, byl nejen pocit z nedostatečné informovanosti o této minulé etapě, ale také údiv nad rozličnými informacemi, které přicházely z různých stran společnosti. Zatímco v okruhu mé rodiny a našich známých jsem slychala s jistou melancholií vzpomínání na ta bezstarostná léta a zdůrazňování tehdejších výhod v protikladu k dnešním každodenním strastem, popř. z úst některých lidí výrazné nadávky s použitím peprných slov směřujících na účet komunistů, které se zdály být projevem značné nenávisti ke strůjcům režimu let 1948-1989. V médiích a intelektuálním prostředí jsem se setkávala s kritickým hodnocením, které veskrze zavrhovalo vše, co souviselo s komunisty a naproti tomu stavělo dokonale fungující systém demokratický. Nakonec velmi ojediněle jsem narazila na mínění, v němž byla snaha poukázat objektivně na klady a zápory obou režimů. Takový přístup jsem zaznamenala u pár přemýšlivých jedinců, kteří se nespokojili s jednoduchým rozlišením na dobro a zlo. A takový přístup je mi osobně nejbližší. Snaha pochopit co nejpřirozeněji skutečnou realitu skrze to, co považujeme z humánního, psychologického a filosofického hlediska za obecně správné a zároveň skrze jedinečné zkušenosti každého jedince ovlivněné řadou osobních prožitků a názorů. Logicky pro mě není přijatelné, že něco je čistě špatné a něco čistě bez chyb. Tento princip jsem uplatňovala také při svém výzkumu. Vycházela jsem z jistých základních předpokladů a dále se plně otevřela názorům ostatních lidí, které jsem samozřejmě zhodnotila vzhledem k pochopení dané osoby. V zásadě je můj přístup liberální a kriticky hodnotící. Obecné historické znalosti o komunistickém režimu jsou samozřejmostí.

Jak jsem uvedla, názory lidí na etapu naší minulosti, která skončila teprve před 18-ti lety, se velmi různí a přesto, že komunismus byl oficiálně odsouzen jako zločinná doktrína, jsou stále lidé přesvědčení o její úplné či alespoň částečné správnosti, stejně tak jako se najdou vlažní i radikální odpůrci komunistického experimentu v dějinách Československa. Co vede k tak rozdílným názorům a jak tedy chápat komunismus, když jedni ho vychvalují a druzí zavrhují? Zkušenost každého je jedinečná, lze tedy vypátrat nějaké obecné zákonitosti?

Je možné nalézt původ myšlenek lidí? Pokusím se o to alespoň do jisté míry. Myslím totiž, že při rozumném pochopení lze zjistit mnoho o komunistickém režimu i o principech uvažování lidí v něm žijících. Předpokládejme, že na tyto lidi působí prostředí, které jim přináší informace a zároveň u nich platí jisté obecné psychologické procesy.

Předpoklady, s nimiž jsem přistupovala k uskutečňování, analýze i interpretaci rozhovorů vedených v rámci mé práce, rozeberu podle jejich charakteru podrobněji v následující kapitole. Zde bych ráda načrtla jen některé základní předem vypočítávané aspekty. V první řadě se pokusím rozdělit socialistickou společnost a nějak blíže charakterizovat „střední třídu“, na níž jsem se v mém projektu zaměřila.

Pokud hovoříme o společnosti v období tzv. normalizace, hovoří se často o rezignaci lidí na účast ve veřejném životě a jejich většímu uchýlení do soukromí, kde jim režim umožnil realizovat se. Tento proces lze chápat jako následek ztroskotání nadějí Pražského jara a odpověď na znovu upevňování komunistického režimu s nástupem tzv. normalizace. V souvislosti s tím se hovoří také o vzniku tzv. chalupářské subkultury jako o určitém druhu úniku z reality socialistické každodennosti. Samozřejmě rozmach chalupaření souvisel též s větším finančním potenciálem širších vrstev společnosti a také s dostupností materiálu (nelze opomenout nelegální vyvážení materiálu z továren). Zamýšlíme-li se nad společností reálného socialismu na prvním místě, musíme zmínit dělníky. Tato protěžovaná vrstva obyvatelstva se ocitá v zajímavé pozici. Propaganda zdůrazňuje dělnickou vládu a nadřazený význam dělnictva, oslavuje dělnické hrdiny a ctí kult práce. Zároveň samozřejmě dělnická třída nevládla, dokonce její práva byla omezena navíc jejím jménem. Stávka byla nepřipustná, odborová organizace byla provázána s KSČ a táhla s ní za jeden provaz. Ústy Czeslawa Milocze : *„...v myslích dělníků lze pozorovat rozdvojení a rozkolísanost. Na jedné straně oceňují výhody, jaké jim systém poskytuje. Nezaměstnanost patří minulosti. Naopak, rukou se chronicky nedostává. V zaměstnání je nejen hlava rodiny, najdou ho i ostatní její členové, kumulace výdělků způsobuje, že si rodina (v období, kdy jsou obchody lépe zásobeny) může žít lépe než kdysi. Dělníkovy děti mají usnadněnou možnost společenského vzestupu, z nich se rekrutují kádry nové inteligence, jakož i obsazuje aparát. Dělník (v některých průmyslových odvětvích) pociťuje profesionální hrdost, cítí se spoluvlastníkem továrny. Má možnost vzdělávat se v nesčetných večerních kurzech. Na léto může získat, je-li dobře zapsán u Strany, bezplatnou dovolenou v rekreačním středisku. Na druhé straně se nemůže nijak bránit vykořisťování zaměstnavatele, jímž je stát. Funkcionáři odborového svazu (čili, jako všechno ve státě, převodové páky Strany) tvoří s vedením závodu jednotný tým, který má na zřeteli především zvyšování výroby. Dělníkům se vysvětluje, že stávka je zločinem: proti komu by*

měli stávkovat? Proti sobě? Výrobní prostředky přece patří jim, patří jim stát. Takové vysvětlení však v sobě nemá příliš přesvědčivosti. Cíle státu nejsou totožné s cíli dělníků, kterým není dovolen, říci nahlas, co vlastně chtějí. Státy střední a východní Evropy vyrábějí, aby zvedly potenciál Impéria a napracovaly hospodářskou zaostalost Ruska. Dělníci nemají na výrobní plány žádný vliv: ty se netvoří podle potřeb občanů. Většina vyrobeného zboží odtéká na Východ. Kromě toho je každý produkt práce dělnických rukou předmětem početných účetnických operací. V závodě sedí celé štáby úředníků, kteří počítají, zapisují, vedou statistiky, totéž se děje ve státě na všech stupních hierarchie – také ve státním velkoobchodě a v obchodech státní maloobchodní sítě.“¹

V několika posledních větách citace C. Milocz naráží na problematiku byrokracie a úřednického aparátu. Tato velmi početná skupina lidí je složením i zájmy značně rozmanitá. Najdeme zde jak straníky tak nestraníky, příslušníky střední vrstvy, pracovníky dělnického původu a také zástupce inteligence. Rozhodla jsem se zahrnout do této skupiny také úsekové vedoucí, kteří nepracovali manuálně, ale spíše se věnovali úřednické činnosti související s vedoucí funkcí. Zároveň ovšem nepracovali ve funkcích řídicích. Tuto skupinu čelních představitelů, kteří byli přímo napojeni na vyšší nadpodnikové struktury, jsem ve svém projektu ponechala stranou. Zaměřila jsem tedy především na zaměstnance v kancelářích, kteří se zabývali běžnou administrativou, k nimž řadím též vedoucí pracovníky. Co je charakteristické pro tuto skupinu lidí? Již jsem se zmínila o její značné rozmanitosti, co se týče původu i smýšlení. Podívejme se nyní blíže na inteligenci. I tato skupina je vnitřně diferencována, existují v jejím rámci skupiny, které se od sebe odlišují postavením ve společnosti i významem. Nástup normalizace tuto skupinu poznamenal mimo jiné i psychologicky. Vyrovnávání se s tím, co se dělo, probíhalo u každého individuální cestou, ovšem lze demonstrovat pár příkladů. Řada zástupců inteligence² zůstala ve strukturách a na povrch demonstrovala loajalitu, čímž se připojili k „mlčící většině“, jiné můžeme díky jejich morálním postojům a odvaze řadit do tzv. „sedé zóny“, která se odlišovala od „mlčící většiny“ tím, že měla často kontakty na disidenty, sdílela s nimi jejich názory, podporovala jejich

¹MILOCZ, Czeslaw, *Ztročený duch*, TORST, Praha, 1992, str. 177

² Vymezení pojmu inteligence se liší. Blíže si tímto zabývá projekt „*Dělníci a inteligence*“, na kterém v současné době pracuje COH AV ČR. V mém případě jsem chápala inteligenci jako skupinu lidí vysokoškolsky vzdělaných, kteří se zabývali v zaměstnání svým oborem na odpovídajícím postu. Popř. jsem zahrnul skupinu lidí, které bylo odpovídající zaměstnání znemožněno, a tudíž se musela realizovat jiným způsobem (působení v disentu, podřadné zaměstnání, emigrace...). Dále můžeme vyzorovat takové, kteří prokázali dostatečné nadání, ale nebylo jim z kádrových důvodů umožněno ani odpovídající studium. Další dělení inteligence: nejpočetnější skupina lidí se přizpůsobila životu v socialismu, a přestože s režimem vnitřně nesouhlasili, nedávali to najevo a naopak projevovali svou loajalitu. Značný společenský vliv měla tzv. tvůrčí inteligence (herci, umělci), další skupina humanitní inteligence zahrnuje učitelé, lékaře, právníky, duchovní. Osobní postoje každého zástupce inteligence se odlišovali.

činnost a snažila se jim pomáhat. „Šedá zóna“ existovala ve všech sociálních vrstvách, avšak typická byla zejména pro tvůrčí inteligenci. Někteří příslušníci „šedé zóny“ se dočkali i perzekuce.

„Mlčící většina“ je označení, které používá např. Milan Otáhal, a lze jej charakterizovat loajálním přístupem k režimu přes vnitřní nesouhlas, který se neprojevuje. Takový přístup v sobě nese hořké sebezapření a odevzdání se nutnosti, přizpůsobení se momentálním podmínkám z důvodu zabezpečení svých životních potřeb. Pokud považujeme v období tzv. normalizace tento přístup za většinový, tak napravo od tohoto středu se nachází „šedá zóna“ a disent a na opačném pólu máme osoby, které podporují režim z vlastního vnitřního přesvědčení a také ty, kteří se zaobírají především svým úspěchem, uvažují chladně a dokáží se přizpůsobit do té míry, že využijí nastolené podmínky k vlastnímu obohacení. Nejprve k první skupině, která je pro historický výzkum velice zajímavá. Přesvědčení komunisté. Z čeho pramení jejich víra? Jde jen o naučené schéma, které rozlišuje věci na dobré a zlé podle komunistických idejí a marxistické filozofie nebo jde o vlastní myšlenkový proces, který dovede jedince k víře v neomylnost a jedinečnost utopické teorie a tím i k podpoře experimentu, který by měl naplnit nejvyšší ideály? Jakou roli zde sehrává válečná zkušenost? To jsou všechno velmi zajímavé otázky a z mého pohledu všechny v nich zmíněné aspekty spolu s dalšími faktory zde hrají svou úlohu. Největší množství zastánců komunistického smýšlení najdeme mezi občany starší generace, kteří pocházeli z dělnických rodin a prožili válečné strasti stejně tak jako vlnu nadšení z osvobození Rudou armádou. Řadě z nich se v následných poválečných letech začalo dařit lépe, než byli zvyklí, a komunistickou propagandou hlásaná hesla u nich nacházela patřičnou odezvu. Těsně po válce nacházeli komunisté pod vlivem nadšení z osvobození podporu v poměrně široké skupině lidí, toto prvotní nadšení však v průběhu 50. a 60.let postupně vychladlo. Komunistický režim začal pohlcovat i lidi z vlastních řad, 50.léta ukázala pravou tvář změn, které socialismus přinášel, a do myslí občanů se vrývaly stále větší pochybnosti o správnosti socialistického zřízení, které vrcholil v druhé polovině 60.let resp. Pražským jarem. Neúspěšný pokus o reformu podlomil také poslední víru v možný lepší socialismus ve státě. Reforma už nebyla na pořadu dne. Bylo jasné, že vládní struktury se snaží držet režim za každou cenu ve starých kolejích, a tak se dalo pouze pomalu podryvat a čekat, až se zkostnatělý systém rozsype. Skupina přesvědčených komunistů to viděla z jiného úhlu. Padesátá léta hodnotí jako historický sled nutných opatření, která zbavila stát vnitřních nepřátel, škůdců a podryvačů. To, že krvelačná komunistická mašina semlela i pár stoupců z vlastních řad, považují za oběť změnám k lepšímu. Pražské jaro chápal zarytý komunist a stoupenec sovětského myšlení jako herezi a

špatnou věc a všechny události sledoval z povzdálí čekaje na reakci ze strany Sovětského svazu. Normalizace byla v jeho očích vítána, s chutí se zúčastňoval průvodů a veselic a pozorně naslouchal oficiálním médiím, nadával západním imperialistům a nedokázal pochopit nepokoje konce 90.let, nedokázal pochopit Sametovou revoluci, nevěděl, co se děje a proč se bourá něco, co je zdrojem takového blahobytu. Zaslepenost tohoto člověka neznala mezí. Veškeré nedostatky obhajoval neustálým upozorňováním na významnou roli Sovětského svazu a komunistické strany, zakládal na jejich neomylnosti a důvěřoval jim, neboť to byl jeho život, to byly jeho jistoty.

A co skupina prospěchářů? Takoví se najdou vždy a všude. Snahu vyniknout, dosáhnout moci a bohatství, zná snad každý člověk. Ovšem každý se o to pokouší jinou cestou. Někdo zná své schopnosti a zná svou míru a nepřekročí své hodnoty, které považuje za obecně správné. Jiní vyznávají takové hodnoty, které se zrovna aktuálně hodí vyznávat, protože právě v tom spatřují jedinou správnou životní cestu. Takoví lidé byli za války označováni kolaboranty, za komunistického režimu to byli přísluhovači a dost často patřili mezi vedoucí kádry, ačkoli to třeba vůbec neodpovídalo jejich vzdělání či schopnostem. Každý člověk je jiný. Někdo dokáže být tzv. bezpátečný a jít „přes mrtvoly“, jiný je daleko nadanější, ale musí sklonit hlavu, další má štěstí a zachová si svou důstojnost a slušné chování i přes všechna pokušení. Různé přístupy a různé pohledy, různé modely chování s jediným cílem - obstát tváří v tvář komunistickému experimentu. Snad nám metoda oral history pomůže více proniknout do myšlení tehdejších občanů ČSSR a napomůže tak k většímu pochopení jejich chování.

Pokud chceme dospět k odhalení těchto závažných věcí, je také nutné brát zřetel na další aspekty charakterizující lidské chování. O tom, co podmiňuje lidské formy chování atp., se rozepíši v následující kapitole. Avšak zbývá ještě dodat, že jsem se ve svém projektu snažila zohlednit to, aby polovina narátorů byly ženy a druhá polovina muži. Od žen jsem očekávala citlivější vyprávění s větším ohledem na rodinu, lásku atp., zatímco u mužů byl předpoklad, že se více budou šířit o pracovních záležitostech a budování kariéry a postavení. Zároveň jsem očekávala, že ženy ke mně budou otevřenější a upřímnější nežli mužská polovina pamětníků. O tomto dále blíže pojednám v kapitole věnující se oral history. Zde jsem pouze naznačila různé podoby předpokladů, se kterými přistupuji k rozhovorům a jejich zpracovávání. Tyto předpoklady budou nadále rozvíjeny v následujících kapitolách.

TEORETICKÉ ZÁZEMÍ PRO ZPRACOVÁVÁNÍ ROZHOVORŮ S NARÁTORY

*Lidská podstata není nějaké abstraktum vlastní jednotlivému individuu,
ve skutečnosti je to souhrn společenských vztahů.*

KARL MARX

*Poezii, jak ji známe dosud, můžeme definovat jako výraz individuálního temperamentu
prolamující společenskou konvenci. Poezii Nové víry můžeme naopak definovat jako výraz
společenské konvence prolamující individuální temperament*

CZESLAW MILOCZ, ZOTROČENÝ DUCH

*Představte si, že cílem vašeho nepřítele je ovládnout každou vaši myšlenku
Pocit, čin tak, že se vám stanou cizími.*

P.G.Zimbardo

1. ÚVOD

V návaznosti na předchozí kapitolu se zde budu věnovat předpokladům a obecnému teoretickému zázemí, které považuji za nezbytnou součást celého projektu. Při snaze o pochopení historie z pohledu každodennosti nelze zapomínat na jisté obecně platné procesy, které ovlivňují život člověka i společnosti. Abychom mohli lépe proniknout k těmto principům, přicházejí nám na pomoc obory jako sociologie, psychologie, filozofie, jazykověda a další, bez jejichž pomoci se neobejde žádný kvalitní projekt oral history. Co historikovi nabízí interdisciplinární přístup a co je obsahem sdělení výše zmíněných oborů, bude blíže popsáno právě v této kapitole. Pokusím se nastínit člověka jako jednotku, na kterou působí historické dění a zároveň je její myšlení ovlivněno vlastními schopnostmi (mohou-li se v daném čase a prostoru rozvíjet). Následně je třeba chápat společnost z pohledu toho, že ji tvoří množství individuí.

2. SOCIOLOGICKO-PSYCHOLOGICKO-FILOZOFICKÉ ZAMYŠLENÍ

*„Člověk“ jako pojmové označení druhu se nevidí rádo. Kdokoli se zamyslí nad jeho
vnitřními potřebami a stesky, bude obžalován z buržoazních tendencí. Nic nesmí přesahovat
popis jeho chování jako člena sociální skupiny. Je to nezbytné, neboť Strana, která člověka*

*traktuje výhradně jako výslednici společenských sil, je toho názorů, že typově se stává takovým, jakým si ho vyobrazuje. Je to společenská opice ...“*³ od níž je vyžadována poslušnost a vhodné chování. Jak lze takové poslušnosti u člověka docílit? Předpokládejme, že vliv, který má společnost v jisté historické etapě na každého jednoho člověka, utváří značnou část jeho světa. Přičemž vzorce k chování společnosti vznikají v podstatě jako samovolné následky historických procesů⁴ a jejich nositeli je vládnoucí skupina lidí. Tato vláda, ať je jakákoli z pohledu politického, vyžaduje svou legitimaci a důvěru ze strany skupiny nevládnoucí. Pokud si vláda získá sympatie většiny (ať už slovy či činy s využitím určité situace), její moc nad masou narůstá, v jejích rukou se ocitá výchova a možnost ideologicky působit pro vlastní prospěch. Vláda sílí ve chvíli, kdy nevládnoucí masa již pro ni není partnerem, díky kterému může fungovat, nýbrž pouhou skupinou, díky níž uplatňuje veškeré své zájmy a již může ovládat prostředky, jakými se jí zachce. Takové vlády vnímáme jako nedemokratické. Tam, kde začne být porušována a utlačována individuální svoboda, ať už ve jménu většiny nebo menšiny, tam končí veškerá možnost rozvoje společnosti. Dochází jen ke strádání a ničení zárodků jakéhokoli přirozeného pokroku. Otázka lidské svobody je proto v dějinách jednou z nejzásadnějších.

Svoboda lidského ducha je zárukou individuálního rozvoje, potažmo rozvoje společnosti. Jen svobodné myšlení umožňuje dospívat k vyšším cílům. Zároveň podněcuje lidskou snahu a vyžaduje aktivní přístup. Svoboda je zodpovědnost, svobodná mysl čelí překážkám, které musí překonávat, aby nastalo uspokojení. Svobodný přístup rozhodně není jednoduchý. To musíme mít na paměti, abychom lépe porozuměli tomu, proč lze člověka zbavit uvažování o jeho svobodě. Svoboda vyžaduje osobní sílu a intelekt, kterých se mnohým nedostává, a proto jsou více náchylní k případnému ovlivňování vnějšími impulsy, které jim nabízejí jistoty a pevnou půdu pod nohama. Člověk ve víru dějin buď podlehne a nechá se svou myslí manipulovat nebo se postaví do role toho, kdo musí snášet veškeré nevýhody nekonformního přístupu.

*„Lidé jsou svobodní, jestliže žijí a tvoří na základě pravdivého vědeckého poznání, uvědomění a přesvědčení, které se promítá v jejich činnosti a ve způsobu života“*⁵, tvrdí Václav Brychnáč ve své studii o svobodě člověka z roku 1979. Jeho ústy sledujeme socialistický názor na svobodu člověka, která se nachází v přizpůsobení se hlásané „pravdy“ a

³ MILOCZ, Czeslaw, *Zotročený duch*, TORST 1992, str.192

⁴ V tomto ohledu mě napadá otázka vlivu jedince na tvorbu dějin. Jisté nadané osobnosti jsou jistě hybateli dějin, lze se však i na ně dívat jako na „syny a dcery“ historického procesu, který se odvíjí v daném čase a prostoru.

⁵ BRYCHNÁČ, Vlastimil, *Socialismus a svoboda osobnosti*, HORIZONT 1979, str. 83

v důvěře a oddanosti „správné věci“, podle něj: „*Je-li soukromé vlastnictví, znamená to vykořisťování, tudíž žádná svoboda!*“⁶ Z toho vyplývá: „*Svoboda člověka znamenající všestranný rozvoj osobnosti, tvořivých lidských sil, je v těchto podmínkách nereálná a nemožná, kapitalistické podmínky znamenají jednostranný a deformovaný rozvoj člověka, podřízený antagonistickým protikladům společenské dělby práce, soukromé vlastnictví vylučuje společenskou rovnost všech a všestranný rozvoj osobnosti. V důsledku soukromého vlastnictví, vykořisťování, zájmů vládnoucí třídy, je kapitalistická společnost společností antihumánní.*“⁷ V tomto přístupu k pojetí svobody se promítá výrazný materialisticko-dialektický přístup, vulgarizace vědy sloužící propagandistickým cílům. Svoboda v socialismu je synonymem pro poslušnost. Samozřejmě dochází i na tomto poli ke kritice třídního nepřítele, který je zároveň nepřítelem svobody a rozvoje. „*Lidé v žádné společnosti, ani v socialistické, nežijí nezávislým, čistě individuálním životem. Pouze buržoazní interpretace hlásá iluzorní nezávislost člověka, jeho soukromí, tudíž jeho zdánlivou svobodu...*“⁸, obhajuje V. Brychnáč s marxistickým přístupem a staví vedle sebe soukromí a svobodu, jakoby čistě vlastnictví majetku mělo znamenat svobodu. To samozřejmě neodpovídá abstraktním hodnotám, které hlásá západní filozofie, která spatřuje svobodu v duchovnu. Ovšem zjednodušení, které Brychnáč používá, má upozornit na špatné postoje buržoazního světa. Hlavním smyslem jeho studie není pochopení svobody osobnosti, ale její vysvětlení v konvencích marxistického a socialistického učení.

Úspěch socialismu závisel jak na správném využití situace, tak na schopnosti využít všech prostředků k ovládnutí lidské mysli, nabourání tradičních hodnot společnosti a jejich přeměnu v takové, které by zajistily stabilizaci režimu (potažmo skupiny čelních představitelů, kteří byli prakticky u moci). S takovými prostředky k šíření ideologického učení jsme se mohli setkat téměř ve všech oblastech každodenního života. Četba, rádio, televize, přednášky, školní výuka a další, všechno bylo napuštěné ideologickým sérem komunistické strany. Neustále opakované „pravdy“ se neměnily s postupem let, a tak se stávaly už jen prázdnými hesly, která byla přijímána automaticky či s nadsázkou. Dnes jsou tato hesla pro některé pamětníky normalizace předmětem nostalgických vzpomínek na mládí, popř. námětem na recesi. Avšak v průběhu normalizace se nesmál téměř nikdo. Vládnoucí atmosféra respektu, popř. strachu, to nedovolila. Cena, která by musela být za takový smích zaplácena, se rovnala tomu, vzdát se svých každodenních jistot a jednoduchého života.

⁶ tamtéž, str. 15

⁷ tamtéž, str. 15

⁸ tamtéž, str. 71

Působení propagandy tedy s postupem let jakoby ztrácelo na agresivnosti a v obrazu reality ztrácelo i na obsahu, avšak to její význam nijak nesnižuje. Přeci jen přes 40 let působení socialistického myšlení na psychiku lidí i celého národa zanechalo své výrazné stopy.

Množství a charakter informací, které se ke člověku dostávají od brzkého věku výrazně utvářejí jeho světonázor a ovlivňují jeho chování. Je tedy možné, pokud někdo ovládne informační zdroje, aby do lidí vkládal jen jisté spektrum informací, bez možnosti svobodné volby. V příznivých podmínkách tak dochází k jakémusi ovládnutí myslí mas a k jejich manipulaci. Člověk, který se narodí do takového prostředí má velmi ztíženou možnost svobodného rozvoje, neboť podněty, které dostává ho směřují jedním vybraným - „správným“ směrem. Kritické myšlení není podporováno, pokud se projeví, bývá často výsledkem rodinné výchovy a potřebných charakterových rysů. Komunisté používají svá slova a své pravdy, které mají být přijaty za jediné a neoddiskutovatelné. Jejich rétorika a sémantické překrucování proniká skrze sdělovací prostředky a vzdělávací systém do každého individua. Vytváření obrazu nepřítele a vyvolávání atmosféry strachu před ním jen podpoří všeobecnou nenávisť. Stejným způsobem je budována láska k Sovětskému svazu, obrazem osvoboditele a ochránce. Tyto obrazy působí na lidskou přirozenost naléhavě. Je málo těch, kteří si cení svobody více než bezpečnosti.

O značném vlivu televize a dalších sdělovacích se mnoho dozvíme ze studií P.G.Zimbarda, který o nich hovoří ve své knize *Moc a zlo* např. na stranách 32-33, kde dokazuje konkrétní působení televizních zpráv a pořadů na společnost na různých příkladech.⁹ Zimbardo se na dalších stránkách zmíněné publikace zabývá způsoby ovládnutí lidské mysli a chování, předkládá celou řadu experimentů, včetně programu vedeného CIA, v jehož rámci měly být vyvinuty technologie pro narušení a pak přeprogramování individuálních zvykových vzorců, vnímání, myšlení a chování.¹⁰ O tom, že něco takového je skutečně možné nejen v knize G. Orwella *1984*, ale také ve skutečném životě, se dozvíme dále. Děsivý obraz o experimentu Jima Jonese v džungli v Guyaně je hrozným příkladem toho, jak lze použít Orwella jako příručku k provedení něčeho, co v našem světě považujeme za naprosto zvrácené.¹¹ A jak se podařilo přimět účastníky k podílení se na tak nelidském experimentu? Stačilo pozměnit významy slov a činů, tím posunout lidské hodnoty do jiných rovin, a pak už jen pokračovat ve jménu „dobré věci“ dále. Vnímání lidí je pootočeno do té míry, že se změni

⁹ ZIMBARDO, P.G., *Moc a zlo*, Vize, 2005, popř. více na www.zimbardo.com nebo www.psychologymatters.org

¹⁰ ZIMBARDO, P.G., *Moc a zlo*, Vize, 2005, str. 98

¹¹ tamtéž. Str. 99 a dále

i souzení viny a nevinu. Například ve válce je smrt nepřítele posuzována jako dobrá věc, zatímco v dobách míru je smrt člověka vážným hříchem. S myslí a s chováním člověka tedy manipulovat lze. Podívejme se na některé konkrétní způsoby, kterými toho lze dosáhnout, pomocí citace ze Zimbardovy knihy.

„ K vlivovým principům(...) na přinucení obyčejných lidí, aby dělali věci, o nichž si původně mysleli, že by je nedělali, patří následujících deset:

- 1. Nabídnout takovou ideologii, aby velká lež poskytla ospravedlnění jakýmkoli prostředkům na dosažení zdánlivě žádoucího a významného cíle. Uvést přijatelné zdůvodnění či racionální důvody k podílení se na nežádoucích akcích, například chtít po lidech, aby si zlepšili paměť rozumnou strategií trestů. (...)*
- 2. Připravit nějakou formu slovního či písemného závazku, který toto chování uzákoní.*
- 3. Přidělit účastníkům nějaké smysluplné role (učitel, žák), jejichž kladné hodnoty a vzorce reakcí si už dříve osvojili.*
- 4. Uvést základní pravidla, která se musí dodržovat a která dávají smysl ještě před jejich skutečným použitím. Mohou však být použita libovolně ke zdůvodnění bezduché poslušnosti. Udělat tato pravidla vágní a měnit je podle potřeby.*
- 5. Změnit sémantiku činu, herce i činnosti (ubližování obětím změnit na pomoc, učícím se tím, že je budou trestat).*
- 6. Vytvořit příležitosti k rozptýlení zodpovědnosti za záporné výsledky, zodpovědní budou jiní, nebo nebude jasné, zda se za zodpovědného má pokládat konatel.*
- 7. Cestu ke zlu začínat malým bezvýznamným krokem.*
- 8. Dosáhnout toho, aby kroky na této cestě byly tak drobné, že se stěží dají odlišit jeden od druhého.*
- 9. Měnit povahu vlivové autority od původně „oprávněné“ k „neoprávněné“ a vyžadovat iracionální projevy počáteční poddajnosti až k pozdější nejistotě, požadovat ale přitom neustálou poslušnost.*
- 10. Učinit „náklady na vystoupení z pokusu“ vysoké a proces vystoupení zkomplikovat připuštěním obvyklé podoby slovního nesouhlasu, což dělá lidem dobře, trvat však na poslušnosti v chování („Vím, že taci nejste, ale prostě pokračujte, jak vám říkám.“).*

Takové postupy se používají pro různé vlivové situace, v nichž autority vyžadují plnění svých rozkazů. Ví však, že jen málo lidí by se podílelo na “ závěru “ konečného řešení, aniž by byli nejprve důkladně připraveni psychologicky na konání „nemyslitelného“.^{12 13}

¹² tamtéž, str.45 – 46

Již výše padla zmínka také o významu bezpečnosti v lidském uvažování. Z lidské přirozenosti je strach o vlastní život a vlastní jistoty nejsilnějším motivačním aspektem. Je-li ohrožena bezpečnost, veškeré ostatní potřeby ustupují do pozadí. Pak se zde ovšem otevírá obrovská možnost pro ovládnání společnosti pomocí vyvolávání pocitu ohrožení. Do středu je postaven obraz nepřítele, který je odlištěnou bytostí s barbarským chováním a kterého je zapotřebí zneškodnit, aby neohrožoval mír a bezpečí každodenního života. Uvažování je v tu chvíli ovládáno pudem sebezáchovy, a tak je podněcována nenávist, která vede k odsouhlasení zničení nepřítele. Hodnota životů druhých lidí a dětí ztratila význam. Z vlády se stává ochránce, který ve jménu lidí šíří dobro! Takový postup se v historii mnohokrát opakoval, svou roli sehrál také v socialistickém státě, kde byl součástí tohoto obrazu ještě vnitřní nepřítel, což vedlo k celkové atmosféře nedůvěry mezi lidmi, k udavačství a ostražitosti.

Vraťme se ještě k prostředkům šíření ideologie a propagandy a k otázce informací a podívejme se na to z pohledu socialistické rétoriky. „*Formování socialistického člověka je závislé na přeměně vědomí postojů, jednání lidí, základem je vytváření a prohlubování socialistického vědomí na základě marxisticko-leninského světového názoru a komunistické výchovy (!!!). Jsou to procesy, které zákonitě vedou k rozvoji socialistické osobnosti, individuality.*“¹⁴, píše V. Brychnáč a na jiném místě upozorňuje: „*Reálná svoboda se projevuje především v cílevědomém poznávacím procesu a praktickém osvojení a ovládnání objektivních podmínek, zákonů, ve využití objektivních možností.*“¹⁵ Co je na tomto vyjádření do očí bijící je především fakt, že pokud bude individuum tímto způsobem postupovat, pak může nastat rozpor mezi tím, co si osvojilo a co mu říká svědomí. Morální kodex lidského chování má přeci jen jisté pevné všeobecně platné hodnoty, jejichž nedodržení provází nepříjemný pocit viny. Ten sice lze vytěsnit či nevnímat, ale zničit ho nelze. Co se týče samotného šíření informací a jejich charakteru, dozvídáme se toto: „*Prostředky masové*

¹³ Pro zajímavost na tomto místě uvádím ještě Zimbarдовu protikladnou cestu dobra, definující autorovy kroky na podporu občanských ctností. Mezi nimi uvádí: „*podporovat „pozornost“, která lidem připomíná rozmanitými způsoby, že nemají žít jako automatictí piloti (...), podporovat smysl zodpovědnosti za všechny své činy (...), odrazovat i od nejmenších přestupků (...), naučit se rozlišovat mezi oprávněnou autoritou, kterou lze uznávat i poslouchat od autority neoprávněné (...), podporovat kritické myšlení od raného věku po celý život (...), oceňovat sociální vzory mravného chování (...), respektovat odlišnost lidí, oceňovat lidskou proměnlivost a rozdíly mezi lidmi (...), měnit sociální podmínky, které vedou lidi k pocitu anonymity, místo toho podporovat podmínky, které dávají lidem pocit zvláštnosti (...), být citlivý na případy, kdy podléhání nějaké skupinové normě vede k opačným důsledkům, než se zamýšlelo, kdy tyto normy není dobré dodržovat (...), nikdy nepřipustit obětování svého vlastního já, své osobní svobody pod příslibem bezpečnosti (...).*“ Str. 76 - 77

¹⁴ BRYCHNÁČ, Vlastimil, Socialismus a svoboda osobnosti, HORIZONT 1979, str. 35

¹⁵ tamtéž, str. 47

komunikace, stejně tak jako vzdělávací a kulturně výchovná soustava, která je rovněž zdrojem šíření informací, jsou součástí určitého společenského systému (...). (V socialistickém státě): základem výběru je ohled na podstatný charakter informací a jejich vztah k potřebám rozvoje socialistických hodnot, socialistické společnosti a jednotlivce. V tomto se nutně projevuje vědeckost, stranickost, spojení s konkrétními úkoly rozvoje socialistické společnosti i nutnost boje proti buržoazní ideologii“¹⁶ Na opačnou stranu je stavěn buržoazní přístup šíření informací, který jednak vyvolává informační chaos a jednak: „Informace jsou pečlivě vybírány a jejich zveřejnění vždy skrývá určitý záměr a sleduje určitý cíl. Buržoazní informační systém je v těchto případech řadí do určitých souvislostí a naznačuje jejich význam. Zdánlivým a nevtíravým způsobem tak fakta jako objektivní skutečnosti pronikají do vědomí lidí a nesou v sobě částku buržoazní ideologie.“¹⁷ Jak výstižně popsáno! Otázku toho, zda se taková metoda užívá i ve zmíněném kontextu, ponechám stranou¹⁸, každopádně pro socialistický systém je zcela typická tím, že je takto rozsévána levicová ideologie, která má být společností v této formě přijímána.¹⁹

Mluvili jsme o sdělovacích prostředcích i o výchově ovládané Komunistickou stranou, zbývá se ještě krátce vyjádřit o jedné nezanedbatelné oblasti, která v tomto ohledu nemohla zůstat stranou. Kulturní a umělecký život je doménou svobodné tvořivosti, jíž je podmíněna jeho kvalita. Zneužití kultury pro politicko-společenské cíle považuji za nemorální. Snažit se ovládnout umění a jeho pomocí ideologicky vychovávat společnost ku prospěchu skupiny lidí je necitlivé a nekulturní chování. Umění, které se nemůže svobodně rozvíjet, přestává být uměním v pravém slova smyslu. „*Bolševičtí vůdcové považovali kulturu za pouhý nástroj, za vládní odvětví zabývající se utvářením myšlení a podněcováním kladného přístupu k budování socialistické společnosti. Původně měla kultura sloužit propagandě v nejširším slova smyslu.*

¹⁶ tamtéž, str. 65, resp. 72

¹⁷ tamtéž, str. 65

¹⁸ Ovšem nelze to zcela popřít, že i západní vlády prosazují své cíle pomocí mediálního působení. V souvislosti s tím můžeme hovořit o reklamě jako o prostředku vládců kapitalistického světa atd. Více v knize Karola Ondriáše Kecy a fakta o tzv. demokracii, eko-konzult, 1999

¹⁹ V knize Karola Ondriáše najdeme interpretaci výzkumu N.Chomského týkající se přijímání ideologie přicházející skrze sdělovací prostředky: „V knize N. Chomsky píše, že světový názor (doktrína) šířený hromadnými sdělovacími prostředky má dva terče: jeden, který se někdy nazývá politická třída, zahrnuje asi 20% relativně vzdělané populace a hraje důležitou roli v rozhodování. Přijatelnost této doktríny touto třídou je rozhodující. Potom tu je asi 80% populace, to jsou podle Lippmanna „diváci děje“ a referuje se o nich jako o zmateném nebo poplašeném stádu. U této skupiny se předpokládá, že bude vykonávat rozkazy a nebude překážet v cestě důležitým osobám. A právě tato skupina lidí je cílem působení hromadných sdělovacích prostředků, jakými jsou články bulvárních časopisů, mnohé televizní a rozhlasové stanice, filmy, videokazety, videoklipy atd. Existující systém propagandy slouží tedy na usměrňování „diváků děje“. Má zesílit jejich vlastnosti, jako je pasivita, podřízenost autoritám. Ignorantství, osobní ziskuchtivost, nezáměr o jiné, strach z reálných a imaginárních nepřátel, atd. Jde o to, aby se stali populací poslušných konzumentů.“ Ačkoli se výzkum týká západní společnosti, rozhodně nepostrádá obecnou zajímavost.

To byl cíl literatury, vizuálního, koncertního, divadelního i filmového umění(...).“²⁰ A tak celá řada talentů se ať už z vlastního přesvědčení či pod tlakem obětovala pro komunistickou ideologii. Ten, kdo se nepodřídil, neměl možnost veřejně tvořit.

Přesto byl život v socialismu takový, že se herectví rozvíjelo, a to na každodenní úrovni. Hovoří o tom Czeslaw Milocz ve svém díle *Zotročený duch*. „*Herectví všedního dne se od divadelního herectví liší tím, že hrají všichni přede všemi a navzájem o sobě vědí, že hrají. To, že někdo hraje, se nepovažuje za nedostatek, ani nedokazuje nepravověrnost. Jde jen o to, aby hrál dobře, neboť schopnost vžít se do role je důkazem, že ta část osobnosti, na níž svoji roli staví, je plně rozvinuta. Jestliže někdo pronáší projev plný nenávisti k Západu a činí-li tak se zápletem, dokazuje tím, že je v něm alespoň 10% nenávisti, o které tak hlasitě křičí. Ztracuje-li někdo západní kulturu chladně a střízlivě, znamená to, že je k ní ve skutečnosti připoután. Každé lidské chování má v sobě koneckonců určitou dávku herectví. Člověk reaguje na prostředí a ve svých gestech je prostředím regulován. Jeho psychická adaptace je často vynucena psychickým tlakem těch, kdo ho obklopují. Avšak v zemích lidové demokracie, běží spíše o případ vědomé masové hry, než o reflexivní adaptaci. Vědomá hra, provozuje-li se dost dlouho, rozvíjí ty rysy individua, kterých ve svém hereckém projevu nejčastěji využívá. Stejně jako běžec, který se jím stal, protože měl dobře vyvinuté nohy, si je trénováním běhu dále posiluje. Po delší přípravě s rolí srůstá natolik, že už nelze rozlišit, co je vlastní a co je přejaté, a manželé si v posteli povídají v táborových frázích. Sžití s vnucenou rolí přináší úlevu a dovoluje oslabit napjatou bdělost. V pravou chvíli se pak již automaticky objeví správné reflexe.“²¹ Tyto reflexe ovšem nemají nic společného s přirozenou lidskou upřímností a morálkou. Lidé v socialistickém státě jsou v určitých případech nuceni jít proti vlastnímu přesvědčení a vlastnímu charakteru. Pokud by se rozhodli tak neučinit a netížit své svědomí, pak by stáli proti smýšlení, které jediné je považováno za přijatelné. „*Největším nebezpečím je hereze. Jestliže se vyskytnou lidé obeznámení s dialektikou a schopní předvést dialektický materialismus v novém světle - musí být co nejrychleji zneškodněni(...).“²²**

Historie ukázala, jak revoluční teorie dokázala být konzervativní a nedopustila žádnou změnu ze strachu o vlastní přežití. Snahy o reformu socialismu v lidových demokraciích neměly šanci na úspěch. Mocným komunistickým špičkám připadal každý krůček směrem k Západu jako otevření cesty do náruče nepřítel. I přes všechny nepřehlédnutelné nedostatky a neefektivnost v mnoha oblastech, které vyplývaly z uplatňování socialistických ideálů

²⁰ PIPES, Richard, Dějiny ruské revoluce, Argo 1995, str. 299

²¹ MILOCZ, Czeslaw, *Zotročený duch*, TORST 1992, str.60-61

²² tamtéž, str. 190

v praktickém fungování státu, byla snaha tyto mouchy skrývat za řadu hesel, oslav, radovánek, popř. za investice do zlepšení životního stylu většiny populace. Ovšem chyby odstraněny nebyly, ať už proto, že nebyla vůle, nebo že bylo jasné, že jinak než přijetím některých západních modelů to nepůjde, a tak se vše zůstalo při snaze vyždímat z vlastních zdrojů maximum a udržet společnost smířenou a spokojenou. Tomuto cíli prospívá také zjednodušení života, jasnější obrysy životní cesty každého člověka, předem určené jistoty v případě loajálního přístupu. Jak ovšem upozorňuje z vlastních zkušeností C. Milocz: *„Dělení na „loajální“ a „zločince“ probíhá tak, že jsou odměňováni konformisté, zbabělci a přísluhovači všeho druhu, zatímco mezi „zločinci“ se ocitá enormně vysoké procento lidí prostých, upřímných a věrných sobě samým(...). Tvrzení, že vina historická je automaticky zároveň vinou individuální, nelze posuzovat jinak než jako úhyb přecitlivělého, jenž si nalhává svědomí.“*²³ Každý je zodpovědný za svůj život a nelze svalit celou vinu za vlastní jednání na něco nebo někoho jiného. Jak již bylo výše popsáno, tlak na člověka žijícího v socialistickém státě byl obrovský, avšak potenciál individuálního myšlení při dostatku mentální síly je také značný a může bojovat proti pohodlnosti a degradaci. Absolutní moc utlačovatelského systému je pak ohrožena přítomností i jediného disidenta, který si dokáže zachovat pod tlakem fyzickým i psychickým svou svébytnost, svobodnou vůli a uchovat si smysl pro soucítění s bližními. Nedalo se ale očekávat disidentské myšlení od většiny občanů lidové demokracie. To by byla naivní představa. Většině šlo o to, zachovat si své jistoty a zároveň se příliš neprovinit proti svému svědomí. Jinak řečeno „mlčící většina“ mlčela z pocitu jediné schůdné cesty, která jí umožní v klidu překonat nehostinné podmínky, a tak spolupracovala (někdy raději, někdy s nechutí) spíše než z přesvědčení, tak z pocitu nutnosti. K tomuto tématu se ještě vrátím v souvislosti s analýzou a interpretací vyprávění vzorku narátorů pro tuto práci. Snad se mi podaří proniknout hlouběji do skutečných prožitků těch, kteří tvořili hlavní pilíř režimu – pracujících.

Triviálnost a jednoznačnost komunistických hesel vzešla ze snahy oslovit masu osob prostých, u nichž se nepředpokládalo řádné vzdělání ani intelekt. Šlo o to, aby prostý pracující občan rychle pochopil význam výhod mu nabízených. Sliby revolučních změn za účelem zlepšení životních podmínek pracujících byly vyslyšeny právě pro své jednoduché formulace. Propaganda měla za úkol jednoduše a jasně předkládat občanům jednoznačné a nezpochybnitelné pravdy. Propagandistická hesla byla často agresivní a důrazná, nesla v sobě

²³ tamtéž, str. 187

jasný náboj a obsah.²⁴ Propagandistická metoda zjednodušování zasáhla také kulturu, umění a výchovu. Školní výuka spočívala ve výkladu komunisty předem připravené látky, která v sobě nesla ideologické zájmy a měla zjednodušenou formu, jejímž účelem bylo naučit žáky chápat jednoznačný význam a nepochybovat o něm. „*Díky výtečnému nástroji, vulgarizaci, se nepřipravené hlavy, které samy od sebe uvažují chabě, naučí myslet správně, takto vytrénovaní lidé získávají přesvědčení, že to, co se děje v lidových demokraciích, je nutné, i kdyby dočasně mělo být zle. Čím více se lidé „kulturně vyžívají“, tj. procházejí školami, čtou časopisy a knihy, chodí do divadel a na výstavy, tím větší je akční rádius doktríny a tím menší nebezpečí ohrožuje vládu filosofů.*“²⁵ „*Dialektický materialismus v ruském přepracování není nic jiného než vulgarizace vědy umocněná na druhou. Les se kdysi přírodovědě jevil jako seskupení stromů, podřízené určitému nevelkému počtu elementárních zákonů. Zdálo se, že když se les vykácí a téměř místě zasadí semena stromů, vyroste po uplynutí určitého počtu let nový les podobný někdejšímu přesně podle záměrů lidí. Dnes už víme, že tomu tak není: les je organismus vytvářený složitými spojitostmi, vzájemného působení mechů, stromů a trav. V okamžiku, kdy ve vykáceném lese zahynou mechy a podrost podlehne zkáze, naruší se principy symbiózy druhů a nový les už bude organismem zcela jiným.*“²⁶ Bude to organismus, který vytvoří své vlastní principy a vlastní modely chování. Socialistická revoluce takový organismus zrodila, byl to organismus, který se utvářel převratně a násilně, staleté tradice byly vyvracovány silným větrem nových hesel, která agresivně brala oprať do svých rukou. Nové mělo pohltit vše dosud existující a zvrátit dosavadní chod dějin, který vedl do pekla. Z arogantní touhy hýbat dějinami a z bídy vzešel experiment, který poznamenal dějiny i životy lidí na mnoho let či století. Nový svět se lišil od toho starého. Měl jiné ideály, jiné hodnoty. Změnila se i vizáž. Umělecky citlivý pohled vidí, že: „*V zemích Nové víry ztrácejí města svou bývalou tvář. Likvidace drobných soukromých podniků dává ulicím upjatý a úřední ráz. Chronický nedostatek spotřebního zboží způsobuje, že dav je unifikovaně šedivý a unifikovaně nudný. A objeví-li se spotřební zboží, je pouze v jedině, podřadné kvalitě. Strach*

²⁴ „*Samozřejmě, že bolševici propagandu nevyalezli. Prováděla se již alespoň od počátku 17. století, kdy papež vytvořil „Congregatio de propaganda fide“ k šíření katolického vyznání. Během první světové války se jí věnovaly všechny válčící mocnosti. Bolševická inovace spočívala v tom, že propagandě určili ústřední úlohu v národním životě: původně se používala k nadnesení nebo pokroucení reality, ale v komunistickém Rusku se stala její náhražkou. Cílem komunistické propagandy, kterého se jí kupodivu podařilo úspěšně dotáhnout, bylo utvoření vysněného světa, jenž byl naprostým opakem každodenního života, od sovětských občanů se vyžadovalo, aby tomuto vysněnému světu věřili, nebo aby alespoň předstírali, že mu věří. Proto si komunistická strana podržela monopol na všechny zdroje informací a názorů a časem zpřetrhala veškerá spojení, která ruští občané měli s vnějším světem. Bolševici byli v tomto směru důkladní, vynalézaví a cílevědomí natolik, že mnozí sovětské lidě považovali vzniklou představu fiktivního světa za opravdovou skutečnost, mohli bychom dokonce říci, že podlehli určitému druhu intelektuální schizofrenie.*“ Richard Pipes, Dějiny ruské revoluce, Argo 1995, str. 299

²⁵ MILOCZ, Czeslaw, Ztročený duch, TORST 1992, str. 181

²⁶ tamtéž, str. 180

paralyzuje individuality a přikazuje jim maximálně přizpůsobit gesta, oblečení, výraz tváře standardnímu typu. Města se zaplňují typy, které vládci rádi vidají: nízcí, hranatí muži a ženy s krátkýma nohama a širokými bedry. Je to proletářský typ, přemnožený díky povinným estetickým vzorům: tytéž soudkovité ženy a hranatí muži by svůj vzhled mohli úplně změnit pod vlivem filmu, malířství a módy.... Ulice, továrny, místa schůzí jsou zaplněny prapory a rudými plachtami s hesly. Architektura nových paláců je monumentální a deprimující (nemluvě o rekonstrukcích), lehkost a radost jsou v architektuře zatracovány jako formalismus. Množství estetických prožitků, jaké se dostává obyvatelům měst v krajinách Nové víry, je tedy nesmírně omezené!“²⁷ Vše má plnit svůj účel, není čas na hýření, zájem o estetiku a investice do módy jsou považovány za buržoazní manýry. Strohost, jednoduché tvary, veškeré zdobení suplují obrazy komunistických vůdců, prapory a stuhy. Malířství, sochařství, literatura v reálném socialismu přebírají politický a výchovný úkol. Jakoby se zapomnělo na to, čeho bylo v těchto uměleckých oborech dosaženo. Všude jen hrany, jednoduchost a několik základních barev. Nové umění vstoupilo do služby pracujícímu lidu, jeho význam se tak v dějinách změnil. A stejně tak se měnil i ideál člověka a hrdiny. Dělnická třída byla vyvolena tvořit dějiny i umění. „(...)etický ideál Nové víry je puritánský(...), „Nový člověk“ je vychováván tak, aby za normu jednání považoval jedině obecné dobro. Myslí a reaguje tak jako ostatní, je skromný, pracovitý, spokojí se s tím, co mu stát nabízí, soukromý život omezuje jen na noci strávené doma, jinak je stále mezi svými soudruhy - v práci i v zábavě. Pečlivě pozoruje okolí a veškeré myšlenky i skutky svých soudruhů donáší orgánům. Nikdy nikde však nebylo povýšeno na ctnost. V civilizaci Nové víry je doporučeno jako základní ctnost dobrého občana (jakkoli se samotnému slovu pečlivě vyhýbají a užívají eufemismů). Je základnou, o níž se opírá strach všech přede všemi (...)Upřímnost v rozhovorech, pokud k ní vůbec dojde, je zlým znamením: předstírají uvolněnost a bezstarostnost, soucit a hněv, aby tě přivedli do patřičné nálady a vymámili z Tebe věci, jež jim poslouží jako materiál pro hlášení, které o tobě napíší, stoupnou tím v ceně u nadřízených.“²⁸ ...

3. JAZYKOVĚDNÁ ČÁST

Jazyk a jeho použití nám může hodně napovědět o každém člověku i o celé politické společnosti. O jazyce, který používala komunistická propaganda, již bylo něco naznačeno v předešlé části kapitoly. Došlo k záměrnému zjednodušení jazyka jak v případě psaného, tak

²⁷ tamtéž, str. 69

²⁸ tamtéž, str. 76-77

mluveného slova. Na místo obširných filozofických tvrzení nastupují jednoduchá heslovitá vyjádření, která mají agresivně zaútočit na prostou lidskou mysl, která zmateně tápe a sama je neschopna nalézt pevnou půdu pod nohama, hledá názor, u kterého by našla azyl. Slova, která povzbuzují k pracovním výkonům jedince i kolektivů, zní jako příkazy. Kázání komunistických vůdců je plné tvrdého přístupu, který se promítá v pádných a hlasitě vykřikovaných heslech. Hlavní význam řeči spočívá v apelu na podporu ze strany posluchačů, kteří jsou přesvědčováni o dobré cestě socialismu, která vede k nepřetržitému rozkvětu a zlepšování životního standardu. Jednoduchost vyjádření zasáhla i literaturu. Budovatelská poezie se mi jeví jako snůška často prázdných, bezduchých oslavných veršů na dělnickou třídu, její činnost a její vůdce. Umělecká hodnota těchto vyžadovaných veršů je téměř nulová, historická hodnota je jedinečná, neboť poukazuje na zneužitelnost umění k politickým a mocenským cílům. Rozdíl mezi básníky, kteří psali budovatelskou poezii z přesvědčení a kteří ji psali se sebezapřením jen proto, aby mohli tvořit veřejně, můžeme posuzovat spíše z morálního hlediska než z rozdílu vyznění básní. Stejně tak i celá řada kvalitních žurnalistů, spisovatelů či dramatiků se musela potkat s novými podmínkami, v nichž byla znemožněna svobodná tvůrčí umělecká práce. Mnozí rezignovali na ideály umělecké svobody a přijali nutná opatření, jiní se s těmito změnami nesmířili a na jejich místo se tak dostávali méně talentovaní, ale ochotnější ke spolupráci s režimem.

Řeči vedené mezi lidmi se liší podle podmínek a situace. V různých společnostech a při různých příležitostech jsou používána jiná slovní vyjádření, jiné formulace i jiná hlasitost řeči a gestikulace. V podmínkách lidových demokracií se předpokládalo na veřejnosti jisté vystupování spojené se slovními obraty, které bylo vhodné používat. Tato vyjádření, která se tzv. nosila, se shodují s oficiálním heslovitým stylem, v němž nemusela být upřímnost ani odůvodnění. Kdo se vyjadřoval podle pravidel, nemusel se bát toho, že za každým rohem mohlo být nesprávné ucho. A že takové uši byly, o tom není pochyb a pokud se k nim donesla nějaká špatná (netendenční) slova či jim přišlo, že „pravda“ vyslovená z něčích úst v sobě nese nějaký ironický nádech či dokonce výsměch, pak byly tyhle uši připravené a věděly, kam se jít svěřit. Nedůvěra lidu svazovala v projevu. Každý si spíše chránil své názory hluboko v sobě a snažil se, aby neprosakovaly na povrch. Lidé se naučili lhát, protože lež byla oficiálním stanoviskem. Jinak se odvíjely hovory v rodinách, kde můžeme předpokládat relativní bezpečí a kde se filtrovaly nespokojenosti a vnitřní boje. Barvitější řeč můžeme očekávat také v prostředí studentském, akademickém apod., kde většinu slov tvoří vědecké pojmy a znalosti. Stejně tak můžeme pokračovat dále v obecně platných spojitostech způsobu řeči s prostředím. Učňovská střediska a školy, kanceláře, dílny, na každé úrovni najdeme

určité vzorce používané řeči. Zajímavá je pro mě ještě otázka oficiálního psaného projevu na byrokratické úrovni, nebo-li jazyk dobových směrnic, zpráv, smluv, zápisů atp. Na základě archivních materiálů lze soudit, že také každodenní papírování v sobě neslo nutnost ideologických formulací a správného zakotvení textu v ohledu na socialistický zájem. Podobné formulování textu můžeme očekávat o obchodní korespondenci, použití předem stanovených frází se automaticky předpokládá (podobně jako i dnes máme jistá pravidla obchodní korespondence) a počítá se s tím, že vše, co je napsáno, se má dít v zájmu dělnické třídy a socialistického státu.

Další významné aspekty, jejichž vysvětlení nám pomůže lépe porozumět používané řeči, musíme předpokládat na individuální úrovni. Jinou schopnost vyjadřování mají lidé znalí řeči a sečetlí v literatuře než ti, jejichž zájem o tento obor není valný. Někteří mají schopnost osvojit si řeč lépe než jiní a pak ji používat mistrně. Mluvený projev je ovlivněn i povahovými rysy člověka (nesmělost, průbojnost) a jeho zkušenostmi.

4. HISTORICKÁ ČÁST ODD.1 – OBDOBÍ TZV.NORMALIZACE V ZRCADLE DĚJIN ANEB OBECNÉ HISTORICKÉ ZÁZEMÍ

25.únor 1948 předurčil československý vývoj na více jak čtyři desetiletí, která poznamenala politický, hospodářský, kulturní život společnosti i její mentalitu. Byla odstartována éra totalitního systému, v jehož čele stála KSČ jako jediná vůdčí stranická organizace, která neměla být v zájmu ideálů dělnické třídy a blaha společnosti nikým a ničím ohrožena. Její pozice byla zajišťována také provázaností s KSSS. Proto zájmy Sovětského svazu přímo ovlivňovaly dění v Československu, stejně tak jako v dalších satelitních státech východního bloku. 50.léta přinesla řadu přeměn tradičních struktur na struktury socialistické, změny zasáhly všechny oblasti života a státního fungování. V rámci boje s třídním nepřítelem docházelo k tvrdým perzekucím a k nemilosrdnému postupu proti každému momentálně nevhodnému živlu. Zemědělská kolektivizace, likvidace soukromého podnikání téměř ze sta procent, měnová reforma z roku 1953, pronásledování a potlačování katolické víry a zejména řada vykonstruovaných politických procesů, které probíhaly podle předem připravených scénářů, jež se obžalovaní učili odříkávat a jež vedly k odsouzení celé řady osob k trestu smrti či odnětí svobody, jsou obrazy pravé tváře komunistické snahy o vybudování své pevné mocenské základny. Samozřejmě se toto všechno dělo v zájmu dělnické třídy a budování nové, spravedlivější společnosti. Každé násilí bylo patřičně obhájeno tím, že když se kácí les, lítají třísky a všechny škůdce je třeba odstranit, aby se společnost mohla v klidu a míru vyvíjet v duchu jediného správného socialistického zřízení. Schválně používám slovo „jediného“,

neboť vše, co nebylo socialistické a nefungovalo podle momentální správné doktríny, bylo považováno za nepřátelské. Nemožnost volby mezi lepším a horším neměla existovat. Zcela jednoznačně musela společnost pochopit, co je pro ní dobré a co je zcela špatné! Změna kurzu nastala až po XX. sjezdu KSSS, na němž Chruščov v tajné zprávě odhalil některé projevy kultu Stalinovy osobnosti. Zprávy o tvrdém Stalinově režimu a některých brutálních opatření, která stála v pozadí propagandou opředěného Stalina a Sovětského svazu, se rychle staly předmětem debat ve všech tehdejších socialistických zemích. Diskuze probíhala i na půdě KSČ, ta ovšem nedošla k žádným závěrům, které by vedly k zásadním změnám starého systému. Narůstaly ovšem aktivity ohledně rehabilitace nezákonně a nespravedlivě postižených v politických procesech (viz. Barákova komise od r.1955, Kolderova komise od roku 1962 a komise Millerova, (někdy také nazvána: Kaplanova). Zákonného podkladu se rehabilitace dočkaly až v červnu 1968, kdy byl Národním shromážděním přijat zákon č. 83/1968 Sb., který ukládal justičním orgánům provést soudní rehabilitaci všech neprávem odsouzených v 50.letech. Než k tomu ovšem mohlo dojít, nabraly události zcela jiný vývoj...). Celkově ovšem došlo v druhé polovině 50.let k uvolnění atmosféry v celé společnosti, což se postupně začalo stále více projevovat, neboť spousta lidí ucítila možnost k nápravě některých opatření stávajícího fungování státu. Reformní proud ve vládnoucí Straně byl ale zatím slabý. KSČ využila polských dělnických bouří a navazujícího maďarského povstání v roce 1956 k poukázání na krvelačnost a šerednost kontrarevoluce, která usiluje o návrat ke kapitalismu. V roce 1957 zemřel dosavadní prezident A. Zápotocký, jehož ve funkci vystřídal A. Novotný, který byl současně stávajícím prvním tajemníkem ÚV KSČ. Došlo tak ke spojení hlavní stranické a státní funkce, což demonstrovalo vládu jedné „státostrany“!

11.července 1960 schválilo národní shromáždění novou socialistickou ústavu, která potvrdila vývoj směrem k centralizaci a koncentraci totalitní moci. Ústava znovu potvrdila vedoucí roli komunistické strany ve státě, zaváděla novou správní organizaci a v souvislosti s ní byl přijat také nový název státu – Československá socialistická republika (ČSSR) a nový státní znak, které měly demonstrovat, že „v ČSSR byla dokončena výstavba základů socialismu.“

Hospodářství se ovšem na přelomu 50. a 60.let ocitlo ve vážných obtížích. Centralistický a direktivní hospodářský systém typický pro socialistickou ekonomiku dokázal sice na přechodnou dobu zaznamenat poměrně vysoké tempo růstu a rozšířit hospodářský a vojenský potenciál země, ba i nepochybně zvýšit životní úroveň obyvatelstva, ale to vše za cenu vyčerpání rezerv a na úkor budoucího vývoje. Vedení Strany se neustále zabývalo ekonomickou situací a vědomo si její podstatnosti připouštělo stále širší diskuzi na toto téma. V letech 1963-1965 navíc československou ekonomiku poznamenala neúrodná léta a přírodní

kalamity. Stále více bylo jasné, že problém tkví v samé podstatě systému řízení hospodářství, který sice odpovídá ideologické stránce socialistického života, stejně tak jako následkům mezinárodního politického vývoje, ale v podstatě je nevýkonný a dlouhodobě neefektivní. Proto se v debatě ekonomických teoretiků začínalo přiklánět k názoru stoupenců reformy založené na využití tržních mechanismů a zbožních vztahů. Podle mínění těchto reformních ekonomů, v jejichž čele stanul ředitel Ekonomického ústavu a člen ÚV KSČ Ota Šik, mělo dojít ke skloubení socialistického plánování a působení trhu, který bude ovlivňovat výrobu. Taková změna ovšem působila v tehdejších poměrech příliš radikálně, navíc v zápase o její prosazení se stále více ukazovalo, jak těsně je svázána liberalizace a demokratizace v ekonomickém sektoru s demokratizací politického života. Proto reforma představovala velké nebezpečí nejen pro KSČ, ale potažmo pro celý východní blok a SSSR. V prostředí, které připouštělo diskuzi o liberalizaci a demokratizaci, se postupně začalo řešit i přehodnocování dosavadních ideologických dogmat.

Výrazné oživení nastalo v oblasti kultury, kde se tvůrčí umělecká svoboda výrazněji začala hlásit o slovo. V první polovině 60.let se začínají točit filmy, které s obdivuhodnou sociologickou přesností analyzují různé rozporné stránky soudobých společenských problémů, o nichž oficiální činitelé nechtěli ani nic slyšet, ani nic vědět.²⁹ Podobně si počínali i autoři divadelních inscenací, kteří využívali jinotajné satiry. Mezi nimi můžeme jmenovat Václava Havla, Milana Uhdeho, Josefa Topola a další. V této době se také objevuje celá řada malých avantgardních scén, z nichž nejvýraznější je Semafor, kde působila dvojice Suchý – Šlitr. Občansky i politicky se nejvíce angažovali spisovatelé a žurnalisté. I přesto, že cenzurní opatření stále fungovala, pronikala do médií celá řada názorů, které šly proti oficiálně hlásané ideologii. Nekonformní přístup a volání po zrušení cenzury nalezneme na stánkách časopisů jako Mladý svět, My 64, popř. v novinových článcích Literárních novin, Kulturního života, Hostu do domu a jiných. Velký vliv na veřejnost měla také literární díla Milana Kundery, Ivana Klímy, Ludvíka Vaculíka, Josefa Škvoreckého, Bohumila Hrabala, Arnošta Lustiga a dalších, která přinesla opět kvalitní a smysluplné umělecké sdělení, které často zpochybňovalo oficiální pravdu a poukazovalo na paradoxy života v socialistickém státě. Říká se, že spisovatelé jsou „svědomím národa“, pak se tedy toto svědomí v roce 1967, při příležitosti IV. sjezdu spisovatelů, dostalo do otevřeného konfliktu s komunistickou mocí, jehož výsledkem bylo odebrání Literárních novin ze správy spisovatelů. Dalším výrazným činitelem prosazujícím se v atmosféře demokratizačních nálad byli studenti s mladou

²⁹ Jedná se o díla filmových tvůrců: Miloš Forman, Jan Němec, Věra Chytilová a další

inteligencí. Stále více mladých lidí projevovalo snahu vymknout se vnucenému způsobu života a členství v Československém svazu mládeže (ČSM) se stávalo více formální. Studenti obnovili tradiční slavnosti - majálesy, které bývaly v této době plné nadsázky a recese. Režim proti studentským akcím zasahoval pomocí VB. Nejtvrdší takový zásah byl uskutečněn 31. října 1967 proti demonstrativnímu průvodu studentů ze strahovských kolejí, kteří heslem „Chceme světlo!“ protestovali nejen proti častým výpadkům elektrické energie na kolejích, ale také obrazně dávali najevo touhu po společenských změnách. Silný opoziční proud byl také na Slovensku. Nespokojenost Slováků vyplývala z důsledků ústavy z roku 1960, které přinesly zrušení sboru pověřenců, omezení pravomocí Slovenské národní rady a učinily Slovensko ještě více závislým na pražském centru.

Pražské jaro - proces, který byl označován jako obrodný, oficiálně odstartovalo lednové plénum KSČ v roce 1968, na němž se reformní křídlo prosadilo do vedení Strany. 5. ledna střídá Novotného na postu generálního tajemníka nepřítel známý Dubček. Následně Novotný jedná s Brežněvem, který kritizuje nízkou akceschopnost Strany vzhledem k inteligenci, ale svůj postoj definuje větou: „Eto vaše dělo.“ Chceme-li postihnout základní rysy a charakter reformy, musí nám být jasné, že reformním komunistům nešlo o obnovu demokratického systému v plném slova smyslu, ale naplnění ideálu „socialistické demokracie“. Cíle reformátorů směřovaly k zajištění funkčnosti dosavadního systému, k jeho obrodě a vytvoření „socialismu s lidskou tváří“. Obrovský význam pro Pražské jaro měla média. Bez cenzurních omezení se sdělovací prostředky soustředily na prosazování řady aktuálních požadavků (mzdových, sociálních), na změnu role nekomunistických politických stran (myšlenka obnovení politické plurality), na další demokratizaci uvnitř KSČ, na prosazování kulturních a náboženských svobod, na novou politiku ve vztahu národů a národností žijících v Československu. Zároveň média začala významněji ovlivňovat veřejné mínění a popularitu politiků.

V atmosféře Pražského jara se začala probouzet občanská společnost, která obnovovala své nezávislé aktivity. Znovu po letech začíná fungovat československý Junák i Sokol. Objevují se nové občanské organizace jako Klub angažovaných nestraníků (KAN), založený 27. března 1968, který vyjadřuje souhlas s Dubčkovým „socialismem s lidskou tváří“ a kloní se k názoru prosazujícímu pluralitu politických stran. Podobný postoj zaujal také Klub obětí odsouzených na základě zákona 231/48Sb. na ochranu republiky (K231). V komunistické straně docházelo začátkem roku k dalším personálním změnám. Do čela vlády se postavil Oldřich Černík a předsedou Národního shromáždění se stal Josef Smrkovský. 30. března 1968 byl novým prezidentem zvolen armádní generál Ludvík

Svoboda. Obrodný proces, který prostoupil celou společností, zůstal v rukou KSČ, která prosazovala jen takové reformy, které se nedotkly podstaty socialismu. Výrazem těchto reformních snah se stal Akční program KSČ z dubna 1968, který zaručoval zajištění politických svobod a občanských práv, v národním hospodářství se měly začít uplatňovat mnohé zásady tržního podnikání. Veřejnost přijala Akční program spíše chladně, neboť společnost se již ve svých reformních myšlenkách ocitla dále. Akční program nenabízel v souhrnu ani to, co v civilizovaném světě patřilo k samozřejmostem. Ukázalo se, že spontánní demokratizační hnutí, které hýbalo společností, v podstatě předstihlo reformní kroky komunistické reprezentace. Jasně to vystihl Ludvík Vaculík ve své stati „Dva tisíce slov“, která vyšla 27.6.1968 v Literárních listech, ve které autor jasně deklaroval názor, že KSČ již nebude mít dostatečný potenciál dotáhnout reformy do konce, a proto zaznívá výzva, aby občané pokračovali v další politické aktivitě sami. Reformní křídlo KSČ se ocitalo ve značném tlaku. Na jedné straně proti němu vystupovala domácí opozice reprezentovaná konzervativními představiteli ve vedení KSČ (Bil'ak a další), na straně druhé figurovala nelibost Sovětského svazu a Varšavské smlouvy. 24.3. 1968 na jednání Varšavské smlouvy v Drážďanech čekalo československou delegaci jednoznačně nesouhlasné vyjádření ze strany ostatních účastníků, kteří nabádali ke sjednocení KSČ a včasnému zastavení heretických tendencí. Následně se v květnu 1968 zrodila tzv. Brežněvova doktrína, podle níž platilo, že obrana socialismu v Československu je zároveň obranou hranic celého socialistického tábora. Z této doktríny vyrostla i teze o nutnosti společné obrany socialismu. Na základě toho se v červnu téhož roku začalo pracovat na plánu vojenského řešení situace v Československu. K psychologickému nátlaku a k přípravě jednotek Varšavské smlouvy pak posloužila akce Dunaj, která znamenala výcvik vojsk VS na československém území. V půlce července byli zástupci československé komunistické strany pozváni do Varšavy. Pozvání však odmítli, neboť již dále nechtěli poslouchat vyčítavé hlasy, avšak takový přístup byl v očích ostatních jasnou známkou kontrarevoluce v Československu. Vedení KSČ obdrželo tzv. „Varšavský list“ pěti komunistických stran, který znamenal jasný nátlak a zasahování do vnitřních záležitostí Strany. Dubček a spol. se však i nadále odolávali tlaku zvenčí, za což se dočkali značné autority a popularity ve společnosti. Avšak situace byla vážnější, než si veřejnost myslela. 27. července proběhlo jednání mezi sovětskou a českou delegací v Čierne nad Tisou. Prvně jmenovaná strana vyjádřila mínění, že „jakákoli svoboda a demokracie znamená konec socialismu“ a s tím se také snažila přesvědčit čelní představitele KSČ k rychlému navrácení věcí do pořádku. Brežněv se snad snažil zabránit intervenci a apeloval na Dubčeka, aby se včas vzdal svého postupu, který k ničemu dobrému nepovede. Avšak Dubček trval na tom, že

je potřeba počkat až na závěry připravovaného XIV. sjezdu KSČ. To sovětská strana ovšem nechtěla riskovat, neboť se bála, že by mohlo dojít k daleko hlubší odluce. Dubček věděl, že je v sázce jeho osobní oblíbenost a popularita, a tak se rozhodl vyčkávat. Nervozita sovětského vedení a jejich spojenců ze satelitních zemí se ale stupňovala. Do pohybu se dalo také konzervativní seskupení v rámci KSČ, které odeslalo do Moskvy tzv. „zvací dopis“, kterým žádalo sověty o pomoc proti kontrarevoluci. Vše rozhodl 18. srpen 1968, kdy v Moskvě padlo konečné rozhodnutí o nutnosti uskutečnění vojenské intervence do Československa. O dva dny později v nočních hodinách překročila vojska Sovětského svazu, Maďarska, NDR, Polska a Bulharska československé státní hranice. Vojska tu tentokrát nikdo nevítal. Naopak jejich vpád na československé území byl odsouzen jako porušení zásad vztahů mezi socialistickými státy, stejně tak jako porušení norem mezinárodního práva. Celonárodní protestní akce nabývaly na síle. Lidé nechápali, co se děje, a měli strach z toho, co se může stát. Dubček, Černík, Smrkovský, Kriegel, Šimon a Špaček byli zatčeni a odvezeni do Moskvy, kde (kromě F. Kriegla) podlehli tlaku a podepsali moskevský protokol, z něhož vyplývalo, že vedení KSČ se zachová podle požadavků Sovětského svazu a Varšavské smlouvy a vrátí se ke starému pořádku. Odpor veřejnosti v Československu³⁰ přispěl k tomu, že autoři „zvacího dopisu“ nebyli schopni uskutečnit původně plánovaný státní převrat a vyhlásit „dělnicko-rolnickou“ vládu. Narychlo byl svolán XIV. sjezd KSČ do Vysočan (22. - 27. srpna 1968), který odmítl intervenci, a tak okupanti byli nuceni jednat s kontrarevolučními představiteli jako s oficiální československou reprezentací.

Na území Československa se po 21. srpnu 1968 rozmístila ohromná početní síla cizích armád. Interventi disponovali s 750 000 vojáky, 6300 tanky, 800 letadly a 200 děly a další technikou. Západ odsoudil okupaci Československa, zároveň jí ovšem vnímal jako událost spojenou s vnitřní politikou Východního bloku, do níž nemohl přímo zasahovat. Vojska rozmístěná na našem území měla do budoucna zůstat symbolem útlaku a výrazem potírání veškeré hereze proti socialismu sovětského modelu.³¹ Československé dějiny vstupovaly do další fáze svého vývoje - období tzv. normalizace, u jehož zrodu stála podlomená společnost z útlak.³² Slovy Bořivoje Nebojsy: „*Srpnový zásah se stal zdrojem hluboké celospolečenské frustrace, podlomil všechny principy socialismu a vedl k negativnímu zlomu v česko-*

³⁰ Jednalo se především o atmosféru odporu, neboť násilí a ozbrojené potyčky byly spíše výjimečným úkazem.

³¹ Do konce roku 1968 odešla z našeho území vojska menších států Varšavské smlouvy, nadále zde ovšem zůstaly sovětské jednotky.

³² Československá normalizace není v historii komunistických zemí výjimečná. „*Jako systém charakterizovaný nehybností, snahou o stabilitu, spočívající v udržování politického i ideového statu quo při zajištění alespoň jakési životní úrovně obyvatel, jako systém rezignující na pokusy o jakékoli inovace vykazuje více podobností než rozdílů s poměry v sousedních zemích.*“ TŮMA, Oldřich, Husákův domeček z karet, V historii východního bloku byla normalizace docela všední příhodou, in: *ĎaS* 4/2004, str. 4

sovětských vztazích. Moskevský protokol znamenal nástup normalizace a zpečetil její existenci u nás na celých 21 let. Vznikl systém monopolu politiky a moci, jemuž byly podřizovány všechny oblasti života, včetně života soukromého. Produktem byl negativní přístup k mnoha hodnotám jako je vzdělání, víra, kultura. Absolutizace úlohy socialismu, odvozeného od cizího modelu a násilně vnuceného, zpětně produkoval nerespektování národních a demokratických hodnot. Tím vracela dějinné poznání hluboko zpátky. Prostor pro uskutečňování reforem se den ze dne zúžil natolik, že úplně vymizel. Československo nastupovalo nelehkou pouť zpět k normám, od nichž se v předchozích měsících snažilo, co nejvíce odchýlit.³³

„Srpnový zásah znevážil suverenitu Československa, zpochybnil ideály a prestiž socialismu a vlastně započal rozklad socialistického tábora.... Následné období u nás potlačilo nejen všechny projevy demokracie, ale podvrátilo morálku občanů i státu. Za tu dobu dokázali Češi dovést umění přetvářky a přizpůsobivosti poměrům téměř k dokonalosti. Snad nic neublížilo národnímu charakteru tolik jako právě tehle čas nazývaný normalizací.“³⁴

Zdeněk Doskočil, který je zastáncem názoru, že počátek normalizace provázela rezignace, pasivita a vyčerpání ze strachu a ztrátu existenčních jistot, píše ve své knize Duben 1969: „Za nový, velmi zásadní rys druhého dvacetiletí komunistické vlády lze považovat existenci tzv. společenské smlouvy mezi vládnoucím establishmentem a obyvatelstvem, jejíž podstata se dá charakterizovat tezí „Vy nás necháte v klidu vládnout a my vám dáme, co můžeme“. Režim po roce 1968 vyvinul maximální úsilí, aby zklamanou a nespokojenou veřejnost odvrátil od politiky ke konzumu a materiálním hodnotám. Neměl jinou možnost, jelikož si byl vědom, že je založen na lži a jeho ideologie již není pro lidi nijak přitažlivá. Zvyšování životní úrovně se pro něj stalo klíčovou prioritou, která měla potvrzovat jeho legitimitu a oprávněnost. Budování světlých zítřků bylo vyřazeno z ideologického repertoáru a nahrazeno „reálným socialismem“. Stávající podoba systému byla vydávána za nejlepší a jedinou možnou. Zvolená konzumní strategie se ukázala jako úspěšná. Materiální standard skutečně v krátké době zřetelně stoupl, jeho růst však nebyl podložen rozvojem intenzifikačních faktorů hospodářství. Umožnily jej mj. důsledky pozitivních opatření z doby ekonomické reformy, omezení investic do modernizace průmyslu, spotřebovávání rezerv vytvořených ještě v dobách Rakouska-Uherska a první republiky i výhodné úvěry a levné dodávky surovin ze Sovětského svazu i Západu. Po ropných šocích a prudkém růstu cen v

³³ NEBOJSA, Bořivoj, Normalizace, to je ono!, Sursum, Brno 2001, str. 39

³⁴ tamtéž, str. 39

*polovině sedmdesátých let ale konjunktura skončila a hospodářství začalo stagnovat. Udržení společenské smlouvy tak bylo stále těžší(...)Za ideální stav byl považován klid a stereotyp.*³⁵

Ideály Pražského jara, soudržnost společnosti a její odvaha byly převálcovány pocitem zrady a zklamáním. Následující vývoj poznamenal proto silný pocit z nesmyslnosti cokoliv činit a Čechoslovákům nezbylo, než se nechat vléci větrem dějin proti své vůli. Éru tzv. normalizace, která představuje celý proces opět plně totalitního politického a společenského vývoje v Československu mezi lety 1968-1989, zahájilo období tzv. konsolidace, což bylo označení procesu pozvolného návratu k „normálnímu stavu“, tedy k režimu sovětského typu. V rámci tohoto procesu byla v polovině října mezi sovětskou a československou stranou uzavřena smlouva o „dočasném pobytu sovětských vojsk“ (dočasnost nebyla blíže upřesněna, šlo v podstatě o legalizaci dlouhodobé okupace 75 000 vojáků). Zejména mládež se ovšem s nastávajícími poměry nechtěla smířit, a tak během podzimu 1968 probíhaly demonstrace, které bývaly zpravidla potlačeny VB. Asi nejvíce na sebe upoutal pozornost protest Jana Palacha, který se upálil 16.ledna 1969 na Václavském náměstí. Taková akce odporu byla výrazem hluboké mravní krize vycházející z nutné rezignace a s podobným scénářem jí zopakovali také studenti Jan Zajíc a Evžen Plocek. V březnu 1969 probíhalo MS v ledním hokeji, na němž česká reprezentace dvakrát porazila sovětské mužstvo. Takový úspěch vedl ke spontánnímu nadšení, které v sobě neslo výrazný politický a nacionální podtext. Tzv. hokejový týden přesvědčil Sověty, že je nutné okamžitě přejít k tvrdšímu zásahu proti československé vzpurnosti. Mělo dojít k výraznějším represivním opatřením a dalekosáhlým personálním změnám. Projevy hokejové radosti z roku 1969 se staly zdrojem dalších případných problémů.

Tváří normalizace se stal Gustav Husák, který po odstoupení A.Dubčeka 17.dubna 1969 převzal jeho místo. Gustav Husák byl přijatelnou volbou pro všechny strany. Byly do něj vkládány velké naděje a nejvyšší post mu byl svěřen s důvěrou. *„Málokomu mohlo uniknout, že jde především o mimořádně ambiciózního a také schopného demagoga. Husák dokázal ve svých veřejných vystoupeních velmi šikovně zdůrazňovat vždy ta témata, jež mu otevírala cestu vzhůru. Začal od poměrně radikální reformní rétoriky na jaře 1968, pokračoval úspěšnou manipulací slovenskými zájmy. Už v srpnu tak mohl prosadit zásadní požadavek Kremli (anulaci vysočanského sjezdu), poukazem na nutnost poměrného zastoupení, také začátkem roku 1969 usnadnil odstranění Josefa Smrkovského z vysoké*

³⁵ DOSKOČIL, Zdeněk, Duben 1969, Anatomie jednoho mocenského zvratu, Praha, Brno, ÚSD AV ČR, 2006, str. 346-347

ústavní funkce, jednoho z těch, kteří už nebyli pro Moskvu přijatelní. Po svém zvolení plynule přešel k tvrdé kritice protagonistů Pražského jara. Jistě, ještě 17. dubna mluvil k veřejnosti o tom, že se sovětskými soudruhy bude možné jednat o všech – opravdu o všech otázkách, a vzbuzoval tak naděje, že hodlá docílit odchodu sovětských vojsk z republiky. Jen ti, u nichž bylo přání otcem myšlenky, se ale mohli nechat mýlit.“³⁶ Husák byl především člověkem moci, který usiloval o nevyšší pozice a byl přesvědčen, že mu přísluší. Byl opředen gloriolou vlastence, antifašisty, oběti procesů z 50. let, avšak především byl přesvědčeným komunistou, až do úplného konce. Husákovu politiku poznamenal dvojí tlak, jak ze strany Moskvy, tak od domácích ortodoxních komunistů reprezentovaných V. Biřákem. Husák se ovšem od politiky diktované mu z těchto zdrojů nikdy nesnažil distancovat, a to ani v době Gorbačovovy perestrojky. G. Husákovi byla k pozitivním vlivům přičtena alespoň ta okolnost, že po roce 1968 zabránil nejhorším represím (což ovšem neznamená, že by se represí jako nástroje k navracení věci do pořádku nepoužívalo). To, že nedocházelo k nejtěžšímu útlaku, souviselo spíše s mezinárodními okolnostmi, které již neumožňovaly Sovětskému svazu takové zacházení, jaké bylo možné krátce po druhé světové válce, než že by se zde nějak projevovalo Husákovu milosrdenství. Po nástupu Husáka na post Generálního tajemníka byla odstartována vlna personálních změn a kádrové očisty, která postihla celou československou společnost. Rozhodující pozice obsadili lidé věrní Sovětskému svazu. Z Národního shromáždění, jehož novým předsedou se stal Alois Indra, odešlo 122 poslanců. Novým předsedou vlád se na dlouhá léta stal Lubomír Štrougal. Mimořádný vliv si zajistil V. Biřák, který společně s normalizačním ideologem Janem Fojtíkem v zimě 1970 vypracoval proslulé „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti“, které nabízelo krajně konzervativní hodnocení událostí po lednu 1968. Okupace zde byla označena za internacionální pomoc, obrodný proces byl nazván kontrarevolucí.

Stranické čistky vyvrcholily v letech 1970-1971, kdy docházelo k výměně stranických legitimací a celé řadě pohovorů a prověrek. Z KSČ vystoupilo 147 000 členů, vyloučeno bylo 67 000 členů a vyškrtáno 259 000 komunistů. Půlmilionová ztráta se však brzy doplnila, po XIV. sjezdu Strana otevřela brány pro 330 000 mladých kandidátů. Mnozí z těch, kteří byli zbaveni členství ve Straně, byli postiženi i existenčně – ztrátou zaměstnání, šikanováním atd. Čistky se dotkly snad všech oborů, největší následky zanechaly ve vědeckém a uměleckém prostředí i ve sdělovacích prostředcích, kde byla odstraněna řada odborných činitelů, kteří byli nahrazeni méně kvalifikovanými, za to více uvědomělými,

³⁶ TŮMA, Oldřich, Husákův domeček z karet, V historii východního bloku byla normalizace docela všední příhodou, in: *ĎaS* 4/2004, str. 4

pracovníky. Tímto způsobem docházelo ke snižování úrovně a byla zapříčiněna dlouhodobá stagnace. Režim nutil většinu občanů projevovat loajalitu alespoň vynuceně, přes vnitřní znechucení. Byli tři možnosti. Spolupráce a zajištění dobrého živobytí, nebo odpor a s ním související problematický život doma, nebo možnost exilu. Většina lidí se pod tlakem zachování životní úrovně nechala zmanipulovat, o čemž svědčí také masová účast ve volbách na podzim 1971, v nichž se ve prospěch jednotné kandidátky Národní fronty odevzdalo téměř 100% kladných hlasů. Posledním výrazným aktem odporu se stala živelná demonstrace 21. srpna 1969 na Václavském náměstí. Více než 50 000 občanů se přišlo připomenout první výročí okupace. Po tom až do konce 80. let bujela opozice především ve stinných koutech režimu prozářeného sluncem socialismu. Výrazem nesouhlasu se srpnovou okupací a následnou „normalizací“ se stala také emigrace. Za hranice odešlo více jak 100 000 občanů, především z řad inteligence. Následky odlivu vědeckých a kulturních činitelů se samozřejmě projevíly. Podle závěrů XIV. sjezdu byl vyhlášen program „reálného socialismu, který kladl důraz na řešení hospodářské situace a na sociální politiku. Hospodářská i sociální oblast podléhala centrálnímu plánování. Pětiletka probíhající v letech 1971-1975 skončila vesměs úspěšně, avšak nepodařilo se naplnit právě ty národohospodářské úkoly, které měly zvýšit efektivnost hospodářství a zrychlit vědeckotechnický růst. Obchod byl úzce vázán na RVHP, která sice načas slevila své nároky (aby nebyla přítomnost sovětských vojsk v ČSSR spojována se snižováním životní úrovně), nadále však určovala jednoznačný směr československé výrobě. Symbolem Husákova „reálného socialismu“ se měla stát nová monumentální výstavba a také rozsáhlé výrobní projekty. Začaly se budovat jaderné elektrárny, přehrada u Gabčíkova (spojená s ekologickými problémy), ale také první trasy pražského metra, plynovod, dálnice spojující Prahu a Bratislavu.³⁷ Zároveň hodně prostředků padlo na stavbu reprezentačních budov jako např. Palác kultury, sloužící především ke stranickým sjezdům, dále různé obchodní a kulturní domy atp. Ve snaze zabezpečit občanům každodenní jistoty a v daných poměrech „reálný“ životní standart, přikročila vláda k celé řadě sociálních kroků. Ceny základních potravin byly zmrazeny (zemědělská výroba byla značně produktivní), uskutečnila se opatření ve prospěch matek a rodin s dětmi, což přispělo k výraznému populačnímu růstu (Normalizační baby boom je spojen s usnadněnými podmínkami pro založení rodiny a výchovu dětí. Novomanželům, pokud řádně pracovali a projevovali loajalitu vůči režimním poměrům, byl zpravidla přidělen byt, dále měli možnost

³⁷ V důsledku socialistického přístupu k průmyslu a výrobě se ukazovaly tragické následky na životním prostředí, o které se nepečovalo vůbec nebo jen na oko. Např. životní prostředí v severních Čechách se natolik zhoršilo, že se tu lidé dožívali věku v průměru o 5 let nižšího než v celé ČSSR a o 10 let méně než lidé ve Skandinávii.

získat výhodnou novomanželskou půjčku a přídavky na děti. Mateřská dovolená byla placená v délce 26 týdnů). S populační explozí 70. let souvisí také nová bytová výstavba. Životní úroveň obyvatel se zvyšovala, to u většiny lidí zanechávalo alespoň dobrý dojem. Kdo pracoval a choval se naučeně, tak jak to mělo být, se měl dobře. Avšak někdo se mohl mít ještě lépe a to za předpokladu, že patřil do struktury privilegovaného obyvatelstva, která se skládala z příslušníků stranické nomenklatury a lidí, kteří byli ochotni režimu bez zábran sloužit. Pro takové tu bylo lepší zboží, lepší podmínky. Svou cestu k lepšímu životu, ovšem s jistým rizikem, si našli ti, kteří se podíleli na stínové ekonomice. Ta těžila z neúspěšné ekonomiky státního plánování a projevovala se ve formách melouchářství (nepatřičná činnost v pracovní době, krádeže ze státního či družstevního), veksláctví (vyrostlo na směňovací neschopnosti československé měny) a nesmíme zapomenout na různé druhy korupčního chování. Všechny tyto projevy stínové ekonomiky vznikly z nedostatečného fungování služeb. Za předpokladu, že státní ekonomika nefungovala efektivně, nebylo možné rozvíjet sektor služeb. Jak dynamika hospodářského růstu od poloviny 70.let zpomalovala, snižovaly se i prostředky na sociální politiku. Nedostatky zboží a fronty u obchodů byly na každodenním pořádku. Občané sice byli záměrně izolováni od demokratického prosperujícího světa, ne ale natolik , aby jejich značná část nezačala chápat, že opoždění v životní úrovni i v dynamice celkového ekonomického i společenského vývoje za vyspělými státy nabývá propastných rozměrů. Informace o poměrech v zemích Západu prosakovaly do ČSSR i přes nelibost Strany. Avšak důsledná izolace již nebyla možná. Kontakt se Západem se stal velmi žádaným konzumním statkem pro ty, kteří režimu dobře sloužili. Vycestovat na Západ ale mohl i ten, kdo byl vyslán za prací. Zpravidla takový člověk musel mít odpovídající kvalifikaci, ale také dobré kádrové posudky. Občas dostal povolení k cestě i normální občan. Jak ovšem píše B. Nebojsa, nebylo to tak jednoduché. „*Podívat se do zahraničí jinak než do socialistických zemí? Pro normálního člověka vyloučeno! Problém je vycestovat i do socialistické Jugoslávie. To se musí vyplnit podrobné dotazníky, nesmí se zatajit nic ani o babičce, pak se pokorně žádá a našinec, div neždímá čepici v ruce, následuje problém s výměnou valut a nakonec musí zůstat doma alespoň jedno dítě, aby se těm zbývajícím ztížila možná emigrace. Po návratu pak nastanou důvěrné pohovory a zamlčet se nesmí ani kontakt s místními prodáváči.*“³⁸ Obdiv československých občanů k západním výrobkům a západnímu zboží, silně umocňovaly nedostatky ve vlastní zemi. Ačkoli oficiální informace o Západě se nesly především v duchu pomluv, kritiky třídního nepřítele a bezvýznamných zpráv, většina

³⁸ NEBOJSA, Bořivoj, Normalizace, to je ono!, Sursum, Brno 2001, str. 50

lidí začínala tušit, jak se věci mají a na vlastní kůži pocítovala degeneraci a stagnaci režimu, který se snažil udržet za každou cenu. Režimu, který nebyl schopen řešit aktuální problémy, uměl jen konzervovat a předstírat. Politický život v zemi získal úplně strnulou podobu. Rok co rok se opakovaly stejné rituály: slavilo se výročí „Vítězného února“, potom osvobození Československa sovětskou armádou, následovaly letní mírové slavnosti, připomínka Slovenského národního povstání. Na závěr roku připadaly oslavy VŘSR a Měsíc československo-sovětského přátelství. Do ustáleného rytmu zapadalo tradiční udělování řádů, státních cen a titulů národních a zasloužilých umělců. Důraz se znovu kladl na výchovné a propagandistické působení sdělovacích prostředků a ke slovu znovu přišla agitace. Výchova ve školách měla vést k rozvinutí socialistického smýšlení u žáků a tím zajistit jejich podporu režimu. *„Učitelé podepisovali učitelský slib plný hrůzných výrazů: “Slibuji, že budu vždy pracovat v zájmu dělnické třídy a uskutečňovat politiku komunistické strany Československa. Budu věrný Československé socialistické republice a budu obhajovat a upevňovat její socialistické zřízení...budu podle zásad komunistické výchovy pěstovat v žácích lásku k socialistické vlasti. Povedu je k úctě k dělnické třídě a komunistické straně Československa. Budu je vychovávat v duchu marxisticko-leninského světového názoru. Zavazuji se rozvíjet u mládeže internacionální cítění a prohlubovat přátelství se socialistickými zeměmi, zejména se Sovětským svazem.“³⁹*

Většina obyvatelstva se životu v normalizačních podmínkách podrobovala. Atmosféra strachu vyvolaná systémem preventivního dohledu Státní bezpečnosti, vzbuzovala nedůvěru mezi lidmi a zároveň otupělou oddanost. Místa k relaxaci lidské duše by měla být divadla, kina, koncertní sítě a sportoviště, avšak i tato oblast byla prosáklá propagandou a v mnoha situacích se zpronevěřila sama sobě. Velký důraz byl kladen na sport a tělovýchovu. Znovu se obnovilo konání Spartakiád. Špičkoví sportovci byli považováni za státní reprezentaci a tak, aby bylo dosaženo jistého úspěchu, byly podporovány i podpůrné prostředky. Řada úspěšných sportovců dostávala jen část svých odměn za starty v zahraničí, a tak se někteří časem rozhodli pro emigraci. V tu chvíli měli být československou společností zavrhnuti a zapomenuti (Viz. Martina Navrátilová, bratři Št'astní). Také kulturu a umění postihla emigrace a decimování nepoddajných tvůrců. Do popředí se dostanou jen ti, kteří se přizpůsobí a zaprodají svůj talent. Mnozí stojí před těžkou volbou: buď dělat dál profesi, kterou mají rádi, a s tím souvisí nutnost přijmout pravidla, která diktuje ten, kdo je u moci, nebo uposlechnout své svědomí a zachovat se morálně správně, což znamená vzdát se své

³⁹ tamtéž, str. 48

milované práce. Někteří se rozhodnou pro první variantu a jiní odcházejí do disentu nebo zvolí cestu emigrace ze země. Ačkoli to nebylo jednoduché, podařilo se některým talentovaným kulturním činitelům setrvat a hodnotně tvořit (připomeňme v této souvislosti Jiřího Menzela, Věru Chytilovou, činnost divadla Semafor a divadla Na zábradlí). Většina plně normalizační umělecké tvorby, která v sobě nesla výchovnou a propagandistickou příchuť, nezaznamenala u veřejnosti větší ohlas. Výjimkou je snad jen legendární seriál Třicet případů majora Zemana a několik dalších filmových počinů. Zajímavé je sledovat literaturu v období tzv. normalizace. Na jedné straně domácí oficiální produkce, dále domácí samizdat a nakonec exilová literární činnost. Na všech těchto frontách působili jak vynikající a dobří autoři, tak také nepřilíš dobří a špatní. Rozdíl byl spíše v přístupu ke tvůrčí činnosti a v odlišných cílech každé skupiny.

Disent je značně různorodé opoziční seskupení, které organizuje protesty proti konkrétním případům porušování lidských a občanských práv, soustřeďuje se na vydávání a šíření ilegálních tiskovin, pro které se vžilo označení samizdat. Pořádá i bytová divadelní představení (Vlasta Chramostová) a různé přednášky a diskuze v soukromých prostorách. Disent rovněž udržoval živé kontakty s exilovou československou kulturou a zároveň se snažil vysílat do světa informace o skutečném stavu věcí v Československu. Prostřednictvím zahraničních rozhlasových vysílání mohli představitelé disentu působit na československou veřejnost. V tomto ohledu zaujímal významné místo zvláště Svobodná Evropa a Hlas Ameriky (pro který z Vídně komentoval domácí dění Ivan Medek). Domácí kulturní život obohacovala také ediční činnost nakladatelství Sixty-Eight Publisher manželů Škvoreckých v Kanadě a nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem. Nejvýznamnější organizací disentu byla za tzv. normalizace bezpochyby Charta 77. Charta vznikla na základě závěrů vyplývajících z Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách a hlásili se k ní různorodí občané, které sdružovalo přesvědčení, že také v Československu je třeba se zasadit o respektování lidských a občanských práv. Charta proto opakovaně upozorňovala na případy porušování tehdy platné Ústavy a nezákonného chování režimu (za dobu svého působení vydala 572 dokumentů). První prohlášení Charty k 1. lednu 1977 podepsalo, ještě před jejím zveřejněním, 242 signatářů z řad demokratické levice i křesťansko-demokratického politického proudu. Prvními mluvčími Charty 77 se stala trojice: filosof Jan Patočka, dramatik Václav Havel a bývalý ministr zahraničních věcí Jiří Hájek, kteří vyzvali normalizační režim k otevřené demokratické diskuzi. Avšak Husákův režim neprojevil ani nejmenší ochotu k takovému postupu. Raději se rozhodl tvrdě propagandisticky zasáhnout proti Chartě a její aktivitě a k perzekuci některých jejích signatářů. V reakci na Chartu 77 zorganizovala KSČ

tzv. Antichartu, kterou podepsala, pod titulkem : „*Ve jménu socialismu a míru, za ještě krásnější písňe a melodie připojuji já svůj podpis*“, celá řada kulturních činitelů té doby. Ale sice: „*našlo se 3500 tvůrčích pracovníků, kteří Antichartu podepsali. Na závěr se musely zvednout první tři řady a jít se na jeviště podepsat. I ostatní dostali k podpisům velké archy a podepisovali na ně prezenci. O Antichartě tam prý nebyla ani řádka. Úplně stejně mluvil o celé akci Jan Werich. Tak se tedy měl zrodit další velký podvod na lidi. (...) Povolání československých výborů uměleckých svazů – nebo-li Anticharta! Veřejné mínění se zase mělo čím ovlivňovat. Získaly se tam podpisy 70 národních a 400 zasloužilých umělců. Někteří z nich už byli nositeli protektorátních Svatováclavských orlic, což soudruhům nevadilo. Samotnou Chartu podepsal jeden národní a jeden zasloužilý umělec. Rázem byli nastoleny soudružské vztahy plné špiclování, udávání bez špetky svědomí.*⁴⁰ Komunisté znovu prokázali, jak bravurně ovládají taktiku manipulace s lidmi a jak dokonale obrátí opoziční akci ve svůj prospěch. Přesto, že Charta 77, jak prohlásil Václav Černý: „*měla být morálně náročnější a své členy si měla vybírat*“, tvořila demokratické podhoubí, z něhož později povstaly silné impulsy ke skoncování s totalitou. Charta 77 získávala ve společnosti stále větší zastání, i přes všechna rizika a míru strachu podepsalo Chartu do roku 1989 1883 signatářů. Disent byl Komunistickou stranou tvrdě propagandisticky potírán a špiněn pro své nečestné záměry. V očích řadového občana měl představitel opozice vypadat jako buřič a hlupák, který pro své vlastní potěšení podkopává práci všech soudruhů. Avšak našli se tací, kterým tahle nálepka nevadila a projevovali značný morální potenciál, nebáli se a snažili se bojovat za své přesvědčení, za své svědomí. V průběhu konce 70. a celých 80.let se objevovaly další opoziční struktury. V roce 1978 se ustanovil Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, o deset let později vzniklo Hnutí za občanskou svobodu, které se již hlásilo k ideji obnovení demokratických principů a fungování tržní ekonomiky. Dále tu byla skupina České děti, která se zasazovala o zamezení znečišťování životního prostředí a organizace Demokratická iniciativa. Svou ediční aktivitu vyvíjela Jazzová sekce (jazz se stal symbolem opozičního smýšlení, výrazem nové kultury a nového myšlení). Důležitou součástí opozice proti normalizačnímu režimu tvořila římskokatolická církev, která usilovala o znovunabytí svého důstojného postavení a obhajovala nejen náboženská práva, ale také základní lidská práva a svobody. Výraznou morální autoritou se stal kardinál František Tomášek.

Po smrti Konstantina Černěna, generálního tajemníka KSSS, nastoupil na jeho místo Michail Gorbačov. Jeho působení v čele komunistické strany a sovětského státu poznamenala

⁴⁰ tamtéž, str. 55

snaha o reformu zrezivělého režimu. Změny se projeví nejdrív v zahraniční politice. Období 1985-1989 je charakterizováno postupným uvolňováním závislosti sovětských satelitů na Moskvě z iniciativy sovětského vedení. Sovětský svaz již neměl dostatek ekonomických ani vojenských prostředků na ovládnutí zemí Východního bloku. V roce 1988 učinil Gorbačov další krok k uvolňování tím, že prohlásil, že SSSR se již nadále nebude vměšovat do vnitřních záležitostí jednotlivých satelitních zemí. Gorbačovova perestrojka (přestavba) a s ní spojená glasnost (problémy společnosti se měly řešit nadále pomocí diskuze) byla některými konzervativními komunisty zásadně odmítána. Bylo jasné, že komunistický systém, jako ztrouchnivělý kolos se pomalu ale jistě řítí k zemi, jakmile se někdo pokusí o jeho zásadní a nevyhnutelné opravy. Gorbačovova přestavba znamenala velkou naději pro řadu občanů Československa. Věci se daly do pohybu a nová silná vlna odhodlání se vlila do žil mnoha těch, kteří doufali ve změny. V dubnu 1987 přicestoval M. Gorbačov do ČSSR na státní návštěvu. Atmosféra nebyla tak čistě formální, nýbrž naopak poprvé vzbudil příjezd nejvyššího představitele SSSR poměrně spontánní uvítací reakci. Uvnitř KSČ začíná vzrůstat napětí a nesoudružská atmosféra. Je jasné, že by mělo dojít k personálním změnám. Na Husáka tlačí Biľak a všichni se snaží balancovat na pomezí snahy o zachování moci a zavděčení se komunistickému přesvědčení. Poprvé za ta léta Sovětský svaz pouští loutku a nechává jí svému osudu. A ona se zmítá v nejistotě a pomalu, ale jistě ví, že ve stávající podobě nepřežije. Po tahanicích a pletichách ve Straně na zasedání ÚV KSČ 17. prosince 1987 odstoupil po osmnácti a půl letech z funkce generálního tajemníka Gustav Husák a na jeho místo byl navržen Miloš Jakeš. Husák tak ztratil vliv na dění ve Straně v samém závěru éry tzv. normalizace, jejíž se stal symbolem. Problémy komunistického režimu napomáhaly žít odpor občanů a boj za demokracii. 20. výročí okupace vojsky Varšavské smlouvy 21. srpna 1988 se stalo první velkou příležitostí k demonstraci a protestním projevům. Od té doby byly akce odporu trvalou součástí politického života. Slavil se 28. říjen 1988, vzpomínalo se na oběť Jana Palacha (v důsledku této vzpomínkové demonstrace režim perzekvoval asi 800 lidí, mezi nimiž nechyběl Václav Havel. Následně byl přijat zákon k „ochraně veřejného pořádku“). Stále více lidí a kulturních pracovníků se začíná připojovat k opozici. Mnozí vidí, jak se systém hroutí, a tak se snaží chytit nové šance, jiní jsou rádi, že konečně mohou plně projevit své přesvědčení a své doufání. Strach pomalu mizí, skutečnou situaci v zemi nejlépe vystihl manifest „Několik vět“, žádající svobodu a demokracii, pod který se podepsalo na 40 000 občanů. Pokračovalo se v demonstrování - 21. srpna 1989, 28. října 1989 a režim z posledních sil bránil své pozice. Avšak postupně ztráceli komunisté jakoukoli mezinárodní oporu a začali pociťovat beznaděj a nevyhnutelnost zániku v nastolených podmínkách. V tu

chvíli propukla „sametová“ revoluce, která symbolicky zlomila mocenský monopol KSČ v Československu. Listopad 1989 odstartoval změny, které vedly až k dnešnímu stavu. Znovu se obnovily demokratické principy fungování státu, otevřela se cesta na Západ a znovu mohla vzkvétat osobní iniciativa a podnikavost. V popředí stála svoboda a individuální snaha. Avšak lidé se nezměnili. Každý vkročil do nové etapy s jinými pocity, s jinými perspektivami a jinými možnostmi. Někteří se radovali, někteří nechápali, jiní se ihned chopili svých nových příležitostí. A tak se začalo pracovat na demokratickém státě. Normalizace však zanechala v lidech i ve společnosti trvalé následky, a proto je také pochopení tohoto období pro nás tak významné. Snad nám k tomu napomohou i vyprávění pamětníků života té doby.

5. HISTORICKÁ ČÁST ODD. 2 – TOVÁRNA ZPA ČAKOVICE – ZEVRUBNÝ HISTORICKÝ PŘEHLED

Podnik s názvem Severočeská továrna elektroměrů založil v roce 1923 Emil Popper ve Vejprtech a v roce 1927 se přestěhoval do Čakovic. Vyráběly se speciální elektroměry v licenci systému „Stellow“ a později i radiopřijímače značky EMPO-Radio v licenci Philips a Telefunken. Krátkou dobu se vyráběly i vysavače prachu. Podnik zaměstnával cca 300 zaměstnanců. Bezprostředně před okupací odjel Emil Popper do USA a závod formálně postoupil prokuristce Klementině Nofriedové ze 2/3 a na 1/3 kapitálu byl dosazen za války Eduard Theiner. V této době nahrazovala původní výrobní program výroba vojenské elektroniky a vojenských radiopřijímačů 56 GW. Do vedení podniku nastoupili nacisté a osazenstvo se rozšířilo díky totálnímu nasazení na 1.200 zaměstnanců. V roce 1945 byla továrna znárodněna, začleněna do Elektrotechnických závodů Křížík Praha a postupně se sem převedla výroba rozvaděčů ze Smíchova. Od roku 1951, pod novým názvem Veltechna n.p. Čakovice, se již zcela specializovala na výrobu rozvaděčů, dispečerských zařízení (velinů), rozvodné techniky a přístrojů nejen pro energetiku, ale i průmyslové provozy. V roce 1958 se podnik začlenil do nové VHJ (výrobně hospodářské jednotky) Závody průmyslové automatizace n.p. Praha a od roku 1963 se n.p. Veltechna při reorganizaci stal závodem s novým názvem Závody průmyslové automatizace, závod Čakovice. V těchto letech byla zahájena postupná výstavba a rozšiřování podniku (1958 - montážní hala, 1960 - energoblok, 1961- nástrojárna, 1962 - dva nové sklady). V roce 1965 byl dokončen první samostatný československý počítač tovární výroby typu MSP2. Roku 1976 se přičlenil závod Aritma Praha ve Vysočanech. Vyráběly se číslicové počítače typu EC a zahajovala se výroba mini-počítačů typu ADT, které zefektivňovaly řídicí a technologické činnosti v mnoha odvětvích

národního hospodářství. Dodávaly se pro energetiku, průmysl a další odvětví, dokonce i v pojezdém provedení pro armádu. 1.5.1977 prezident republiky udělil závodu za kvalitní výsledky „Řád práce“. 1.1.1981 došlo k přičlenění závodů ZPA Pečky, Pragotron a nového závodu v Košicích a tím vznikl koncernový podnik ZPA Čakovice. Ten byl významným článkem koncernu Závodů automatizační a výpočetní techniky (ZAVT) Praha. V roce 1982 podnik získal na Mezinárodním veletrhu v Brně „Zlatou medaili“ za grafický systém IGS. Výrobky ZPA se exportovaly do řady zemí, mimo jiné do Číny a na Kubu. Do roku 1990 se podnik v Čakovicích rozrostl z původní přízemní továrny o řadu budov na plochu přes 17 ha a zaměstnával kolem 2.000 osob.

V ZPA Čakovice existovalo velice dobré zázemí pro zaměstnance. Podnik vlastnil krásnou, brigádnicky přestavěnou, chatu Prvosenku v Krkonoších a rekreační středisko v Sudějově u Uhlířských Janovic. Odborová organizace provozovala romantický dětský tábor pro děti zaměstnanců na Šumavě a lyžařskou boudu Lajdáček v Labské osadě u Špindlerova Mlýna. Na svazích v Labské a pod Liščí horou se tak řada čakovických dětí naučila lyžovat. Odborné učiliště ZPA Čakovice vychovalo mnoho specialistů.

Počátkem 90. let byl podnik privatizován a 1.6.1993 vznikla Veltech, spol. s r.o. Postupně se rušila výroba počítačů, které byly technicky zastaralé, a zaváděla se výroba hracích automatů a lékařské techniky. Podnik se však zadlužoval a dostal se do platební neschopnosti. 1.10.1996 vznikly odloučením od společnosti s.r.o. akciové společnosti Veltech-Výroba a.s. (výroba rozvaděčů apod.), Evatech a.s. (hrací automaty), Mete a.s. (zdravotní technika) a Veltech-slужby a.s. Jejich situace nebyla dobrá, docházelo opět k zadlužování, a nakonec kromě jiného i k opožďování a nevyplácení mezd zaměstnancům. Všechny tyto společnosti postupně přešly do konkurzů a zanikly. Areál podniku převzala společnost IMPERA.⁴¹

Tolik k základním faktům ohledně továrny ZPA Čakovice, v níž byli zaměstnáni všichni narátoři, zvolení pro potřeby této práce. Více o vnitřním chodu a životě továrny se tak dozvíme později na základě jejich vyprávění a za pomoci některých archivních pramenů, které považuji za natolik ilustrativní a vypovídající, že je uveřejním v příloze k mé práci.

⁴¹ Převzato z knihy „Čakovice, Miškovice a Třeboradice“ autorů J.KRÁKOROVÉ, R.ŘEHÁKOVÉ a J. ŠVÉDY , vydala společnost Fatum.ms v nakladatelství IVO ŽELEZNÝ, v Praze 2005, str. 79-80

ORAL HISTORY

1. METODA ORAL HISTORY

Jádro metody orální historie leží v analýze a interpretaci rozhovorů s jedinci, kteří byli přímými svědky historických událostí, jež chce badatel zkoumat. Historické kořeny této metody, díky níž získáváme nejen nové prameny o novodobých dějinách, ale také možnost pohledu na dějiny z jiného úhlu, nalezneme v minulosti všude tam, kde docházelo k ústní formě předávání historických zkušeností. Samotný termín oral history byl poprvé použit v roce 1863 W.T.Watsonem, později se s ním setkáváme až v roce 1948 v souvislosti s projektem Allana Nevins, který byl založen na oral history přístupu, přičemž A. Nevins tvrdí, že k tomuto označení dospěl vlastní invencí. V rámci Nevinsova projektu byly provedeny první rozhovory. Skutečný rozkvět zaznamenala metoda v druhé polovině 60. let, kdy její nadšené přijetí vedlo až k založení asociace oral history v roce 1967. Již o pár let později se začínají ozývat první kritické hlasy a rozjízďejí se spory o legitimitu metody. Na jedné straně stojí přesvědčení zastánci metody a na druhé kritici její nedostatečné propracovanosti. Konzervativní přístup některých historiků k této metodě můžeme pozorovat dodnes z důvodu nedůvěry k historické práci s lidskou pamětí, popř. u přesvědčivých odpůrců nalézáme tvrzení o nevědeckém přístupu v rámci oral history a její přirovnání k práci žurnalistů. Oral history ovšem je vědeckou metodou, neboť má své propracované postupy, s jejichž pomocí směřuje k určitému cíli, o nichž bude řeč později v této kapitole.

Oral history v českém prostředí nemá dlouhou historii. Za předchůdce této metody je považována osobnost Karla Čapka, jehož „Hovory s T.G.M.“ v sobě nesou prvky přístupu typického pro orální historii. První významný projekt „Studenti v období pádu komunismu v Československu-životopisná interview“ byl realizován mezi lety 1996-1998 v režii M.Otáhal a M.Vaňka a jeho úspěch vedl až k založení Centra orální historie (COH) v rámci ÚSD AV ČR právě z iniciativy M. Vaňka. Centrum prokázalo oprávněnost orální historie při výzkumu našich nejnovějších dějin již projektem „Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná vyprávění“, z něhož vzešla publikace „Vítězové?Poražení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná vyprávění“, vydaná nakladatelstvím Prostor v roce 2006. Aktuálně pracuje centrum na projektu zaměřeném na dělnictvo a inteligenci v období tzv. normalizace, na němž se podílí kromě zaměstnanců centra také řada konzultantů a externích vědeckých pracovníků z různých spřízněných oborů. V rámci oral history výzkumu soudobých dějin dochází k získávání osobních dat různé

povahy, a proto je nutné postupovat v souladu se zákonem č.101/2000Sb. o ochraně osobních údajů. Běžně dochází k odbornému vypracování smlouvy, která bude předkládána budoucím narátorům, a jejímž podpisem stvrdí, že vědí, na čem se podílejí a že poskytují svá sdělení k vědeckým účelům. Součástí smlouvy jsou i další ujednání, ke kterým může dojít mezi tazatelem a narátorem v případě, že si narátor např. nepřeje, aby určitá sdělení byla předmětem dalšího zpracování či aby byla zveřejněna.

Metoda oral history je založena na rozhovorech vedených s lidmi, kteří prožili určitou historickou etapu. Osoby, které spolu rozhovor vedou, označujeme termíny „tazatel“ a „narátor“. Mezi tazatelem a narátorem vzniká specifický vztah, který můžeme charakterizovat jako asymetrický. Jsou zde různé úhly pohledu na tento vztah. Tazatelem je míněn odborný pracovník s historickými znalostmi a vědomým přístupem k rozhovoru, v němž se musí kromě vhodného kladení otázek projevat také např. vhodným přitakáním slovním či nonverbálním, popř. výrazem ve tváři. Kvalitní tazatel má být zúčastněným a má vzbuzovat důvěru a sympatie u svého protějšku. Nastolením vztahu důvěry lze podnítit narátora k podstatně větší otevřenosti, spontaneitě a k mnohem osobnějším sdělením. Má-li narátor pocit, že je chápán a tazatel s ním sdílí jeho emoce a přijímá jeho názory, získává daleko větší pocit jistoty. Tazatelův zájem o narátorovu osobnost by proto měl být autentický a upřímný, jak etika orální historie vyžaduje, nikoli pouze rutinně prezentovaný nebo předstíraný. Zatímco tazatel vstupuje do rozhovoru odborně připraven, narátor projevuje nejistotu. Jeho vyprávění je ovlivněno i vědomím, že skrze nahrávací zařízení se jeho slova dostanou i k uším potencionálních posluchačů či čtenářů. Narátor by měl být obeznámen s důvodem jeho volby pro rozhovor, s cílem projektu i s metodou jeho vypracování. „*Vytvoření důvěry závisí nejen na schopnostech (dovednostech i osobních vlastnostech) tazatele důvěru vzbudit, ale i na schopnostech narátora důvěřovat a důvěru projevit, tj. otevřeně vyprávět o svých někdejších i současných rolích a zároveň dát průchod svým současným i někdejším postojům a pocitům, jež v něm tyto role vyvolaly, čili projevit svojí osobnost. Zde nacházíme určité rozdíly mezi narátory různých věkových skupin, z různých sociokulturních prostředí a zvláště mezi narátory ze stabilním demokratickým systémem (občanskou společností) a těmi, kteří prožili většinu života v totalitním systému.*“⁴² Někteří narátoři se na rozhovor připravují, jiní vzpomínají spontánně. Ve druhém případě dochází v některých případech ke skákání v čase, chaotickému vyprávění a nejasnostem. V tu chvíli musí být tazatel nápomocen a citlivě navádět svůj protějšek v rozhovoru. Někteří narátoři vzpomínají rádi, jiní vzpomínky třídí a

⁴² VANĚK, Miroslav, Orální historie ve výzkumu soudobých dějin“, ohlasy minulosti 1, COH AV ČR ÚSD, Praha, 2004, str. 66

něco záměrně vytěsňují. Tyto vytěsněné vzpomínky lze odhalit jen v narážkách, gestech či výrazech tváře narátora. Pro pozdější analýzu a následnou interpretaci je nutné vědět jak pracovat s pamětí narátora. Paměť je ovlivněna věkem, psychickými i fyzickými dispozicemi narátora a také procesy přehodnocování minulosti z pohledu budoucích událostí a následků. Vyprávění zahrnuje jak pocity minulé, tak narátor (často i během rozhovoru) objevuje i nové vztahy a skutečnosti a sám se uchyluje k hodnocení situací, které se odehrály v minulosti.⁴³ „*Předpoklad, že na kvalitu paměti působí i stupeň pochopení a zpracování vzpomínaného, neboť neutříděné a nepochopené zážitky se v paměti uchovávají obtížněji*“, si dosud v jednotlivých rozhovorech ověřujeme.“⁴⁴ V rozhovorech vedených s narátory lze narazit na fungování tzv. „kolektivní paměti“, která se stane součástí paměti každého, kdo prožívá historickou etapu. Kolektivní paměť je důsledkem informací, které slouží každému v dané společnosti. Stává se, že někdo, kdo prožil např. události kolem Pražského jara, se o toto téma začal později zajímat a zjišťoval informace z tisku i knižních publikací. Jeho faktografická znalost o událostech je veliká a při dotazu na jeho vzpomínky na Pražské jaro se dozvídáme spíše historická fakta a oficiální výklady nežli vlastní pocity, postoje a vzpomínky. Existují také případy, v nichž narátorovu paměť negativně ovlivňuje stres. Pokud tazatel rozpozná, že příčinou narátorových potíží s vyprávěním je tento aspekt, měl by se snažit snížit hladinu stresu svého protějšku a posílit u něj sebedůvěru.

Samotný výběr narátorů se odvíjí různými způsoby. Je možné, že potencionální vhodný narátor je tazatelův známý. Narátory vyhovující záměrům oral history projektu můžeme dohledat v písemných pramenech různého charakteru. Jedná se v tomto případě především o různé seznamy a evidence, nejsou-li takové dokumenty dostupné, je nutné se obrátit k různým hlášením, zápisům apod. Běžně se používá také metoda snowball (nabalování), kdy již oslovený narátor informuje o dalších možných narátorech, které by bylo vhodné oslovit.

S každým narátorem vede tazatel dva rozhovory. První rozhovor by měl být především volným vyprávěním životního příběhu narátora. Tazatel v tomto rozhovoru spíše naviguje či pomáhá vypravěči, dojde-li k nějakému zadrhnutí v řeči. Narátor v tomto rozhovoru již tím, o čem mluví, upozorňuje na to, co pro něj bylo v jeho dosavadním životě důležité. Až následný druhý rozhovor umožňuje se k některým závažným tématům vrátit, či nějaké téma, o němž se

⁴³ „(...) rozhovor (respektive narátorovo vyprávění) není opisem někdejších narátorových zkušeností a prožitků, ale představuje určitý konstrukt, podmíněný tím, jak narátor chápe sám sebe, svoji minulost i přítomnost, i průběžným výsledkem komunikace s tazatelem. Tazatel i narátor tedy vnášejí do rozhovoru své vlastní předpoklady (osobnostní, sociální, profesní) a snaží se o vzájemné porozumění, jehož předpokladem je určité „předporozumění“, dané už „spolubytím ve světě“, tj. přístupem, který vyplývá ze společné dějinné situace příslušníků určité společnosti a historického období.“, tamtéž, str. 77

⁴⁴ tamtéž, str. 73

narátor dříve nezmínil, otevřít. Tazatel má připravené otázky, které vypracoval jak na základě cílů projektu, tak z inspirace z prvního rozhovoru. Druhé setkání obou účastníků rozhovoru tedy navazuje na to první a dále ho rozvíjí. Obě sezení jsou zaznamenávána diktafonem.⁴⁵ Po každém rozhovoru si tazatel poznamená stručný report, v němž vylíčí průběh rozhovoru, zmíní narátorovo chování a své pocity z něj vyplývající, popř. některé další informace, které mu pomohou při pozdější analýze zaznamenaného vyprávění.

K analýze se přistupuje z více úhlů. Jedním z nich je analýza prostředí a nonverbálních projevů narátora, dále analýza po obsahové stránce a psychologická analýza. „*Psychologická analýza rozhovoru může být tím hlubší, čím je tazatel zkušenější ve vedení rozhovorů s různorodými (věkově, sociálně, vzdělaností apod.) narátory a čím více je buď sám erudovaným psychologem nebo čím těsněji s psychologem v této fázi zpracování rozhovoru spolupracuje.*“⁴⁶ Kvalitní psychologický rozbor narátorových sdělení a jeho chování dokáže poodhalit myšlenkové pochody zpovídané osoby, dále můžeme mimo jiné pochopit, proč se např. narátor k určitým tématům nevyjádří a lépe tak pochopíme jeho zábrany. Takové zábrany mohou spočívat buď v nevhodném prostředí v nedostatku důvěry k tazateli či prostě v pocitu, že není vhodné tazateli danou věc říkat, třeba protože je mladší či, jedná-li se o ženu narátorku a muže tazatele, je narátorka v některých tématech méně otevřená ve svém vyprávění, než by byla kdyby hovořila se ženou (spřízněnou duší). O významu jazykové analýzy jsem se již zmínila. Způsob slovního vyjadřování napoví hodně o osobnosti narátora, ale zároveň nám umožňuje vysledovat používaná označení a pojmenování, která v sobě nesou subjektivní názorové zabarvení. Důležité je si všimnout změn gramatické osoby, zaměřit se na to, v jakých situacích používá narátor označení jako: oni, někteří, my, člověk atp. nebo kde hovoří nekonkrétně: „ono se ...“.

Všechny předchozí zmíněné kroky vedou k nejvyššímu stupni a tím je analýza smyslu narátorova sdělení. Pro kvalitní provedení této analýzy je předpoklad znát všechny okolnosti. Musíme brát v úvahu narátorovy analýzy a sebereflexe vznikající již během rozhovoru samotného, na němž se samozřejmě projevují. Narátor vytváří svým vyprávěním konstrukt, který musí odborný pracovník posoudit z pohledu objektivních znalostí a pomocí kvalifikovaného rozboru. Zjištěné skutečnosti, které jsou výsledkem analýzy, jsou následně použity k odborné interpretaci. Ta vzniká s ohledem na cíle a zaměření projektu a v ideálním

⁴⁵ Zvukový záznam, popř. se používá i videozáznam, se často převádí do podoby psaného textu. Je důležité v tomto přepisu vystihnout i jednotlivé odmlky, změny intonace, smích, šeptání, ironii, atp., aby měl vypovídající hodnotu.

⁴⁶ tamtéž, str. 110

případě by se na ní mělo podílet více odborníků z různých oborů (historie, sociologie, psychologie, jazykověda).

Orální historie nám může poodhalit mnoho o životech lidí v dějinných etapách, o jejich možnostech, myšlenkách a postojích. Stejně tak nám umožňuje proniknout do osobností jednotlivců a pochopit blíže zákonitosti života jako takového. Oral history je rozšířena téměř ve všech vyspělejších státech světa. V některých má dokonce svou asociaci, která informuje o všech projektech prováděných v rámci metody orální historie. V České republice byla asociace založena v roce 2007. COHA má mimo jiné za úkol připravovat podmínky pro případné pořádání mezinárodní konference oral history v Praze za dva roky. Tato konference se pod záštitou IOHA pořádá pokaždé na jiném místě a sjíždějí se na ní orální historici z různých koutů světa. Orální historie toho má bezpochyby ještě hodně před sebou, neboť je tu ještě hodně otázek, na které nám může dát odpověď.

2. MŮJ VZOREK. (NARÁTOŘI)

Od roku 1948 zaznamenaly československé statistiky trvalý nárůst obyvatelstva. V polovině sedmdesátých let dosáhl počet obyvatel přes 10 miliónů (k roku 1977 se váže číslo 10 190 000)⁴⁷, z nich více než 2 milióny byly zaměstnanci průmyslových podniků tehdejší doby. Mezi těmito zaměstnanci převažovali počtem dělníci, kterých bylo kolem 1,5 miliónu. Druhou nejpočetnější skupinu tvořili technicko-hospodářští pracovníci, kterých bylo kolem 400 000 a nakonec tu byli ještě provozní a obsluhující pracovníci, kterých bylo zhruba 50 000. Podniků místního průmyslu přitom bylo v ČSSR 165 (opět údaj k roku 1977). Průměrný plat všech zaměstnanců postupně v průběhu tzv. normalizace narůstal. V roce 1977 měl dělník pravidelný měsíční příjem průměrně 2 469 Kčs. O něco více brali pracující zařazení v sektoru technicko-hospodářském. Zde se průměrný plat pohyboval kolem 2 846 Kčs. Zaměstnancům v oblasti provozní a obsluhující se měsíčně vyplácelo průměrně 1926 Kčs. To znamená, že celkově se průměrná mzda pracujících v průmyslových podnicích pohybovala kolem 2 536 Kčs měsíčně. Uvádím zde tyto statistické údaje pro základní představu, abych následně mohla popsat, co charakterizuje a spojuje skupinu mnou zvolených narátorů.

⁴⁷ zdroj: Statistická ročenka 1978, SNTL.ALFA

Lidé, kteří byli vhodní pro mou práci, měli splňovat několik základních kritérií. Tato kritéria jsem blíže stanovila v průvodním dopisu, resp. telefonátu, který sloužil k obeznámení narátora s mou prací a uvádím je na tomto místě:

Kritéria

Narátor by měla být osoba:

- **zaměstnaná v továrně ZPA Čakovice v období tzv. normalizace (70. a 80. léta)**
- **jež pracovala ve výše zmíněném podniku na postu administrativním či organizačním⁴⁸ (může být i vysokoškolsky vzdělána), nikoli však dělnickým**
- **osoba narozena ve 30.-50. letech, popř. je možná tolerance dříve narozených.**
- **kteřá je ochotna poskytnout svůj životní příběh a zkušenosti s prožitím dané historické etapy pro účely mé bakalářské práce**

oslovující dopis/telefonát

Vážený pane/paní

jmenuji se Alena Krákorová a jsem studentkou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde se již třetím rokem věnuji oboru Historie. Při svém studiu se soustředuji především na České dějiny 20. století, a proto jsem si jako téma své závěrečné bakalářské práce vybrala „Průzkum společnosti v období tzv. normalizace, zaměřený na zaměstnance továrny ZPA Čakovice, kteří pracovali na postech administrativních či organizačních.“ Pracovat budu pomocí metod orální historie, tj. prostřednictvím zaznamenání a následné analýzy životních příběhů osob, jejichž zážitky a příběhy jsou jedinečné. Proto si dovoluji oslovit právě Vás jako osobu, která byla v normalizačním období (70.-80.léta) zaměstnána v továrně ZPA Čakovice, buď v administrativě nebo se podílela na organizaci a chodu továrny (může být i vysokoškolské vzdělání). Pokud jste se narodil/a v rozmezí 30.-50.let, popř. dříve, byla bych velice ráda, kdyby jste se rozhodl/a vypovědět mi Váš životní příběh, neboť Vaše vyprávění je pro mě cenným zdrojem informací a zároveň významným svědectvím, které může pomoci podívat se pod roušku naší novodobé historie zase trochu z jiného úhlu.

⁴⁸ Tato skupina patří zejména mezi zaměstnance technicko-hospodářské. Nezahrnuje osoby, které měly na starosti řízení továrny. Jedná se tedy především o zaměstnance pocházející ze střední, popř. vyšší střední třídy, podle výše platu, pracovního zařazení i možností uplatnění a působení v rámci společnosti.

Doufám, že se mi rozhodnete o Vašem životě a zkušenostech povyprávět. Vřele se těším na setkání s Vámi a snad se brzy domluvíme na schůzce....

S pozdravem

Alena Krákorová

Továrnu ZPA Čakovice jsem zvolila ze dvou důvodů. Jednak se nachází v místě mého bydliště a s řadou jejích zaměstnanců jsem se setkávala již od útlého dětství. Později zde začala pracovat i má matka, která zprvu byla zaměstnána na výstupní kontrole a později pracovala jako referentka na ZV ROH (zároveň se podílela na vedení odborové knihovny, která byla umístěna v blízkém hotelu REHUS). Má matka se za dobu působení v ZPA seznámila s celou řadou osob zde také zaměstnaných, a proto se pro mě stala cenným zdrojem kontaktů na osoby vhodné pro mou práci. Matka také stále vlastní kroniku brigády socialistické práce z výstupní kontroly, která se pro mě stala zajímavým a barvitým pramenem. Druhý důvod, proč jsem se rozhodla zaměřit se na zaměstnance ZPA Čakovice, byl ten, že se mi podařilo proniknout k archivním pramenům továrny, které sice dosud nebyly rozříděné a evidované, ale přesto mi bylo umožněno do nich nahlédnout ve studovně SOA na Chodovci.

Narátory jsem podle výše uvedených kritérií hledala zprvu zejména díky kontaktům mé matky. Zнала většinu zajímavých osob, které by mohly kvalitně posloužit mé práci. Zároveň každý z narátorů se později v průběhu rozhovorů zmiňoval o nějakých dalších osobách, z nichž mnohé má matka opět znala nebo věděla, jak je lze kontaktovat. Během mého výzkumu jsem se zaměřila na 10 osob. Osm z nich svolilo, po různém průběhu dojednávání, že se rozhovorů zúčastní. Z těchto osmi je přesně polovina mužů a polovina žen a práci s nimi podrobně rozeberu. Avšak musím se zmínit také o dvou mužích, kteří se rozhodli nestát se narátory. Proto, že zřejmě nechtěli mít s projektem nic společného, nebudu zde uvádět ani jejich jména. Prvního z nich - pana Z. jsem oslovila telefonicky. Stejně tak jako ostatním osobám, které jsem kontaktovala tímto způsobem, jsem se mu představila, vysvětlila jsem, na čem pracuji a přesvědčovala jsem ho, že jeho vzpomínky jsou pro mě jedinečným zdrojem informací a že budu vděčná, když si najde chvíli, si se mnou popovídat o svém životě. Pan Z. mi váhavě odpověděl, že nemá momentálně moc času a že je pracovně vytížen a ať mu zavolám za týden. Při druhém telefonátu zněl pan Z. dosti neochotně a nakonec přiznal, že rozhovor se mnou absolvovat raději nechce. Důvod nevedl. O panu Z. mluvila moje matka i jedna narátorka jako o velkém znalci historie ZPA Čakovice a z tohoto důvodu bylo možná škoda, že jsem o jeho vyprávění přišla. Avšak když ho jeho osobní

pohnutky vedly k rozhodnutí odmítnout, tak se nedalo nic dělat. Druhým mužem se stejným stanoviskem se stal pan Š., kterého mi doporučil narátor p. Hoffmann. Jelikož jsem znala jen jeho adresu a v telefonním seznamu nebyl, tak jsem se rozhodla pro návštěvu přímo u něj doma. Jelikož pan Š. je již v důchodu, byl dopoledne doma. Přišel za mnou ke vchodovým dveřím a nechal si vysvětlit, kdo jsem, co mám na srdci a kdo mě za ním posílá. Potom se nepříjemně zamračil a odmítl mě se slovy: „Nechci vzpomínat“. Podle pana Hoffmanna zastával pan Š. jistou významnou funkci v chodu továrny. Jeho odmítavé stanovisko může být buď ukázkou přístupu k vlastní minulosti nebo projevem špatného svědomí. To nelze posoudit.

Jiný průběh mělo oslovování ostatních narátorů. První kontakt byl obvykle telefonický. Jedinými dvěma výjimkami se stala paní Květa Veverková, kterou jsem navštívila v bytě, jelikož jsem nenašla na ní telefonické spojení, a paní Hana Králová, kterou jsem zajela navštívit do sousedních Miškovic. V případě druhé jmenované byla situace zjednodušena tím, že Hana Králová je moje vzdálená příbuzná, a tak mě přijala s důvěrou a kuráží. Při prvním oslovení narátora jsem se snažila vystupovat mile a s upřímnou zvědavostí. Každý si vyslechl, o co jde a pak obvykle následoval dotaz: „Proč zrovna já?“ popř. „K čemu Vám budou právě mé vzpomínky?“ Nebyl pro mě problém vysvětlit význam individuálních životních prožitků pro historii. Každý narátor přistupoval k setkání se mnou odlišně. O specifikách každého rozhovoru se zmíním v pozdější analýze. Zpravidla ovšem platilo, že starší lidé v důchodu hovořili spíše obširně (často nostalgicky) a měli očividnou radost, že mohou s někým mluvit o svém životě. Narátoři toho času stále v produktivním věku vzpomínali dosti živě na práci a hovořili spíše konkrétněji o událostech jejich života. V přístupu žen, s nimiž jsem se setkala, byla znát větší senzitivita a do vyprávění vkládaly více emocí. Jejich vyprávění se daleko více než u mužů točilo kolem rodiny a rodinných vztahů. Více si všímaly také vztahů na pracovišti. Muži na rozdíl od toho kladli střed povídání k otázce zaměstnání a práce. Popisovali jejich pracovní náplň a různé zážitky, které za svého působení v ZPA prožili. Tolik k obecnější analýze, založené na tom, co se dalo vypožorovat z rozhovorů se všemi osmi narátory.

Samotné rozhovory probíhaly odlišně a v odlišných prostředích. Vše bude popsáno níže, avšak nyní ještě k samotné přípravě rozhovorů. Při každém setkání jsem měla připravenou základní osnovu, která byla mohla předurčovat narátorovo vyprávění, a také jednoduchou smlouvu, kde narátor svým podpisem stvrzoval, že si je vědom, jakým způsobem bude využito jeho vyprávění a jeho informací. Smlouvu jsem narátorům předkládala v tomto znění:

Udělení souhlasu ke zpracování osobních údajů

Podle zákona č. 101/2000Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů, uděluji svůj souhlas se zpracováním k vědeckým a vzdělávacím účelům svých osobních a citlivých údajů, zaznamenaných během rozhovorů, které jsem poskytl/a v rámci výzkumného projektu, určeného k vypracování bakalářské práce studentky FF UK Aleny Krákorové v oboru Historie. Práce je zaměřena na průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění zaměstnanců továrny ZPA Čakovice, kteří pracovali na postech administrativních, popř. organizačních.

Další ujednání:

.....
.....
.....
.....

V.....dne.....

.....
podpis

Toto ujednání bylo sestaveno na základě smlouvy, kterou předkládá svým narátorům COH AV ČR a na základě mého vlastního uvážení, v němž jsem zohlednila potřeby mé práce. Originály podepsaných smluv jsou v mém vlastnictví, stejně jako kompletní nahrávky všech rozhovorů v digitální podobě. CD s vyprávěními narátorů tohoto projektu

je součástí této práce a mělo by posloužit jednak jako ilustrace, ale také odborníkům a zájemcům o orální historii k další analýze a interpretaci některých dílčích témat.

Osnova, kterou jsem vypracovala pro upřesnění prvního rozhovoru, byla vždy před začátkem rozhovoru narátorovi předložena. Někteří si ji jen zběžně prošli a hovořili na základě vlastního toku myšlenek. Pak mi osnova sloužila k tomu, abych případně narátora nasměrovala ještě na nějaké téma, které vynechal, či které mě zajímalo. Některé osoby zapojené do projektu v roli narátora si osnovu nechaly na očích a zhruba se jí snažily držet. Osnova pro první rozhovor, který znamená volné vyprávění narátorova životního příběhu, vypadala takto:

Tématické okruhy

(podklad pro uskutečnění I. rozhovoru)

- Rodina a dětství
- Škola a vzdělání
- Nástup do zaměstnání - násl. působení v podniku ZPA Čakovice
 - a.) přijetí do ZPA a jeho okolnosti*
 - b.) pracovní post, plat, náplň práce, prac. doba, profesní růst aj*
 - c.) každodenní rutina v zaměstnání*
 - d.) vztahy na pracovišti – kolegové, nadřízení, podřízení*
 - e.) péče podniku o zaměstnance (duševní a materiální) + činnost odborů (viz. prac. podmínky, zdraví, vzdělávání, stravování, ideologická výchova, školení, socialistická soutěž, příspěvky, byty, kultura, dovolená, zájezdy, oslavy (měsíc československo-sovětského přátelství, 1. Máj –organizace, účast)*
- Zkušenosti a vzpomínky na podnikové organizace SSM a KSČ
- Zkušenosti s kádrováním
- Rodina – manžel/ka, děti, bydlení
- Volný čas

Ve druhém rozhovoru jsem se snažila soustředit na otázky, které stálo za to rozvinout nebo zůstaly po prvním rozhovoru nedokončené. Tyto otázky jsem si připravila na základě prvního rozhovoru a navíc jsem se inspirovala z okruhu otázek pro vedení II. rozhovoru, který sestavilo COH AC ČR pro potřeby projektu Dělníci a inteligence. Tento okruh jsem obohatila o dotazy, které směřovaly k tématu informací a obrazu Západu, popř. k tématu cestování, na které jsem se rozhodla více zaměřit. Druhý rozhovor probíhal někdy v návaznosti na první,

neboť narátor neměl buď čas nebo chuť absolvovat druhý rozhovor jindy. V tabulce č.1 je čas sezení, který obsahoval oba rozhovory. Je rozdělen podle toho, jak dlouho se odvíjelo spontánní životní vyprávění (I.rozhovor) a kdy jsem se začala dotazovat a probíhal rozhovor druhý. Dotazy v čase druhého rozhovoru jsem pokládala z poznámek a postřehů, které jsem si dělala během vyprávění narátora a samozřejmě jsem zakomponovala i otázky z výše zmíněného okruhu.

Po každém rozhovoru jsem si uložila nahrávku a napsala jsem stručný report, v němž jsem popsala průběh a okolnosti schůzky a také jsem zde zmínila některé postřehy, které se týkaly narátorovy řeči, způsobu vyjadřování, nonverbálních projevů během vyprávění a jiné zajímavosti. Na základě těchto reportů a poslechu nahrávek jsem přistoupila k následné analýze.

Tabulka 1

Evid. číslo	Narátor	Rok narození narátora	Datum prvního rozhovoru	Doba trvání prvního rozhovoru	Datum druhého rozhovoru	Doba trvání druhého rozhovoru
1	Miloslav Simandl	1952	2.března 2007	1:03:38	2.března 2007	0:20:17
2	Věra Králová	1928	14.března 2007	1:20:00	15.května 2007	0:45:30
3	Milena Krbcová	1938	16.března 2007	1:33:48	21.června 2007	0:20:15
4	Květa Veverková	1929	20.dubna 2007	0:48:32	22.května 2007	0:14:02
5	Vlastimil Hoffmann	1937	2.května 2007	1:04:10	2.května 2007	0:31:04
6	Hana Králová	1947	3.května 2007	0:52:10	3.května 2007	0:35:02
7	Jiří Novák	1948	11.května 2007	0:55:00	16.května 2007	0:15:03
8	Josef Šícha	1939	23.května 2007	0:62:00	23.května 2007	0:37:00

Analýza rozhovorů s narátory

MILOSLAV SIMANDL

Kontakt na pana Simandla jsem dostala od své matky, která nějaký čas působila jako jeho asistentka v době, kdy byl předsedou odborové organizace v ZPA. Má matka a pan Simandl jsou stále dobří známí, kteří se čas od času setkávají. Já si tohoto vysokého a štíhlého

pána pamatuji jako svého instruktora na lyžařském táboře, který jsem v dětství absolvovala v Krkonoších. Pan Simandl velmi ochotně a mile vyhověl mé žádosti o schůzku. Sešli jsme se na I.P.Pavlova blízko místa jeho bydliště na Vinohradech a šli jsme si sednout do blízké kavárny. Po objednání občerstvení jsme začali s rozhovorem. Na panu Simandlovi byla znát jistá míra nejistoty a nervozity, zprvu působil zakřiknutě a nesměle začal vyprávět. Avšak postupně se rozpovídal do té míry, že začal i bez ptaní povídat různé historky a zmiňovat zajímavé okamžiky jeho života. Z jeho uvažování je znát rozvaha inteligentního člověka, který se v minulosti dokázal smířit a vyrovnat s realitou. Zajímavě srovnává dnešní dobu a předrevoluční režim, vzpomíná na rok 1968 a citlivě mluví o charakterech lidí a různých přístupech, se kterými se setkával. Rozumně a lidsky hodnotí. Jen občas jsem měla pocit, že si myslí, že není nutné o něčem mluvit, protože to považuje za samozřejmé a nepředpokládá, že to může být předmětem historického zkoumání (každodennost, volný čas...). Působí vitálně, optimisticky a rozumně! Jen tak na okraj, později se o naší schůzce zmínil mé matce, že prý se mnou otcovsky pohovořil. Ačkoli to tak ze začátku nevypadalo, hodně rozebíral pan Simandl ve svém vyprávění své politické názory a hodnotil je z pohledu nutnosti, kterou sebou přináší život v každé době. Myslím, že ve společnosti je Miloslav Simandl zábavný a schopný člověk. Ve své podstatě je velmi vnímavý se zájmem o své okolí. Zároveň působí jako člověk s mírně introvertními sklony. Jeho povahu zřejmě ovlivnily i rodinné problémy v době jeho dětství.

Miloslav Simandl se narodil v roce 1942 v Praze, odkud pocházeli oba jeho rodiče. Když mu bylo deset let, rodiče se rozhodli pro rozvod. Pro Miloslava to znamenalo, že nadále zůstal po boku otce, zatímco matka, která pečovala o jeho bratra, se mu hodně vzdálila až na úroveň formálních vztahů. Chladný vztah má Miloslav dodnes i se svým bratrem, s nímž se vidá tak jednou do roka. Rodina, ze které Miloslav pochází, patřila za První republiky k bohatším. Jeho děda býval podnikatelem, náčelníkem Sokola, vlastnil dům ve Vršovicích, tak jako dům na Sázavě. V rodině Simandlových se dbalo na vzdělání, proto Miloslavův otec studoval na inženýra (studia dokončil po válce). S tímto titulem pracoval v komerční oblasti do té doby, než jeho život poznamenala akce 70 000 inteligentů do výroby, která měla zvýšit pracovní produktivitu v mladém socialistickém státě. Následkem této akce byl Miloslavův otec zaměstnán v mrazárnách, kde pracoval zhruba do roku 1980. Miloslav tento fakt nebral dobře, neboť si pamatuje, jak pro něj bylo frustrující, když chodil v horkém létě navštívit svého otce do zaměstnání, kde on pracoval ve vařáku. Otec se po rozvodu s matkou znovu oženil. Také jeho nová žena měla živnostenský původ. Mladý Miloslav si k ní však nenašel cestu a vztahy mezi nimi byly také spíše vynucené a formální. V roce 1956 se Miloslav za

pomoci „tlačanky“, kterou sehnal jeho otec, dostal na průmyslovou školu. Již při této příležitosti se objevily problémy s jeho původem, ale v tuhle chvíli měl ještě štěstí. Podle jeho slov: *„Jak tam (na škole) člověk jednou byl a neudělal průšvih, jak teda učební, tak v chování, tak to bylo prostě bez problémů.“* A tak Miloslav úspěšně odmaturoval v roce 1960. Protože tehdy *„ve škole prakticky určovali, kam máš nastoupit“* dostal Miloslav umístěnku do ZPA v Nuslích. Tam ovšem toho času neměli žádné volné místo a tak ho poslali do Čakovic. *„V té době byly moderní plasty, v Čakovicích se z toho dělalo. Ukázali mi pár výrobků a já si řekl: „Sakra, tady to bude pěkný, tady to bude moderní, tady vědí, o čem to je.“* S takovým nadšením začal Miloslav Simandl pracovat v ZPA Čakovice na postu konstruktéra v náradí. Po roce tohoto zaměstnání nastoupil na vojnu, kterou absolvoval v Chrudimi v protiletectvé obraně jako náčelník vysílače. Po návratu z vojny se mu podařilo, díky známostem, sehnat si místo, které bylo považováno za velmi prestižní. Měl možnost být zaměstnán v řízení leteckého provozu v Ruzyni. Tuto životní šanci mu však zmařil *„otrokářský řád“* ve fungování továrny. Jeho žádost o výpověď, kterou podal v Čakovicích, totiž nebyla zaměstnavatelem schválena, a tak Miloslav zůstal i nadále zaměstnancem ZPA. Ještě nějaký čas působil v konstrukci náradí a po té přešel do technologie, *„kam mě přeřadili jako šikovnýho“*, a kde se později stal vedoucím. Po návratu z vojny, kde se ještě zvýšil Miloslavův zájem o elektrotechniku, se rozhodl studovat tento obor na ČVUT. Nechal se proto zapsat na dálkové studium (chodil do školy ještě při práci), které ovšem ukončil po čtyřech semestrech. Důvodem pro odchod ze školy se stala rodina. V roce 1963 se totiž Miloslav oženil a brzy se dočkal prvního dítěte (později přibyly ještě další dvě). I když dnes bere své přerušování studia jako chybný krok, je si vědom toho, že prostě *„na to nebyl čas“*

„V roce 1965 za mnou přišli, že jsem hrozně perspektivní pracovník a že bych měl vstoupit do KSČ (...). Existovaly kvóty, že členové ve Straně měli být sociálně rozvrstveni - dělníci, technická inteligence a tak. Měli problém naplnit kvótu dělnickou, těm to bylo jedno (věděl že stejně žádnou kariéru neudělá). Úředníkům bylo dost (pomáhalo jim to v postupu). (...), namalovali mi to prostě růžově, že jo, že by mi to pomohlo, že se se mnou počítá a takový věci. Tak v tom pětadesátém, jako mladej kluk jsem na to kejvnul, takže jsem rok byl kandidát, po roce se stal členem oficiálně. Jenže za tři roky přišel osmašedesátej. Okamžitě jsem požádal o zrušení členství, vono to trvalo, ještě dva roky to trvalo, protože až v sedmdesátém roce někdy na podzim byly pohovory stranický, kde se s každým komunistou prostě řešilo, jak se zachoval, jestli schvaluje nebo neschvaluje. V té době jsem byl na těch pohovorech, tam se mě snažili přesvědčit, ať si to rozmyslím, že mám malý dítě, že bude chtít jednou studovat, skutečně takovýhle nátlaky..a že by to bylo vhodné (pohovory vedla stranická

skupina), ptali se, jestli na tom trvám- na tom zrušení členství. Já jim řekl že jo i nadále teda, nakonec jsem dostal teda papír, že jsem vyškrtnut ze Strany a měli pravdu, ... poznalo se to (úsměšek) ...no tak poznalo se to... zřejmě ne mezi těma lidma, pár lidí si třeba myslelo, že jsem blbej, ale nebyl jsem sám. (opět vážnějším a důraznějším tónem) myslím si, že většina lidí to brala, že jsem se zachoval, dá se říct, dobře, jo...vedoucí museli navenek zachovat linii Pak to chvíli zase trvalo, než se to uvolnilo, tak od nějakýho toho osmdesátýho roku se na tohle tolik nedbalo...“

Po roce 1968 přestal Miloslav Simandl nadobro věřit v komunistickou stranu a stejně se zachovala i jeho manželka (která prý předtím věřila i víc než on). Po srpnu 1968 oba došli pod vlivem událostí k názoru, že tudy ne! Ve stanovách KSČ byla proklamována láska k SSSR, „ale když pak tohle provedli, tak člověk zjistil, že se o něčem jiným píše a něco jiného probíhá, to nás naštvalo, myslím, že to probíhalo celonárodně. Spoustu lidí se z toho oklepalo a řekli si, no tak stalo se, stalo, ale teď musím zase rychle se zařadit do fronty. Pak začala normalizace a znovu se vyzdvihoval Sovětský svaz. Tomu se už ztěžilo uvěřit, po té zkušenosti.“ Strana ztratila u Miloslava důvěru, smysl i legitimitu, ale muselo jít dál a bylo nutné ustát návrat do normálu, aby člověk mohl v klidu žít a živit rodinu. „Pokud člověk neudělal za ty normalizace nějaký průsvih, buď politickej nebo něco ukrad, tak prostě nebylo nebezpečí, že by Tě z práce vyhodili. To prostě neexistovalo, pokud ses choval normálně, slušně, průměrně (zdůrazněno)“ Tak jsi mohl žít bez větších problémů v daných podmínkách. A jak na ten život vzpomíná Miloslav Simandl? Při dotazu na zabezpečení životních podmínek a péči podniku o své zaměstnance si uvědomuje: „To už dneska není. V té době to bylo tak, že podle určitejch let, který sis jako odsloužila, se Ti uzvedal plat. Podle tabulek byli různé třídy, podle let jsi dostal přidáno. To bylo pro všechny stejný, v rámci fabriky, lidé na stejném stupni v jedné kategorii brali všichni stejně.. Když ale vidím, co si můžou dovolit mojí kluci, první až druhej rok po VŠ, to my jsme si mohli pořídít až tak za po 10-15 letech. Myslím, že dneska, pokud člověk není úplnej lempl, tak je to lepší, ta životní úroveň. Ale nějak jsme to prožili a že by jsme měli bídu nebo takový, tak to prostě nebylo, pokud člověk nepil nebo tak, tak to bylo v pohodě.“ „... Manželka měla byt, nájemní od obce, který jsme dvakrát měnili za větší, nebyla možnost si koupit byt v Praze. V tomhle ale žádný výkyvy a problémy nebyly.“

A jiným místě v průběhu rozhovoru zmiňuje: „Podnik dříve přispíval na dětské tábory , péče byla v tomto na lepší úrovni než dneska, ale zase dneska je ta možnost, že ty lidi na to maj peníze, takže nepotřebujou podporu. Prostě to souvisí z tou životní úrovní... V těchhle věcech nebyl žádný problém.(...) Volného času bylo více než dneska. Vidím to i na našich

mladejch. V té době se končilo ve dvě ve tři, přesčasly jen když bylo potřeba, ale většinou se to zabalilo a ve všední den se dalo podnikat leccos. Vo víkendu člověk vodjel (měli jsme chatu, jsem jí postavil), byly všelijaký sportovní akce podporovaný fabrikou. Jezdilo se na hory na podnikové chaty, za pár šupů (na tomto místě opět srovnává s dneškem). Fabrika dotovala všem, navíc odbory dotovaly členům odborů, odboráři to měli zase levnější. Díky výhodám byla většina pracovníků členy odborů. Člověk se nemusel nijak angažovat, kromě prvomájového průvodu, takže většina lidí prostě v těch odborech byla, takže to bylo takový pravidlo skoro. “

A co ty průvody? Jaká byla jejich skutečná tvář? A setkal se Miloslav s tím, že se jim lidé vyhýbali? „*Vyhýbání se průvodu byla otázka strachu. Dělal se prezence, nikde nebylo daný, že musíš jít na průvod, ale nebyl-li si, vypadalo to, že nemáš kladný vztah k socialistickému zřízení. Normální lidi tam šli, vyčkali tam čtvrt, půl hodinky, aby měli tu čárku a pak šli někam do hospody. Jako děti jsme se na to těšili, ale později to bylo takový formální.“ “ Když se slavilo MDŽ: „*probíhala oslava i v pracovní době, oficiální část oslavy byla v závodní jídelně nebo sokolovně, ředitel tam přednášel, pak tam byl taneček, všichni se vozrali, no to je jedno... “ Zřejmě tedy radosti a společenské veselí se mohlo odehrávat i během pracovní doby.“ Z dnešního pohledu produktivita práce byla podstatně nižší, to umožňoval ten systém, taky to hospodářství vypadalo, jak vypadalo. Na druhou stranu pokud se týká mezilidských vztahů, nebo kolektivů, to bylo podstatně v té době lepší. Myslím, si že to bylo umožněno tím, že bylo víc času i v té pracovní době na tomhleto pracovat. Když jsem pak odešel ze ZPA k rakouský firmě, to bylo naprosto jiný, honička, každý myslel na sebe, už to nebylo takový - ty vztahy. Ale samozřejmě se ve fabrice dělalo, muselo se něco odevzdávat! Nebyla to sranda, zas taková...(…), za nás už člověk musel něco umět. Ale v těch padesátejch letech, věřím tomu, byli ti dělničtí ředitelé, stačilo, když byl v pataji a měl pořádně prořízlou hubu, ale já jsem tohleto nezažil. (...). V té době (normalizace) existovaly BSP, to byly pracovní kolektivy, který se přihlásily do soutěže a udělaly socialistický závazek. Podnik na tyhleto brigády, jejich činnost, teď řeknu i mimopracovní, uvolňoval některé finanční prostředky. Dal jim na zájezd, objednali si někde hospodu a část z toho zaplatil podnik, protože to byli vzorní pracovníci, kteří splnili alespoň formálně svůj závazek. Bylo to poplatný době. Mělo to přispět k vyšší produktivitě práce, vyššímu výrobnímu úsilí, ale ten účel to nikdy nesplnilo, byl to spíš obraz té doby, socialismus se v té době nosil, tak se dělala socialistická soutěž(s pobavením)“ Určitý druh nostalgie v těchto vzpomínkách lze také nalézt, avšak převažuje jakýsi tón, který nás přivádí na stopu jistého smutku z toho všeho, co se zdálo tak prázdné a formální. Věřil tomu vůbec někdo? „*Takoví lidi určitě byli. I dneska jsou lidi, který***

těm komunistům věřej, po válce lidi komunistům věřili, pak je třeba mrzelo, že to sklouzlo do takovýhle formální roviny, asi byli takoví lidi, já osobně jsem se mezi nima nepohyboval
Člověk s rozumným názorem, tomu nemohl věřit tak, že by to dělal z přesvědčení, to myslím že ne no.“

Co vlastně utvářelo politické a společenské názory Miloslava Simandla? Rodina ho poznamenala zřejmým citovým strádáním, avšak v ohledu, jak se postavila k problému výchovy malého Miloslava, se podle jeho vlastního mínění zachovala správně. On sám hodnotí přístup své rodiny, jako jediný možný pro zajištění dobrého živobytí. A tak si Miloslav Simandl v dětském věku ani neuvědomoval, jak zhrzení musejí být jeho rodiče vši tou ideologickou pravdou, které se učil ve škole. Až později, podle jeho vlastních slov, mu začínalo docházet, co si jeho rodina protrpěla. *„Doma se nemluvílo o tom, že rodiče byli poškození živnostníci. V těch lidech to bylo ty křivdy, předem mnou jako dítětem o tom ale nemluvíli, začal jsme to vnímat až tak kolem 16 , 17 let. Ve škole do tebe hustili, jak je to všechno nádherný, tam nebyl důvod učitelům nevěřit (pokud ti v rodině někdo netloukl do hlavy: tomu nevěř!), normálně jsem chodil do pionýra, až kolem dospělosti jsem začal chápat, co se děje. Probíhalo všechno úplně normálně. Když jsem řekl tátovi, že jsem v partaji, možná se mu to vnitřně nelíbilo, ale přijal to, že taková je doba, chceš něco dokázat, dnešní doba tohle vyžaduje. Nedostal jsem se do žádné rozepře.“ (...), „Získat majetek stálo snahu a pak o to přijít, to musela být velká psychická újma. Mým prarodičům sebrali i vilu, zůstalo jim tam jen podkroví a nastěhovali tam dvě partaje. Mně to nepřipadalo divný, když jsem tam jezdil na prázdniny, tak jsem to bral jako že tam jsou, ale později mi došlo, vždyť to muselo bejt hrozný, pro toho dědu, kterej to tam postavil...ale to nebyli jediní, to byla půlka národa . Asi bylo dobře, že nás rodina do toho netahala, dítě co neví, to nevykecá! Později jsem četl a dostávaly se ke mně informace, které mi umožnily to posuzovat z jiného úhlu.“* Miloslav Simandl tedy dospěl ke svému světonázoru na základě vypořádaných skutečností a na základě zkušeností s rokem 1968 a následnou normalizací. Jeho politické stanovisko proklamované při prověrkách v sedmdesátém roce vystoupením ze Strany mu přineslo neblahé zážitky a dalo mu poznat, jak jsou lidé různí. Demonstroval to na jedné příhodě z roku 1973, kterou mi vyprávěl. *„Tehdy jsem si sehnal místo na ředitelství telekomunikací, chtěl jsem z fabriky odejít, už jsem to tam dokonce měl vyjednaný a večer před tím, než jsem tam měl nastoupit, mi zavolali a říkali mi, že zasedala stranická skupina a že s takovýmhle škraloupem, že to nejde. A to už jsem z fabriky jako odešel, no tak jsem se vrátil do ZPA s prosíkem, aby mě tam vzali zpátky. (...)Šéfem partaje byl v té době jeden dělník z nástrojárny, řekl jsem mu, že se mi to nezdá, proč by to takhle mělo bejt. To byl člověk, volal*

jim tam: „Tohle přece my nemůžeme jako komunisti dělat, my přece nemůžeme ty lidi perzekuovat, vždyť je to slušnej člověk.“ Patřil mezi lidi, kteří věřili, že je ta partaj zastupuje, že takovýhle křivárny nemůžou bejt.“ Tak přeci jen se Miloslav s přesvědčeným komunistou setkal minimálně v tomto případě, i když zprvu při dotazu si nemohl nikoho vybavit.

Ačkoli Simadlovi neměli za tzv. normalizace problém s bydlením a poměrně se jim dařilo udržovat si normální životní úroveň, vzpomíná Miloslav na to, že setkání s nedostatkem spotřebního zboží bylo na každodenním pořádku. Např. mi povídal o jedné lapálii, jak špatně se daly sehnat běžecské lyže. „...sehnat běžky, to měli jeden druh, člověk se doslech, že je maj někde v Praze, než tam doběh, už je neměli, veškeré spotřební zboží, to byla sláva to sehnat.“ Nevídaně složité to bylo také s autem. „Poukaz na auto dostal člověk, kterej byl dobře zapsanej v obci, dělá funkci na Národním výboru nebo je předseda partaje. Na ten poukaz měl právo si koupit auto. Později to bylo snažší. Musela jsi čekat. Lidi spali před mototechnou, aby tam dostali záznam, na který jsi měla nárok na auto. Žádost vyřídli třeba až za půl roku. Pak měli dvě barvy auta! Byly jen německý auta a naše škodovky. Já jsem si první auto koupil v osmdesátým roce, na to jsem dřív neměl. To si kupovali hlavně šmelináři nebo lidi, kteří dlouho šetřili. Bylo to omezený finančně i dostupností“

Samozřejmě se vědělo, jak to vypadá na Západě, zprávy o obchodních domech za hranicemi se mezi lidmi šířily a fascinovaly československou společnost. Bližší rozbor, který se bude týkat cestování do západních zemí a obrazu Západu, jak byl oficiálně stavěn a jak se utvářel v myslích československých občanů, bude obsahovat samostatná kapitola. Nyní se vrátím ještě ke dvěma stěžejním tématům, o kterých jsem si s panem Simandlem povídala. První z nich se týkalo chalupářství. Miloslav Simandl byl jeden z mnoha, který si v období tzv. normalizace vystavěl chatu. Podle jeho názoru lidé odjížděli mimo město jednak za odpočinkem a jednak, aby změnili činnost. *„Lidé tam pěstovali zeleninu, toho tolik nebylo, bylo lacinější to vypěstovat.“* Ohledně výstavby chaty, nezapomene dodat, že materiál na stavbu chaty byl často získáván nelegálním způsobem.

O své ženě mluvil Miloslav Simandl hezky. Zmínil, že: *„Vystudovala ekonomku na Vinohradský, potom byla zaměstnána v pojišťovně, pak šla do podniku zahraničního obchodu INVESTA, po revoluci si její šéf udělal firmu na zprávu nemovitostí a ona u něj dělala až do důchodu.“* Když jsem se zeptala, jestli se jeho manželka nepokusila o vysokoškolské vzdělání, reagoval pan Simandl následovně. *„VŠ u tý ženský - to nebylo tak rozhodující, nebylo to v takový míře, aby ženský byly ve vedoucích pozicích, na úrovních ředitelů náměstků, to byli prostě chlapi. Ženská to mohla dotáhnout tak na vedoucí oddělení, např. účtárny, ani tu školu v podstatě nepotřebovala, dneska je to jinak.“*

O revoluci 1989 a podniku jsem se doslechla velmi barvitě vyprávění. Bylo vidět, že do událostí, které provázelo revoluční chování v továrně, byl Miloslav Simandl přímo vtažen a byl nucen situaci také řešit. Jak změny bral a o co se konkrétně v tom čase snažil, se dozvídáme z jeho popisu. *„Tak jsem dělal toho šéfa technologie (...) po revoluci v těch hektickejch dobách, se začalo okamžitě zakládat občanský fórum a začaly se, jako bych řek, revoluci organizovat odbory, vid' jo(...) a zase se toho chytli samozřejmě jednak vyčůránkové a jednak tyhle ty lidi hlavně neschopný, takže to bylo takový dost bouřlivý. Tenkrát za mnou přišli, abych dělat mluvčího OF v Čakovicích v té době, ale já jsem právě věděl, že v té době se toho chytli takový rádoby lidi, vo kterejch se vědělo, vždycky byli zticha, co nikdy proti ničemu nebyli a najednou to byli hrozný pokrokový pravičáci. Tak jsem si říkal tudy néé, tudy cesta nevede, to musí skončit jednou, prostě s tím nechci mít nic společnýho. Nakonec jsem začal dělat v těch odborech na ZV, kde teda byli lidi docela rozumný, takže se nám podařilo nějak neudělat zmatek...většině lidem se nestala žádná křivda. To nemluvím o tom, že management tu fabriku vytuneloval. Dělal jsem předsedu odborů vedle vedoucího technologie. (...) Tam to chtělo trochu rozumě vystupovat, aby to tam neovládly takový ty..horký hlavy...no stejně jsme věděli, že to tam asi neskončí dobře, ale nebylo potřeba, aby na to normální lidi dopláceli, že jo, čili aby je někdo vyhazoval a takhle..jsem myslel že to dělám tak nějak rozumně, vzhledem k tomu, že jsem tam byl dlouho, tak mě ty lidi a znali a docela mi věřili. Byly tendence že musíme stávkovat, nutně ředitele vyhodit.. Prostě revoluční tendence celý to překopat, vznikla rada pracujících, ale bohužel to dělali právě tyhle, lidi, u kterejch si věděla, že je to jenom póza, že to není nic co by mysleli z přesvědčení nebo vážně, že to byli vyčůraní.“*

Životní příběh Miloslava Simandla byl plný zajímavých a osobitých názorů inteligentního muže, který se snažil, co nejlépe vyrovnat se se všemi událostmi, které musel řešit. Je jasné, že z pozice toho, že si byl plně vědom, jak je normalizace plná prázdných slov a formálností, nevěřil v propagandu hláсанou Komunistickou stranou. Sám jasně formuluje, že hlavním důvodem k této nedůvěře se staly události po srpnu 1968. Zde nastal jasný zlom v jeho chápání socialistického zřízení, v němž žil. Ovšem považoval za nutné, znovu se „zařadit do fronty“ a vyrovnat se s tím, že je potřeba se přizpůsobit podmínkám, ve kterých musí žít. Podle mého názoru nepočítal s tím, že by se to někdy mohlo změnit, že by mohla přijít nějaká revoluce. Prostě se vypořádával s každodenními starostmi a bral celý systém jako svůj životní prostor. Revoluce ho spíše zaskočila. Ne ani ve smyslu změn, které znamenala, ale spíše způsobem, kterým se zbrkle realizovala. Svým politickým přesvědčením je Miloslav Simandl pravicově orientován. Ve volbách pravidelně odevzdává svůj hlas Občanské

demokratické straně. Přesto nemá potřebu nadávat a pomlouvat režim před rokem 1989, a to i za okolnosti, že pocházel z rodiny živnostníků, kterým komunisté způsobili velké újmy. Částečně je to tím, že jeho rodina se rozhodla s ním tyto věci neřešit a raději nechat mladého Miloslava vyrůst v systému, ve kterém bude muset žít, tak aby zbytečně neměl problémy, které by mu snižovaly možnosti uplatnění a slušného živobytí. Takže utváření představy o obraze socialistického zřízení zůstalo na Miloslavově vlastním intelektu a schopnosti přemýšlet a všímat si. Ve škole zaznívala všechna ta „hezká“ propagandistická hesla, v práci se blýskalo na lepší časy, když se stal členem Strany a chodil na povinná politická školení, ale jak se po roce 1968 ukázalo, že všechno byla jen planá slova a sliby, zachoval si Miloslav Simandl svou tvář a jednoznačně se od KSČ a její politiky odklonil. Zařadil se tak mezi „mlčící většinu“, na kterou všechna ta propagandistická hesla neměla pražádný účinek, kromě vnitřního pocitu rezignace a znechucení. Zařadil se mezi ty, kteří se rozhodli zůstat rozumní a protože nedoufali ve změnu politických poměrů a už vůbec ne ve změnu, ke které by mohli nějak aktivně přispět (špatná zkušenost Pražského jara), soustředili svůj zájem k zábavě, sportu či chalupaření. Vztahy mezi lidmi hodnotí Miloslav Simandl z různých úhlů pohledu. Jednak se setkává s různými pletichami a křivárnami, které lidé obhajovali stranickými zájmy. A pak zejména vidí tu kolektivní sepjatost, která fungovala na pracovišti. Zřejmě zde můžeme vyzorovat něco jako společnou podvědomou tendenci ke sdružování lidí v nehostinných podmínkách. Lidé byli izolováni od Západu, byli ale také izolováni od vlastní svobody. Jakoby měli pocit, že nic nezmůžou, a tak nacházeli uspokojení v kolektivní zábavě a ve sdružování s lidmi, kteří na tom byli stejně. Navíc tu hrál roli daleko větší prostor pro volný čas. Práce lidí tolik nevytěžovala, a tak měli dostatek sil pro své zájmy nebo zábavu. V rámci pracovních kolektivů téměř neexistovalo konkurenční prostředí. Každý věděl, jak na tom je. A všichni na tom byli v daném prostředí zhruba stejně. Věděli, jaké mají možnosti a věděli, že pokud chtějí normálně žít, aniž by nějak vyčnívali z davu, musejí působit unifikovaně. Dané socialistické závazky se plnily spíše formálně. Závazek byl často učiněn na práci, kterou byl zaměstnanec či kolektiv tak jako tak musel odvést. Odměna tak nestála až takové úsilí. Z dnešního pohledu to vypadá jako fraška. Pokud v pozadí státní ekonomiky stály takovéhle principy, opravdu se není čemu divit, že hospodářství nebylo schopné prosperovat. Je stále více jasné, že konkurenční prostředí sice od sebe lidi oddaluje tím, že každý se soustředí především na vlastní úspěch, ale zároveň je jediné schopno vést hospodářství po cestě k lepším zítřkům. Lidé za normalizace tohle neznali, a tak jejich svoboda a schopnosti zůstaly omezeny buď na oblast zábavy a sportu a nebo se mohly angažovat v nelegálních aktivitách. KSČ nechtěla, aby lidé projevovali výjimečný svobodný talent a schopnosti a pokud ano,

mělo tak být činěno jen z komunistického přesvědčení. Všechno ostatní mělo být „normální“ a tím stabilizující!

Svět, ve kterém žijeme dnes přináší úplně jiné hodnoty a jiné vztahy mezi lidmi. Pan Simandl shledává dnešní stav jako lepší místo k životu a poukazuje na situaci svých dětí. Pak k tomu dodává: „*Dneska jsme se dostali do normálního systému civilizovanejších zemí, takhle se žije všude okolo, tak je nesmysl, abychom dělali něco jiného.*“ Přestože je tenhle názor velmi důvěryhodný, působilo na mě, že z jeho vyprávění se na mnoha místech ozývá jistá nostalgie. Myslím, že to lze přičíst zejména tomu faktu, že pan Simandl vzpomínal na své mládí, tudíž na dobu, na níž obecně člověk vzpomíná jako na to nejlepší, co zažil. Tento obecný fakt, je třeba brát vždy v úvahu. Druhá věc je, že s největší radostí vzpomínal pan Simandl na sportovní akce, na různé oslavy na pracovišti a řadu výletů v pracovním kolektivu. Myslím, že tohle lidi bavilo. Bylo na to daleko více času než dnes. Dnes už si to mladí lidé nedokážou téměř představit. A proto si myslím, že kdo se s tímto za tzv. normalizace setkal (**a byli to zejména kancelářští úředníci a pracovníci na různých stupních, poněvadž oni byli velkou skupinou, která nenesla v podstatě žádnou odpovědnost a každý z této skupiny věděl, že pokud nebude vyčnívat, nebude mít žádné problémy**), tak ten na to bude nostalgicky vzpomínat jako na něco, co už nikdy nebude takové, a to právě ze dvou výše zmíněných důvodů. Nostalgie, kterou tedy můžeme slyšet z úst některých pamětníků, nemusí být známkou toho, že by si daná osoba nebyla vědoma, že podmínky v dnešní České republice jsou jistě z mnoha objektivních náhledů lepší. Tak tomu je například v případě Miloslava Simandla, jehož vyprávění pro mě bylo velmi zajímavé a velmi obohacující.

VĚRA KRÁLOVÁ

O paní Věře Králové jsem věděla opět od mé matky, která se s ní seznámila na úseku technické kontroly v ZPA. Jedna se o ženu s talentem vyprávět souvisle a poutavě o svém životě. Pamatuje si hodně a vzpomínky líčí velmi barvitě a procítěně. S mou fantazií jsem si vše uměla hezky představit. Mile mě pohostila ve svém bytě, který sdílí se známým (nebyl doma). Při telefonátu, který předcházel naší první schůzce, samozřejmě zmínila obavu, že její vzpomínky nejsou podstatné, ale rychle se nechala přesvědčit o opaku a při mé návštěvě začala ihned s elánem vypravovat. Vzpomínala velmi detailně. Nakonec se zeptala nevádhali, že nehovořila více o pracovních věcech a že byla spíše osobní, ale ujistila jsem jí, že její vyprávění bylo krásné a hodnotné. Každopádně podala paní Králová své vzpomínky velmi vyčerpávajícím způsobem. Bylo znát, že se mi v jejím případě výborně podařilo navodit

atmosféru důvěry a pochopení. Z její strany jsem cítila jisté sympatie směrem ke mně. Proto jsem se na druhý rozhovor velmi těšila. Byla jsem také mile přivítána. Pí. Králová mi na mou žádost připravila fotografie, které mi poté zapůjčila i k oskenování. V průběhu rozhovoru ve mně paní Králová vzbuzovala pocit, že se jedná o ženu nikoli bez sebevědomí, nýbrž o ženu, která si dokázala i v těžkých chvílích poradit.

Při vzpomínce na raná léta svého života pí. Králová vypráví: „*Dětství jsem měla krásný, vyrostala jsem v chudý rodině, v Bášti, narodila jsem se v roce 1928, čili mě zastihla válka v tom dětství. Byla bída, ale musím říct, že jsme jídla měli hodně, zásluhou mojí maminky, která byla velice pilná, měli jsme doma ty zvířata jak to na vesnici bývá, takže jsme o jídlo neměli nouzi. Ale protože můj otec byl těžce nemocnej už od jeho 40ti let, tak byl i v invalidním důchodu, takže peníze u nás nebyly. Ale jídlo zásluhou maminky jo. Ale válka byla strašně krutá, že jo, strach. Já jsem chodila do Líbeznic do devítiletky. Autobus do Prahy nejezdil, museli jsme 3 km do Měšic na nádraží. Já jsem chodila sem do Čakovic na nepovinný jednoroční učební kurz. Ze školy jsem vyšla v roce 1943. To už se školy pomalu zavíraly. Dala jsem si přihlášku na rodinnou školu do Dejvic, než jsem po prázdninách nastoupila, škola byla zavřená, tak nás dali do Kbel do Palu, do práce. Měla jsem štěstí, v podniku dělal můj strýc v konstrukci, vzal mě na protekci do konstrukce, seděla jsem za tím obrovským prknem. Kreslila jsem jednoduchý věci, jednoduchý součástky.“ Věra Králová líčí válečnou zkušenost a nálety velmi emotivně. Vzpomíná na následující zážitek.: „*Když byl hlášený ten nálet, chodili jsme do polí, protože bylo hezký počasí. To byl nálet na Vysočany, na Kralupy, na Neratovice, ale na Kbely nikdy. Až jednou jsme v neděli šli nadělávat ty nálety a voni zrovna přiletěli na ty Kbely. Já jsem zrovna tu neděli šla do sokolovny - kbelský, takže jsem byla jako ve sklepě, dá se říct, ale protože shodili tehdy 24 000 bombiček na ty Kbely. Když jsem vylezli z toho sklepa, tak dráha, koleje byly rozbitý, to byl takovej strašlivej šok, mně byl 16, 17 let, představte si, co to pro mě bylo. Já jsme šla sama do Báště, v bílým plášti, jak jsem seděla v tý konstrukci. Byla jsem v šoku, přišla jsem za ty Kbely a tam prostě vidím takovouhle hromadu lidskýho těla, rozbitého, krev a byl to německej voják, a tak ty maskáče v tom mase, hroznej pohled, hroznej šok. (...) A jak jsem utíkala na tu Bášť, tak jsem viděla tady u tý kbelský stodoly byl pár, byli to milenci a ti dva lidi si vlezli pod vůz, jak viděli to peklo a ona je ta bomba přerazila takhle..., no to...Ještě dneska jde po mě mráz. Pak už jsme se do podniku nevrátila a ani mě nikdo nehledal. Tolik lidí bylo zabitejch, chaos...“ Po válce podle vyprávění paní Věry nastalo uvolnění, radost, všude byly taneční zábavy, ale otázkou bylo, co bude dělat dál. Do školy již nenastoupila, neboť ve vzdělání dostali přednost**

její dva bratři, jakožto budoucí živitelé rodiny⁴⁹. A tak paní Věra krátce působila jako kulturní referentka nově vytvořeného svazu. Tam pořádali různé kulturní akce, část léta strávili na jakémsi improvizovaném dětském táboře na chatě Svazu mládeže v Hamrech. Po návratu z tohoto výletu šla do paní Králová pracovat do Avie na telefonní ústřednu, to se jí docela zamlouvalo, a tak na tomto místě strávila dva roky. Brzy po skončení války se na jedné taneční zábavě seznámila se svým budoucím manželem (toho času dělal zástupce Fordu v Karlíně, byl automechanik) a začali spolu chodit. V roce 1947 se vzali. Problém byl, že nebylo kde bydlet. Toho času měl Věřin muž kamaráda v Abrtamech u Jáchymova. Jednou ho jeli navštívit a jejímu muži se tam velmi líbilo a přesvědčoval Věru, aby se tam společně odstěhovali. Tak se také stalo a následně se Věřin muž rozhodl pro práci v jáchymovských uranových dolech. Důvodem byl poměrně vysoký plat za tuto práci a také větší příděly potravin. Jak vypadal život v Jáchymově, soužití Čechů a Němců po válce v této oblasti, a jak vzpomíná paní Králová na práci svého muže ve věhlasných dolech, kam se chodilo pracovat za trest? Tyto otázky mě velice zaujaly. „*Tam se dělalo na tři směny. Vždycky v šest hodin večer dělali dva na to, tomu se říkalo předeček, to se navrtalo, tam se dala ta nálož, to se odstřelilo a pak se tam těžil ten uran. (...) Tehdy výjimečně šel Stanislav první na svačinu a ono to spadlo. Karel tam byl 10dní a jednu noc zasypán, ale přežil, díky přívodu vody, vyhrabali ho rukama. A já jsem v těch Abrtamech už nechtěla bejt, já nechci, abych byla vdova ve 22letech. Tenkrát při téhle nehodě zahynulo 9 lidí.(...) Němci byli vystěhováváni z lepších domů, byli pokorní, nevystupovali proti nám nějak drze. Jejich muži tam byli zaměstnání v dolech. 9 Němců zabil ten zával a jejich ženy se za ně chodily modlit. Češi se setkávali s Němci a neviděla jsem žádnou agresi.“ Každopádně po zmíněném důlním neštěstí se Královi rozhodli pro návrat do Báště. A zatímco manžel šel pracovat do Avie, tak Věra se starala o svou první dcerku, která se narodila v roce 1949. V Bášti byla školka pro děti maminek, které pracovaly v zemědělství. Věřinu dceru tam nevzali. Bylo jasné, že něco musí dělat, když chce dostávat potravinové lístky a nějak vyžít. A tak šla pracovat do zahradnictví, čímž také umožnila své dceři nástup do školky.*

Dlouho však v Bášti nezůstali, neboť otec jejího manžela těžce stonal a nebyl schopen se o sebe sám starat. Rodina se tedy znovu stěhovala. Tentokrát do rodného domu Věřina manžela v Panenských Břežanech. „*Tatínkovi bylo 72 a mně 24. Mně se tam nelíbilo. Já jsem tam byla tak strašně nešťastná. Ty zvyky toho starého člověka. Otec měl rakovinu žaludku,*

⁴⁹ Podle slov paní Králové její 20letý bratř chtěl studovat stavební průmyslovku, ale protože vše bylo o šest let zpožděné kvůli válce, tak přednost dostali 26letí, ze stejného důvodu se nedostal ani na vojnu. Tak šel ke Sboru národní bezpečnosti.

takže pořád zvracel. Jednou v noci jsem se vzbudila a slyšela jsem, jak ten otec jde ven, myslela jsem, že jde na záchod. Byla jsem vzhůru, říkám si, on se nějak dlouho nevrací. Vzbudila jsme muže a ten se šel podívat, pak přiběhl do tý ložnice a povídá: ten otec tam visí... Otec už podle dopisu na rozloučenou nemohl v takových bolestech žít. Tak jsme ho pohřbili a žili jsme v těch Břežanech dál. Mezitím se mi narodila druhá dcera. (...)

Můj muž jednoho dne přišel a říká: v Avii se zakládá bytové družstvo. Co kdyby jsme jednou ten baráček prodali a já bych vstoupil do toho družstva a dostali bychom byt v Čakovicích. No a co jsme ten barák prodali, tak jsme složili družstevní vklad a koupili si tady to (rozhovor probíhal v tomto bytě, pozn. aut.) a byli jsme zase bez peněz. Nastěhovali jsme se v r 1961.

Ještě téhož roku nastoupila Věra Králová do ZPA v Čakovicích na brigádu do oddělení expedice (v té době tam prý přijímali jen brigádníky) a natolik se zde zalíbila, že se stala dokonce úsekovým důvěrníkem (v praxi to znamenalo, že měla zajišťovat styk mezi zaměstnanci úseku a závodním výborem). Vedoucí se po té rozhodl ji zaměstnat na pevný pracovní poměr. A pár let na to přišel rok 1968. Ve vzpomínkách paní Králové zaujímá významné místo. Emotivně vzpomíná na to, jak ona ani její muž nebyli ve Straně a jejímu muži hrozilo z iniciativy straníků vyloučení ze školy (zlepšoval si kvalifikaci na strojní průmyslovce v Dušní ulici). Dle jejích slov se ho to velmi dotklo, prý byl vždy čestným mužem a takovéhle chování bral těžce. Nakonec ovšem vše ustál a ve vzdělání pokračoval.

Paní Králová je někdy v době po Pražském jaru navržena do závodního výboru (tohle mi není z jejího popisu dost jasné, říká, že sem nastoupila v roce 1970, kdy nastalo jisté uvolňování!!! A pak hovoří dále o tom, že odešla ze ZV v roce 1970 v souvislosti s normalizací, zřejmě si není jistá, jak to bylo!). Na práci na ZV vzpomíná paní Králová jako na zaměstnání, které ji nejvíce bavilo. Při popisu své pracovní náplně upřednostňuje to, že se jednalo o práci s lidmi. Odměňovali se zasloužilí pracovníci, jezdila na nákupy dárkových předmětů (to se jí velice líbilo). O to více lituje toho, jak o tuto práci přišla. „... ovšem jiná paní byla ve Straně a řekla: já jsem ve Straně a vy tady na ZV máte nestraničku a chtěla tam místo mě. Prý : jestli mě tam nedáte, tak já mám známé ve stranickém časopise na ÚV a prostě to tam napíšu, že chováme nestraničku na ZV a já dělám ve skladu...A tak vedoucí osobního, Doubek přišel: vy tady nemůžete být...každý závod má svého kata a tady sem kat já!!!“ Je znát, že paní Králová byla touto zkušeností velice rozhořčena a hodně jí to mrzelo. Rozhodně jí to ovšem nepřimělo změnit své politické stanovisko. Dodnes při vzpomínce na tento incident cítím z jejích slov značnou hořkost, která vyzní jako otupělý vztek. Nedalo se nic dělat. Věra Králová musela uvolnit své místo a odešla na úřednický post do sekce odbytu.

Aby zlepšila svou kvalifikaci, absolvovala alespoň podnikový kurz pro sekretářky, kde se učila formám dopisu, psala slohová cvičení, apod. V podstatě byl tento kurz jejím jediným vzděláním. Ke své práci na ZV paní Králová ještě dodává: *„Když přišli Rusové, nosily se na ZV petice proti vstupu a najednou na začátku normalizace byli všichni hodní. Ti lidi mi tam ty petice nosili, dalo se to zneužít. Já jsem si to vzala sem domů, aby toho nemohl někdo zneužít proti těm lidem, kteří otočili a už byli hodní, když byly ty prověrky.(...) Moje dcera maturovala v tom roce 1968 a musela psát, jak reagovala na to, když naši hokejisti vyhráli nad Rusákama. Ona napsala, že reagovala na vítězství našich hokejistů jako na každé jejich vítězství“.*

Špatnou zkušenost s počátky normalizace si ovšem nenesla jen ona, ale také její manžel. Ten byl při prověrkách sesazen z funkce vedoucího technické obsluhy výroby. Podle vzpomínek jeho ženy mu to ubralo sílu a také víru ve spravedlnost. Načež se od paní Králové dozvídám, že o pouti roku 1972 její manžel zemřel. Popis této události je za srdce beroucí. Paní Králová mluví vážněji a patetičtěji. Je vidět, že smrt jejího manžela, stejně jako přístup zaměstnanců pohřební služby (odnášeli mrtvé tělo v prostěradle) pro ni byl hrozným šokem, na který když dnes vzpomíná, stále těžko bere dech. Po smrti svého manžela zůstala paní Věra sama se svou mladší dcerou, které bylo 13 let. Starší dcera již tou dobou byla vdaná a žila s manželem. Kvůli nestrannosti obou manželů Králových se Věra dost bála také o osud své mladší dcery. Ta totiž chtěla jít studovat zdravotnickou školu. Pro jistotu napsala Věra Králová ředitelce této školy dopis, v němž jí popisuje snaživost své dcery a těžkou rodinnou situaci, ve které se ocitla. Tento dopis měla paní Králová připravený a dala mi jej přečíst. Její dcera byla na školu přijata a bez problému také vystudovala. Po smrti manžela se Věra jeden a půl roku chodila léčit na psychiatrii a bylo jasné, že musí rodinu uživit sama. V odbytu, kde pracovala, byl sice podle jejích slov dobrý kolektiv, ale příliš malý plat.

A tak se rozhodla jít na personální oddělení za vedoucím panem Doubkem a ten jí doporučil na výstupní kontrolu. *„Tam byl skvělejší kolektiv chlapů, chlapi nedrbou, dělaj srandu, jsou dost ohleduplní.(...) Jednou jsme tancovali místo práce. Na čarodějnici mi udělali takovej vozejček na motorek, kterým mě vozili po kanceláři. Jezdili jsme na výlety s kontrolou. Zástupce vedoucího udělal trasu a vymyslel program. Já jsem všechno objednala a zorganizovala, to jsme jezdili po celém Československu. To jsme dělali obvykle o víkendech. V pracovní době to bysme nemohli odjet všechny.“* Při popisu veselých nálad na pracovišti se Věra usmívá a nadšeně vypráví, jak se sbíhali i kolegové ze sousedních kanceláří, když se u nich hrálo a tancovalo. Když se zeptám na brigádu socialistické práce, neřekne nic víc než, že v ní byla, protože se to prostě nosilo. Paní Králová byla na kontrole spokojená. Pracovní doba

byla tehdy od půl sedmé do tří hodin s půlhodinou na oběd. Jediný problém, na který během našeho povídání narazila, byl, že: „*náš náměstek ovšem nebyl taky ve Straně a nic tak neprosadil. Např. zvyšování mezd a tak. Byla jsem tam na tom místě přes důchod. Měla jsem to blízko, líbilo se mi to, akorát ke konci měsíce se sepisovaly protokoly prodeje, takže dovolená ke konci měsíce nebyla možná, to mi trochu vadilo. Směli jsme si vydělat jen 22 000 za rok (omezení pro důchodce, a tak už jsem v pátek nechodila do práce. Když mi bylo skoro 60, řekla jsem si, že chci dělat něco, kde nebudu sedět. Kde budu chodit, běhat. Ale neměla jsem praxi na nic jiného než na kancelář. Ale tenhle Vilda, co tu bydlí, mě doporučil do hospody U Dvou slunců v Nerudově ulici. To se mi taky líbilo. Ten výhled a to prostředí. Dělal jsem v kuchyni, myla nádobí.... Byl tam výbornej vedoucí i číšníci.*“ Vypráví dále paní Králová a zmiňuje, že vystřídala ještě jedno zaměstnání v podobném oboru a svou pracovní kariéru završila Na Příkopěch, kde byla zaměstnána jako kuchyňská pokladní.

Při druhém rozhovoru jsem se zeptala paní Králové, co si myslí o chování lidí v souvislosti se změnami po listopadu 1989. A její odpověď byla do jisté míry překvapující: „*Počkejte, co se dělo v roce 89?*“ Když jsem řekla sametová revoluce, souhlasně přikývla a sdělila mi, že si myslí, že určitě takoví lidé, kteří změnili své chování a využívali situace ve svůj prospěch, byli, ale že oni na kontrole zůstali pořád stejní. Věra Králová tedy přiznává, že v dané době takové změny neregistrovala v okruhu svých známých, ale připouští, že se jistě děly.

Paní Věra Králová se nezmínila o tom, proč nikdy nevstoupila do komunistické strany, ani se nevybavovala konkrétní nátlaky na její osobu v otázce členství (ovšem neříká, že by nebyly). Myslím, že její politické názory formovala do jisté míry rodinná výchova za války. Troufnu si říci, že v dětství zde byl možná i jistý vliv náboženství na utváření jejího smýšlení. Lze tak soudit na základě úcty, se kterou mluví o své mamince, a ve druhé řadě podle výzdoby bytu s mírně katolickou tematikou a kříže, který měla paní Věra pověšený na řetízku na krku. Věra se přiznala k tomu, že od roku 1968 nemá Rusy ráda. Po osvobození a té radosti, kterou po válce zažila, to pro ní bylo hrozné zklamání. Zároveň ovšem upozorňuje na to, že dnešní politické zápolení je sice správné, ale nelíbí se jí, že je plné vulgarity a hrubosti, která podle ní do politických debat nepatří. Ačkoli mě několikrát upozornila na to, že se o politiku vždy živě zajímala a dodnes čte noviny od A až do Z, sleduje televizní zprávy apod., tak jsem měla pocit, že politické dění přehodnocovala až tehdy, když nějak přímo zasáhlo ji nebo její rodinu. Věra Králová je velmi emotivní žena. Její život se v jejích vzpomínkách zrcadlí jako slet okamžiků šťastných i nešťastných, oboje prožívala velmi intenzivně. Neměla ráda lež a spíše lidem vždy důvěřovala, možná tak rychle jak začala důvěřovat mně. Předností

pro ni byla vždy rodina a až na druhém místě byla práce. K té se stavěla většinou dobře, téměř o všech zaměstnáních, které vykonávala se vyjádřila pozitivně (líbilo se jí to). Nejvíce jí ovšem vyhovovalo, když mohla působit mezi lidmi a vyvíjet aktivitu. Nadšení, se kterým vzpomíná na zábavu, které si užila na výstupní kontrole, na skvělou partu, ve které byla jedinou ženou (což jí bezvýhradně vyhovovalo a významně na to upozorňuje), jednoznačně zastiňuje vyprávění o každodenní rutinní pracovní náplni. Jakoby se to vždy nějak udělalo a pak už se slavilo. A to bylo to z čeho pramenila velká radost a chuť k chození do práce. Parta na výstupní kontrole byla značně celistvá. Víkendové výlety jsou důkazem toho, že každý se chtěl vyrazit se svými spolupracovníky i ve svém volném čase. Důkazem toho je také kronika BSP výstupní kontroly, kterou jsem měla možnost vidět. Pohlednice a fotky z výletů jsou zde častou záležitostí. Tento stav evokuje představu, že mezi spolupracovníky jako by neexistovala žádná zášť a soutěživost. Konkurence tu asi opravdu nehrála žádnou roli. Každý měl stejné podmínky, stejné možnosti a všichni museli nějak vyžít. Tak drželi pohromadě. V poznámkách paní Králové jsem nenašla žádnou zmínku o tom, jak blízcí si lidé na pracovišti byli, dá se podle výše zmíněných okolností přepokládat, že si byli bližší, než je tomu dnes, avšak jak hluboce si vzájemně důvěřovali a jak a o čem spolu mluvili, jsem se zatím nedozvěděla. Kolektiv fungoval dobře navenek, ale každý uvnitř zůstával ve střehu.

MILENA KRBCOVÁ

Za Milenou Krbcovou, která znala mou maminku zejména, díky odborové knihovně ZPA, kde obě pracovaly, na mě působila jako velmi pečlivá a pracovitá žena, milá, přátelská a optimistická. Přišla jsem za ní domů, manžel byl doma (později mu přišla návštěva - odešel) a po celou dobu vládla dobrá atmosféra. Z počátku paní Milena nevěděla, jak začít a měla obavy, jestli mi má co sdělit. Když jsem jí předložila okruh témat, zmínila se, že by mi podle toho mohla něco zpracovat na počítači. Ujistila jsem jí, že mi jde především o subjektivní vyprávění. Upozorňovala na to, že by bylo asi potřeba si to srovnat v hlavě. Ze začátku byla zřejmě mírně nervózní, ale pak pomalu začala a stále více bylo znát, že ji náš rozhovor baví a těší. Jen chvílemi měla sklón přeskakovat v čase, dokázala se ovšem zorientovat a vrátit zpět k tématu. Občas jsem jí pomohla navázat v řeči. Paní Milena Krbcová umí pracovat se slovem, je talentovaná básnířka a velmi citlivá žena s láskou zejména pro romantickou literaturu.

Milena Krbcová se narodila v roce 1938 v Sojovicích blízko Mladé Boleslavi. Měla o šest let mladšího bratra. Na válku nevzpomíná pro svůj nízký věk v době jejího průběhu. Ke svému dětství zdůrazňuje, že v Sojovicích vlastnila její rodina domek, kde spokojeně žili. Její

otec byl soukromý živnostník a vlastnil autodopravu (nákladní vozy), protože jeho živnost pocházela z Čakovic, brzy se i s celou rodinou přestěhoval do domu jeho rodičů právě v Čakovicích. Milena, které bylo právě osm a půl roku zde nastoupila do druhé třídy místní základní školy, kterou dokončila s výbornými výsledky. Učení, jak sama zmiňuje, ji vždycky velmi bavilo, ráda se, podle jejích slov, šprtala nazpaměť a bavily ji především humanitní předměty, především však literatura. Mimo školu se věnovala 6 let baletu a ráda sportovala. Ovšem: „Vzhledem k tomu, že situace ve státě byla taková, že živnostníci byli spíše pronásledováni, než žádoucí, tak jsme měla tu smůlu a s vysvědčením samé jedničky, jsem se nedostala do školy.“ (zkoušela ekonomickou). Na to, jak těžce poznamenalo její rodinu komunistické vedení v čele státu, již vzpomíná velmi živě. „Všechno, co jsme měli, o všechno jsme přišli, nic jsme v dnešní době nerestituovali, stát zabavil nákladáky...(…), my jsme to prožívali s rodiči, museli jsme o tom mluvit! Referentka na pracovním úřadě řekla mamince, že lidé z této kategorie nemají nárok studovat a nabídli mamce, abych se šla do Avie učit soustružnicí nebo zámečnicí...byla jsem chytrá holka, dobře jsem se učila, ale byla jsem velmi subtilní postavy..maminka mě poslala do těsnopisného kurzu“ (těsnopis a psaní na stroji). To, že Milena Krbcová pocházela z rodiny živnostníka, ji poznamenalo jako mladou a nadějnou studentku. Přesto, že měla na studia veškeré dispozice, studovat zatím nemohla. Milenin otec poté, co mu stát zabavil živnost, pracoval u záchranné služby. Když bylo Mileně patnáct let, zemřel na srdeční infarkt. „Maminka po smrti otce prodávala v kiosku v ZPA, znala tím pádem spousta lidí, došla na kádrové oddělení...víte, já nemám špatné zkušenosti v tomto směru, s tou školou to byla jediná...na personálním jí řekli, tak ji přiveďte a my si ji vyzkoušíme (pí. Veverková jí zkoušela v ředitelské kanceláři)(…), byla jsem nervózní, ani nevím, jak to dopadlo, ani jsem si to nemohla přečíst, ale vyšlo to, nastoupila jsem, ovšem báli se pracovního úřadu - mi dát úřednické místo a tak půl roku (pak už se na to zapomnělo) mě vedli jako že dělám dělnickou práci, ale to nebyla pravda, pracovala jsem v konstrukci jako sekretářka hlavního konstruktéra určité výrobní oblasti.“ Se svým prvním nadřízeným má Milena Krbcová jen dobré zkušenosti a stejně tak hovoří také o dalších vedoucích, kteří prý byli vždy starší pánové, kteří měli v hlavě jasno. Na svého prvního šéfa vzpomíná s vděkem: „Ten mě hezky vedl, dával mi poznat všechno, co se učilo v té škole.“ V konstrukci paní Milena nestrávila dlouhou dobu a naskytla se jí další příležitost: „No a jednou jsem vypomáhala v jiném oddělení a ten pán byl po řediteli velice vlivným a řekl: nebude v konstrukci, půjde ke mně a šla jsem do tzv. Práce a mzdy, později se to jmenovalo Ekonomika práce, odtud jsem šla do důchodu(...),tam byl právník, který se tam dostal v akci 70tisíc do výroby, ten mě nosil knihy, učil mě, strašně mi pomáhal, tím, že sem se do té školy

nedostala, abych nezůstala sedět na blbosti, hrozně mě pomohl, že jsem ten svůj život nasměřovala určitým způsobem.“ Vzpomíná Milena na svého dalšího nadřízeného. V této chvíli rozhovor přerušuje a začíná mluvit o své literární tvorbě, které se věnovala od svých 13 let a velmi si zakládala na tom, jak moc ji to baví, přitahuje a ráda se pochlubila i svými úspěchy. „V té době už jsem trochu psala, ale nikde jsem to nezveřejňovala...sestřenice mi doporučila poslat to do rozhlasu a tak jsem to poslala a brzy přišlo pozvání do živého vysílání. Při této příležitosti zazněla hlavně chvála na její tvorbu a to se dmula...“ bavila jsem se s básníkem Skarlantem, ten mi doporučoval, abych se to snažila uplatnit, podporoval mě. Dostala jsem taky pozvání na třídní setkání básníků, četly se tam naše práce a po návratu nás pozvali do toho rozhlasu, tam jsme referovali, jaký to bylo...to bylo strašně krásný, pozvali mě na Maxmiliánku, kde mi četl verše Marek Eben (...), pak když už jsem byla vdaná, stavěli jsme tady ten náš domeček, měla jsem malého kluka, chodila jsem do práce a prostě práce moc, moc moc moc, a dělat takovouhle nějakou lehkou múzu znamená se s těma lidma setkávat, chodit do vinárny, hledat kontakty, a ženská, která je víc rodinně založená, vázaná na dítě... tak jsem věděla, že by to nebylo ono, že bych se do Čakovic vracela v noci taxíkem z literárních večírků. Petr Skarlant mi říkal nenechávej tohoto a tak.(...) Ještě jsem měla možnost pracovat jako redaktorka, ale bylo to někde na Florenci, tak jsem nechtěla dojíždět, i ten čas hrál roli.“

Po celou dobu, co byla paní Milena zaměstnána v ZPA, nepřestala myslet na školu. Moc si přála ještě někam jít studovat. „Celou dobu, co jsem byla zaměstnána, jsem se usilovně snažila dostat se na studium při zaměstnání, ani to se mi nedařilo, vždycky mě vyškrtli, buď že jsem moc mladá, moc stará....Pak se otevřely ročníky Sociálně právní školy, dálkové studium, strašně jsem se snažila se tam dostat..bylo to všechno marný. Kolegyně se mi snažila pomoci. K přijetí na tuhle školu byla komise, předseda té komise do té školy chodil. Já nebyla v partaji, předseda se dozvěděl, že se snažím na školu nějak dostat a že jsem obešla tu komisi, že jsem to vzala přes tu známou a zavolal do ZPA a řekl mi, jak jsem si to dovolila, že to je pro vybraný. Já mu předala předsedu partaje naší fabriky..šla jsem pro něj a vysvětlila mu o co jde, řekla jsem, že bych byla ráda, kdyby mě podpořil...to byl hrozně hodnej člověk, on přišel k tomu telefonu a tomu pánovi řekl: na týhle paní nám velice záleží, byli bychom rádi kdybyste ji přijali, tak mi předal ten telefon a tam se ozvalo: jste přijata! Dostala jsem doporučení od náměstka a ředitele a tak jsem studovala zase se samejma jedničkami, bylo to na dva roky. Profesoři od nás chtěli maximum (demografie, psychologie, sociologie, čeština, marxismus-leninismus), jak jsem se ocitla zase ve škole, já jsem byla šťastná!!!“

Hodně učenlivá byla paní Milena Krbcová také v zaměstnání. S velkým zaujetím a velmi podrobně se mi snažila popsat náplň své práce, a to jak pozorovala chod podniku skrze své povolání na ekonomickém úseku. Jak sama zmiňuje, hlavním oborem její činnosti byla statistika. Vedle toho měla na starosti sledování toho, jak dělníci plní normy, a následně se starala o jejich odměňování. „*Pak jsem dělala už i plánování, třeba chod fabriky, pokud šlo o mzdové prostředky, pokud šlo o spotřebu energie..to všechno, co se ve fabrice dělo, se plánovalo, my jsme plánovali dokonce i výsledek výroby, při spolupráci s výrobním úsekem jsme získávali od technologů, dispečerů, vedoucího údaje, který jsme statisticky zpracovali, a dělali jsme na základě výsledků plány krátkodobé i dlouhodobé (rok, čtvrtrok, měsíc). Plnění plánů se sledovalo, každé to oddělení dělalo výsledek své práce - číselně, my jsme to shromažďovali a kontrolovali, jak dalece se vše plní a pokud se někde něco neplnilo, musel se vypracovat návrh na opatření, co dělat, aby se to zlepšilo..to je obrazně řečeno. Todle, co říkám, se dělo i v jiných odděleních, ale my jsme byli podřízeni přímo náměstkovi nebo přímo řediteli, a když pak ředitel jel na nadřízený orgán, což byla např. hlavní správa, ministerstvo, generální ředitelství, to se proměňovalo...my jsme se u toho nadřízeného orgánu museli zpovídat, proč např. překračujeme spotřebu energii. Navíc ze shora přicházely směrnice a my jsme potom museli říct, jakých výsledků se dosáhlo.“ Vzpomíná paní Krbcová na svou zkušenost s ekonomickým plánováním. „*Pak jsem dělala popisy pracovní činnosti. Každý pracovník v podniku musel mít popis pracovní činnosti. Vypracovávala jsem ty popisy podle typových organizačních řádů, které jsme dostávaly z nadřízených orgánů a vypracovával je nějaký ústav. Musela jsem to vzít a rozhodnout, co se hodí na ty obory, hodí u nás...většinou jsem šla za šéfem oddělení, vedoucím a ptala se, jestli se ta práce jim tam vyskytuje! Ty popisy činnosti to nebyly nějaké fantasmagorie, to byl konkrétní popis práce daného zaměstnance na určitém místě. Já jsem díky tomu hodně poznala... Přišel nový pracovník a dostal popis práce, ten mu vedoucí ukázal a on ho musel podepsat. Tím byl ten pracovník vázán, jaké jsou jeho povinnosti, pokud pak ten pracovník byl špatný, tak měl vedoucí proti němu argument, že nevykonává svou práci. Každý popis pracovní činnosti byl odstupňovaný, lidé byli zařazováni podle osobních tříd. Jedničku měl člověk, kterej nastoupil, neměl vzdělání, nebyl vyučený nic neuměl..podle toho byl i mzdově ohodnocen. Na každou tu třídu byl stanoven pevný tarif, každé oddělení mělo podle toho prémieový řád. Každé oddělení mělo určitou sumu od nás z ekonomiky a to mohlo rozdělit podle toho, jak kdo pracuje. Prémie byla pevně dána jen v základu, ale bylo na vedoucím, jak koho ohodnotí. Třeba u dělníka se podíval, jak plní časovou normu a když dělník tu normu zkrátí, dostal víc peněz. To platilo pro toho, kdo byl na úkolové mzdě, ten, kdo byl na časové mzdě, měl pevnou mzdu a dostával jen zvýšené**

prémie. “ Ekonomické oddělení, podléhající přímo ředitelství podniku, tak kromě plánování a statistik mělo za úkol také vyměřování platu každému zaměstnanci podle toho, do jaké byl zařazen třídy. Jak se zdá z výše přepsaného vyprávění, máloco v řízení podniku bylo ponecháno na vlastní vůli řídicích osob. Podobně lze vysledovat v archivních materiálech z ředitelství ZPA, kde se nachází velké množství směrnic a regulí vypracovaných odbornými ústavy a následně z nadřízených orgánů (o nichž se zmiňuje paní Krbcová) rozesílaných všem podřízeným továrnám. Tyto směrnice se zabývají téměř vším, co se týče samotného chodu továrny a její výrobní činnosti. Bylo zřejmě nutné, aby se na ředitelství směrnice řádně pročetli a teprve na základě toho mohl ředitel vypracovávat své vlastní směrnice určené přímo pro potřeby jednotlivých oddělení továrny. To, že se ředitel musel zodpovídat za celou továrnu, je samozřejmé. Znamená to, že byla za časů tzv. normalizace všechna nařízení plněna do puntíku nebo dokonce, jak prezentovala dobová propaganda nad plán? Anebo existovaly nějaké způsoby, jak lze obejít či zakrýt případné neúspěchy? Jako motivační faktor v plnění plánů sehrávala svou roli socialistická soutěž. Paní Krbcová v této souvislosti jen na okraj zmíní, že má doma patero desek s ohodnocením „nejlepší pracovník“. Zároveň dodává, že se soutěžilo pod patronací odborů. *„Když se honil plán, šlo se na oddělení (někdo z odborů a referent pro soutěžení), tohle že je potřeba splnit, dejte si na to závazek. A tak si ho dali, splnili ho a buď dostali odměnu nebo ne, každopádně byli dobří, bylo to na nástěnce... . Podle paní Krbcové je vhodné otázku soutěžení a také brigád posuzovat z lidského hlediska, což demonstruje následujícími vzpomínkami „Jezdili jsme na brigády na řepu, jezdili jsme tam docela rádi, nemuseli jsme do práce, dostali jsme v JZD dobrou oběd, nemuseli nás nutit. Nebo brigády v továrně, hrabání listí, bylo to pro nás, vždyť jsme tam žili.“* Rozhodně tedy brigády nepocítovala jako nějaký nátlak. Spíše jako jistou formu odpočinku od rutinní činnosti v kanceláři a příležitost k setkání s lidmi. Jinak ovšem vyznívají vzpomínky na 1. Máj. *„Mám říct jak to bylo opravdu? První máj byl dobrovolnej, ale pak se vedoucí zeptal, proč jsi tam nebyl, tak ty chceš dovolenou a nebyl si - neuděláš pro nás, my neuděláme pro Tebe. Taky to tak fungovalo, ale u nás na oddělení jsme si vždycky řekli, co nám to udělá, nechtěli jsme dělat zle šéfovi a byli jsme tam všichni. Tak jsme šli na ten párek, šli jsme na čaj s rumem a druhý den jsme si o tom vyprávěli. Pamatuju První máje, kdy ze začátku všechny ulice směřující k Václaváku byly narvané, skutečně každé šel. Později to vypadalo tak, že na seřadišti jsme byli všichni a postupně lidé odcházeli.“*

Významnou roli v životě zaměstnanců továrny sehrávaly odbory. *„Odbory byly perfektní, já jsem byla v komisi národního pojištění a přidělovali jsme lázně (někomu napsal doktor lázně a my jsme to přehodnocovali). Se vši odpovědností říkám, byla velká snaha těch*

odborů těm lidem pomáhat. Ta komise lidem hodně dávala, dostávali jsme poukazy na různé lázeňské místa. Po republice byly budovy, kde se organizovaly rekreace pro pracující. Přišly poukazy, poslalo se to po odděleních a pak s to vrátilo na odbory a tam jsme vybírali, kdo si to víc zaslouží (kdo má děti a tak).“ Paní Krbcová jasně definuje kritéria, podle kterých komise přidělovala lázně (podobně probíhalo i přidělování rekreací). Ze zapsaných účastníků měl přednost ten, kdo např. v lázních nebyl předešlý rok, či ještě nikdy předtím. Ten, kdo měl rodinu s dětmi. Ten, kdo byl zasloužilým pracovníkem atd. Můžeme porovnat s filmem Anděl na horách, kde se setkáváme s obdobnými kritérii pro přidělování rekreací. Paní Krbcová říká, že rekreace nikdy nevyužila ani sama ani s rodinou (dovolenou totiž trávila s manželem na cestách po Evropě. O těchto zahraničních cestách bude více uvedeno v příslušné kapitole). Avšak má svou osobní zkušenost s pionýrskými tábory organizovanými odborovou organizací. Konkrétně vzpomíná na horskou chatu Prvosenku v Peci pod Sněžkou.

„Prvosenku koupila ZPA jako starou chatrč. Odbory i podnik do toho investovali. Každý rok se pro děti dělaly pionýráky. Já jsem jezdila s dětma jako zdravotnice na týdenní zájezdy na lyže, to byla nádhera, děti byly nadšený! Na to taky přispívaly odbory, jezdilo nás 5 - 4 instruktory a zdravotník. Můj syn jezdil jako dítě i jako instruktor. Taky letní tábory byly.“

Prvosenku využívala ZPA i pro různá mimopodniková školení zaměstnanců. Na takových školeních spolu zaměstnanci na různých pozicích trávili celé dny a podle toho, jak se vzpomíná, se zdá, že nezapomenutelné byly pro většinu hlavně večery plné zábavy. Školení různého druhu se konala také v jiném rekreačním středisku, ve vlastnictví ZPA. A tím byl Sudějov, využívaný především pro potřeby letních dětských táborů. Mnohým pracovníkům ZPA ze sedmdesátých a osmdesátých let, ovšem Sudějov připomene také branná cvičení. Paní Krbcová odůvodňuje taková cvičení tím, že se neustále strašilo s válkou, pak navíc s v souvislosti s karibskou krizí tyto hlasy ještě zesílily. Sama byla členkou týmu, který tvořily samé ženy, které měly v čele vedoucího a učily se ošetřovat raněné. Právě na školeních v Sudějově poté probíhaly různé soutěže těchto týmů, při kterých se hledaly namaskované děti v okolní přírodě a měly být řádně ošetřeny. Počínání každého týmu se následně vyhodnocovalo. Branná cvičení neboli braňáky byly další příležitostí pro setkávání zaměstnanců mimo objekt továrny, ovšem pod její patronací. Cvičení probíhala v soutěžním duchu a zúčastnění se bavili a rádi na to vzpomínají.

Paní Krbcová pocházela z podnikatelské rodiny, kterou tvrdě zasáhly změny po únoru 1948. Vřelý vztah ke komunistické straně se od ní proto nedá předpokládat. Zároveň ovšem při jejím postoji k lidem a ke svému okolí je vidět, že je nehodnotí skrze politické názory a pocity ublížení. Ptala jsem se jí, jestli si pamatuje nějaké přesvědčené komunisty v podniku a

jak na ně vzpomíná. „Byli tam lidi, kteří prošli koncentrákem nebo někdo z jejich rodiny...dělali pak všechno z přesvědčení, to bylo upřímné přesvědčení. Těchhle lidí jsem si vážila. Jestliže má někdo nějaký názor a stojí si za ním, tak já si toho vážím. Ti lidi jací byli, takoví byli až do smrti (nebo jsou stále přesvědčeni), **nebyla jsem ani proti ničemu ani pro něco, byla jsem v zajetí knížek, cestování, rodiny! Nikdy jsem neměla žádný nenávistný řeči - ta doba byla taková, člověk se nemusel ušpinit, ale mohl plout tak nějak.....**pro lidi ve Veltečně jsem dělala, dělala jsem v odborech, byla jsem členkou zdravotní komise, kde chodili dlouhodobě nemocní a dostávali invalidní důchody a tak...probíhaly diskuze mezi doktorem a zástupci podniku, který znal podmínky v podniku. Taky fungoval v podniku Červený kříž!“ Paní Krbcová nebyla v komunistické straně a její původ nesliboval příliš dobré vyhlídky. Přesto se jsem z jejího vyprávění neměla pocit, že by svůj život za komunistického režimu prožila nějak tragicky. Kromě neblahých zkušeností ohledně studia, které jí silně utkvěly v paměti a jsou spojeny s pocity nespravedlnosti, si nepřipouští, že by se k ní někdo choval neférově. „V mé rodině a mém okolí nikdo nebyl perzekuovaněj. **Mám na to laskavý pohled, nikdo mě nebil, nikdo mi neublížoval, žila jsem v takový době, jaká byla, žili tady všichni! Nic bych nezměnila tím, že bych zlobila.**“ Vzpomíná ovšem na svou matku, která pracovala v Avii a pobírala podle jejího názoru velmi nízký plat. Šla proto za svým parťákem a ptala se, proč má málo peněz a on jí odvětil, že má „držet hubu a bejt ráda, že tam je“ Navíc ten samý člověk, kterého paní Krbcová nechce jmenovat, podle jejích slov v roce 1968 a 1989 „otáčel“. Takové chování se paní Krbcové nelíbí zejména z lidského hlediska. Působí totiž jako žena, která se těžko vyrovnává se zlým chováním.

O roce 1968 mluvila paní Milena velmi živě a s nadšením. Z jejího vyprávění lze usuzovat, že prožívala kolektivní nadšení, které sama popisuje slovy. „Tenkrát jsme milovali Dubčeka, kterej byl komunist, ale chtěl to trošku jinak. Tenkrát nikdo nemluvil - hurá Amerika, tenkrát to dělali komunisti v tom šedesátým osmým. Nechtěli být tolik v tom područí SSSR, chtěli, aby to bylo v Česku jinak, a proto tenkrát bylo hrozný nadšení. My jsme se věčně slejzali celá fabrika na dvoře a když začalo hlásat rádio, že se střílí na rozhlas, a to jsme se všichni sebrali, komunisti nekomunisti, táhli jsme pěšky (autobusy byly plný) do Vysočan a chtěli jsem jít jako blázni pomáhat.“ Samozřejmě si všimneme, že paní Krbcová hovoří o Česku, nikoli o Československu, ale to bych spíše než jako záměr chápala jako zvyk za poslední léta. Mimo to je zajímavé, jak se zachovali zaměstnanci ZPA ve dnech Pražského jara. Zdá se, že zaměstnanci živě komunikovali mezi sebou a společně a s velkým odhodláním prožívali celou situaci. Zřejmě docházelo k politickým debatám na každodenní úrovni a také ke společnému postupu. Lidé společně poslouchali rádio. To znamená, že informace, které

dostali, mohli společně posuzovat a reagovat na ně. Taková kolektivní zkušenost musela v každém člověku zanechat velký emotivní podtext. Byl tu zřejmě pocit, že se děje něco důležitého a že každý může přispět svým dílem. Něco takového znamenalo opravdu velké oživení. Strach šel tehdy stranou. Jak uvádí paní Krbcová, mezi zúčastněnými byli komunisté a nekomunisté. Byly tedy překlenuty bariéry zájmů jednotlivých skupin? Všichni cítili šanci bojovat za národní zájmy? Lidé se sdružovali z vlastní vůle, nikoli pod nátlakem. To všechno se silně zapsalo do vzpomínek pamětníků roku 1968. A zajímavé je tuto zkušenost srovnat se zážitky z roku 1989. Paní Krbcová na to vzpomíná následovně: „*V roce 1989 jsem nebyli na Václaváku a ani jsme s ničeho nezúčastnili. Jenom jsme seděli a čuměli jsme takhle, co se to děje, a jak se to děje, bylo to trošku jinak... o tom nemůžu nic říct. Třeba ten 68 jsem tak na vlastní kůži zažila tu euforii.*“ Mezi rokem 1968 a 1989 uplynulo dlouhých 20 let. Za tu dobu samozřejmě lidé, kteří aktivně prožívali rok 1968, zestárli. Jistě to byl jeden z významných faktorů rozdílů mezi oběma významnými roky československé historie 20. století, ale rozhodně to nebyl ten nejvýznamnější. Muselo dojít ještě k jiným posunům v myšlení lidí, takovým, které způsobily to, že rok 1989 byl vnímán jinak přesto, že otevřel cestu ke svobodě. V tomto srovnání paní Krbcová s tázavým hlasem na to, že okolnosti listopadu 1989 jí nebyly jasné. Vyjadřuje spíše překvapení. A to lze určit jako původní emoci, kterou v ní vyvolala sametová revoluce. Jako by nechápala z čeho to povstalo a co a proč se děje – jak sama říká. Byly tedy změny roku 1989 odtrženy od lidí, kterým nezbylo než jen pasivně, s určitou mírou nepochopení sledovat, co probíhá? A následně pociťovat nejistotu z toho, co má přijít? Chápali tehdy vůbec lidé, kdo je strůjcem změn a měli v tyto lidi důvěru? To jsou všechno otázky, kterými je ještě potřeba se zabývat. Rok 1989 je totiž popisován očima zúčastněných studentů, očima politiků a kulturních pracovníků apod., ale téměř se nesetkáme s tím, jak byl vnímán lidmi středního věku, kteří pamatovali rok 1968, popř. i 1948. Tito lidé nebyli aktéry roku 1989. Byli zvyklí žít v normalizačním režimu se všeho jeho výhodami i nevýhodami. V podstatě byl tedy normalizační režim natolik stabilizovaný, že lidem v něm žijícím přišel listopad 1989 jako nepochopitelný a neočekávaný?? Tyto teze si rozhodně netroufnu nějak zobecňovat. Měly by spíše posloužit jako výzva k dalšímu bádání. Když totiž z úst paní Krbcové slyšíme takové srovnání obou událostí, které se učíme vnímat se stejnou důležitostí, je jasné, že mezi oběma byly velké rozdíly z pohledu lidí i dějin.

Paní Krbcová v souvislosti s 21. srpnem 1968 vzpomíná také na vojáky, které sledovali z okna a žasli, jaké to prý ještě byly děti. Zmiňuje se také o hokejovém vítězství nad SSSR, které celá republika vítala s obrovským nadšením. Podle ní, to byl obrovský impuls pro lidi. Opět sdíleli společnou radost a naději. Paní Krbcová se účastnila bujarých oslav

v centru města, avšak vzpomíná, že o tom, že výtržníci rozbili výlohu Aeroflotu, se dozvěděla až v televizi. Tento čin obhajuje tím, že to se stává i dneska při fotbale, že se najdou takoví vandalové. Rozhodně si nemyslela, že by tu mělo jít o provokaci s politickým podtextem.

„Ale pak to úplně ochladlo, ty lidi se stáhli do sebe, přestali se zúčastňovat různých věcí(...)V tom normalizačním režimu to bylo tak, že každé byl zavolanej a měl se vyjádřit. Řekla bych podle výsledku to bylo dělaný tak, aby nikdo neutrpět. Jeden z dotazů, který jsme museli podepsat bylo: myslíš že to bylo správný?? No podepsali všichni, měli rodiny... ani nevím, kam ty papíry přišly. Nikdo z toho nic nedělal. Myslím, že všichni zůstali na svých místech.“ Paní Krbcová bez rozpaků říká, že každý podepsal a nepochybuje o tom z důvodů, které uvádí. Každý tedy podepsal, aby neztratil své životní jistoty. Situace se zhoupla tak, že lidem nezbylo, než sklonit hlavy. Každý se s tím taky jistě po svém vyrovnal, ale z úst celé řady pamětníků jasně zaznívá pocit prožitého zklamání a následná rezignace na aktivní prosazování nějakých názorů. Každému tedy bylo jasné, že k zachování jistot musí žít tak, jak se sluší a nedělat ani víc ani míň než je potřeba? Ačkoli se obrazně tvrdí, že se lidé zatáhli do sebe. Nelze to spojovat s úbytkem kolektivních aktivit. Vztahy mezi lidmi na pracovištích se nezměnily, nastal pouze posun v tom, že všichni zažili kolektivní zkušenost s příchodem normalizace a nechtěli si dělat „zle“, ovšem kolektivní zábava přímo kvetla. Zaměstnanci sdíleli i nadále společnou radost a veselí díky zábavě ve formě společných výletů, chození na plesy, oslav atd. . Přátelské vazby fungovat nepřestaly. To, že mnoho lidí zůstalo i po prověrkách na svých místech, pro ZPA v podstatě platí.

Normalizační každodennost paní Krbcové se odehrávala podobně jako u dalších lidí v té době. Pracovní doba byla osm a půl hodiny, s tím, že půl hodina byla vyhrazena na stravování. Podle paní Krbcové bylo stravovací zařízení dobré a upozorňuje, že tomu, kdo jej chtěl využít, zaměstnavatel doplácel, takže platil jen část ceny. Takové výhody samozřejmě byly vnímány jako dobré a jsou srovnávány s dnešním stavem ve vztahu zaměstnavatel – zaměstnanec. Kromě toho se ovšem dozvídáme, že Krbcovi museli na telefon čekat 19 let. Samozřejmě padne i zmínka o frontách a o těžkostech nakupování vůbec. O problémech s vycestováním z republiky ani nemluvě. Významnou úlohu v životě v normalizace plnily zřejmě různé protekce a korupční metody. Paní Krbcová zmiňuje, že zejména díky tomu, že její manžel byl protekční, a navíc díky výhodné známosti, měli možnost dostávat devizový příslib téměř každý rok. Manžel paní Krbcové má průmyslovou školu a navíc je velmi šikovný a působil v Avii ve vedoucí funkci. To všechno něco znamenalo. Mimochodem o svém manželovi, kterého jsem osobně při rozhovoru poznala, mluví paní Milena velmi hezky. Manželé spolu budou již 50 let a paní Krbcová nedá na manžela dopustit. Vyprávěla, že se

seznámili o čajích, a zmiňuje, že to byl „nádherný chlap“ . Dnes spolu žijí v domě se zahrádkou a oba jsou velmi energičtí a pracovití. Vraťme se ovšem ještě k zaměstnání paní Krbcové. Vzhledem k tomu, jak dlouho byla zaměstnána v ZPA, je vidět, že k objektu továrny i k lidem v něm zaměstnaných má velmi vřelý vztah. Továrna utvářela její život z velké části, neboť vedle rodiny, školy a literatury to bylo to, čemu dávala velkou část své energie a času. Není se proto čemu divit, že o ní hovoří jako o rodinné fabrice, kde panovaly dobré vztahy. Říká to také proto, že ZPA byla v podstatě menší továrna, která podle toho, jak si paní Krbcová pamatuje ze statistik, měla nejméně kolem 480 pracovníků a v dobách největšího rozkvětu na konci 70 a začátku 80 let zhruba 2,5 tisíce zaměstnanců, což na ní působilo tak, že to nazývá rodinným.

„Strávila jsem 40 let na jednom oddělení, které se hodně měnilo, lidé odcházeli, přicházeli, byli jsme tam 3 ale jindy nás tam bylo i 7!! Jeden náš vedoucí byl později náměstek a pak dokonce ředitel. Většinou byl dobrý kolektiv, ale stalo se, že nastoupil člověk, který se dost dobře neaklimatizoval, a tak buď brzy odešel nebo mu bylo dáno najevo, že takhle by to nešlo. Když je větší kolektiv, zvláště teda žen, tak to někdy zaskřípe. Např. já jsem stále ve spojení s několika kolegyněmi, zvláště mladý holky mi volaj, píšou...podnik se měnil zrovna tak, jako se měnili ti lidi na tom oddělení. Začala se měnit technika práce, začalo se jít na počítače..dělaly nám výpočty mezd, ale pak jsme se taky trošku zmohli, jako fabrika, a protože tam byli čtyři lidi, tak jsme začali ty počítače dokonce vyrábět, nejdřív to byly skříňe přes celou místnost, potom se to zdokonalovalo, minimalizovalo, a pak už jsme na počítači jelo úplně všechno. Začali jsme se na tom učit, to dělalo všem kromě mladých hrozný potíže. Předtím byly dobré kalkulačky, psací stroje a mašinky, ale tohle bylo úplně něco jiného. Na tom počítači, jak ho známe dnes, se začalo dělat, až když jsem se pomalu blížila k důchodu, to jsme měli jeden počítač v kanceláři a střídali jsme se na něm. Byl centrální počítač, na který jsme byli napojení, a když něco se stalo, tak oni věděli a přišli to opravit. Chodili jsme na školení, byla jsem ráda, že se to můžu naučit! Nakonec to dopadlo tak, že ten, kdo to neuměl, musel odejít, tak já jsem se stala dokonce vedoucí tý ekonomiky. Jenomže ten podnik se po 89 roce, kdy se všechno bouřlivě rozbíjelo.. ten podnik neměl asi dostatek odborníků, kteří by dokázali ten podnik udržet. Nosnej program podniku před revolucí byl takovej, že jsme dělali zařízení elektráren, a protože elektrárny se stavěly, tak jsme měli ten program úžasenej. Tak jsme měli techniky po celým světě i po celý republice, jenže najednou ta tlačěnka byla tak silná, asi jsme se nedokázali udržet, já nevím, já nemůžu říct, proč se ten podnik položil, fakt je, že jsme už neměli zakázky a začali jsme mít dluhy. Nebylo na mzdy, stalo se, že jsme rok nebrali mzdy, začali odcházet odborníci...management se měnil, každej, kterej přišel, promítl

změnu do podniku. Z celého podniku se udělalo 5 akciověk, různě se přesouvaly dluhy, byla snaha to udržet, takový ty lidi před důchodem, věřili že se to zlepší. Tam nebyla fluktuace, byl to téměř rodinný podnik, lidé neodcházel, ty lidi se tam znali, věděl, každé co má od koho čekat, tak to bývá v malém podniku, nebo v malé firmě a tyhle lidi takovýto jádro, oni nechtěli odejít a věřili, že se to změní. A pak zas byl nový management a furt to nešlo, až jsme se dostali do konkurzu, jako jednotlivé akciové společnosti!! Byla výrobní, vývojová, správní část atd. Každá společnost dostala svého správce konkurzní podstaty a nakonec skončilo to správní řízení tím, že každá ta akciovka něco vlastnila a to se postupně rozprodával, aby bylo na výplaty.“ Tak popisuje hroucení podniku paní Krbcová. Rozhodně nikoho neviní. Snaží se jen hledat důvody a nachází spíše organizační chyby. Co se týče zavádění počítačů do kanceláří, tak to byl jistě významný krok, který také absolventům výše zmíněných školení dopomohl k pozdějšímu uplatnění. Např. paní Krbcová těží ze své znalosti práce na počítači i dnes, kdy pracuje právě pro firmu zabývající se prodejem počítačů, který sídlí v objektu bývalé Veltechny. Pracuje jen občas a je vidět, že jí zaměstnání těší. Ve firmě jí prý mají rádi za to, že jim vypomáhá.

Paní Krbcová o sobě tvrdí: „*Já jsem ryba a to jsou lidi romantický, uspokojení v duchovním životě.*“ Rozhodně je to romantická duše, která neváhá hodiny a hodiny se věnovat čtení a psaní básní. Je člověkem., kterého literatura dokázala uspokojovat a byla jeho útočištěm. Milena Krbcová měla štěstí také v rodinném životě. Nikdy neměla existenční problémy a kromě odpírání studia, které jí bavilo, jí nikdy nikdo neubližoval. V práci měla štěstí na šéfy a s kolektivem vždycky vyšla. V podstatě je to nekonfliktní a inteligentní žena, o které z toho, jak popisuje svůj život a své názory, lze říct, že měla štěstí v neštěstí. Rozhodně měla velmi úzký vztah k ZPA, kam nastoupila v 15 letech a zůstala až do doby, kdy se podnik začal hroutit. Vždycky jí více než politika zajímali lidé a jejich chování. Nesoudí podle politické příslušnosti, ale podle osobních kritérií a hodnot.

KVĚTA VEVERKOVÁ

O paní Květě Veverkové se hovoří jako o první dámě ZPA. A to díky tomu, že dlouhá léta pracovala jako sekretářka ředitele čakovické továrny. Manželé Veverkovi, kteří jsou dnes oba v důchodu, se znali s mými prarodiči z matčiny strany. Již dříve jsem také slyšela, že se oba hlásí ke komunistickým idejím. Schůzku s paní Veverkovou nebylo možné domluvit telefonicky, protože číslo jsem neměla k dispozici, rozhodla jsem se proto za ní zajít přímo domů. Manželé Veverkovi bydlí v obecním bytě v domě postaveném ZPA, který se nachází

přímo za zdmi bývalého podniku směrem na Kbely. Paní Květu jsem našla právě , když pracovala na záhonku za domem. Nechala si krátce vysvětlit, o co mi jde, a vzhledem k tomu, že znala mou rodinu, neváhala mě pozvat dál, s tím, že si se mnou popovídá. Paní Květa působí svým upraveným vzhledem i svým milým vystupováním skutečně jako dáma. Přesto, že jsou na ní znát léta a také únava. Neměla problém se slovním projevem, avšak její vzpomínky byly často velmi neutříděné a nejasné. V jejím případě jsem bohužel poznala, že není dobré se nějak agresivně dotazovat na to, o čem se sama nezmínila, neboť již některé věci si nejspíš úplně nepamatovala. Přeci jen časový odstup od událostí, na které jsem se dotazovala, byl v jejím případě dost velký. Do důchodu šla již v roce 1984. Proto její popis pracovní náplně i vzpomínky na lidi a události vyzní chvílemi značně povrchně. Je vidět, že se tím paní Veverková již dlouho nezabývá. Výjimkou jsou dojmy, které mi sdělovala. U nichž lze předpokládat, že je čas příliš nezdeformoval. Vzpomínka na pocit a zážitek se pak odráží v tom, jakou formou ho popisuje. Na rozdíl od toho, jak mluvila paní Květa Veverková o své práci, dokázala daleko věcněji a jasněji hovořit o své rodině a současných problémech. Přestože jsem očekávala větší množství informací od člověka, který strávil tolik času na vedení podniku, nebyla jsem zklamaná. Je totiž vidět, že paní Veverková ve svých 78 letech je stále dost vitální. Prostředí u Veverků doma bylo milé. Pan Veverka uvařil kávu a zdržoval se po dobu rozhovoru v kuchyni.

Paní Veverková se narodila v roce 1929 a vyrůstala jako jedináček. Její otec pracoval jako konstruktér v Avii a paní Květa říká, že manželství jejich rodičů bylo krásné a její dětství bylo šťastné. Do školy začala chodit Květa Veverková v Čakovicích a nejvíce prý vzpomíná na první třídu, jmenovitě na pana učitele Andršta, který byl v jejích očích výborným pedagogem, který uměl děti podchytit, hrál jim loutkové divadlo a mohli se ho na všechno zeptat. Vzpomíná na něj prý celý život. Se školou paní Květa problémy neměla. Chtěla jít na Resslerovu Obchodní Akademii, ale nebyla tam tehdy přijata pro nedostatek místa, prý kvůli válce. A tak za válečných let začala studovat veřejnou obchodní školu na Vinohradech. Když byly školy v Protektorátu uzavřeny, byla paní Květa v roce 1943 totálně nasazena do Avie. Obrovský šok a zlom v jejím životě přinesla smrt jejího otce šest týdnů před koncem války (Květě bylo tehdy 16 let). Se slzami na krajíčku po letech říká, že jí to přišlo tak zbytečné, válka už byla rozhodnutá a šlo prý jen o to, aby se zničily továrny a tím se po válce zamezilo konkurenci. Smrt jejího otce podlomila jí i její matku. Ta byla ve špatném zdravotním stavu a oběma se začalo žít dost těžce. *„Žily jsme hrozně skromně, devět let jsem byly samy. Po válce jsem dodělala obchodku a pak jsem nastoupila do ZPA (ještě se jmenovala severočeská - Křížka), bylo mi 17 a půl nastoupila jsem na sekretariát ředitele. První dělnický ředitel pan*

Leštinský, říkal, že je začátečník, takže jsme byli oba dva začátečníci.“ Na sekretariátu strávila paní Veverková téměř celý svůj produktivní věk, jen s malou pauzou, kdy na čas dělala v zásobování, avšak změna ředitele jí vynesla zpět na post první dámy. O okolnostech odchodu do zásobování se paní Veverková více nezmiňuje. Zřejmě šlo o rozhodnutí ředitele, který si na její místo dosadil jinou osobu. Samozřejmě mě velice zajímalo jak se na sekretariátu pracovalo, co obnášelo její zaměstnání i jak si pamatuje na jednotlivé ředitele. Sama uvedla, že zažila na postu sekretářky šest ředitelů. Se všemi prý vycházela vždy dobře. Ve svém vyprávění ovšem zmiňuje jen čtyři z nich a z toho jednoho jen krátce charakterizuje. *„První ředitel neměl sklon k administrativě. Byl to opravdu dělnický ředitel – nástup v roce 1946, ponechával mi volnou ruku, jak si to tam zařídím. Neměla jsem žádné zkušenosti, musela jsem se tím prokousávat sama. Další ředitel, místní Pluskal, ten mě pověřoval: poslal mě do Hovorčovic do pobočného závodu, kde se zjistilo že se tam krade, on tam poslal mě dělat revizi, tak jsem sháněla rady, co dělat, že mám vzít přijímací listiny, dodací listy a výdejový, tak jsem se snažila.(...)Tenkrát se každým den dělalo hlášení, kolik se toho vyrobilo. Takže já jsem chodila a zjišťovala kolik se čeho udělalo, smaltovanejš drátů, radiopřijímačů, elektroměrů. To se dělalo takovouhle metodou, postupně se to zdokonalovalo. Pluskal si teda potrpěl na tabulky. Pak přibyl jeden, ten měl zájmy takový svý soukromý, ten tu byl jen krátce, sebral se a odjel. Nejdéle jsem trávila s Jehličkou, znali jsme se 40 let, odcházeli jsme společně do důchodu!! Měli jsme dobré vztahy.“* Pan ředitel Jehlička byl i rodinný přítel Veverkových. Paní Veverková mi ukázala několik fotografií z let 60-90tých, kde na některých byli manželé Veverkovi právě po boku Jehličkových. Trávili spolu dovolené a zřejmě si byli opravdu velmi blízcí. Dokonce paní Veverková s panem Jehličkou odešli společně do důchodu. Když jsem se dotazovala, jak je to mezi nimi dnes, zda stále udržují přátelský vztah. Dozvěděla jsem se pouze, že pan Jehlička bydlí někde na Vinohradech. Myslím, že léty jejich vazby ochably. Ve výše uvedeném přepisu vyprávění se paní Veverková zmiňuje o několika činnostech, které dělala v rámci svého zaměstnání. Zejména z toho vyplývá, že sekretariát měl na starosti nejen řízení, ale také kontrolu a na základě toho zpracovávání některých údajů. Další funkce sekretariátu ředitele byla reprezentační. Paní Veverková jako na první věc ze své pracovní kariéry vzpomíná na celou řadu návštěv domácích i zahraničních, které se na u nich vystřídaly. Jmenovitě uvádí pana prezidenta Svobodu a pana Kodeše, v době kdy se továrna podílela na budování Štvanice. Průběh těchto návštěv je podle paní Veverkové stále dost podobný. Bylo prý předepsáno, co dotyčný host pije a nepije... . Pan prezident Svoboda prý nanejvýš trošku bílého vína. Přičemž se paní Květa ještě zmiňuje, že při jeho návštěvě stála za dveřmi ochranka. O tom, jak probíhal rozhovor hosta s ředitelem, se více

nedozvídám. Zřejmě paní Veverková neví, co k tomu říct. Nejspíš jí všechny tyhle věci přišly pořád stejné, rutinní, formální a nezajímavé. K její každodenní práci patřilo různé sjednávání návštěv, zprostředkovávání cest, půjčování auta (které se zapůjčovalo i pro potřeby náměstků) a vypracovávání zápisů z porad. *„Dělaly se strašně špatně! To pro mě byly galeje! Těsnopis zvládám normálně (ještě si to teďka pamatuju), zapisovala jsem si to a pak jsem si to podle toho s tím ředitelem stylizovala.“* Konaly se nejen vnitřní porady náměstků z továrny, ale také setkání vedoucích činitelů všech pobočných továren ZPA (bylo jich kolem 30ti). Tato setkání se konala pokaždé v jiném závodě (ZPA pro tyto podobné příležitosti od 70. let využívala prostory výškové budovy, vystavěného na náklady ZPA). Taková dlouhá setkání se asi hemžila oficialitami a formálnostmi. Paní Veverková na ně vzpomíná jako na velmi vyčerpávající. Od paní Veverkové se dále dozvídáme, že na sekretariát ředitele také docházela veškerá pošta. Zde se také přerozdělovala a odevzdávala dále na příslušná oddělení. To prý sama paní Květa na starosti neměla, byla tam k tomu ještě dvě děvčata, která dělala dálnopis. Avšak za stěžejní úkol sekretariátu považuje paní Veverková kontrolu. *„A pak hlavně kontrola úkolů, v řadě případů se mě snažili obelhat, ten mi tady nakukal, že to je splněný a ono to nebylo splněný! To byly daný úkoly, které vplynuly z dennodenní práce. To bylo např. že musí do 20týho sehnat to a to!! Tenkrát se špatně sháněl materiál.“* Zřejmě si vzpomněla zrovna na úkoly ohledně shánění materiálu, jelikož se jednalo zřejmě o velmi těžkou práci. V podmínkách Československa, které se snažilo být soběstačné a zároveň hospodářsky bylo vázané na RVHP, bylo víc než obtížné získat některé součástky pro výrobu elektrárenských rozvaděčů, neřku-li později počítačů. Zřejmě, ten kdo měl takový úkol často neuspěl, a proto zde byla snaha balamutit vedení a snažit se nějak ututlat, že se úkol nepodařilo splnit. S „obelháváním“ se paní Veverková setkávala asi častěji a v různých případech. Často nemusela být na vině ani složitost úkolu. Je to jedna z věcí, na které si pamatuje dodnes. Proč se sekretariát ředitele tak výrazně věnoval právě kontrole plnění úkolů? Vyplývá to především z toho, že zodpovědnost ředitele za chod továrny byla značná. Sám ředitel přijímal plány a směrnice od svých nadřízených a jim se pak musel zpovídat za všechny nedostatky a případné problémy. V sázce bylo vždy jeho pracovní místo i otázka jeho existence. Dozor nad ředitelem omezoval obrovsky jeho svévoli a utužoval jeho smysl pro zodpovědnost. Zřejmě nebylo tak snadné vytěžit ze své funkce něco pro osobní zajištění jako dnes. Úspěch ředitele závisel asi více na schopnosti kličkovat a získat si důvěru nadřízených orgánů svými výsledky, nežli na osobní dravosti a bezohlednosti. Nadřízený orgán, na který vzpomíná paní Veverková, bylo v tomto případě generální ředitelství na Smíchově, jemuž se ředitel zpovídal.

Po smrti jejího otce se dalším důležitým mužem v životě paní Květy stal její budoucí manžel. Nyní jsou spolu ve spokojeném manželství již 53 let. Seznámili se na maškarním plese na sokolských Šibřinkách. Vzali se po 5 letech známosti, v průběhu toho, když pan Veverka sloužil na vojně. To už měl absolvovanou čtyřletou průmyslovou školu v Liberci, na kterou navázal pětiletým studiem na pražské technice. Po vojně začínal pracovat v Avii jako vedoucí sekretariátu, pak začal dělat náměstky - technický, dělal v Palu Kbely, v pobočném závodě v Pečkách ZPA a nakonec skončil v Náradí ve Vršovicích, tam dělal ředitele! Byl samozřejmě členem KSČ. Dalo by se čekat, že takto významně postavený muž měl dobré vyhlídky, ovšem jak se zdá nebyli na tom Veverkovi nikdy zase až o tolik lépe než jiní. Manžel sice jezdil služebně na zahraniční cesty, ale jinak paní Veverková tvrdí, že na Západ se nejezdilo a ona, že tam nebyla. Na takové zájezdy prý neměli. Museli se starat o rodinu. Manželům Veverkovým se narodily dvě děti. Syn vystudoval medicínu a dcera, která studovala pedagogiku. Syn zemřel již před 13 lety ve věku 38 let na rakovinu tlustého střeva. Zůstal po něm chlapec. Dcera má dvě holky, které obě pracují nyní jako letušky. O nich mluvila paní Veverková hodně, neboť udržují velmi blízký kontakt. Dcera s rodinou totiž bydlí ve stejném domě jako Veverkovi, v bytě, který původně dostala paní Veverková v roce 1957 od ředitele ZPA, jako jeden z pěti bytů, které mohl ředitel rozdělit bez pořadníku. Tento byt byl větší, a tak jej Veverkovi přenechali dceři, zatímco sami se nastěhovali do bytu po paní, které přenechali na výměnu garsonku v Letňanech, kterou dostal přidělenou dceřin manžel - zaměstnanec Avie.

Jak vyplývá z výše uvedeného, ačkoli byl pan Veverka ředitel a paní Veverková sekretářka ředitele, necestovala jejich rodina do zahraničí a podle všeho ani nějak nevyčnívala, že by žila nad poměry. Výhodou byl byt, ke kterému přišla paní Veverková značně snadno, avšak o jiných hmotných výhodách, které by Veverkovi měly nepadlo slovo. Jisté je jen to, že dnešní životní úroveň rozhodně nehovoří o nějakém finančním zajištění. Co se týče zahraničních dovolených. Dozvídám se, že Veverkovi jezdili jen do států jim přístupných – NDR, Bulharsko atp. . O cestách na Západ prý nic neví. Hovoří ale o tom, že: *„se dostávaly odměny, k 25 letům v továrně, k 50 letem věku, k odchodu do důchodu- to taky sledoval sekretariát. Nejdřív je přijímal ředitel, pak už to nešlo, přešlo to na ty náměstky. V 79 roce jsem dostala poukaz do Jugoslávie k 50 letům, já zadarmo, manžel si to zaplatil. My jsme tyhle cesty absolvovali se stanem, vlastní dopravou. My jsme neměli tolik peněz, aby jsme cestovali s Čedokem, živili jsme rodinu, děti obě studovaly, navíc jsme živili i děti dcery, které se narodily během jejich studií.“* Dovolená v Jugoslávii pod stanem, to by si dnešní ředitel podniku asi neuměl představit. Ale je vidět, že péče o rodinu znamenala velkou

finanční zátěž, pokud Veverkovi chtěli, aby jejich děti a vnoučata vyrostly v dobrých podmínkách a s dobrým zajištěním.

Byla jsem zvědavá, jak se paní Veverková stavěla k oficiálním oslavám jako byl První máj a MDŽ a byla jsem překvapená, že její názor se zřejmě příliš nezdeformoval jejím současným uvažováním. Ptala jsem nejprve se na První máj a dozvěděla jsem se následující. „Byla jsem proti tomu, že bylo určeno kolik lidí se má účastnit, to se mi nelíbilo. (...) To zařizoval ZV, na tom se podnik zas tolik nepodílel. V únoru 1948 se šlo ze závodu na Václavský náměstí, já si nedovedu představit, jak jsme to dokázali, to mě bylo 19, došli jsme až na Václavák!!!

První máje byly nejdřív na Václaváku, pak na Letenský pláni, tam se mi to nelíbilo, tam foukal vítr, lítal ten písek. Zúčastňovala jsem se ráda, někdy méně ráda, ale zúčastňovala sem se a zúčastňuju se pořád Prvního máje. (...) Bylo to někdy zdlouhavý, myslela jsem na domácnost. Dokud jsem neměla domácnost tak vždycky, když se sešla parta lidí, tak bylo veselo. Na Prvního máje v tý Jindřišský třeba jsme se vždycky chodili občerstvovat do prodejny Praha-Paříž. “ Paní Veverková se tedy Prvního máje zúčastňovala i za dob socialismu, ale přiznává, že to bylo často náročné a navíc jí trápila ta nepříjemná nutnost účasti. Samozřejmě i ona zároveň vzpomíná na to, že První máj byl dobrá příležitost k setkání s přáteli a kolegy a k dobré náladě někde v restauraci. Pocit donucení měla paní Veverková i v případě brigád, na které jezdila. „*Na řepu, na brambory, na sena, nadávali jsme, že zemědělci jezděj na dovolenou a my musíme v zimě dělat řípu! Ty brigády to bylo takový spíš nařízený, ty pojedeš, ty pojedeš, co se dá dělat.*“ Z hlasu a výrazu paní Veverkové v tuto chvíli lze vyčíst, že na brigády nevzpomíná s láskou. Zřejmě to pro ní bylo dost nepříjemné. Nejspíš jí nevyhovoval ten druh práce a pracovní podmínky. Nehovoří ani o žádných veselých večerech a dobrých partách. Nadšeně za to hovoří o odborech a péči podniku o zaměstnance a rekreacích. „*To bylo strašně fajn! To bylo tak levný, že se to vůbec nedá posoudit. Rekreace ROH zimní letní, týden stával 140 korun s celým zaopatřením, jedna cesta byla hrazená. My jsme měl -i závod -ve Vlastějovicích na Sázavě středisko, pak Prvosenka, kde se konaly Velikonoce – tam jsme jezdívali, všechny ty kluci a mužský chodili šupat, my jsme vozili z domova vajíčka. To byl jinej život, byl takovej kolektivnější, lidi se víc sdružovali. Třeba ten Silvestr, všechno společně se to slavilo!!*“ A sdružovali se lidé zřejmě bez ohledu na postavení v podniku. Na takových společných Velikonocích se mohl setkat kde kdo a přitom se všichni kolektivně bavili a nikdo vědomě nenarušoval zábavu. Šlo to nějak samo? Bavili se lidé s větší chutí a láskou než dnes? Bavili se i při práci? Dle dobových fotografií a vyprávění to tak může vypadat.

Další věc, na kterou vzpomíná paní Veverková s velkou láskou, jsou Spartakiády. *„Nacvičovali jsme na Spartakiády!! Pražský ty nástupy vždycky vedli, měli víc času nacvičovat. Mám na Spartakiády krásný vzpomínky, večere jsme si dali..bylo to moc hezký!!“*

Paní Květa cvičila za ženy. V 55 roce začala, pak měla přestávku, když měla děti. V té době se byla alespoň podívat, když ženy cvičily na Mou vlast a tekly jí slzy, a říkala si, že naposledy sedí na tribuně, vždycky že prý bude cvičit. *„A cvičila jsem i na té poslední v devadesátém roce, to už nebylo na hlavním seřadišti, to bylo na Rošickýho stadionu.“*

Kromě rodiny a cvičení se paní Květa ráda zabývala ručními pracemi jako pletení, vyšívání apod. Krátký čas se také učila angličtinu, v rámci kurzů v továrně. Upozorňuje na to, že se zde učili především montéři, kteří následně jezdili do světa dávat do provozu výrobky ZPA – velíny.

Podle paní Veverkové se začala továrna rozrůstat v 70.letech, kdy se přešlo i na výrobu počítačů. Začalo se přijímat více lidí, dbalo se na pracovní prostředí, které muselo být udržováno v čistotě a začalo se také s mohutnější výstavbou. Rozrůstal se podnik a některé jeho složky se přesouvaly i do jiných objektů mimo továrnu. Budovala se rekreační střediska. *„Byla brigáda na Prvosence. Dneska ty lidi nemaj zájem ani chuť o to, dříve se toho víc vybudovávalo!“* Tvrdí paní Veverková, která odešla do důchodu v době, kdy ještě ZPA vzkvétala. Bylo jí tehdy 55 let a ještě se jí chtělo něco dělat, a tak si našla zaměstnání ve všeobecné účtárně v ZPA, kde se věnovala přijímání faktur, platbám bance apod. Avšak její matka, které bylo v té době již 86 let, byla na tom velmi špatně a tak se nakonec paní Květa rozhodla, že s ní zůstane doma. Když jsem se jí ptala na to, co říká tomu, jak to s fabrikou dopadlo, odvětila krátce. *„Já jsem 22 let v důchodu, takže jsem ztratila tady s tím kontakt. Já jsem tam dělala v účtárně do roku 91, ale to už jsem se vůbec nestarala, už jsem neměla možnost se něco dozvědět. No já nevím, ještě to nedopadlo taky nejhůř jak některý jiný podniky. Tady alespoň něco je, nějaké využití objektu.“*

K politickým stanoviskům se paní Květa nevyjádřila blíže až do chvíle, kdy jsem zmínila rok 1968. *„Lidi mají různé názory, všichni nemůžeme být stejní. Já jsem se do 89 roku moc nezajímala o to dění takový, řada věci se mi zdála špatná a nadávala jsem, když jsem něco někde sháněla. Ale v 89 roce, když jsem poznala, co se může stát, tak jsem svoje názory úplně změnila. Jestli jsem dřív nadávala, tak teď se ze mě stál levičák non plus ultra! Myslela jsem, že to bude lepší, mně to vůbec nenapadlo, že se tohle může stát, to mě hrozně zklamalo.“*

Já to vidím dneska, to je strašně špatně. To mě úplně ničí, takový to co se úzce dotýká. Já mám statistiku, že podle mě by se mohl řídit statistický úřad. Já eviduju ceny potravin a

služeb, kolik stál sunar, kolik stála hudební škola, kolik nás dovolený přišly!! Já když si představím, že v 69 roce jsme jeli ve 4 lidech do Rumuska na 3 neděle, přivezli jsme si spousty věcí, stálo nás to 4 a půl tisíce. Tady jsme bydleli leta letoucí za 249 korun, zatímco dneska platíme 5 259 korun za měsíc. Elektrína, která stále 60 korun měsíčně a dvakrát do roka vyúčtování. Teďka platím 1000 korun měsíčně. Co teď stojej léky, tenkrát jsem to nepotřebovala, to zas je taky pravda.... První důchod jsem měla 1619 korun, po odečtení nájmu, elektríny a poplatků tak ...no teďka mám 8 000 ale 5 250 korun dám jenom za nájem..tohle si nechali jako sociální byty a z toho se platí takováhle částka a bude se to zvyšovat ještě o 400 korun.

Já jsem sice byla členkou Strany od 48 roku, spíš jsem pořád počítala, že jsem tam byla donucena – v kanceláři se mnou seděl soused, kterej pak v Trutnově jako ředitel zfalšoval splnění plánu a byl zavřenej a on se mně pořád ptal, už jsi podepsala, už jsi podepsala? Mně už to pak tak rozčililo, tak jsem řekla, tak už jsem to podepsala a už dej pokoj!! Ale říkám až po 89 jsem se stala skutečnou komunistkou. Dědeček byl Národní socialista, stýkal se s Benešem. Manžel byl přesvědčenej komunista, vstoupil až po vojně do Strany! Já jsem ale vystřízlivěla!! Maminka volila OF, ta rozhodně neměla vztah ke Straně. Já jsem do 89 roku taky byla laxní, pak jsem ale tvrdě procitla.

Teďka koukám, co je kde levnější, na nic jiného důchodce nemá. My jsme živil ty děti, nic jsme si nenašetřili. My nic nemáme, akorát tuhle garáž, žádnou chatu jsme se nezmohli. Živil jsem ještě obě babičky. Tenkrát se nechtělo, aby byl takovej dluh, proto to bylo všechno takový omezený, my jsme nic nedováželi, tenkrát jsme byli soběstačný, dneska se všechno dovází na dluh!

Urází mě, že důchodcům k výročí přes 80 let dává obec 300 korun a k tomu je určeno, kde to musí nakoupit a že si může koupit jen potraviny!! Já si připadám jak cikán, nebudou mu dávat peníze, aby je nezneužil. Tak si považujou důchodce. Já to ani nechci, to odmítnu.“

Byla to od paní Veverkové velice vášnivá a přesvědčená výpověď. Přesto že tedy její otec a ni matka neměli vztah ke komunistické straně a dá se říct ani sama paní Květa nebyla od začátku jednoznačnou komunistkou, tak v souvislosti se změnami, které přinesl rok 1989 se jednoznačně a bezostyšně přiklonila k levicovému světonázoru. Dá se říct, že vystupuje jako hrdá komunistka, která se snaží tímto protestovat proti současné situaci. Manželé Veverkovi jsou oba důchodci a žijí podobně jako další důchodci v České republice. Mají shodné problémy. Znervózňuje je drahota, špatné ohledy na jejich generaci, neúcta a existenční problémy řady z nich a nedostatečné zajištění ze strany státu. Myslím, že celá řada lidí, kteří v mládí prožili válku, zažili následně rok 1948, prošli padesátými lety bez úhony, překlenuli

se přes rok 1968 a stále stejně žili i za dob normalizace, i když mohli mít výhrady, a ještě před rokem 1989 odešli do důchodu, je v současné době v podobné situaci, která se jim jeví jako strašná až neúnosná. Změny, které přišly na sklonku jejich života, jim přinesly jen samá negativa z jejich pohledu. Dnes nemají nic jisté. A tak se obracejí znovu k těm, kteří je živili celý život. Ke komunistům. Je taková úvaha možná? Opravdu tato generace lidí, se stejnou historickou zkušeností, uvažuje tímto způsobem? Paní Květa si vede statistiky, aby měla přehled o cenách a o zdražování. Nelíbí se jí, že s manželem žijí na hranici životního minima, bez ohledu na to, jaké funkce kdysi zastávali. Nelíbí se jí také jak stát hospodaří a jak se to odráží na životě důchodců. Proto ten příklon k levici. Že se jedná o rozšířený jev, jasně potvrzuje i fakt, že většina voličů KSČM jsou lidé v důchodovém věku.

Paní Veverková nepopírá, co bylo špatně za normalizace, ale zdůrazňuje, že teď je to daleko horší. S tím, že to pro ní byl šok, neboť od změn, které měly podle ní nastat na konci 80 let, očekávala zřejmě zcela jiné výsledky. Můžeme tedy paní Veverkovou brát jako typického zástupce své skupiny? Já myslím, že po zhodnocení všech důvodů, které jí přiměly k současným názorům, to možné je a bylo by zajímavé věnovat této skupině lidí, kteří odešli do důchodu před rokem 1989, zvláštní výzkum.

O paní Veverkové nikdo z lidí, se kterými jsem mluvila a kteří ji znali, nehovořil špatně. Spíše bych řekla, že k ní chovali jistou úcty a vážili si jí. Když jsem se na to ptala já jí samotné, odpověděla: *„Já se stýkám s lidmi, který maj jiný názory než já a můžu se s nima klidně bavit. Nesetkala jsem se závistí, já nevím, nesetkala jsem se tím, jestli to skrývali, nebo jestli jsem to nepoznala. Já mám lidi vcelku ráda.“* Paní Květa Veverková jako první dáma ZPA ve výslužbě nikdy nepozorovala, že by se k ní lidé chovali nějak zle. Nemyslí si ani, že lidé byli po roce 68 uzavřeni do sebe. Naopak hovoří o tom, že byli kolektivnější. Vycházela asi vždy s lidmi dobře. Na své zaměstnání vzpomíná jako na občas zajímavé, ale spíše únavné. Její osobní život poznamenala dvě úmrtí v rodině, ale jinak se jí žilo spíše dobře a ve své době na úrovni. Obě její děti vystudovaly bez problému. Paní Květa Veverková se stala členkou KSČ spíše z nutnosti, ale rozhodně se jí to nijak zvlášť nepříčilo. Až na drobné každodenní nepříjemnosti neměla v zásadě žádné výhrady proti socialistickému zřízení. Zajímala jí především rodina, práce a koníčky. Politika vstoupila do jejího života až s příchodem negativních změn, kdy začala teprve hlouběji přemýšlet nad tím, jaké jsou výhody a nevýhody socialismu a demokracie. Vzhledem k tomu, jaké posty zastávali manželé Veverkovi v produktivním věku se nezdá příliš přesvědčivé vyprávění paní Květy o jejich tehdejší finanční situaci. V tomto ohledu se možná jedná o záměrnou stylizaci. Důvodem může být neochota zpovídat se, za co utráceli své peníze.

VLASTIMIL HOFFMANN

Vlastimil Hoffmann jsem znala jako harmonikáře, který hrával na oslavách, kterých se zúčastňovala i moje matka. Byla jsem zvědavá, jak tenhle pán, kterého jsem oslovila telefonicky, bude vystupovat v roli narátora. Pan Hoffmann působí jako důležitý člověk, v jeho řeči ale byla znát obrovská touha vypovědět své vzpomínky, k čemuž se nenechal nijak zvlášť pobízet. Zřejmě ho těšil můj zájem a neměl ostych hovořit o jakémkoli tématu, na které přišla řeč. Nebál se kritizovat, jmenovat ani hodnotit politiku. Pan Hoffmann je přemýšlivý a pracovitý člověk. Vždycky si uměl najít správnou cestu podle vlastního uvážení nejlepší a nejrozumnější.

Vyprávění svého životního příběhu, ke kterému byl vyzván, započal pan Hoffmann tím, že se narodil v roce 1937 v Dolních Chabrech, kde chodil také do základní školy a měšťanské školy. Měl sestru, ale ta zemřela. Zastavil se u jedné věci, kterou hodnotil jako přelomovou ve svém životě. *„Když jsem chodil do 3 měšťanky, byl založen dramatický kroužek, kde jsme nacvičili několik divadelních her. Santa Maria o objevení Ameriky, hlavně ale Karafiátovy Broučky a Lucernu. Rodiče bezúplatně vyráběli kostýmy, scénické doplňky, bez nich by to nešlo. Tam se mi ochotnický divadlo zalíbilo, a když jsem vyšel ze školy, tak v Chabrech fungovaly 2 ochotnický spolky. Jeden byl Tylova scéna, kde jsem se také seznámil s dívkou, kterou jsem si potom vzal a jsme spolu už 47 let. To bylo taky přelomový, přivedlo mě to k současnému manželce.“* Když dokončil školu, šel pan Hoffmann do učení do ZPA. Tam ovšem učňovské středisko zrovna rušili, a tak byl poslán do učení do Odborného učiliště státních pracovních záloh na Harfě, která byla pod patronací ČKD Praha. Zde se věnoval oboru elektromechanik, který se prý v průběhu učení přejmenoval na elektrozámečnick, což nebylo prý nikomu jasné, odkud se vzalo takové pojmenování a co se za ním vlastně skrývá. Během učení se každý povinně stal členem ROH, dodává Vlastimil Hoffmann a tváří se přítom samozřejmě.

Po vyučení nastoupil pan Hoffmann v ZPA v Čakovicích do Vývojové dílny a poté do Odboru řízení jakosti (tehdy jiný název, kontrola výrobků). První dva roky strávené v zaměstnání, zároveň studoval průmyslovou školu. Potom byl povolán na vojnu do Plzně (*„to jsem přetrpěl, byli jsme poslední ročník v 35. kasárnách, šílená buzerace“*) a později sloužil také na Zbirohu (*„poslouchali jsme radiovej provoz západních sítí, 6 hodin jsem seděl za přijímačem se sluchátkama na uších, ty stanice byly slabí, muselo to být hodně zesílené, a když byla bouřka tak tam byly hrozný rány do těch sluchátek, možná mi to poznamenalo uši - neslyším sykavky a vysoké tóny.“*). Po návratu z vojny dokončil pan Hoffmann středoškolské

studium na průmyslovce a zvršil jej maturitou. Vlastimil Hoffmann se po vyprávění o vojně, sám zmínil o tom, za jakých okolností a pohnutek vstoupil do stranické organizace KSČ.

„V průběhu vojny jsem byl přesvědčen o vstupu do Strany. Tak jsem byl přijat za člena podnikové organizace Strany. Ale prakticky jsem neměl čas se zúčastňovat, asi po dvou letech jsem se omluvil ze života spojeném se stranickou činností. Protože jsem byl zakladatelem a prvním předsedou stavebního bytového družstva pracovníků ZPA Čakovice.“ K rozhodnutí o vstupu do komunistické stany tedy došlo u pana Hoffmanna během vojny. Byl to důsledek hutné propagandy mezi vojáky v té době nebo to byla prostě osobní kalkulace, která ho vedla k přesvědčení, že vstup do stany může přinést mnohé výhody? O přímém nátlaku nemůže v tomto případě být řeč. Pan Hoffmann sám uvedl, že se rozhodl pro vstup dobrovolně. Teď se podívejme blíže na to, o čem byla řeč v poslední větě. Stavební a bytové družstvo pracovníků ZPA Čakovice, u jehož zrodu pan Hoffmann stál, vzniklo v roce 1965. Pan Vlastimil Hoffmann se stal jeho předsedou a dodává, že *„vlastně od přípravného výboru až do dnešních dnů pro bytové družstvo pracuju.“* Pan Hoffmann je tak výborným pamětníkem pro dějiny tohoto družstva a dokázal pěkně zmapovat jeho činnost i různé zákulisní tahanice mezi družstvem a vedením závodu atp. *„Postavili jsme celkem 114 bytovejch jednotek v 6 bytovejch objektech. To je činnost, na kterou jsem do dneška pyšnej, hrdej. Postavili jsme to s lidma, který nevěděli, co je beton, co malta, v životě nedrželi cihlu v ruce, byli to většinou zámečníci z fabriky. Byli jsme postaveni před nelehký úkol naučit se něco jiného, dělat něco jiného. Že se nám to podařilo, je fakt že ty baráky stojej. Baráky jsme pořídili za státní půjčku a dotace. Nikdo nic nedoplácel z lidí. Takže velice úspěšně jsme skončili. Prvních 36 bytů byl problém obsadit, lidi tomu moc nevěřili, dokonce si z nás lidi dělali srandu, že to nikdy nepostavíme. Postavili jsme jeden barák za rok a třičtvrtě, další dva za dva roky. Prvních osmnáct lidí se stěhovalo 1 a třičtvrtě roku po začátku stavby. Nutně to potřebovali, neměli kde bydlet.“* Bytové družstvo tedy vzniklo jako svépomocná organizace pracovníků, kteří za pomoci státních dotací a půjček se rozhodli postavit byty sobě a dalším zaměstnancům, kteří byli ochotni se podílet, a po té získat byt. Ačkoli zprvu panovala vůči družstvu nedůvěra k jeho činnosti, po prvních úspěších se začali zájemci o byt hlásit stále ve větším počtu.

„Později už bylo potřeba vytvořit kritéria, po zkušenosti, že lidé už viděli výsledek, začalo být zájemců více než bytů. Kritéria byla složená z osmi bodu, z nichž nejdůležitější byla bytová situace dotyčného, kolik má dětí, jestli je ženatej, byla to i otázka profese. Bylo to svépomocné družstvo, všechno si to ty lidi dělali vlastníma rukama. Např. jsme přijali instalátéra, zedníka, topenáře, protože jsme věděli, že to jsou profese, které pomůžou při té výstavbě.“ Továrna samozřejmě sledovala činnost družstva, protože veškerá podnikavost

musela zůstat pod dozorem. Navíc vedení začalo zasahovat i do vnitřní správy družstva. Tehdy nastal konflikt. „Začala se do toho montovat partaj komunistická, kdy jako vedení podniku, speciálně ředitel Jehlička si dělal určité ambice, že on bude také rozhodovat o tom, koho to družstvo do té výstavby zahrne. My jsme byli pod dvojitým tlakem. Říkali jsme: My jsme ale samostatná organizace, máme vlastní identifikační číslo, nemáme z fabrikou nic společného. Ale na druhou stranu jsme k tomu byli přitlačeni jednak postojem partaje, protože přes ní se řešilo tenkrát všechno. Tak i tím ředitelem podniku, kterej nám říkal, tak když vy takhle, tak já nikoho z vás neuvolním v pracovní době, aby jel pro cihly... . Proto to družstvo mohlo fungovat. Že museli mít tu možnost v pracovní době jet pro ten materiál. Na všech institucích se jednalo pracovní době. On si to potom mohl nadělat v odpolední směně nebo si to nadělat jinak nebo si vzít dovolenou. Pokud by ta výhrůžka byla dotažena do konce tak to družstvo ne že by to úplně zabalilo, ale s těžkýma podmínkami by stavělo a těžko říct, jak by to vůbec dopadlo.“ Družstvo tedy nebylo schopné pod tlakem dvou zásadních autorit rozvíjet samostatně své aktivity a samo organizovat své záležitosti. „A tak došlo k dohodě, v následujících objektech už si fabrika vyhrazovala 2 byty – třeba, které přidělovala. To byly nesolidární podmínky, které byly vynucené silou, proti které my jsme zbraně neměli. To postupovalo a postupně měla fabrika v bytových jednotkách stále více bytů. Ředitel dokonce rozdával byty lidem, kteří neměli s fabrikou nic společného. Třeba lidem, kteří ho podrželi nad vodou po roce 1968. On z titulu svého vystupování, než se po normalizaci narovnal, on musel mít takový ty skalní, o kterejch věděl, že ho podrží. Třeba dostala byt poslankyně paní K., která se dostala k bytu způsobem, kterej nebyl úplně čistej, úplně legální. V podstatě to byly úplatky lidem, kteří panu J. pomohli.“, Takové praktiky se samozřejmě družstevníkům nelíbily. Původně měli stavět na sebe a na ty, kdo to potřebují, ale chování ředitele a vedení považovali za nemorální a nefér přístup. O tom, komu se byty od ředitele ZPA Čakovice přidělují, a za jakých okolností, bytové družstvo mělo přehled. Byty byly v jejich správě a dodnes jsou. Takže nelze pochybovat, že možnost využívání bytů jako úplatků ředitelem podniku v případě nutnosti, bylo asi běžnou praxí. Podobné případy nalezneme jistě i v jiných oblastech. Zachovat si své pozice asi každého něco stále. Někdo jen sklonil hlavu, jiní i platili.

Pan Hoffmann jiné zaměstnání než v ZPA nepoznal a vzpomíná na své dlouhé působení v této továrně, až na výjimky, s pocitem, že se mu tam moc líbilo. Svou práci hodnotí jako zajímavou. Zmiňuje, že na výstupní kontrole, kde pracoval, se stal po čase vedoucím. Pak ovšem se jeho tvář zachmuří a začíná hovořit. “ Přišel 68 rok, já to členství v tý partaji položil z titulu toho, že jsme jednoznačně odmítal vstup sprátelenejch vojsk a to byl důvod k tomu, že jsem teda byl sesazenej z týdletý funkce (vedoucí výstupní kontroly). Já

jsem taky učil elektrické měření jako externista na odborném učilišti. V polovině školního roku, ne že bych něco pokazil, ale bylo mi po prověrkách ze Strany zakázáno mluvit k lidem. Tak jsem musel třídy předat a nesměl jsem pokračovat. Přišlo mi to směšný, co já bych těm 16-ti, 17-ti letejm dětem vyprávěl o svých politických názorech, já jsem se o to nikdy nebavil, ani nezmínil, přesto to dopadlo jak to dopadlo.“ Pan Hoffmann tedy v roce 1968 deklamoval své stanovisko a odmítl být nadále členem komunistické strany. Dodnes je v něm jistá hořkost z toho, jak s ním po takovém rozhodnutí bylo naloženo. Jakoby nedokázal pochopit, proč přišel o možnost učit. Zřejmě mu opravdu ani nepřišlo na mysl, že by s tehdejšími uční rozebíral své politické názory a hodnoty. Jistě věděl, že asi může očekávat jistý negativní dopad, po té jak se vyjádřil, ale v daný moment mu to přišlo nefér. Nemyslím, že v tu chvíli odsoudil KSČ nebo socialismus, to vůbec ne, spíše se to týkalo opravdu jen odmítavého stanovisku k okupaci. Pan Hoffmann přišel v důsledku toho tedy o své vedoucí postavení na výstupní kontrole a byl přeložen na zkušební oddělení, což hodnotí jako šťastnou okolnost. *„Měl jsem štěstí, dostal jsem se ve fabrice na zkušebnu, posuzovala se tam kvalita nových výrobků. Tam jsem vydržel a byl jsem tam úžasně spokojenější, až do roku 1992.“* Zajímalo mě, jak se tedy panu Hoffmannovi nadále vedlo v továrně, když se rozhodl v roce 1968 k odmítavému stanovisku. *„Já jsem problémy neměl, jen když jsem položil členství v partaji, tak jsem měl problémy s partají a milicí, kde se všechno odehrávalo. Ti mi tehdy znemožňovali výjezdy s VTS-vědeckotechnická společnost. To byly nevýhody, jinak ze stran lidí, já bych nepoznal, že by někdo nějakým způsobem..., naopak mě za takový počin spíše chválili. To byl pár takových krajních komunistů, který mě z tohoto důvodu moc rádi neměli, ale to mi ani tak moc nevadilo. Spíše jsem se setkal s podporou a pochopením lidí, kteří jako šli okolo, kteří nebyli tímto způsobem postižení. A dokonce mi byla výrobně technickým náměstkem nabídnuta funkce vedoucího výroby, za podmínku když stáhnu své vystoupení. To byla funkce dobře placená, kde bych pod sebou měl až 300 lidí, ale já jsme řekl že ne, že už jsem se rozhodl, jak jsem se rozhodl, že na tom nic měnit nebudu, že jsem ochoten tu funkci přijmout, ale za daných podmínek. Jestli si někdo myslí, že mě potřebuje a že na to mám. Ale kdo nebyl ve Straně nemohl tu funkci mít, to bylo kádrově ošetřeno.“* Mimochodem místo něj nastoupil čerstvý člen strany, který po krátkém působení v této vedoucí funkci utekl do zahraničí. Pan Hoffmann se tomu směje a hovoří o tom jako o frašce. Ale zřejmě to ukazuje, že byli lidé, kteří využívali normalizačních opatření k osobnímu prospěchu. Objevují se prospěcháři, kteří v dané situaci spatřují možnost osobního obohacení nebo možnost dopomoci si k lepšímu životu. Pan Hoffmann k tomu dodává. *„na 100% tam byli jednak prospěcháři, kteří byli v partaji z prospěchu a dokonce mi to i přiznali. Pak tam teda byli ty*

starší, kteří tomu opravdu věřili (jejich výčet). “ Pan Hoffmann dále hovoří a častých případech přetvařování (náměstek musel být loajální, i když nesouhlasil), ředitel se zase zpovídal Straně a Strana lidové milici a svým vyšším instancím, to všechno bylo propojené a každý musel zodpovědně hrát svou roli, aby zachoval své postavení. Postoj lidí k rozhodnutí pana Hoffmanna, které nehodlal odvolat ani za cenu nabídnuté vyšší funkce, lze označit za sympatie. Těchto sympatií se mu dostávalo zejména ze strany lidí, kteří „šli okolo“. Toto označení použije pan Hoffmann pro ty, kteří podle jeho vysvětlení nebyli takto postiženi. To znamená, že jejich stanovisko nebylo pevné a raději než zachovat si morální hodnoty, jim šlo o zachování životní úrovně a postavení. Pan Hoffmann tyto lidi rozhodně neodsuzuje, spíše na ně nahlíží se samozřejmostí a nepochybuje o jejich postoji. On sám však na své stanovisko dopltil. Rozhodně se mu ale ani po té nevedlo nějak převratně zle. Vzhledem k jeho praxi a schopnostem byl přeci jen považován za dobrého pracovníka na zkušebním oddělení. „*V tu dobu jsem jezdil i na řadu zahraniční služebních cest, kdy jsem ty nové výrobky, které ty zahraniční technici třeba ještě neznali, uváděl do provozu, předával atd.*“ Služební cesty směřovaly výhradně na Východ. Pan Hoffmann se zmiňuje o SSSR, kde byl přítomen při uvádění do provozu dálkového ovládání lodních motorů, které vyrábělo ČKD. Zařízení mělo urychlit činnost a měla odpadnout nutnost telefonického předávání pokynů. Avšak na rozdíl od telefonního spojení, bylo dálkové ovládání dost poruchové. Dalším přístrojem, který pomáhal instalovat a později kontrolovat pan Hoffmann, bylo TZD, vyráběné ZPA, které sloužilo Centrální dispečerské organizaci, což byla síť pro vzájemný rozvod energie mezi státy východního bloku. Pan Hoffmann upozorňuje: „*Byli jsme dvě skupiny, který jezdily. Já jsem jezdil do Varšavy, Sofie, Kyjeva, Budapešti a druhá obstarávala Bukurešť a Berlín. Nejezdil jsem sám. Jezdili ještě dva montéři pro instalaci a ještě lidé, kteří zajišťovali telefonní přenos. Na montáže jsme jezdili v pěti lidech, na ty repase ve dvou. Já jsem byl jediný technik, který to uváděl do provozu a předával.*“ Taková práce sebou nesla i značnou zodpovědnost. Kontrolní technik musel výrobek předat v dobrém stavu. Avšak jak se dozvídáme, měly přístroje přeci jen značné problémy. Ve srovnání se západními výrobky obdobného ražení. Můžeme hlavní nedostatky východního zboží spatřovat v nedostatku peněz a materiálu při jejich výrobě, to samozřejmě vedlo k tomu, že ani výrobní postupy se nevyvíjely tak jako v západním světě. Důsledkem toho všeho byla nižší úroveň a snížená kvalita výrobků. To byl velký problém hospodářství izolovaného Východu, který byl soběstačný, ale strádal na všech stranách. O tom, že východní výrobky mohly jen těžko konkurovat západním, ví pan Hoffmann své. „*Pak jsem byl ještě prodávat Kardiak, kardiologický přístroj pro měření srdce se snímacíma elektrodami, kterých bylo více než*

běžně. Doktoři tvrdili, že pomocí toho zařízení mohli odhadnout i blížící se infarkt. To jsem prodávali do sjednoceného Německa a do Moskvy. Tam se podařilo prodat 3. V Německu se prodalo jedno, ale jestli bylo uvedeno do provozu nebo ne, to nevím. To bylo na přelomu, kdy se celý právní řád i z hlediska norem začal přizpůsobovat normám EU. A řada našich výrobků nekorespondovalo s tímto hodnocením EU. Takže vznikl problém. Řada výrobků, které byly z našeho pohledu v pořádku (i z hlediska elektrotechnického zkušebního ústavu v Tróji), tak v podmínkách EU nevyhovovala. Když jsme to předávali v tom Německu, tak tamější zkušební technik měl řadu výhrad. Oni odmítali dát souhlas k používání Kardiaku. Ale platilo pravidlo, že záleželo na řediteli příslušné nemocnice, zda nasadí či nenasadí přístroj do používání. Ale bylo to na jeho zodpovědnost. Bylo to celý zamotaný. Nemocnice přístroj měla, zakoupil jí ho německý podnikatel, ale bála se ho dát do provozu. Nevím jak to dopadlo, ale spíš mám pocit, že to nevyšlo.“ Výrobky nebyly konkurenceschopné i z důvodů platnosti odlišných norem. S tímto problémem se musela potýkat řada výrobních podniků po roce 1989, musely změnit svůj výrobní program a postupně se přizpůsobovat západním poměrům. Taková obroda se mnohdy nezdařila a řada podniků rozsáhlou přestavbu (zahrnující vše od výrobních programů a postupů až po správu podniku a zaopatření zaměstnanců) nezvládla bez negativních následků.

Co se týče soukromí a volného času pana Hoffmanna, povídal o něm velmi uvolněně. A rozhodně s velkým potěšením. Velmi kladně hodnotil činnost odborů a péči podniku o své zaměstnance. On sám byl velmi podnikavý a vzpomíná, že : „Já jsem spoustu času věnovat bytovému družstvu. Od roku 67 kdy jsem se nastěhoval sem, jsem pokračoval v aktivitě v družstvu. Většinou tam teda byli stavebně nekvalifikovaní. Já, kterej jsem měl zkušenosti, jsem fungoval pak jako mistr na těch stavbách za úplatu. Dohlížel jsem, zda je dostatek materiálu . Na všechny materiály byly bilanční přiděly. Bylo dáno, kolik mohl dostat člověk cihelných jednotek na měsíc. Mimo to, jsem byl vmanévrovanéj svejma kamarádama koupit si pozemek poblíž Uhlířských Janovic, kde jsem začal stavět chatu. To bylo v roce 1972. Byla to koupená dřevěná chata, ke které jsem dělal podezdívku. Stavěl jsme jí tak půl druhého roku. Spoustu dovolených jsme potom strávili teda na chatě. Byli jsme ale v i Jugoslávii, byli jsme i v Termiku, který měla fabrika v rámci výměnných rekreací. Ale hlavně jsme teda trávili čas na tý chatě, kde jsme měli parádní partu, která se ale rozpadla z důvodu věku lidí. Každopádně na tý chatě, to je taková nejpohodlnější rekreace. Když byl syn malej jezdili jsme i na Prvosenku.“ Pan Hoffmann se svou rodinou využívali některé odborové zájezdy, avšak přeci strávili většiny dovolených a volných dní na chatě. Ačkoli byl do její stavby jak poznamenává „vmanévrovanéj“ , stala se oblíbeným místem, spojeným také s dobrými vztahy s přáteli. Pan

Hoffmann téměř nostalgicky vzpomíná na partu, která se scházela v Uhlířských Janovicích a na zábavu, které si všichni užívali. Setkáváme se zde opět se soudržností lidí, tentokrát spojené s chatařením a chalupařením. Lidé se scházeli daleko od míst spojených s prací a každodenností, bavili se muzikou, oslavovali různé příležitosti a organizovali různá neoficiální setkání a zábavy. A dnes na to rádi vzpomínají a postrádají to. Pan Hoffmann je muzikant a při takových zábavách začal lidi bavit hrou na tahací harmoniku. O svých koníčcích a o tom, jak se dostal k hudbě, hovoří takto. *„Nejsem velkej sportovec (vypráví o svých sportovních neúspěších na lyžích i na kole). Můj koníček byl i radioamatérský sport. Byl jsem i na kolektivní stanici v Avii. Zejména mě to bavilo po vojně, kde jsem se naučil psát všema deseti (až 250 úderu za minutu) a morseovku. (...) Jako malej jsme chodil na housle. Začal jsem hrát jenom proto, že mi otec slíbil za to koupit vzduchovku. Otec mě pak těma houslemi trestal, musel jsem hrát za trest. Otec byl švec a sám byl houslista. Otec mi koupil taky malou harmoniku a nutil mě zase se na ní učit hrát, mě to nebavilo. Musel jsem vystupovat před lidma. Když otec onemocněl, řekl jsem učíteli, že nemáme peníze na to, abychom mu platili a když se otec vrátil z nemocnice, tak to nějak vyšlo. Dlouho jsem na nic nehrál, až když jsme měli tu partu na chatě. Tak jsem začal znova hrát k zábavě. Pak si mě začali zvat na oslavy životních jubileí atp. Nebylo to žádné velké umění, ale lidé se bavili.“* Poté, co se zmínil o svém otci, chtěla jsem se dozvědět více o tom, jak se potýkal drobný živnostník s nařízeními uplatňovanými po roce 1948. A taky mě napadlo se zeptat, zda-li byl Vlastimil Hoffmann veden jako syn venkovského živnostníka k tomu, aby jeho profesi převzal. *„Otcovo povolání jsem nezdědil, ani jsem nechtěl. Po 48 roce otce živnostenské úřady postupně zlikvidovaly, nemohl nakoupit materiál. Byl na příděl a ty příděly byly strašně malý. On by se neuživil, tak to zavřel a šel dělat do fabriky do gramofonovejch závodů–lisovat černý desky.(...) Po otci jsem zdědil technickej talent. Otec mi dělal spousty elektrotechnickejch hraček. Motory, transformátory, dokázal se v tom pohybovat a tyhle věci udělat bez odborných znalostí.“* Svého otce tedy pan Hoffmann nezapře. Zručnost a technický talent rozhodně patřily vždy i k jeho přednostem. Prokázal to jak v zaměstnání, tak v činnosti u bytového družstva, tak i jako radioamatér.

Jak sám připomíná, jeden čas byl také členem BSP, avšak podle jeho názoru: *„Socialistická soutěž byla z 90% formální věc a 10% z toho něco bylo. To k čemu se Ti lidé zavazovali, tak věděli, že to stejně budou muset udělat. A udělali by to, i kdyby se nezavazovali. Udělali by to, i kdyby ta soutěž nebyla. O tom jsem pevně přesvědčen. Já jsem se hodně účastnil zlepšovatelského hnutí, podal jsem velké množství zlepšovatelských návrhů, některé byly docela hodnotné, některé byly prkotiny. Někdy to bylo navržení i celého nového*

přístroje, který ve fabrice nebyl a byl potřebný. Zlepšovateľské hnutí byla činnost nad rámec pracovní smlouvy. Ale vlastně to měli za úkol na technologii, na konstrukci, kde to neudělali, tak se to dohánělo zlepšovateľským hnutím. “Zaznívá zde skeptické hodnocení, které odsuzuje socialistické soutěžení na úroveň formalit. Dokonce v názorech pana Hoffmanna je vyzdvihována nesmyslnost jeho existence, případně hovoří o zlepšovateľském hnutí, které mělo za úkol dohnat to, co mělo být už dávno uděláno. Soutěž tedy byla jen jakousi vizitkou pracovní činnosti a ačkoli měla působit jako motivační prvek, byla chápána spíše jako zbytečnost? S podobnou dávkou skeptického nahlížení hodnotí pan Hoffmann i První máje. „Prvních májů jsem zúčastňoval jedině proto, že jsem musel. Nikdo by mi hlavu neutrhł, ale nechtěl jsem si dělat nepříjemnosti, tak jsem se teda zúčastňoval. Vždycky před tím se to obcházel a ptali se: půjdeš? A vedla se i evidence, kdo tam je. Pak se musel zpovídat, kdo tam nebyl. Nikdy mě to netěšilo. Párkrát jsem se zúčastnil na chatě v Uhlířských Janovicích. (...) Aby továrna podporovala náš radiokroužek a mohl při ní fungovat, bylo nutný něco pro fabriku udělat, tak jsme jeli v průvodu s ještěrkou vybavenou magnetofonem, zesilovačem a měli jsme nějaký transparent. Ale nebyla to spontánní věc, dělaná s radostí, bylo to proto, aby jsme měli pokoj.“

Vzhledem k tomuto všemu, co bylo řečeno, jsem byla zvědavá, jak se pan Hoffmann vypořádá s otázkou, jak vnímal zprávy o Západě. „Já jsem to moc tydlety věci nesledoval. Mně to mnohdy připadalo takový chvástání, že tam je všechno nejlepší. Nikdy jsem tomu nevěřil, že to tak je. Já vím, že někdo přivezl katalog Quelle a sledovalo se, co se všechno ve světě, tom západním, prodává a za jaký ceny. Věci, o který tady člověk nezavádl. Já jsem ale přesto, že se vám to může zdát, nikdy nebyl příznivec kapitalistickýho režimu. Na komunistickým režimu mi vadily ty formální stránky věci, že hodně věcí se muselo dělat viz. ta socialistická soutěž, chození k volbám, kdy 99,9% lidí volilo jednoho člověka, ten byl nejlepší, což není normální. To byly věci, který mi vadily, věděl jsem, že jsou blbý, že jsou chybný. Ale nikdy jsem nikoho nepřesvědčoval o tom, že socialismus jako takovej může být zručnej. I když je pravda, že jsem nevěděl o tom, co všechno se potom tady ukázalo. Ale on zase až čas řekne, co na tom co se teďka prezentuje je skutečně pravda a co je zase demagogicky nasazovaná politika, ono je to ode zdi ke zdi, všechno, a až čas přinese skutečné objektivní hodnocení tydletý doby. Ale jedno je fakt, že tadleta doba ztratila veškeré sociální cítění. V dnešní době je honba po penězích a dobrej je ten kdo rozkrad. Ať nikdo neříká, že si někdo mohl normální práci vydělat miliardy. Ty lidi věděli, byli u zdroje informací a udělali to šikovně. Takže nemůžete ode mě očekávat, že já bych říkal, že jsem byl vždycky příznivec Západu.(...)Já jsem si myslel, že to bude jinak, když se ty věci začaly nějakým způsobem dít.

Myslel jsem, že zmizí tendle ten formalismus, srovnaj se vztahy do nějakých linií, který se mi budou zdát přijatelné, objektivní. A ono se to zvrtno jinak, než já jsem si myslel a mě se spousta věcí v současném režimu nelíbí a bohužel, když se o tom bavím, tak je spousta lidí, kteří nesdílejí stejný názor se mnou, ale každý má nějaký svůj názor... . Ale doba ukáže, jak to bude hodnocený, já se toho samozřejmě nedožiju, to jsou desítky let, než se věci srovnaj a vyjde navenek, jak to opravdu bylo. “ Je jasné, že pan Hoffmann srovnává své hodnocení s tím, jak je socialistický režim dnes obvykle v médiích prezentován, a vychází z toho kriticky vůči dnešnímu pojetí. Proto tvrdí, že až čas ukáže tvář socialistické minulosti v jasnějších obrysech. Jasně hovoří o tom, co se mu nelíbilo, ale zároveň se nehlasí k obdivovatelům Západu a naopak se zde opět objevuje jeho kritické myšlení. Byl zastáncem změny na konci 80-tých let, ale očekával změny jiného charakteru. Možná změny v duchu Pražského jara. Nikoli změny, které nastaví takové podmínky, v nichž jedni dostanou možnost se nebývale obohatit a druhí budou jen čekat, co se s nimi stane. Pan Hoffmann je kritický k současnému režimu i k minulému režimu. Odmítá bezhlavé sympatizování s jedním nebo druhým. Svými postoji inklinuje k národním zájmům a jelikož sám uvádí, že ač by se to mohlo zdát, nikdy nebyl příznivcem kapitalistického režimu, sama ho řadím k lidem, kteří zůstali ve víře i možnosti reformovat socialismus do něčeho, co bylo pojmenováno socialismus s lidskou tváří. K tomu pan Hoffmann inklinuje a vyplývá to z jeho kritických názorů.

Pokud má pan Hoffmann zhodnotit svých padesát let života strávených v zaměstnání v ZPA Čakovice, hovoří o spokojenosti až na dva momenty. Prvním jsou normalizační opatření, která ho zasáhla a druhým rok 1992, kdy se stal vedoucím odboru jakosti. „*V roce 1992 mě potkalo největší neštěstí, který mě v té době potkalo, a to, že jsem byl jmenován vedoucím odboru řízení jakosti. Práce, která mě vůbec nebavila, netěšila, práce kde jsem musel přejít k papírování, dohadování se s lidma o pracovní morálce a o hroznech blbostech často - někde něco ukrad a musel to řešit vedoucí. Vedoucí pozice nese, že člověk musí umět říct věci lidem. Ti podřízení mnohdy hodnotí toho šéfa neobjektivně, on je nucený zase jinejma aspektama k tomu, že jim musí ty nepříjemný věci říct, že je musí třeba nutit k tomu, aby dělali, jak dělat mají a aby se chovali tak, jak se chovat mají. Mně bylo nejlíp na zkušebně, kde jsem měl jednoho podřízeného, spolu jsme vycházeli dobře. To bylo takový rovnocenný.*

Já jsem tady měl pod sebou skoro 70 lidí a jejich práce zahrnovala několik druhů činností. Od vstupní a po výstupní kontrolu. Znal jsem pracovní náplň těch lidí, spolupracoval jsme s nima. Nebylo to pro mě takový novum. Já jsem do té funkce byl dotlačenej. Věděl jsem,

že půjdu z pohodlného do nepohodlného. Půl roku před nástupem do důchodu jsem byl odvolán z této funkce a nahrazen mladším. Prý proto, aby se tam ten mladej zapracoval. Vrátil jsem se zpátky na ten původní post a prožil jsem ten půl rok v práci, která se mi vždycky líbila. Po nástupu do důchodu jsem byl požádán, abych jel dál, a tak jsem půl druhého roku pokračoval. Před odchodem z fabriky jsem byl požádán předsedou odborové organizace, která se chystala do likvidace, jestli bych jim nepomohl s tou likvidací. Zejména s titulu zkušeností z investiční výstavbou. Prodával se Lajdáček, musely se vyřizovat majetkové záležitosti, aby se to vůbec mohlo prodat (vlek se táhl přes cizí pozemek). Pak se prodával LT v Záměšli, některé stavby tam byly postavené na černo, některé měly propadlé dokumenty, byly zkolaudovány jen na nějaký čas, už měly být zbourány. Navíc tam opět byly pozemkové nejasnosti.(...)Dříve odborové organizace u velkých podniků byly silné organizace, který nakupovaly tábory a objekty. V týchle době se toho každé zbavoval, z velkých podniků vznikaly malé firmičky, které neměly zájem o své zaměstnance, aby je držely na nějaký sociální úrovni, aby jim pomohly s odložením dětí přes letní prázdniny. Tohle v té době padlo a my jsme se toho za živého boha nemohly zbavit, nakonec jsme to prodali hluboko pod cenu jednomu z členů té likvidační komise. I s povolením vrcholné odborové organizace. Mimo to se rozprodávalo zvlášť vybavení táborů. Autobus se prodal řidiči, který s ním léta jezdil. Když jsme to všechno prodali, tak kdo zůstal členem odborové organizace, tak jsme mu vyplatili část peněz - byly předem schválené kritéria, těch lidí mezi který se to rozdělilo bylo asi 80, to bylo rozpočítáno podle let kdy byl členem organizace. Ještě jsme podělili asi stovku důchodců. Myslím si, že to bylo rozdělené spravedlivě. Ozvaly se hlasy nespokojených, vyhrožovaly i soudní pří. Ale vypláceli se jen ti, kdo platili až dokonce členské příspěvky.“

Vedoucí pozice panu Hoffmannovi nevyhovovala, tahanice s podřízenými a často nutnost potýkat se s papírováním a s příkazy shora v něm zanechaly velmi špatný pocit. Ačkoli byl ve vyšší funkci spojenou s lepším platovým ohodnocením, nevzpomíná na to dobře. Zřejmě mu vadilo, že nemohl tolik uplatňovat svou podnikavost a zručnost. Stal se technikem v kanceláři a to ho nenaplňovalo. Proto byl rád, když se vrátil na své staré místo. Své zkušenosti s rozprodáváním majetku vypráví s velkým zaujetím. Byla to jistě další věc, která ho velmi bavila. Avšak přesto za tím, co říká, slyším mírně teskný tón, když si uvědomí, jak to všechno dopadlo. Zpětně totiž hodnotí ZPA z mnoha hledisek jako špičkovou továrnu, která prý na rozdíl od některých jiných byla i vzhledná. Pěkné prostředí v ZPA Čakovice kontrastovalo s jinými podniky, kde byla špína (na druhou stranu je udiven z toho, jak objekt ZPA vypadá dnes v rukou současného majitele, prý byl upraven do takového stavu, jak by to ZPA asi nikdy nedokázala). Za 50 let si pan Hoffmann k ZPA Čakovice vybudoval silný

citový vztah. To množství vzpomínek a pocitů, které se váží k objektu, který má 100 metrů od domu, je obrovské. A nejsou to jen mrtvé události, ale také vztahy mezi lidmi, které dodnes fungují. ZPA dala panu Hoffmanovi mnoho, nic jiného nepoznal a nelituje toho. Mrzí ho, že podnik nedokázal přežít. „*Problém ZPA byl i v tom, že se vyrábělo mnohdy na sklad. Ty velké sálové počítače byly uskladněny v cukrovaru a později se rozebraly, už jako zastaralé, aniž by se uvedly do chodu. Podobně ty výherní automaty, které se nakonec prodaly za malé peníze na Ukrajinu. S těmi automaty to byl problém, jedna z cest, proč fabrika dopadla, jak dopadla. Byly stanoveny podmínky pro provoz hracích automatů z ministerstva financí. A z toho jasně vyplynulo, že žádný zahraniční automat nemá šanci uspět, protože nebude schválen. Ale pak přišla nějaká novela (většina poslanců je úplatnejch, a když přišli tihle, co dováželi zahraniční automaty, podmázli je). Takže se začaly dovážet zahraniční automaty a fabrika, která si vzala na to úvěr 600 milionu na to doplatila. Místo fabriky vznikly 4 podniky, z nichž na jeden Veltech s.r.o. se převedly dluhy. Zatímco ty další tři začínaly od nuly. Nelze to nějak uzavřít, protože nelze zlikvidovat Veltech s.r.o., Interpol hledá muže, bez něhož to není možné. Teďka kam s těmi dluhy. Část Veltech s.r.o. vlastní i odborová organizace, proto to také nelze uzavřít. Stará se o to odborový svaz!!“* Pro pana Hoffmanna je osud ZPA Čakovice stále živou otázkou. Má dostatek informací a byl svědkem toho, jak továrna upadala. Jako hlavní příčinu vidí hned několik chyb, které udělali lidé ve vedení. A pak zmiňuje své přesvědčení o úplatnosti poslanců. Nepochybuje o tom, že to sehrálo významnou roli. K takovým poměrům vykazuje značnou nelibost.

Pan Hoffmann je syn drobného živnostníka ze vsi, který vyrostl se zájmem o divadlo a techniku. V mládí se nechal přesvědčit o vstupu do KSČ, ale po okupaci vojsky Varšavské smlouvy vystřízlivěl. Strany si nikterak nevážil, podle jeho názorů se přes ní řešilo tenkrát všechno, včetně aktivity bytového družstva, ve kterém byl velmi zainteresován. Tlaky, které stana vyvíjela, mu nebyly vůbec sympatické. Byl vždycky podnikavý, tvůrčí a práce se nebál. To, že nesympatizoval se stranickou organizací, ovšem neznamená, že by byl odpůrcem socialismu a přikláněl se k Západu. Vždycky se soustředil především na to, co bylo doma a neměl sklon k obdivu cizího. Měl pocit, že by bylo potřeba socialismus změnit, ale ne ho odstranit na úkor kapitalismu. V ZPA kromě svého zaměstnání vyvíjel aktivitu v bytovém družstvu, kde pracoval pro lidi, podobně po té dobrovolně vypomáhal při rozprodeji oborového majetku, kde šlo o to vyrovnat se s majetkovými problémy a vyplatit členy. Současný režim nehodnotí moc pozitivně a shledává na něm řadu neférových aspektů (v důsledku konkurenčního boje, vadí mu využívání nezákonných praktik jako jsou úplatky či rozkrádání majetku) a mluví o tom, že je předčasné dělat rezolutní závěry o špatnosti jednoho

a dobrotě druhého. Rozhodně je třeba mu dát za pravdu, že vytvořit objektivní náhled na socialismus u nás a poválečný socialismus obecně, bude ještě stát četné úsilí historiků, politologů a sociologů. V první řadě je třeba povznést se nad obecně předkládané závěry, kterými média jednoznačně odsuzují socialistickou minulost. Takové názory jsou zakořeněné v porevolučních dnech, které přinesly novou vlnu nadšení pro kapitalismus a v ten samý moment zavrhly šmahem konkurenční socialismus a všechno s ním spojené. Stejně tak jako socialismus dříve šmahem zavrhoval kapitalismus. Otevírá se před námi výzva znovu přehodnotit různé aspekty obou systémů tím, že je vzájemně budeme srovnávat současně nabývat nové a nové informace různého druhu. Pomoci nám k tomu můžou i vzpomínky a názory pamětníků a to, jak se tyto názory utvářely.

HANA KRÁLOVÁ

Paní Hana Králová je mou vzdálenou příbuznou. V současné době bydlí sama v Miškovicích v bytě, který dostala od Veltechny. Právě tam jsem jí také přišla navštívit. Jelikož jsem na ni nedohledala žádné telefonické spojení, šla jsem jí překvapit s tím, že se popřípadě na nějaké schůzce domluvíme. Paní Hana Králová však neváhala a ihned mě pozvala dál. Krátce si vyslechla, co po ní žádám, přečetla si předloženou osnovu vztyčných bodů a začala velmi rychle s vyprávěním. Paní Hana Králová je velmi charakterní dáma a silná osobnost. Vybuodovala si své pevné hodnoty, z nichž není ochotna slevit ani minimum. Sama se přiznává ke konfliktní povaze, což považuje za dobrou věc, díky níž si získává respekt. Život jí opravdu nešetřil. Vyprávěla mi velmi konkrétně o svém nenaplněném manželství, rozvodu a o tom, jak se od ní následně odklonily i její dcery.⁵⁰ Zůstala sama a většinu energie nyní věnuje svému zaměstnání v Motole. Práce ji vždycky bavila. Paní Hana Králová mluvila velmi rychle a ostře. Snažila se dodržovat chronologický postup, ale ne vždy se jí to úplně dařilo. Často se vracela k nějaké myšlence, která jí napadla v jisté souvislosti, později. O politických názorech přímo nechtěla hovořit. Přímé otázky na toto téma odbyla krátkou odpovědí. Její smýšlení lze ovšem vyzorovat z jistých narážek, v nichž hodnotila chování lidí a také lze vyvodit jisté předpokládané závěry z toho, že sama uvedla, že pochází z dělnické rodiny. O řadě věcí spojených se socialistickou výchovou a každodenností mluvila s naprostou jistotou a samozřejmostí, aniž by jí napadlo pochybovat. Spíše se objevovala lehká kritika dílčích jevů, než negativní postoj k socialismu jako takovému. Musíme však brát v úvahu, že paní Hana Králová jednoznačně ve svém vyprávění upřednostnila rodinné a

⁵⁰ Sama si přála, abych ve své práci problémy jejího soukromý nijak dopodrobna nerozebírala. Omezím se tudíž jen na pár zmínek, které považuji za důležité pro podkreslení jejích zážitků.

pracovní záležitosti. Rodina a práce pro ní byli hlavní náplní života. A přestože sleduje nové události a komentuje společenské problémy, jedná se o hodnocení, podle mého názoru, významně ovlivněné jejím pohledem na svět skrze zklamanou ženu, která se ovšem nikdy nevzdává.

Paní Hana Králová se narodila v Jindřichově Hradci v roce 1947, když jí bylo 5 let přestěhovala se s rodiči do Čakovic. Sama upozorňuje na svůj dělnický původ a dodává, že matka pracovala v Avii, zatímco otec byl zaměstnán v cukrovaru. Dětství prý měla hezké. Od mala jí rodiče dávali do školky a později trávila čas po vyučování ve školní družině do té doby, než si jí rodiče mohly po práci vyzvednout. Připomíná však, že na to nevzpomíná vůbec špatně. Věnovala se v tu dobu sportování, zejména házené a také docházela do různých kroužků. Mluví dále o tom, že vždycky byla v dobré partě, takže na to období vzpomíná jako na nejlepší léta svého života, bezstarostná léta. Po ukončení ZŠ neuspěla Hana Králová ve své snaze dostat se na gymnázium, a tak využila toho, že se právě otevřel obor elektromechanik na učňovském středisku při ZPA, který absolvovala s vyznamenáním. Zde prý byla velmi vysoká úroveň, a proto pro ní a ještě 4 její další kamarádky nebyl později problém projít úspěšně přijímacím řízením na večerní průmyslovku. Oficiálně nastoupila Hana Králová do zaměstnání 1.9. 1963. 3 roky se učila a po té od července 1966 dělala na dílně, kde montovala velíny, rozvaděče atd. Vzpomíná na to, jak když se hala, ve které později pracovala, otevírala, zpívala při té příležitosti ve sboru pionýrek. Zmiňuje se dále o tom, že vždycky měla štěstí na mistry i na kantory. Na období, kdy vykonávala dělnickou profesi, vzpomíná Hana Králová také velmi ráda. Neměla žádné starosti, doma povinnosti nebyly a měla peníze pro sebe. Přibližně v době, kdy Hana Králová nastoupila na večerní průmyslovou školu, tak dílenská plánovačka přišla do jiného stavu. Paní Hana Králová tak nastoupila na její místo a zůstala u tohoto zaměstnání 3-4 roky. Její každodenní práce spočívala v tom, že se starala o zakázky, které přišly, musela mít potřebný materiál, peníze, prostě všechno muselo být v pořádku, aby zakázka byla řádně zpracována. Když studovala večerně již čtvrtým rokem (studiu zahrnovalo 5 let), tak přešla do plánovacího oddělení, kde dostala na starost plánování počítačové výroby sálových počítačů. „*Měla jsem tam, stejně jako na dílně, výborné zázemí, dobře mě zaučili, vztahy na pracovišti byly velice dobré, měla jsem dobré vztahy s kolegy, co mě zaučovali i s nadřízenými. Myslím, že jsem měla takovou tu úctu, co dneska ty mladý postrádaj, já si teda myslí, že jsem jí měla.*“ I zde se tedy setkáváme s tím, že paní Hana Králová upozorňuje během svého vyprávění na dobré vztahy a ochotu kolegů i nadřízených jí kvalitně zaučit. Do zaměstnání se chodilo na 8 a půl hodiny, paní Králová ještě pamatuje pracovní soboty na dílně, kde se dělalo do oběda. Vedle toho samozřejmě byly brigády.

„Brigády, oni to teďka strašně odsuzujou, ale to bylo... nafasovaly s motyky, lopaty a v sobotu se šel uklízet dvůr, dostali jsme to zaplacený. Koho chleba jíš, toho píseň zpívej!“ Poznává paní Hana Králová. Brigády, o kterých se zmiňuje, byly víkendové práce, které měly vést k úklidu podniku. Setkávám se s tím, že zaměstnanci neměli zvláštní výhrady proti těmto brigádám. Zušlechťovali své pracoviště, a navíc to byla příležitost k setkání mimo běžné pracovní povinnosti. Pokud navíc byla tato brigáda alespoň symbolicky ohodnocena, předpokládám, že na ní mnozí chodili dobrovolně a bez problémů. *„Spousta lidí byla otrávená, že musí jít na školení, já jsem proti tomu nebyla, museli jsme být v SSM, v civilní obraně, já jsem byla v Červeném kříži. Byly tam slabší přednášky, ale byly i zajímavé přednášky, já jsem si ze všeho brala, že z toho pro život něco mám, že mě to obohatilo pro další život. Takhle jsem k tomu přistupovala.“* Aktivita, které se nám dnes jeví ve světle neochoty a negativního postoje k nim, mohly být chápány tedy i tímto způsobem. Paní Hana Králová se domnívá, že členství v různých organizacích a navštěvování školení jí velmi obohatilo. O politických přednáškách ani o členství ve Straně paní Králová nemluví. Za to srovnává, jak lidé přistupovali k pracovnímu procesu dříve a dnes. *„V současné době postrádám u lidí zodpovědnost, já jsem byla odkojená píchačkami. Museli jsme tam v šest, nebo v půl sedmý, být, když jsme nepřišli, museli jsme to nadělat nebo z toho byly problémy. V současné době, to je půl hodina sem půlhodina tam... a není to pravda, běží jim plat, takže v současné práci jsem konfliktní, jestliže je pracovní doba od sedmi a já je do půl osmý nemůžu sehnat, tak si to s nima vyřídím.“* Význam svého zaměstnání v ZPA pro její život, paní Králová velice vyzdvihuje například těmito slovy: *„Mně Veltechna dala odříkanýho chleba největší kus. Dvakrát jsem se vrtačkou zranila, tekla mi krev, to já nesnesu, teď dělám na chirurgii, takže říkám, odříkanýho chleba největší kus. Vzpomínám na Veltechnu, že mi dala takovou školu života, úplně všechno v současné zaměstnání zúročím.“* Podobné poznámky zazní z úst paní Králové ještě několikrát. Co se týče vztahů s lidmi, přístupu k práci a nabývání nových důležitých zkušeností, nedá paní Hana Králová dopustit na ZPA a to, co jí naučila léta tam strávená.

Dobrou zkušenost s lidmi a s péčí podniku o zaměstnance udělala paní Králová taky v době, kdy se jí narodily děti. *„Potom jsme se vdala, měla jsem děti a stavěli jsme. Neměli jsme peníze, byli jsme samej dluh. Ta Veltechna umožňovala těm ženským, že dávali práci domu, při první mateřské jsme měla práci z dílny, to že jsem uměla drátovat, tak jsem se tím prostě živila. Přivezli mi domů materiál, přivezli mi prostě práci a buďto jsem letovala nějaký skřínky nebo potom jsem dělala tzv. plachty. To byla tzv. pasová výroba, bylo popsané, na kterej kontakt se to má připojit. Když jsem byla podruhé na mateřské, tak jsem dělala v tom*

plánovacím (dělala jsem zakázky pro tu dílnu), kam nikdo nechtěl jít. Byl tam člověk ve stresu a presu, z konstrukce to šlo k nám a vůbec nikdo z těch nadřizenejch nepřemejšlej, že se to musí zpracovat. My jsme museli napsat vešker materiál, spočítat kolik materiálu, kolik to stojí, spočítat mzdy (to dělali kalkulanti), mzdový listky, udělat k tomu spoustu podružnejch zakázek, ty se musely začlenit, spolupracovali jsme s účtárnou, z cenovým oddělením. Spolupracovali jsme úplně se všema složkama, který ve Veltechně byly. V tom plánovacím se opravdu spolupracovalo...Mám děti 73. a 74. rok! To byly nejsilnější ročníky, takže nebyly nočníky, plíny nic, ani místo ve školce. Takže podle mě to byly geniální tahy, co ten vedoucí provozu pan B. udělal. Ve Veltechně byly dva výrobní směry - rozvaděče pro elektrárny, a druhý směr výpočetní technika, byla celkem dobrá, ale byly to ty sáláky, a po 89. roce, jak se otevřely hranice a přišly sem PC, tak tohle šlo úplně do háje. Ale chtělo se, aby se výpočetní technika dostala do praxe. Lidé k tomu ale měli nechuť. Tak byla dotována cena, např. při dodávkách na pracoviště. Byla normální a dotovaná cena, aby se to dostalo mezi lidi. Byly tedy dva obory, 403- rozvaděče, 405- VT, bylo to všechno zdvojený -dvě dílny, dvě plánovací. Oni to potom sloučili, v tom plánovacím nás bylo 13, 3 plánovači dělali VT a támhleti dělali klasickou rozvaděčovou výrobu. Ale říkám znova, do toho plánovacího se nikdo nehrnul, bylo tam hodně práce, zodpovědný práce za málo peněz. Chlapi tam nechtěli, když je tam málo peněz. Pan B. řekl, že ta, která půjde na plánovací, dostane místo ve školce. Po mateřský jsem nastupovala v roce 1978. Bylo nás 6, které tam šly do plánovacího, s tím, že jim děti budou umístěny do školky. Problém byl v létě, kdy se školka zavřela na 6 neděl, nikdo se nikoho neptal... a co my s nima, tak jsme s dětmi zůstali doma a dostali jsme práci domů. Muselo to být tak, aby se nepoznalo, že nejsme v kanceláři. Tak jsem si proto vždycky přišla, udělala a zase to odnesla na dílnu, ta dílna nesměla poznat, že jsem doma.“ Přepsala jsem schválně celou pasáž naráz, aby bylo jasné jakým způsobem paní Králová hovoří. Vyprávění tak působí roztrhaně. Původní téma přechází do řady odboček, které souvisí naprosto vzdáleně a pak se opět zlomkovitě vrací k původnímu tématu. Vedle toho, že z iniciativy podnikového vedení a zejména vedoucího provozu pana B. bylo dělnicím a i kancelářským zaměstnankyním umožněno vydělávat i o mateřské, se dozvídáme, že práce na plánovacím oddělení nebyla ničím, po čem by někdo toužil. Jednalo se tedy spíše o podřadnou práci, která byla zodpovědná a navíc špatně placená. Z tohoto postu byla tedy určena především ženám a ženy také na plánovacím oddělení převážně pracovaly. Za to, jak je vidět, se jim dostávalo té kompenzace, že se jejich děti podařilo umístit v přeplněných školkách. Když jsem paní Hanu Královou vyzvala, ať ještě zavzpomíná na další případy péče ZPA o své zaměstnance, začala vytahovat jeden příklad za druhým a všechno mělo z jejího pohledu kladné hodnocení. „Oni

to zprofanovali, že to bylo komunistický, ale ty komunisti se o ty lidi opravdu starali. Třeba lakýrníci museli pracovat s náhubkem, aby to nedejchali, pracovali v boxech s odsáváním a fasovali každé den litr mlíka. Zámečníci chodili každé rok na preventivní prohlídky, kde se jim zkoušely oči a sluch (braly se i příplatky za hlučnost)! Po tom 90. roce se lakýrníci osamostatnili, stříkali auta v garáži a 3 z pěti mladejch kluků zemřeli. Tak ty lakýrníci mívali delší dovolenou. Jezdilo se na Prvosenku, do Lázní Toušně. Vždycky, kdo se přihlásil, tak se odjíždělo ve dvě odpoledne, to si nadělali, tam byli v tom bahně a pak je zase v devět přivezli(...).Dělala jsem i předsedu dílenského výboru, do toho mě namontoval pan B. Sháněla jsem lístky do divadla, na kulturní akce. Já jsem se starala o montážníky, starala jsem se o kulturu, divadla, oslavy, měla jsem organizovat volnej čas. V té době byly i BSP pod dílenským výborem, ty měly ve stanovách, že jezdily na návštěvy do jiných závodů a tak, a potom vykazovaly činnost. Dělal se také pořadníky na půjčky, zájezdy, my jsme dělali takovej první pořadník (Stanovy sestavování pořadníku: bylo to za zásluhy, jak dlouho je v práci, jestli nemá absenci, jestli je ochotnej, to se potom ještě projednávalo s provozákem.) a pak si to vzal ZV a určil kolik lidí, ze kterého oddělení vezmou. Takže dílenskej výbor dělal organizaci pro lidi, volnej čas a tak. (...) Byla oslava MDŽ, to dneska každé odsuzuje, já to vůbec neodsuzuju! Otevřely se jazykové kurzy, němčina, angličtina i francouzština.(...)Dovolené byly na Prvosence. Vzaly si na to ROH 300 000 půjčky, a ta Prvosenka se přestavovala, jezdilo se tam na víkend zadarmo na brigádu. Když se ten dluh splatil, tak potom se to rozprodalo za miliony, opravdu bych řekla, že se vo ty lidi starala ta fabrika(...).Byl výběrověj pionýrskéj tábor do Jugoslávie (z Vletchny 8 dětí).(...)Byty se postavily pro desetitisíce lidí. Havel to nazval králíkárna, ale nebejt těch králíkáren, tak ty lidi nemaj kde bydlet. Podle mýho názoru je to v současný době jedno z nejlepších a nejlacinějších bydlení. Záleží na lidech jak se sejdou tady v baráku. Můžu porovnat, když jsem bydlela v baráku, tam je větší soukromí, ale neustálá práce. Tady přijdu mám teplou vodu, studenou vodu, nemusím se starat o popelnici. Tohle všechno bylo v baráku sice lacinější, ale měla jsme to všechno na krku. Příkládala jsem, popel vynášela. (...)Byly taky bezúročný půjčky od fabriky, fabrika půjčila 30 000! (...)Dřív sociální politika ženská s dětma. Když děti onemocněly, a když byla vdaná, platily se tři dny, 2 dny infekce, když byla samoživitelka platilo se jí 5 dní a 7 dní když byla infekce. To všechno fungovalo. Příspěvky na děti byly i od státu, na jedno dítě... při druhém dítěti, na dovršení dvou let jednoho dítěte se braly přídavky 500 korun, to byl docela dobrý peníze, za to se dal pořídít nájem. Já jsem brala asi 3 měsíce dokonce 800, protože jsem měla děti 18 měsíců po sobě. Jsou to složitější výpočty.(...) Myslím že se o ty lidi víc staralo. Bylo nařízení, že musíme dostat jídlo, dneska to není nařízení,

dneska je z dobré vůle.“ Z těchto důvodů paní Hana Králová nerada slyší nadávání na komunisty, obzvláště , když tehdy ten dotyčný dostal půjčku, byt apod. a dnes horlivě brojí proti všemu, co tehdy bylo. Zřejmě jí takové jednání přijde nesmyslné, je to pro ní jako hanit někoho, kdo jí pomohl, když to nejvíce potřebovala a kdo se jí snažil vyjít vždycky vstříc. Ona sama tvrdí, že taky vždycky dělala pro druhé, ať už pro své děti nebo spolupracovníky. Stejně tak hodnotí to, jak bylo o lidi postaráno dříve fabrikou popř. státem. Nelíbí se jí, že se nadává na MDŽ, které dřív lidé měli rádi a najednou je špatné. Zřejmě jí povrchní odsuzování přijde nefér a bez vděku. Její finanční situace byla vždy průměrná až podprůměrná . Původně byla dělnice a později kancelářská pracovnice na špatně placeném postu. Vrcholem jejího působení v plánování byl post vedoucí. Přestože vzhledem ke své situaci dnes nekriticky hodnotí socialistickou minulost, přeci jen zazní i drobná kritika, zřejmě něčeho, co nešlo přehlédnout. Prvního máje. *„Tohleto byl asi problém, lidi to začali brát jako nutnost, že se tam muselo. Já si pamatuju po tý válce, jak jsme se těšili, to byla taková ta poválečná euforie, to postupně opadávalo a opadávalo a pak už se tam muselo jít, bylo to takový formální.“* V jejím vyprávění mimo jiné zazní i některý sdělení o zákulisních machinacích v rámci ZPA. Zmiňuje například, že pan vedoucí provozu B. byl při reorganizačních změnách přesunut do pobočného závodu v Pečkách. Dále hovoří o tom, jak další pobočný závod Aritma Vysočany musel přejít i se svými závazky k Čakoviciům . Jedním z těch závazků byla i spolupráce při industrializaci Slovenska, kam byla předána zajatá a prověřená opakovaná výroba (do Košic). Zároveň absolventi na Slovensku zřízených průmyslových a vysokých technických škol, kteří neměli na území Slovenska dostatečné uplatnění, dostávali zaměstnání v ZPA Čakovice.

„Při nějaký reorganizaci já jsem začala dělat vedoucí plánovacího montáží, měla jsem pod sebou, já nevím asi 10 lidí. (Bylo plánovací zámečnický, dílů a oživovny - do toho zámečnického přešel pán, nevěděl o tom vůbec nic, na tu oživovnu taky přišel mladej hoch a taky nevěděl vůbec nic a oba tyhle chlapy byli platově hodně nade mnou.) Diskriminace žen, co se týče platu, byla veliká.“ Paní Hana Králová vnímala nespravedlivě, že ona jako zkušená vedoucí dostává menší platové ohodnocení nežli vedoucí, o kterých říká že neuměli nic, ale byli opačného pohlaví. Vedoucí pozice byly někdy obsazovány lidmi, kteří danému oboru třeba skutečně nevyhovovali a neměli s tím žádné zkušenosti, ale na druhou stranu měli dobrý kádrový posudek, a to je dosadilo na vedoucí post. Druhou věcí je zajímavý fakt, s nímž se setkáváme, a to, že i v duchu rovnostářských ideálů komunismu bylo možné, aby ženy dostávaly nižší plat a byly tak znevýhodňovány. Propaganda přeci poukazuje na něco jiného. Dělníci a dělnice stojí vedle sebe, jsou si rovni! Přesto asi i zde působily staré zažitá přežitky o méněcennosti ženské práce.

Při dotazu na zážitky z roku 1968 jsem se dozvěděla jen strohou odpověď. „Bylo mi 21, měla jsem plnou hlavu házený, chodila jsem do školy, takže to nevím.“ Za to komentáře k roku 1989 a změnám, ke kterým postupně docházelo bylo daleko více a byly silně zainteresované.

„Po 89 roce se začali lidi chovat...já jsem cítila za ženský v kanceláři zodpovědnost (..)všechny jsme byly zadlužený, splácely jsme půjčku, ale zase jsme věděly, co jak stojí, dalo se to spočítat, co stačí na živobytí a co se dá splácet! Po tom 89 roce začala spousta lidí podnikat, jako že začali třeba chlapi prodávat kosmetiku. Řekl, že potřebuje nutně k práci počítač, ale když mu tam potom vletěli, tak zjistili, že tam má svojí databázi těch odběratelů tý kosmetiky. Takže my čekali na zakázku, kterou měl zpracovat, on na ní pořád pracoval, ale houby on dělal tady na tom. Měly jsem další detašovaný pracoviště v Jičíně, tam byla konstrukce, tam taky nikdo nechtěl jít, taky špatně placené. Dostávali těžký zakázky, byli tam prý šikovní mladí kluci. Po 89 se nevědělo, co se bude dělat. Já jsem se tam s těma klukama domluvila. Nadělalo se posuta PT12, poruchových transparentů, a najednou po 89 se relátka, která se do toho dávala přestala vyrábět, a tak jsem jim řekla udělejte inovaci PT 12. Ta kostra musí zůstat stejná. Musíme dělat, než nás někdo nahradí. Pohádali se, ale výsledek byl ten, že to opravdu udělali. Ale když to bylo udělaný, tak náměstek říkal, že ty kluci jsou perfektní, oni nelenili a renovovali PT12.“ Ponechme stranou zásluhy paní Hany Králové na renovaci PT12 a raději se zaměříme na to, jak pečovala o své podřízené. Že nebylo jednoduché s ní vyjít, je jasné. Zároveň jí ovšem vždycky šlo o dobro ostatních pracovníků. Snad šlo o důsledek pochopení jejich situace na základě vlastních zkušeností. Většina se asi potýkala s podobnými problémy, jak paní Hana Králová sama uvádí. *„Na plánovacím jsem narazila na nepochopení, když jsem tam měla asi 3 ženský, který dělaly na důchod, já jsem pro ně sháněla práci, aby nemusely být na 60%doma, aby braly výplaty, ale to nedopadlo na úrodnou půdu, protože prý my musíme chodit do práce a támlety jsou doma. Pár ženskejch to pochopilo, ale já jsem řekla, vy děláte na důchod, tak budete doma a za pár let nebudete mít ani na chleba. Tak jsme si to vyřikaly a oni to nějak pochopili.“*

„Po tom 90. roce do toho začal mluvit kde kdo, všechno bylo špatně. Zjistilo se, že ceníky nefungují. A najednou se zjistilo, že se neumí udělat ceny. Tak se to bralo od nás, my jsme za to byli plně zodpovědní. Místo pana B. šel provoz dělat Jirka Nováku, ten vo tom taky nevěděl nic. V těch 90. letech, vždycky se říká, že doba prověří charakter člověka a tam si ty lidi začali dělat každý svý. Začali si dělat soukromý, každý začal podnikat. U dost lidí mě to mrzelo, z konstrukce i odjinud, stahovali dost zakázek na sebe, mysleli si, že budou podnikat

sami.⁵¹ *Mně se nelíbilo to, že si dělali pro sebe, ale za peníze fabriky. Pak si mysleli, že se uživí sami, ale velmi rychle skončili. Ale každé se obchodníkem nerodí.(...) Dobřej obchodník nasmlouvá termíny a pak je potřeba, aby všechno šlapalo - na sebe navazující činnosti v továrně.*“ Nelibost k podnikání, které navíc parazitovalo na dodávajícím kolosu, se paní Haně Králové nelíbilo. Dokáže sice někomu přiznat podnikatelský talent, ale jelikož sama jej postrádá, dívá se na to spíše skrz prsty. Podnikavost a snaha lidí zajistit si vlastní nezávislé živobytí jí byly cizí. Pozorovala tak neúspěchy nadšenců, kteří věřili že dokážou rychle zbohatnout, a utvrzovala se ve své skepsi. Navíc zřejmě i s jistou lítostí sledovala, jak Veltechna pomalu odumírá. Že si získala k podniku citový vztah, je jasné, a hovoří o něm s nejlepšími výrazy. *„Ta Veltechna opravdu byla fabrika na úrovni. Po tom 50. roce byl velkej boom v elektrifikaci a tady dokázali vymyslet speciální přístroje na to. A tyhle chlapi potom zestárli, odešli do důchodu a ty co je nahradili, už to jenom udržovali.*“ I nedostatek tvůrčích osobností a iniciativy ochotných dělat ve prospěch velké továrny pomohl k zániku dříve velmi perspektivní továrny. V dalším sdělení zaznívá zase jiný úhel pohledu.

„Veltechna mi dala hodně, pořád se vymýšlelo něco nového, pořád jsme se učili. I třeba jsem potom pozorovala v tom plánovacím po tom 90. roce, jsem narážel na nepochopení svejch podřízených, začali se rušit velký investiční akce a najednou nebyla práce a spousta lidí si to vykládala tak, že bude chodit do práce, nebude dělat nic, bude luštit křížovku a bude brát peníze. My jsme nebrali vejplatu od července 93 a nikdo se nad tím nepozastavoval. V mém životě to bylo jedno z nejtěžších období. V 93 jsem se rozvedla, byla jsem totálně na dně. Brzy jsem poznala, že manžel není ten vyvolený, ale měli jsme dvě děti. Já jsem pro ně žila. Byla jsem přísná, tchýně mě pomlouvala, že jsem moc přísná, ale já si myslím, že tak jak sem je vychovávala, jsou děti na život dobře připravený. Jsou samostatný, soběstačný, nejsou na nikom závislý. Dávám si zásluhu já! Veškerej život jsem věnovala dětem a říkala jsem si, nemůžu být pohodlná. Ale v dětech jsem se strašně zklamala. Nechaly mě po rozvodu na pospas, šly za tím snazším. Manžel to nastavil tak, že ona byla zlá máma a on byl hodnej tatínek. Takže když mi bylo nejhůř, děti se na mě vykašlaly. Pak přišly a odprosily mě, abych jim odpustila, ale stejně to v nich zůstalo.“ Mezi sebou členové rodiny stále špatně komunikují. Hana Králová říká, že děti na to musí v životě přijít samy, že ona jim dala do života to nejlepší!! Z jejího hlasu je znát hořkost vzpomínek, ale také bezuzdné odhodlání

⁵¹ Sama později hovoří o inženýru Šíchovi. „Inženýr Šícha vzal některé zakázky, které Veltech odmítl a vybuodoval si vlastní živnost. Byl velice ambiciózní, on si pak některý věci nechal udělat i u nás.“

vytrvat. „Po rozvodu jsem od Veltechny dostala tenhle byt. To pro mě bylo, no nemohla jsem zůstat tam s nima v tom baráku! Po rozvodu jsem měla jen málo peněz, navíc Veltechna přestávala dávat výplaty.“ A tak se paní Hana Králová bála, že jí vystěhují z bytu, když nemá na nájem. Musela si najít jiné zaměstnání. „Bylo to těžký, dala jsem výpověď podle paragrafu 54, že zaměstnavatel nedává výplatu, šla jsem na pracák v roce 1996. Tak jsem byla připravená vzít cokoliv. Oni nás i vydírali v tý Veltechně. Říkali: jen běžte... umíš na počítači, umíš anglicky? Klidně běž, oni na Tebe všude čekají, tak jsem dlouho váhala, cítila i zodpovědnost za ženský!“ Přestože se potýkala s řadou znevýhodnění, o kterých je výše řeč, jako byla neznalost anglického jazyka a zkušenější práce na osobním počítači, dostala paní Králová nabídku na místo ve zdravotnictví, kam šla ovšem pracovat za nižší plat. „Ve Veltechně jsem měla kolem 12 000 hrubýho a nastupovala jsem do nového zaměstnání za 6 800! Zvažovala jsem, abych měla na jídlo, tramvajenku (musela jsem dojíždět do Londýnský na třetí chirurgii, teď jsou přestěhovaní v Motole), nastoupila jsem do zdravotnictví. Vůbec nic jsem o tom nevěděla, ale šla jsem do toho. Musela jsem. Dělal jsem provozní kliniku. Ta Londýnská- tam nebylo žádný zázemí, vozilo se jídlo, léky, prádlo, odvážení odpadu, všechno se muselo platit. Byla tam problémová vrchní sestra, vystrídala 7 provozních během dvou let. Já když jsem tam přišla, dala jsem do pořádku faktury a papíry, ta vrchní viděla, že o těch papírech vím víc než ona. Navíc jsem se starala o opravy. (...) Havel tam byl operován. Tím se klinika zmedializovala. Dostali jsme nabídku na přestěhování do Motola. V Londýnský jsem udělala za ¼ roku si myslím hodně práce, ale citový vztah k tomu nemám...“ (projevili se tam její organizační schopnosti a energičnost). Přišlo jí, že v Motole to bylo jednoznačně lepší, moderní a hlavně tam je veškeré zázemí.

„Díky zkušenostem z Velechny mě neočůrali ani řemeslníci, ani ženský ve skladě. Vycházím velmi dobře s vrchní sestrou. Ona se věnuje svému oboru a já se vyznám v těch papírech.... Já se nenechám opravdu vočůrat, musela jsem si své postavení tvrdě vybit (Řemeslníci se jí báli, rozhodně je v práci neústupná a vytrvalá)! Já už bych měla být důchodu, ale pokud je takovej kolektiv jako tam a pokud je takovej vedoucí, jako je pan profesor Pafko, tak bych tam chtěla dělat, tak na ten důchod si snad vydělám letama. Jinak je tam málo peněz.“

„Já jsem nikdy peníze neměla. Opravdu jsme tvrdě makala.“ Co se týče jejího pohledu na zprávy o kapitalistickém západu samozřejmě se s nimi setkávala, ale: „Držela jsem se při zemi, že to jak si všichni mysleli, že v Německu si před našima lidma sednou na zadek a nemusej nic dělat a maj peníze. A v Americe atd. Tam přesně s nima jednali tak jako tady jednáme s Ukrajincema (řeší problematiku života Ukrajinek, které u nás pracují, a to jak se pak vrací domů – zná pravděpodobně z TV), tam dělali jenom tu těžkou pomocnou

špinavou práci, co mi tady nechceme dělat. Nikdy ho tam mezi sebe ty Němci nepřijali. To byli cizáci. Já jsem se držela při zemi, co vyprávěli, co všechno na tom Západě je a tohleto a támhleto.“ Pak ještě dodává, že si ale taky myslí, že ten, kdo tam třeba měl příbuzné či jiné kontakty, si tam žil dobře (slyšela v televizi o takových případech??Konkrétní lidi nezmiňuje). Sama to vyjadřuje slovy, že: „*Nikdy nějak nešilela!*“ Asi jí všechny ty věci, které slychala o Západě, přišly příliš vzdálené a nedosažitelné. Soustředila se na to, čím žila. Na svojí rodinu a po té na finanční problémy a svou práci. Vždycky žila na hranici životního minima, a to i když pracovala s maximálním nasazením. Oceňovala proto, když jí někdo pomáhal. A továrna jí vždycky pomáhala. Navíc má dobrou zkušenost, že lidé, kteří byli jejími nadřízenými, se k ní chovali dobře a hodně jí naučili. Ona sama chtěla pro své podřízené později taky podle svého uvážení to nejlepší. Přistupovala k nim se svými zkušenostmi, které byly plné zahořklých vzpomínek na rodinu, která zklamala, ale také na dobrou vůli některých lidí, kteří pracovali podle jejího podání pro druhé nezištně. Paní Hana Králová je žena pevných názorů, ačkoli její myšlenky někdy působily neuspořádaně. Sama říká, že má ráda rovnou a přímou hru. Mluví taky na rovinu a suverénně. Nezapře svůj dělnický původ a svou výchovu.

JIŘÍ NOVÁK

Pan Jiří Novák, jehož jméno zaznělo v předchozí analýze rozhovoru s Hanou Královou v souvislosti s tím, že zastával významnou funkci vedoucího provozu, byl také známým mojí matky. Věděla jsem přesně, kde bydlí, a nebyl problém sehnat také telefonní kontakt. Do telefonu působil pan Novák nepříjemně. Váhal, jak se k mé výzvě postavit. Upozornila jsem ho, že jsem mluvila i s paní Hanou Královou, což na něj zřejmě udělalo dojem, neboť oba se vzájemně dobře znali. Nakonec mi pan Jiří Novák nabídl, že můžu přijít za ním domů. V den návštěvy jsem cítila mírné obavy z toho, jak bude rozhovor s panem Jiřím Novákem probíhat. Ale muž, který mi přišel otevřít branku domu stojícího pouhých 50 metrů od objektu bývalé ZPA, se na mě usmíval a působil spíše nespěle. Pan Novák mne hned zkraje upozornil, že se nepovažuje za dobrého vypravěče a v podstatě neví, o čem by měl mluvit. Přečetl si okruhy, které jsem mu předložila, a pak se usmál a vyzval mě, ať se tedy nějak ptám. Jeho odpovědi na mé otázky byly zpočátku strohé. Až později se nechával více unést vzpomínkami a vypravoval trochu barvitěji a obšírněji. Během rozhovoru jsem se hodně soustředila na jeho působení ve vedoucí funkci. Ohledně členství ve stranické organizaci se k ničemu takovému nedoznal, i když na to přímo přišla řeč. Pan Jiří Novák ovšem na mě udělal dojem člověka, který v profesi spíše vyčkává, jak se věci pohnou, a pak

se snaží vyjít z toho co nejlépe. Jedná se ovšem pouze o mou domněnku na základě některých jeho výpovědí a povahových rysů. Nemuselo to být vždycky tak. Pan Jiří Novák se na mě nedíval, když mluvil. Poté, co jsem ukončila nahrávání, povídal mi ještě o svých zážitcích z vojny.

Pan Jiří Novák se narodil v Podolí v roce 1948. Otec byl agronom a dělal úředníka ve šlechtitelské stanici. Zemřel však, když panu Jiřímu bylo 15 let. Matka pracovala ve zdravotnictví. Dá se tedy říct, že pan Jiří Novák pochází ze střední společenské třídy. Krátce bydlel s rodinou v Praze a pak začalo stěhování. Základní školu vychodil v Liběchově a šel na rok do učení do Benátek na Jizerou, kde se věnoval oboru, na jehož přesné pojmenování si nevpomenul. Odtud zamířil na průmyslovou školu do Mladé Boleslavi, která byla zaměřena na výrobu a užití elektrické energie. Po ukončení studia byl zaměstnán v severočeských papírnách ve Štětí. Tam ovšem dlouho nevydržel a nadále hledal zaměstnání, které by mu vyhovovalo (bylo to tak snadné, jak o tom hovoří?). Jak sám popisuje. *„Pak jsem dělal nějaký čas v Praze, když jsem se seznámil s manželkou, tak jsem šel bydlet do Veleně. A tak jsem začal dělat v Praze v PZce, což byl zahraniční obchod, bylo to na Kolben-Daňku. Tam jsem dělal asi rok, byla to taková papírovina - to mě nebavilo. Tak jsem přešel do ZPA. Tam sem přišel někdy v 74 roce, tuším, tam byl kolektiv mladejch lidí. Dělal jsem na technické kontrole, kde bylo asi 10 lidí včetně vedoucího, pana S. Práce byla kontrola jakosti výrobků.“* Na kontrole prožil pan Jiří Novák 15 let. Po té v roce 1988 šel dělat šéfa provozu, což znamenalo, že měl na starosti 4 dílny, tedy zhruba 120 lidí. V této funkci působil pan Novák 6 let. *„Pak byla revoluce, když jsme nedostávali peníze, tak jsem odešel do soukromé firmy, kde jsem dělal zhruba 4-5 let a odtamtud jsem přešel do zahraniční firmy, kde jsem zastával funkci technika. Potom tu firmu prodali zase jiné firmě a tu zase prodali jiný a tak jsem skončil tady v Satalicích u soukromé firmy, která se zabývá výstavbou nových kanceláří a bytů.“*

Ačkoli v době, kdy pracoval v ZPA, čekal rodinu, byt pan Jiří Novák přidělený nedostal. Manželé proto nejdříve bydleli u rodičů ve Veleni, a poté koupili dům, který přestavěli, a bydlí v něm dodnes. Jedná se o dům postavený blízko bývalé ZPA na lukrativním místě. Takový dům musel patřit někomu, kdo v továrně něco znamenal.

Vojnu strávil pan Jiří Novák u pohraniční stráže jako zdravotník. Dále byl také v kasárnách v místě bývalých uranových dolů Jáchymov. Na první dva měsíce vojny vzpomíná, že mazáci jim dávali pocíťovat svou převahu (mluvil o tom až na vyzvání). Také hovořil o kapele, ve které jako voják účinkoval a díky tomu každou neděli mohl z kasáren chodit zahrát.

O svém zaměstnání na kontrole, kde strávil poměrně dlouhou dobu vypráví pan Novák opět jen úsečně. „*Dělalo se 8,5 hodiny plus přesčasy. Na množství odváděné práce nás bylo málo. Dělali jsme pravidelně soboty. Byla to dost zodpovědná práce na kontrole. Pak to šlo rovnou pod napětí.*“ Je zde zdůrazněna zodpovědnost práce, což mohu srovnat s vyprávěním mé matky, které na tomto oddělení pracovala ve stejné době. Od ní vím, že zodpovědnost, kterou nesli, byla kompenzována dobrou partou a kolektivem, který držel pohromadě a užíval si různé příležitosti k zábavě a společné řešení věcí důležitých i nedůležitých. Kontrola se scházela i mimo pracoviště a řada přesčasů byla naplněna nějakou zábavou. Tím ovšem nechci snižovat význam práce výstupních kontrolorů. Jen poukázat na druhý aspekt, který známe z vyprávění pamětníků a také na to, co dosvědčuje kronika BSP tohoto oddělení. Stále se zde objevuje řada formálních zápisů o závazcích a výletech. Avšak postupně, obzvláště od druhé poloviny 80. let začíná převažovat veselá forma vedení kroniky, s řadou komixů a trefných malůvek, které komentují jednotlivé události či osoby v kolektivu. Zajímavé jsou vpisky týkající se události kolem sametové revoluce, v nichž je využito některých dobových vtipů a výstřížků z novin. Po roce 1989⁵² se ve vedení kroniky pokračovalo, s tím, že se z ní stává kronika party lidí a jejich aktivit připomínající klubovou kroniku plnou fotografií a obrázků z různých oslav a výletů. Kronika končí rokem 1994. Veselé vzpomínky na kolektiv na pracovišti výstupní kontroly má nakonec i pan Jiří Novák, který tehdejší projevy v kolektivu srovnává s dnešním stavem. „*Dneska je to o něčem jiném, dneska je to o kariérismu nebo něco takovýho. Dřív to bylo spíš o zábavě. Ať se člověk snažil nebo nesnažil, furt měl stejně. Tak se to zpříjemňovalo různými vedlejšími aktivitami, jakože se slavily různé narozeniny, svátky, MDŽ, Vánoce. Svátky byly trochu podpořeny odborama, protože odbory, alespoň tady v ZPA, dávaly vždycky nějaký odměny tomu jubilantovi. Tak se to dělalo, že se*

⁵² Přišlo mi vhodné na tomto místě kroniku BSP zmínit jako pramen, který stojí vedle vyprávění jednoho z členů BSP. Co stojí za zmínku je zápis k 17.11.1989. Zde pod z časopisu vystříženou mapou Československa přes níž je nápis: To je naše zem. Jaká bude?, se objevuje titulek „...začala se psát nová historie našeho národa“ a pod ním jsou vypsány termíny jako: pluralita, svobodné volby, odborníci na svá místa, poctivá práce, nově moderně, tržní hospodářství, dialog, jak dál?. A za tím stojí psáno: „A tady končí první kapitola naší kroniky BSP. Činnost BSP končí, ale nekončí naše práce. Mnohé se mění, ale lidé zůstávají. Také v našem podniku a na našem pracovišti je řada otázek. Názory a odpovědi na otázky jsou nejrůznější. Jedno chceme všichni! Aby naše práce měla smysl, byla kvalitní, aby naše výrobky byly moderní a měly odbyt také v západních státech, aby dosahovaly světovou úroveň a my všichni tak mohli svým dílem účelně přispívat ke zvyšování naší životní úrovně. Věříme a těšíme se na další kapitolu naší kroniky – kroniky kolektivu pracovníků ORJ – výstupní kontroly.“ Dnes nám toto vyjádření přijde naivní svým obsahem. Přání, které zde zaznívá, je formulováno s velkou nadějí, ale zpětně vidíme, že pisatel byl idealista, který věřil, že změny po revoluci přinesou výše zmíněné výsledky. To ovšem bylo nereálné a brzy se to také ukázalo. Každopádně se zde setkáváme jak s pochybnostmi a obavami, co bude dál, tak s novou chutí do práce a vírou v lepší zítřky. Po pár měsících muselo přijít zklamání. Zaměstnanci přestali dostávat plat, výrobky nešly na odbyt ani doma, na tož na Západě. Podnik zkrachoval.

vždycky slavilo. Menší oslavy se dělaly přímo na pracovišti, i když to bylo zakázáno!!“

Priznává pan Novák.

V roce 1988 převzal pan Jiří Novák funkci vedoucího provozu. Vedoucí provozu měl nad sebou již jen náměstka a ředitele, jednalo se tudíž o významný post, který obsadil v době, kdy se politické dění dalo do pohybu. Zajímalo mě, jak působil v této funkci, a co to obnášelo a jaké vztahy zde fungovaly. „*Měl jsem pod sebou výrobu rozvaděčů, počítačů a přidružené výroby. Bylo zadání, že se muselo dělat nějaké procentu výrobků pro spotřebu, takže jsme dělali i nějaký foťáky, zapisovače.. tiskárny pro malé počítače, to byla bateriová výroba. Pak po revoluci hrací automaty, to si myslelo vedení závodu, že s tím prorazí, protože kdo neměl licenci, nesměl tady ty automaty provozovat. Ale pak se to asi nějak obešlo - ten zákon...no a dováželo se to zvenku takže...“*

„Já jsem spolupracoval s lidma, se kterejma jsem dřív dělal. A co se týče dělníků myslím, že tam taky nebyl nějaký problém. Když někdo udělal nějaký průšvih, tak si toho byl vědom. Osobně si myslím, že žádné problémy v tomhleto nebyly. Můžu říct, že potkávám lidi, co tam dělali, vždycky se potkáme, pozdravíme, zavzpomínáme. Myslím, že z mé strany žádné problémy nebyly, jestli měl někdo problém se mnou, to nevím!“

Ve své funkci si potýkal s celou řadou problémů, zároveň měl dobré informace o tom, jak se v továrně, co dělá a co je k tomu potřeba, mimo jiné se dozvídáme: „*Plánovací zpracovávalo zakázky. Dávaly se normo časy, které byly nějak ohodnocené a dělníci za to dělali. Nechávaly se rezervy na nějaké nepředpokládané události. Když to naplánovali špatně, byl problém. Protože lidi si stěžovali, že je tam málo peněz. Tak se dělaly snímky pracovního dne, což dělali technologové, se stopkama měřil dělníka, jak mu to dlouho trvá. Jestliže časy byly špatný, tak se to opravilo a daly se jiný peníze, ale když se zjistilo, že tam peněz bylo dost, tak se to opravilo opačně. Plán se plnil dobře. Bylo těch zakázek tolik, že se ani nestačili plnit. Zásobárna práce byla 300% než byla vůbec produkce závodu. Bylo z čeho vybírat. Vybíraly se třesničky, které s malým vynaložením práce byly na odvodu peněz v pořádku.(...). Tady bylo zavedený, že z Krakova, s nimiž jsme měli kooperaci, tak nám sem chodili lidi. 70% byli kvalifikovaný dělníci. My jsme měli výrobu postavenou tak, že z 300% práce se plnilo jen 100% , a aby se to vůbec udělalo, tak sem chodili tyhle ty lidi. Byla plná zaměstnanost, najít kvalifikované dělníky na inzerát se nedalo. Musel umět číst výkresy a ještě manuálně dělat. Ty lidi z toho Polska to zvládali. Oni si vydělávali s tím, že my jsme jim platili za provedenou práci u nás a jejich podnik jim ještě platil diety.“ Zakázek bylo v dobách socialismu mnoho, kromě svých výrobních programů měla ZPA ještě některé doplňkové výrobní programy, jako např. spotřební výrobky. Je jasné, že pokud si mohla*

továrna vybírat zakázky, brala samozřejmě ty nejlukrativnější a ty, které se jí nejvíce vyplácely, popř. ty, které dostala nařizeno upřednostnit. Jelikož se nedostávalo vlastních kvalifikovaných dělníků z Československa, protože zde byla řada míst, kde byly zaměstnání a byl jich ještě nedostatek, museli být využíváni polští pracovníci.

„Když jsme dělali ty počítače, tak nějaký integrovaný obvody se nakupovali tak, že je překupník ze Západu vozil v tašce. Tak se plnil plán, protože tam byly některé součástky, které se ve východním teritoriu nevyroběly, tak se sháněly na Západě a sháněl je takovejhle nějaký podvodník. On je tam koupil, neproclal, strčil do tašky a přivez. Odvádělo se tenkrát měsíčně asi 6 počítačů, tak na 6 počítačů bylo potřeba tak 90 nebo 120 integrovaných obvodů, tak ty se takhle přivezly.“ Další z důkazů nedostatku výrobního hospodářství. Ponižující aspekt dovážení součástek, bez nichž by se nedalo u nás vyrábět. Něčím takovým se komunistická špička jistě nepochlubila, ale přesto to patřilo k realitě socialistické každodennosti. Sám pan Jiří Novák na služební cesty nejezdil, říká že v rámci reklamací byl posílán reklamační technik. Přitakává, že zájezdy do zahraničí se dělaly, a on se jich prý nezúčastňoval. *„Výjezd jsem neměl, to nešlo, to jste musel být prokádrovanej a musel bejt důvod, aby vás někdo vyslal. Já jsem neměl důvod. Když to bylo ven, to bylo přísný. To nešlo.“* Poznává a co se vnímání západního světa a zpráv o něm týče podotýká, že *„tam byly jiné podmínky, tzv. spotřební zboží tam bylo všude k dostání, to všude překypovalo, byl výběr, takže jako nevím. Vždycky se na někoho apelovalo, aby přivezl nějaký časopisy. Je fakt, že se to tady nahrazovalo různými způsoby, tenkrát jsme hodně fušovali, dělaly se takový přijímače na televizi, abychom chytali Německo, Polsko, tak se třeba vozili nějaká součástky. Ale mě osobně to nezajímalo.“* Ačkoli sám říká, že ho to nezajímalo, setkal se očividně s případy zmíněného fušování, aplování na dovoz zahraničních časopisů i se snahou vytvořit nezávislý přijímač zahraničních televizních vysílání. Tyto věci byly zřejmě běžnou praxí a měly lidem vynahrazovat nedostatky, ve kterých žili. Proč se pan Novák nezajímal? Zřejmě se soustředil na svou kariéru vedoucího provozu a na zabezpečení rodiny v podmínkách, které jsou, aniž by se snažil dosáhnout něčeho, co považoval možná za nedosažitelné, a tudíž zbytečné. Nejspíš uvažoval realisticky!

Zajímala jsem se o to, aby mi bližší popsal finanční situaci jejich rodiny. *„Manželka, když byla s dcerou doma, tak vycházeli s penězi hůře. Dokud bydleli s rodiči, tak výdaje na bydlení nebyly, ale i pak jsme to nějak přečkali. Dělaly se přesčasy, aby ten plat za něco vypadal. Byly příspěvky na děti - to bylo asi 200-300 korun. Dřív měsíční plat... nastupoval jsem za 860 korun měsíčně. Zvyšoval se plat do roku 89! Tak to jsme se dostali někam řádově kolem 8-9000 jako vedoucí provozu.“* Pan Jiří Novák příliš nevyužíval odborových rekreací.

Vypráví dále, jak vzpomíná na mimopracovní činnosti spojené s fabrikou. „*Ani jsem moc nevyužíval rekreace a tábory. Jednak se to hodnotilo a bylo to za zásluhy. Já jsem na Prvosenku nejezdil, využíval jsem ty jednodenní či víkendový zájezdy na lyžování. Tam celkem vždycky se vyhovělo, když to bylo obsazený, jely třeba dva autobusy. Myslím, že po stránce vyžití pracovníků mimo pracovní dobu to nebylo špatný.*“ Uznává. „*Kurzy byly, jednak z hlediska profesního, to jsme potřebovali, protože jsme dělali zkoušky - elektrotechnický, který se opakovaly každý tři roky a ideologický byly taky. Protože jsme byli všichni 99% bylo v ROH, z důvodu toho, že dostávali buďto příspěvní na nějaký rekreace atd. tak minimálně jednou za čtvrt roku se probíraly věci na schůzi ROH a pak byli nějaký vybraný, který jezdili na sjezdy okresní nebo krajský. (...) Povinný? Jako když jste tam nebyla na tý schůzi tak se nic nedělo, zase když jste tam byla, tak jste se něco dozvěděla a viděla jste, jak se chovají lidi ve vedení podniku. To bylo vždycky po pracovní době. Po třetí hodině.*“ Sám se tedy kurzů spíše zúčastňoval, sám zmínil jejich výhody. Být v obraze a vědět kdo, co a jak. Pan Jiří Novák zřejmě uměl tyto nabité zkušenosti i zpracovat a využít. Chodil tedy na schůze spíše z toho důvodu, že to mohlo přinést nějaké ovoce. Zúčastňoval se také brigádnické činnosti a vzpomíná na to následovně. „*Odpracovávaly se hodiny na podnikové chatě, ve škole v MŠ. Za každou hodinu odpracovanou byly nějaký body, dělal jsem na MŠ, stavěli jsme na Prvosence. Tam to bylo daný, že je dobrý tam jezdit.*“ Většina z mých narátorů se podílela na stavbě Prvosenky. Zde poprvé zaznívá názor, že to bylo dobré tam jezdit. Znamená to, že to byla nepsaná povinnost? Nebo snad to mohlo ukázat pracovníka v dobrém světle? Asi nebudeme daleko od pravdy. Dobrovolná brigáda, kterou bylo záhodnou absolvovat. Podobný přístup měli lidé i k oslavám Prvního máje. Ve vzpomínkách pana Novák zaznívá určitá nechuť. „*Muselo se nahlásit, kdo tam půjde, když tam nebyl, tak neměl čárku. K tomuhle jsem moc netíhnul. Nikdy jsem nechodil na Letnou, odbyl jsem to na provinčních Prvních májích.*“ Pan Jiří Novák se přiznává k tomu, že společné nucené aktivity příliš nemiloval. A to se týkalo i aktivit mládežnické organizace, do které vstoupil, když přišel do učení. Vždycky tíhnul spíše ke kolektivním aktivitám organizovaným na pracovišti nebo jak vzpomíná, rád chodil s partou na Letnou do sauny minimálně jednou do týdne. V zimě jezdil lyžovat na hory a kromě toho se vždycky ve volném čase rád věnoval fotbalu nebo bruslení.

O politickém smýšlení pana Nováka můžeme pouze spekulovat na základě výše uvedených citací. Sám se k tomu nechtěl vyjadřovat. Víme, že pocházel z rodiny střední třídy, vystudoval bez problémů a po té si vybíral práci, která ho bude bavit. Tu našel v ZPA, kde se stal členem ROH i BSP a z vlastního přesvědčení, že to je k něčemu dobré, chodil do schůzí. Před revolucí byl jmenován do funkce vedoucího provozu, v níž prožil dramatické události

porevolučních dnů. Sehrál tehdy významnou roli ve chvíli plné zmatků a směsice pocitů nadšeného očekávání a obav. V roce 1989. „*Lidi si mysleli, že to je pro ně výhodný, byly diskusní fora, kde jsme musel obhajovat něco, o čem jsem nebyl přesvědčeným, že je to takhle v pořádku. Lidi si mysleli, že to bude lepší, ale začalo se propouštět, což se mi taky nelíbilo. Přišla směrnice z vedení podniku, kde podle koeficientu bylo potřeba několik zaměstnanců propustit. Musel jsem vybírat ty lidi a odůvodňovat jim, proč je vyhazuju. Někteří se cítili dotčený, proč zrovna oni a ne někdo jinej. Neměl jsem, co na podporu toho říct, říkal jsem: možná že mi budete děkovat, že jste šli v první vlně, pak to bude horší.*“ A zaznamenal opravdu pár případů, že za nim přišli a řekli, ještě že jste mě tenkrát vyhodil, ještě ten dotyčný sehnal dobře místo na trhu práce. „*Tady u nás to nebylo zvykem, kdo byl zaměstnaněj měl to do důchodu. Když se řeklo, že musí pryč tak se cejtil jako černá ovce, i když to tak bejt nemuselo.... I z těchhle důvodů jsem odešel, takovýhle kolečka jsem si odbyl asi 2 a pak už jsem to nechtěl dělat. Protože jsem dělal, některý věci, o kterejch jsem přesvědčenej nebyl, že jsou správný.(...) V diskusních forech: „Musel jsem předstoupit před lidi a zodpovídat jejich otázky. Někdy to bylo velmi bouřlivý. Byl tam jeden, ten dělal předsedu krajského výboru KSČ, to jsem zase dostal nařízení, že ho musím zaměstnat. Byl jenom vyučenej...ale na druhou stranu musím říct, že on se práce nebál. Svýho času, než zblbnul úplně z chlastu a politiky, tak vedl svýho času učně a z téma to celkem uměl. Strana prosazovala svoje kádry. Dneska je to to samý. Akorát tam není Strana, ale je tam třeba jiná partaj, nebo tlak peněz. Z těchhle důvodu si vůbec nedělám iluze. V tomhle směru si nedělám iluzi a řekl bych, že je to dneska možná horší než dřív. (...)Já jsem řešil i mezinárodní rozpory. Zaměstnávali jsme tam polské dělníky i Slováky. Když jsme malovali výrobní haly, tak na tom dělali ty Slováci a na můj vkus to šlo moc pomalu, tak jsem tam nasadil ty Poláky a ty se div nestrhli, tak jsem řešil spor i mezi nima. Slováci říkali, že jim berou práci. To bylo jak za průmyslový revoluce 20.-30. let, když se báli o práci.*“

Ve funkci, kterou pan Jiří Novák zastával, si nemohl dovolit něco proti oficiálnímu stanovisku vedení podniku. Říkal něco lidem v diskusním foru, o kterém neřekl víc, než co je uvedeno, které mělo zodpovědět lidem jejich otázky a pomoci jim se zorientovat v nových poměrech a podle svého vyprávění, jim říkal něco, s čím nebyl za jedno. Tedy něco, jím blíže nespecifikovaného, co nepovažoval za správné. Lidi bylo zřejmě nutné připravit na nutná opatření, která následovala. Propouštění. Ani to se panu Jiřímu Novákovi, jehož úkolem bylo ukázat na ty, kteří ztratí svou práci, nezamlouvalo. Ztráta zaměstnání, jak uvedl, byla lidmi přijímána velmi negativně. Na nic takového nebyli lidé zvyklí ani připravení. Museli se rychle přizpůsobovat novým poměrům a prošli tak špatnou zkušeností jakéhosi šoku. Důsledky

revoluce tak byly vnímány řadou lidí negativně a tento pocit v nich zůstal zakořeněn dodnes. Pan Jiří Novák byl nakonec natolik znechucen nutností provádět tato opatření, že odešel z podniku. V souvislosti s propouštěním si vzpomněl na příklad člověka, kterého naopak byl nucen zaměstnat z kádrových důvodů. Proti tomuto se sice vymezuje, ale zároveň tohoto dotyčného obhajuje a následně ještě uvádí, že i dnes jsou takové tlaky také, a možná ještě horší. Zřejmě sám, co by zaměstnanec soukromé firmy, hovoří z vlastní zkušenosti ze světa obchodu. Každopádně si nemyslí, že by se protekce a korupce nějak po roce 1989 vytratily, spíše naopak. Naposledy popsané soupeření mezi slovenskými a polskými dělníky jen podbarvuje vzájemné nepřiliš dobré vztahy mezi zástupci jednotlivých národů a současně se ukazuje, že zejména právě oni byli zaměstnáváni nádenickou prací, jako bylo malování tovární haly.

Pan Jiří Novák byl přemýšlivý a budoval si cestu k úspěchu skrze pozornost a odhadování situace. Nikdy nestál o to někomu se znelíbit. Nesouhlasil s tím, jak se rozhodovalo vedení podniku v reorganizace po roce 1989, a tak se raději vzdal svého vedoucího postu a hledal si zaměstnání u soukromých firem. Pan Jiří Novák skutečně není dobrým vypravěčem, ale rozhodně nastínil celou řadu zajímavých aspektů týkajících se každodennosti za normalizace, chování lidí a chodu ZPA Čakovice, později podniku Veltech.

JOSEF ŠÍCHA

Pan Josef Šícha je v Čakovicích známou osobou. Je to zejména díky jeho působení ve firmě Montáže Čakovice, která plynule navázala na činnost zkrachovalé Veltechny. Po telefonu jsme se domluvili na schůzce na jeho pracovišti. Přišla jsem o něco dříve a sekretářka mě upozornila, že jistě nebudu dlouho čekat, protože pan Šícha je znám svou dochvilností. A měla pravdu. Na minutu přesně přišel pan Josef Šícha na domluvenou schůzku a vzal mě do své prostorné kanceláře. Hned na první pohled na mě zapůsobil jako vitální muž, který se zdá být mladší, než je jeho skutečný věk. Samozřejmě mi neušlo inteligentní vystupování na úrovni pana Šíchy. Mluvil souvisle, rychle, srozumitelně a zajímavě. Byl zaujat mým výzkumem a ptal se mě na podrobnosti a cíl takové práce. Hodnotil to tak, že to musí být náročné se probrat materiálem výpovědí. A chytře odhadl, že si беру lidi jako exponáty, které pítvám.

Mluvil o tom, že má dojem, že informace o jeho životě jsou bezcenné, že je krásné podlehnout kouzlu, že někoho zajímá jeho příběh. Ráda jsem mu vše vysvětlila a snad se mi podařilo rozptýlit jeho pochybnosti. Jak si vyslechl, že se jedná o vzpomínky a paměť, začal mi doporučovat další pamětníky, kteří podle něj měli větší schopnost smysluplně a hodnotně

vyprávět (například uvedl pana J., který dělal náměstka v ZPA. Technice nerozuměl, byl spíše společenský a humanitní, milovník žen a pití! Přesto že komolil názvy a nerozuměl tomu, šéfoval výrobě počítačů. Ale byl dobrý organizátor a vždycky všechno zařídil!).

Zdůrazňovala jsem ovšem, že mi jde v tuto chvíli předně o jeho jedinečné vzpomínky a snažila jsem se ho přesvědčit, že ačkoli tvrdí, že není dobrým vypravěčem a pamětníkem, což dokládá tvrzením: „*Měl jsem celoživotní handicap, moc si nepamatuju, mám problém udržovat kontakty, rozeznávat tváře, což je při mém povolání špatné. Ale vedení firmy přešlo na mladé a schopné, takže ten můj handicap zanikl.*“, přesvědčila jsem ho, že jeho životní příběh má pro mě nenahraditelnou a jedinečnou hodnotu.

Naopak jak se později ukázalo, byl pan Šícha přes svou počáteční skromnost výborným narátorem, který mi plnohodnotně věnoval svůj čas. Jeho život byl barvitější než život většiny občanů Československa normalizačních let. Zajímavý je také jeho politický postoj a názory na věci společenské i obchodní. Sám pan Šícha se tedy nepovažuje ani za dobrého vypravěče, ani za dobrého organizátora, přesto díky jeho správným a dobře načasovaným úsudkům vylévil mnoho.

Josef Šícha se narodil v Jižních Čechách (dnes Sedlec-Prčice) v červenci 1939 už do protektorátu. Ve svém rodišti žil s rodiči až do roku 1946, „*kdy otec, který do té doby dělal finančního úředníka, se rozhodl využít šance, když se hledali lidé do pohraničí, kteří by nějak zaplnili to vakuum po vyhnání Němcích. Otec se tak stal velitelem finanční stráže v obci Nazlov u Aše, kam jsme se přestěhovali na Vánoce 46. Otec tam měl útvar asi 40 dalších finančníků, a tak jsme bydleli asi tři roky v tom pohraničí, než se přišlo na to, že můj otec po roce 48 pomohl řadě lidí přes hranice, kteří prchali, a v roce 49 to na něj prasklo. V květnu ho zavřeli a dostal doživotí. S matkou jsme se přestěhovali do Lipenců k příbuzným-sestra otce, mezitím se úlevami vězení otce zkrátilo na 13 let, takže v roce 62 z toho vězení přišel. To mně bylo 23 let. Mýma očima tehdy otec byl naivní, retardovaný člověk, který vynechal kus životní etapy. V té době žádný mladý muž není moc tolerantní, nicméně akceptoval jsem svého divného otce, který přišel z toho kriminálu, a živil se jako tesař a v roce 68 se angažoval v K 231 apod., načež se přišlo na to, že to není to správné, tak se zase rychle stáhl zpátky.*“ Otec, který sloužil u finanční stráže, a dopustil se toho, že napomáhal lidem po únoru 1948 utíkat přes hranice, nezpůsobil problémy jen sám sobě, ale také své rodině. Jednak mladý Josef Šícha trpěl tím, že vyrůstal bez otce, a navíc na něj samotného padalo díky otcovu počínání špatné světlo. K tomu tehdy Josef Šícha nebyl tolerantní, což svádí na mladickou rozhněvanost a pocit krivdy. V roce 1968 byl jeho otec znovu aktivní, avšak neúspěch Pražského jara ho zahnal do úzkých. Stáhl se proto, aby více neublížil sám sobě? Nebo myslel

na svou rodinu? Každopádně se rozhodl sklonit hlavu a zařadit se. Čekali bychom, že bude pan Šícha mít problém se studiem. Bez nějakého pozastavení ovšem hovoří o tom, že dokončil střední průmyslovou školu, následně byl na vojně a v roce 1963 si podal přihlášku na večerní studium na VŠ. Dodnes prý má schované prohlášení MNV Lipence, že místní výbor nemá nic proti tomu, aby studoval, i když je třídně nevhodná osoba. Vysvětluje to tím, že se tak stalo díky tomu, že v polovině 60tých let nastala již taková obleva, že tyto rodinné problémy přestaly vadit. V roce 1968 se Josef Šícha angažoval, jak sám říká, aniž by to chtěl nějak blíže specifikovat. Rok na to byl promován inženýrem elektrotechniky a kvůli problémům na pracovišti v ZPA v Michli, kde krátce působil (které měly souvislost s angažováním v roce 1968), utekl, jak uvádí, do Čakovic, kde od roku 1970 byl zaměstnán jako zkušební technik. V roce 1972 se oženil a se ženou se přestěhoval na sídliště Ďáblice (v Čakovicích nikdy nebydlel).

Práce zkušebního technika se mi z jeho popisu jevila více než zajímavá. Navíc zkušební technici byli organizačně i pracovně velmi schopní a znalí lidé, jak ukazuje mimo jiné fakt, že byli schopní rychle zareagovat, když se ZPA začala hroutit. *„Zkušební technik, jen ten, kdo po dokončení montáže zprovožňuje. Tenkrát bylo velké množství zkušebních techniků, v poměru k montérům téměř 3:1. (Dnes se zjistilo, že to není potřeba). Protože kolega odjel na dlouhodobou služební cestu a měl ve mně důvěru, udělal ze mě zástupce, takže jsem byl vedoucím vždycky nějaký party, nejmenovaným vedoucím jako zástupce – to bylo asi do roku 78, kdy jsem se nějakým nedopatřením stal šéfem těch zkušebních techniků. Nikdy jsem nebyl nějaký dobrý organizátor. Nějak jsem to překlepal. Tak jsme se doklopýtali až do roku 89, kdy se ukázalo, že firma ZPA v této formě a v tomto klimatu nemůže existovat. Tak jsme se dopracovali k tomu, že 6 zkušebních techniků založilo firmu a já ačkoli nejsem dobrý organizátor, jsem se stal ředitelem, mělo to neformální charakter, avšak veškerá zásadní rozhodnutí se stejně dějí v šesti. V této funkci jsem se doklopýtal až do penzijního věku.(...) Tenkrát jsem hodně často jezdil do zahraničí. To mě na tom povolání lákalo, firma exportovala zejména do rozvojových zemí a území východního bloku. Tam se taky muselo oživovat. Tenkrát se to považovalo za nesmírně lukrativní výhodu. Jel jsem do NDR (tam byl v roce 1975 a brzy se vrátil kvůli onemocnění pásovým oparem), Alžír, Egypta něco zprovožňovat. Tenkrát to člověku vyneslo takovej punc světáka. Vždycky když jsem přijel do Ruzyně a vystupoval jsem z toho letadla, to tenkrát málo kdo mohl, jel jsem třeba z Alžír, kde jsem prožil třeba rok když se to nasčítá v několika pobytech, a když jsem pak vystupoval z toho letadla, na těch schůdkách a někdo mě vítal, tak jsem si připadal jako bombiván a světák. Ale nikdo netušil, jak tam vypadaj ty dny, měsíce a roky na té montáži. Člověk tam nic*

neviděl a nikde nebyl. Protože člověk tam přijel a místní organizace Strany, která většinou byla přejmenovaná na odbory, protože to v Alžíru bylo zakázaný, vám odebrala pas a strčila ho do stavebního trezoru . Když se někam chtělo, tak se řešilo, jestli ten onen může nebo nemůže. Tak jako to dneska mají severokorejské šičky. Takže světáctví nebylo až takové světáctví, ale nicméně to k něčemu vedlo. “ Přiznává s odstupem pan Šícha. Takové výjezdy skutečně mohl absolvovat je málokdo a zkušební technik jich zažil hned několik. Z jeho vzpomínek se dozvídáme o tom, jaké poměry byly v dané zemi v 70. a 80. letech. Jak se v té zemi cítil občan Československa a jak se cítil po návratu zpět. Že cestování mělo pro něho velký význam, dnes pan Šícha tvrdí s jistotou. Tehdy to navíc mělo obrovské kouzlo, i když se často jednalo o cestování za těžkou prací a navíc nelze opomenout skutečnost, že na dlouhé měsíce opouštěl svou rodinu. Rozhodně mu to dalo lepší přehled a získal více informací a zkušeností, než měl jiný Čechoslovák, který takovou možnost neměl. S těmito zkušenostmi se ovšem musel naučit také jednat. Musel se srovnat s podmínkami, které panovaly v Československu, aby nadále mohl v klidu žít se svou rodinou, i aby nadále mohl vykonávat své zaměstnání a cestovat. Že pro něj výjezdy skýtaly pokušení, se dozvíme. Navíc se pan Šícha snažil vysvětlit, jak on chápaný režimem jako problémový člověk, mohl dostat tuto výhradu cestování, o kterou byl velký zájem. „Kolem zahraničních cest byly vždycky návrhy se dávaly se na stranický výbor, ten je schválil nebo ne. Já jsem onehdá navrhl jednoho montéra, chtěl jsem ho tam prosadit a z neznámých důvodů se to vracelo, že to nepůjde. Tak jsem se šel zeptat na stranickou partaj a tam zase že to nepovolili někde jinde. Ale prostě ten pán si někde pustil pusu na špacír a už nejel. (...)Těch lidí, kteří jezdili jako zkušebáči, jezdilo kolem 15-ti! Tím, že jsem dělal tuto profesi, byl jsme v privilegované vrstvě, která se nedala obejít. Když jsem byl poprvé vyslán do zahraničí, bylo to do Řecka v roce 1972, bylo to předmětem velikého zkoumání, ale nějak, přestože jsem nebyl členem partaje.... No, jakmile přišla první fajfka a já jsem jel a já jsem se vrátil, tak to bylo dobrý. Ten, kdo už někde byl a vrátil se! Taky vždycky, když jsem se vracel, tak jsem si říkal, měl bys zůstat, třeba už nebudeš mít možnost. Ale to řešil asi každý. Ale měl jsem rodinu, nakonec jsem neemigroval, ale nelituju toho! Život uteče tak nebo onak, ale ty ponižující poměry.... Chtělo to třeba první dvě cesty a pak už jsem byl osvědčenej, že se vrátím. “ Jeho vyslání do zahraničí se tedy neobešlo bez problémů. Jak se zdá, nakonec ovšem byli rozumní lidé na svých místech a šikovného zkušebního technika, který jim ostudu neudělá, poslali. Pokud se vrátil a zachoval se loajálně, byl zpravidla poslán znovu. Jak ale sám uvádí, každému to neprošlo, ať byl šikovný sebevíc. Byla v tom asi opět i notná dávka štěstí a náhod, že mohl pan Šícha, nestraník se špatnými

posudky, v roce 1972 poprvé pracovně vycestovat mimo republiku. A pak už cestoval pravidelně.

„Za svojí zkušebácký éry jsem navštívil. Kuba, Alžír, Řecko, Maďarsko, východní Německo. Pákistán-tam jsem dostal žloutenku. Na Západ se neexportovalo, taky jsme si říkali, že by bylo krásné, kdyby se továrně podařilo prodat elektrárnu do Boloňského lesíka, ale byly to většinou takovýhle díry.(...) „Dneska se poměry velice změnily, v době za hlubokého komunismu, když byla možnost že se někam pojede něco montovat, tak už předem se rychtovalo několik zájemců a teď nastávaly zákulisní manýry a tlaky. Nakonec rozhodovala partaj, která schvalovala, kdo pojede, a považovalo se to za velkou čest, výhodu. Člověk se vždycky pozdvihl. Diety které v cizině byly, vysoce překračovaly kupní silou příjem, kterej byl v korunách. To byla motivace, tato motivace už dávno padla. V současné době máme také jednoho zkušebního technika v Číně a to, aby tam jel, to byl velkej problém někoho přesvědčit. To pozlátko, že vůbec smí opustit tuto zemi a že dostane diety, které neutratí, ale ušetří a tím několikanásobně zvýší svůj příjem, tak to už dávno neplatí.“ Praxe nakládání s dietami tedy spočívala v tom, že ten kdo byl pracovat v zahraničí a obdržel nějakou sumu diet se snažil co nejvíce ušetřit, aby si nějaký obnos přivezl zpět. Takové počínání se v komunistickém systému nesetkalo s pochopením. *„Pamatuju, jak jsme na kempu jako českoslovenští montéři dostávali nějakou sumu diet, a ty peníze byly nekonvertibl, ale Československá banka je musela přijímat a měnila je na bony, protože to bylo politické rozhodnutí. A aby nikdo nežil z odpadků, tak prostě se přijímalo z toho penza diet jen určité procento - max 50% , víc nesmíš uspořit!“* Otázku toho zda jaký dopad měla takováto a jím podobná nařízení na Československou banku, potažmo národní ekonomiku, ponechám stranou. Zajímavý je fakt, že zřejmě byli mezi montéry i tací, kteří opravdu byli schopní na pracovním výjezdu žít se na hranici životního minima, aby ušetřili dostatek peněz domů. Proto muselo přijít dané omezení, které umožňovalo vyměnit jen polovinu obnosu. Jak potom působili českoslovenští montéři a jak se chovali za těchto podmínek, kdy se snažili co nejvíce ušetřit, demonstruje následující vzpomínka: *„Vedle nás byl kemp Angličanů, kteří také měli diety, které byly asi dvojnásobné. To nebyl takovej rozdíl, ale pro Angličana byl ten alžírskéj denár bezcennej papír, protože jakmile opustil Alžír nastoupila ta jeho nekonvertibnost. Oni ty peníze utratili všechny. Československý montér utratil maximálně tu polovinu a snažil se koupit něco - nějaké rádio.. takže vcelku utráceli Angličané asi pětinasobnou sumu než ti českoslovenští montéři a podle toho taky vypadala společenská prestiž těch dvou skupin. Pro zjednodušení se v našem československém kempu zavedlo, po dohodě, že vyvařování bude levnější, pokud se bude využívat jedna kuchyně. A tak se zrušila ta čs. kuchyně a chodilo s k*

Angličanům na obědy. To vydrželo asi měsíc, než se zjistilo, že čeští strážníci se vždycky v jídelně vybaví na celých 24 hodin. Brali ve velkém z mís s ovocem, až teda Angličani řekli, takhle to nepůjde... . V tom se odráželo, z jakých poměrů jsme pocházeli! Ty styky s Angličanama, to patřilo k velké vymoženosti, vylepšovat si angličtinu a o něčem klábosit, to bylo pro československého občana tehdejší doby nemyslitelné. Ale ono to tak úplně nebylo, protože ta sláma, co nám koukala z bot pro tu chudobu, vedla k tomu, že jsme byli spíš tak respektováni.“ Můžeme sledovat, jakým způsobem si pan Šícha dané vzpomínky vykládá a jaký nadhled zdobí jeho vypravování. Původně mu zřejmě také nebylo sympatické, jak se věci mají. Zřejmě i on šetřil peníze domů a vedle Angličanů si připadal coby venkovan proti měšťanovi. Zda byl už tehdy v Alžíru schopen se na to dívat s takovým nadhledem, nebo zda tato verze vyprávění vznikla až při pozdějším přerovnávání vzpomínek, zatím můžeme jen spekulovat. Ale spíše se domnívám na základě jiných zmínek, že si nadhled vytvářel velmi rychle po uběhlých událostech. Bohužel se tak nedozvídáme v tomto případě příliš o tom, jak on sám se zachoval v této situaci. S jiným přístupem se setkáváme v hodnocení jiného pracovního pobytu, kde mluví hlavně o sobě a svých zkušenostech, které posléze zobecňuje, aby demonstroval pozici československého občana v různých zemích, které poznal, a aby vystihl některé rysy dané kultury. „*Se svými dietami, původem a politickým zázemím jsem hrál nejlepší společenskou roli, byl jsem nejméně handicapován, v zemích, kde byla největší ubohost a špína. Takže já jsem stál na společenském žebříčku nejvýše v Pákistánu, kde jsme měl dva sluhy.*“ Vypráví příhodu, která, když si oblékl montérky, že půjde dělat na velíny, tak ho pláclí přes ruce, že blbne brát si montérky tady před nimi, to že by zboural veškeré kastovní principy. Tak mu do rána za zanedbatelný peníz ušil švec tropical oblek. „*A tak jsem nasál tuhle roli, postoj sahíba, výraz který se tam používal. Vzal jsem na vědomí, že rozvojové země a zejména muslimské neumožňují, aby se významnější člověk nějak mazal. Takže když jsme pak asi dva roky na to jel do Alžíru, tak jsem si nevzal žádné montérky a domníval jsme se, že to bude to samé, ale to jsem se velice mylil. Špatně jsem to odhadl, tam to fungovalo jinak než v Pákistánu. Na té stavbě bylo asi 40 montérů a hlavně svářeči, který byli lidi tak špinavý, že jsme se jich štítily my i ty Arabové. To byla nádeničina nejhoršího kalibru!*“ A tak musel pan Šícha tehdy napsat své ženě, ať mu do Alžíru montérky pošle. Vycházel ze své jedné zkušenosti a ukázalo se, že to není tak jednoduché, chyběla mu znalost poměrů ve světě a v jednotlivých státech. Dnes má dostatek informací již každé dítě, tehdy se pan Šícha učil až vlastní zkušeností a stejně byl překvapen. Dnes víme, že stavět vedle sebe Alžír a Pákistán není možné kvůli odlišnému geograficko-politickému a kulturnímu vývoji.

Hodně se pan Šícha rozpovídal o svých zážitcích z Kuby, na níž jsem se zeptala. Zde se objevuje celá řada vzpomínek na to, jaké poměry na Kubě v té době panovaly a jak do systému zapadaly zkušební technici ze spřáteleného Československa. „*Na Kubě jsem byl něco přes dva měsíce. Jeli jsem tam jako skupina 4 techniků, kteří měli přeložit z kubánštiny stížnosti provozovatelů kubánských elektráren, protože neměli náhradní díly. Poslouchali jsme tam ty jejich stesky a psali co se má dodat.(...) Taky jsem se tam povznesl nad československou úroveň. Poradil mi jeden kolega, který tam před tím byl: když budeš něco potřebovat, sežeň bony a kup celý plato žvejkaček (V Tuzexu), ono to pro nás nebylo tak úplně zadarmo, protože mě to vyšlo asi na 800 korun, při měsíčním platu 3000Kč, to teda byla čtvrtina mého platu a byl jsme překvapený. Já jsme dával i na ministerstvu balíček žvejkaček a oni místo aby se urazili, tak to opravdu přijímali.(...)Pro Kubánce, kdo nebyl Kubánek, tak to pro ně v té době byla známka nadřazenosti. Ty totalitní režimy ty lidi tak ubijou, že kdo na to má povahu a dělá mu to dobře, tak potom může nad nima dělat lepší vrstvu. Takže na tý Kubě jsme dávali jako úplatek ty žvejkačky. A dělal jsem, že to pro mě je maličkost. Takže na tom ministerstvu jsme dávali balík žvejkaček, aby nám dali překladatele o den déle... na to fungoval balík žvejkaček.“ Úvaha o ubíjení lidí v totalitním režimu se dá vztáhnout snad jen na totalitní režimy, které způsobují nedostatek a strádání lidí. Ti jsou po tom tak ubití ekonomicky, politicky, mravně i lidsky, že pro ně každý, kdo není jejich soudruh, je pánem. Na Kubě tomu tak ovšem bylo. Ačkoli uplácet na ministerstvu balíčkem žvejkaček se zdálo panu Šíchovi trapné. Byl, jak tvrdí, překvapen, že reakce byla úplně jiná. Úplatek byl bez ostychu přijat. Kubánci žili na horší úrovni než občané socialistického Československa v Evropě. Dokonce pan Šícha ze zkušenosti předkládá skutečnost, že každý návštěvník z Východní Evropy byl na vyšším společenském stupni. Nebyl však ještě nejvýše, jak dokládá následující pasáž vyňatá z vyprávění pana Josefa Šíchy. „*Pro Kubánce, malý kluky, cizinec byl ze 70% Rus, 20%Bulhar, 10% někdo jiný z východní Evropy, z 1% Kanadčan. Malí kluci běhali a pokřikovali rusky, „soudruhu žvejkačku“ !!V té době tam byli sídliště, kde bydleli Rusové, kteří tam dělali, nevím co...byli tam ošklivé sídliště a tam byla prodejna, spíše výdejna. A když přišlo echo, že přijdou kuřata, tak jsem si pro ně taky šli a tam byla fronta až z druhého patra. Stáli tam ruské ženy a my jsme se teda postavili nakonec a přeci jenom to chlapi neradi. V té době sice u nás velkej nadbytek nebyl, ale fronty na potraviny se nestály, tak jsme dávali najevo pohrdání takovými poměry. Ale ne tak ty ruské ženy. Stály, držely tašky přes ruky, stály a byly ve svém živlu a vůbec jim to nepřipadalo. A to byl stav, který panoval v letech 76, 78, 79, v době kdy jsem tam byl.(...)To bylo neuvěřitelný. Ty obchody, byly krásný, mahagonem vybavené pulty, byly tam mrakodrapy ještě z domy do**

roku 62, kdy byla Kuba víceméně letoviskem pro USA. Takže to vybavení v Havaně tomu odpovídalo. Ale v těch obchodech nebylo vůbec žádné zboží. Jsme přišli – tady že je drogerie, tam měli dlouhý pult a na něm flaštičky asi 10 000 růžových a 10 000 modrých. Parfém dámský a parfém pánský a nic jiného v tom kšeftě nebylo. To bylo skoro jak špatný sen. Jakmile takový totalitní režim přijde, tak začne lidi dělit na lepší a horší. Věděli jsme, že u nás jsou taky obchody pro cizince, tak jsme něco takového hledali na Kubě. Tam jsme byli ti lepší, ale pak jsme zjistili, že nejsme asi dost dobří. Zaměstnanec ambasády nám pomohl najít obchod - objevili jsme to, čemu se tady říkalo Tuzex. Tam měli čokolády, ovoce. Měli jsme platidlo, co bylo na úrovni našich tuzexových bonů, tak jsem si tam nabrali zboží a počítali ty ceny, a když jsme přišli k pokladně, tak nás způsobem naprosto ponižujícím vyhodili. My jsme měli peníze tuzexové, ale ne dost dobré. Tam byly troje peníze. My jsme měli pesos druhé kategorie a vlezli jsme do obchodu pesos první kategorie. Navštívili jsem příliš vysoký tuzex. Nevím, jak moc se to změnilo dodneška, ale je to velice ponižující tydle poměry. Ale člověk už je takovej, že když jsou všichni poniženi a mě malinko pozvednou, tak už jako... (...) Tam nebyly normální restaurace na jídlo, ale byly tam snack bary pro cizince. A protože jsme měli kubánského řidiče, který nás vozil, tak jsme se nechali zavést do tohohle snack baru. Dali jsme si sendvič s pivem. A ten řidič zůstal stát ve dveřích a nešel dál. No tak jsme ho tahali dovnitř a on, že si to nemůže koupit, a tak jsem mu dal to své a koupil si další. No a byl to malér. Prodavačka vyhodila Kubánce i mě. Prostě jsem podal potravinu Kubánci, který na ní neměl nárok.“ Projevy Kubánců zapůsobili na pan Šíchu tím způsobem, že si začal klást otázky, jakým způsobem totalitní režim v té zemi lidi ubíjí a pokrívuje jim mentalitu do té míry, že se přizpůsobují nespravedlivě vytvořenému systému, který je samotné znevýhodňuje. Každému byla vymezena jeho pozice, platidlo a zboží, přičemž Kubánci na tom byli nejhůře. Obchody jim vymezené zely prázdnou a prodejnu na sídliště, která působila oproti československým zřejmě mnohem nevzhledněji, nazval pan Šícha výdejnou. Sám v příhodě o frontě na kuřata uznává aspekt, že pro muže je stání ve frontě nepříjemnou záležitostí, zatímco co ženy to berou lépe. Upozorňuje v této souvislosti na to, že u nás na nic takového zvyklý nebyl. Zatímco ruské (sovětské) ženy se zřejmě ničemu nepodivovaly.

Poslední pracovní výjezd mimo republiku absolvoval pan Šícha již po roce 1989 a vrátil se tak brzy zpět do komunistických poměrů. „Po roce 89 jsem odjel ještě ze setrvačnosti za jednu německou firmu do Číny. Němci využili toho, že tam poslali někoho, kdo vypadal jako Evropan, ale byl aspoň o polovinu levnější než Němec. Najali si mě a kolegu, najali nás na zprovoznění klimatizace..a tak jsme tam byl 26 měsíců a zprovozňovali jsme to s těma Číňanama jménem té německé firmy. Měli jsme téměř poloviční plat jak Němci, ale

mnohonásobně vyšší než Češi. To bylo i zdrojem kapitálu, když jsme tady začali podnikat. Tím moje zahraniční cesty skončily. Můžu říct v tý Číně to bylo dost drsný. Byl jsem ofouknut režimem, kdy se o mě nestarala žádná organizace. Vždycky, když jsem jezdil za socialismu, tak tam byla řada lidí, který měli na starosti ty ideologie. Dodali překladatele...postarali se. Tady to padlo, tak bylo potřeba se nějak domluvit. Zdravotní problémy a jazykové problémy se dostavily, technologie byla jiná, než jsme byli zvyklí. Bylo to namáhavý a neustále neurotický, to mě vyléčilo ze zahraničních cest. S Číňanama mám ale dobrou zkušenost. Myslím, že každá země, která je totalitní, je pro návštěvníky - cizince výhodná, protože je bezpečná. Navštěvoval jsme nejzapadlejší kouty a nikdy jsme neměl strach nebo že bych snad měl pocit ohrožení kriminálními živly, to ne. Země, kde panuje diktatura, tam se vám pravděpodobně nic nestane! (...)Dostal jsem 60 Číňanů, při mém handicapu, že si nepamatuju lidi, no vůbec jsem je nerozeznával. Napsal jsem jim čísla na helmy, ale pak jsem zjistil, že firma která dodávala tento lidský materiál, poslala nové lidi, ale zůstaly stejné helmy. Bylo to opravdu obtížný. Všichni pro mě splývali. (...)Překladatelka z němčiny byla Číňanka! Chtěl jsem po ní, aby mi napsala čínský znak pro struhadlo, které jsem si chtěl koupit. Ona mi místo toho přinesla své vlastní struhadlo. Z toho jsem usoudil, že ani tak vzdělaný člověk, jako překladatelka nedala dohromady výraz pro struhadlo.(...)V Číně je nepružný a korupční prostředí. Kdykoli se vyřizovala někam zásilka, měl jsem pot na čele, ta komunikace a vyřizování formalit při dodávkách byly noční můrou. Po Česku jsme v Číně strávil nejvíce času, takže můžu říct, že po Česku jsem největší vlastenec čínský!“ Namáhavá práce v Číně, na kterou vcelku nevzpomíná pan Šícha moc dobře, ačkoli přišel i s veselými historkami, mu dala možnost vydělat dostatek peněz, aby měl vstupní kapitál pro svou firmu. Dále mu dlouhý pobyt v Číně umožnil sledovat další projevy komunistické totality opět v jiném prostředí a jiné mentalitě. I z těchto zážitku usuzuje a vytváří své názory a teorie o důsledcích komunistické diktatury, ať už pozitivní nebo negativní, které převažují a týkají se převážně tématu manipulace s lidmi.

Pan Šícha nad tímto tématem přemýšlel, zdá se, z různých hledisek.. Podobně zobecňuje i otázky vztahu mezi lidmi na pracovišti i mimo něj v období socialismu. Podle jeho názoru například. *“Komunismus jako takovej vedl k tomu, že šéfové nebyli nějak zvlášť tvrdý. Spíš taková ta úlisnost, rozhodování bokem, ale nemůžu si stěžovat na to, že bych narazil na atmosféru tvrdosti, kdy to člověka svírá a musí jít až na doraz. To za komunismu nepanovalo, naopak to se mi stalo až za kapitalistických poměrů, kdy jsem byl z pověření německé firmy v Číně. Kdy jsem musel jít až na hranici mých sil jazykových, organizačních apod. Za celou dobu komunismu jsem si sáhnout nemusel.“* Kapitalismus je tedy vnímán jako

tvrdší a nekompromisnější. Tlaky na pracovníka jsou rozhodně citelnější a vedení se odcizuje a zdá se panovačnější. Padla také zmínka o rozhodování bokem, což asi patřilo ke každodennosti, ale i přesto na mě na základě popisu pana Šíchy působí komunističtí šéfové mírněji a přátelštěji nežli nadřízení za kapitalistických podmínek. Ve svém hodnocení pan Šícha dále zmiňuje, že i v práci bylo volněji. Má zkušenost s tím, že pokud se nepodařilo splnit úkoly, vždycky se to dalo nějak „vokecat a posouvaly se termíny“.

„Jako zákazníci jsme byli maličcí a v zásadě jsme byli handicapováni a ponižováni, tak v pracovním procesu jsme byli naopak páni. Protože člověku nikdo nerajtoval po krku. Dneska člověk je jako zákazník a držitel peněz pán, ale pokud někdo podniká, tak zase v práci musí být takhle malinkej, protože ta disciplína se utužila, což je právě princip celé věci.“

Hovoří dále stále aktivní obchodník Josef Šícha. A mluví z něj zkušenost a léta praxe a rozumné srovnávání protikladných jevů. Dříve byl zaměstnancem ZPA, poté využil své poznatky z tohoto zaměstnání a založil svou vlastní firmu, zajímalo mě, jak sám vzpomíná na to, jak si vlastně tehdy počínal. Hodnocení toho, jak se zachoval, může být totiž sporné. Na jednu stranu učinil vynikající tah a tím, že převzal některé zakázky Veltechny, ještě navázal na její tradici a snažil se zachránit její pověst, na druhou stranu máme morální pohled, kterým vnímáme jeho⁵³ počínání jako přiznání se na zmírājícím kolosu, kterému nebylo pomoci. Ať už na to lidé dnes pohlížejí jak chtějí, firma prosperuje poměrně dobře. *„Když se ZPA v letech 91-92 začala potácet od ničeho k ničemu, ztrácely se zakázky, nebyl kapitál. Ta parta ve vedení se zachovala jako většina těch part! Věděla, že se na tom ještě dá něco vydělat. Když umírá mamut, tak je hodně masa! Podnik neměl žádnou perspektivu, vznikla řada produktů rozpadu - těchto firem iniciativních lidí vzniklo asi 10 (2 hlavě i 10ti hlavě). Naše firma byla poměrně veliká! Nabídli jsme práci montérům a technikům ze ZPA. Nejdřív jsme zůstávali v prostorách ZPA, pak jsme se přestěhovali. Následně Veltechna nadělala miliardové dluhy a zkolabovala úplně.“* Tehdy přišlo zkušebním technikům kolem pana Šíchy dobré dání do názvu nové firmy místní název Čakovice, mělo to symbolizovat jistou výrobní tradici! Avšak zpočátku to přinášelo i řadu komplikací a nedorozumění. *„Stalo, že jsme odvedli práci a peníze nepřišly, tak jsme se ptali, co se stalo a oni prý, že do Čakovic nic zaplatit nehodlají, že jim dluží 4 miliony. A byl problém vysvětlit, že to nejsou oni, ale Veltechna.“* Umírající kolos jim způsoboval problémy do takové míry, že uvažovali i o změně jména. Kromě těchto se Montáže Čakovice potýkaly s řadou problémů spojených se znovupočátky podnikání u nás.

⁵³ Samozřejmě všechna rozhodnutí nepadají na jeho hlavu. Firmu založil s dalšími pěti spolupracovníky/spolumajiteli, avšak sám sehrával určující úlohu. Proto pro zjednodušení v této souvislosti hovořím jen ve třetí osobě jednotného čísla.

Pan Šícha na to vzpomíná tak, že to nebylo zpočátku vůbec lehké a tvrdí, že: „*Dneska se podnikatelské prostředí kultivovalo. Dřív s námi i zahraniční firmy jednaly špatně. Platilo se předem. Panovala vůči nám nedůvěra. Přišlo mi to ponižující. To skončilo někdy v roce 96, 97 tyhle poměry. A teďka ten přístup vidím vzhledem k chudším zemím. A čím jsou chudší, tím se jim to udělá dražší. Ten trh je tam nejistý, takže to riziko se nechá proplatit. Dřív taky západní firmy prodávaly na východ dráž a časem se to srovnalo.*“ Zkušenostmi z obchodního prostředí pan Šícha skutečně oplývá. A přiznává, že i jejich firma aplikuje podobné metody vůči chudším rozvojovým zemím. Zároveň dodává, že firma neexportuje příliš mnoho. Vyplývá to jednak z toho, že se jedná o firmu z hlediska počtu zaměstnanců spíše menší a pak také z toho, že se soustředí především na český trh. Pan Šícha poznamenává. „*Dnes exportujeme méně než za socialismu. Tenkrát působila sounáležitost bídných, my jsme měli, tak se exportovalo. I do Sýrie, Iráku, ale už ne do Libanonu, prostě jen vybrané země 3. světa, které spolupracovaly s východním blokem.*“ V současných podmínkách, kdy již neplatí ona zmíněná sounáležitost bídných, je tedy také těžší proniknout na zahraniční trhy.

Najednou se panu Šíchovi rozjasnila tvář a z blízké skříňky vyndal velkou knihu. Bylo mi jasné, o co jde. Jednalo se o kroniku BSP zkušebních techniků, kterou pan Šícha opatroval a byl na ní velmi hrdý. Kronika byla plná pohlednic a pozdravů z různých koutů světa. Zkušební technici zasílali tyto karty ze služebních i soukromých cest (např. jeden z pracovníků byl v roce 1986 soukromě v Seattlu). „*Založili jsme BSP zkušebních techniků a našli se lidi, kteří 20 let psali tu kroniku. Ta tendence ideologicky to natírat byla zastřená, stejně se tam psalo takový povídání a události, které neměly s politickým děním nic společného. Výlety, služebky a naprosto zbytečnej nátěr toho socialismu tady skoro neprosvítá, protože to je parta lidí, kteří v tom pracovním ponížení našli k sobě vztah a psali kroniku. Já to považuju za dobrej doklad a tady to schováváme a dáváme pozor, aby se to neztratilo (má to vzpomínkovou hodnotu). Kronika začíná rokem 76 a končí v roce 92.(...)Socialistický závazek-úřední realita té doby!, většinou ty závazky byly formulovaný tak, že se nic neslibilo, bylo to žvanění. Později už to dostává takový ráz spíše baráčnický! Jsou tam protistátní anekdoty z roku 1989. Oznámení o svatbách, pozvánka do Sudějova.*“ Komentuje pan Šícha kroniku a přitom jí listuje. Zároveň ale na vyzvání podotýká, že on sám na zájezdy a výlety nejezdil. Moc prý do party nezapadal. Ale kroniky si přesto velice považuje. Jeho hodnocení socialistických závazků vepsaných na stránkách kroniky ukazuje, že je pan Šícha vnímal jako bezduché, ne-li zbytečné. Zároveň je nerozlučně spojuje s realitou té doby. Pan Šícha poznamenává, že „*...protože to je parta lidí, kteří v tom pracovním ponížení našli k sobě vztah a psali kroniku.*“ Jedná se jen o takový hezký pocit jednoty

kolektivu, v němž každý jen ubíjen, každý je ponižován? Nebo to pramení v konkrétních vzpomínkách na to, že spolupracovníci prožívali a cítili to samé. Sdružovali se rádi a rádi s někým sdíleli svůj život a svou podvědomou touhu po svobodě? O ponižování člověka za socialismu se pan Šícha zmiňuje mnohokrát, zde konkrétně uvádí, k jakému společenskému jevu ponižování vede. Jedná se o vymezení mezilidských vztahů lidí, které vznikají za situace bezkonkurenčního, nesvobodného prostředí, ve kterém navíc neplatí férová pravidla a navíc lidé trpí nedostatky. Na závěr mé práce se pokusím o některá zobecnění těchto jevů. Dejme však slovo ještě panu Šíchovi. Také on zobecnil svůj pohled na socialistickou minulost a neváhal se o své závěry se mnou podělit. Zároveň mě překvapila jeho odpověď při dotazu na revoluci 1989. *„Byl jsem překvapen, že k tomu došlo, protože myslel jsem že to je něco, co se nikdy nedostaví. Pamatuju na kolegu, který byl v roce 87 - 6 v SSSR a po návratu říkal: “ Tam už to hníje, tam už to docela dobře hníje, ale nespíchejte, hnutí za nepřístupnosti vzduchu je hodně pomalý proces. “ Ale nějak se to sesypalo jako domeček z karet. K mému překvapení a jistě i překvapení jiných. Myslel jsem si, že bolševismus bude smeten ze světa za hekatomby mrtvých a strašlivého kataklyzmatu a ono se to sesypalo, jako když se rozjedou skauti. Dodneška jsem z toho nepřestal být překvapen. “* Hodnotí však revoluci a změny, které přinesla, velice pozitivně, i když se bylo nutné zejména zpočátku, potýkat s řadou problémů.

„Nenacházím dost důvodu, abych si liboval nad tím, co nastalo v 89 roce a myslím, že velké procento těch, kteří tento názor nesdílejí, vycházejí z lidské tendence idealizovat to, co bylo dřív. Taky jsem byl mladší, že jo, lidi si idealizují poměry, který byly dřív a nerozlišují, jestli je to proto, že tenkrát jim bylo 25 a dneska 60 a velká část lektorátu bolševiků vychází z těchto pohnutek. Ale jistě jsou i lidi, kteří neocenují svobodu. Takovej jezďák, třeba, jak říká, že na co bezproblémové cestování, když stejně nikam nejedí, že tenkrát měl prase a mohl si v JZD nakrást krmení!“ Pan Šícha tedy přemýšlí i nad tím, kdo a proč voličsky podporuje KSČM. Demonstruje navíc jakou má představu o uvažování bývalého zaměstnance JZD. Po té obecněji poznamenává. *„Tenkrát se nesmělo závodit, maximální rychlost jakou bylo možné se pohybovat, byla rychlost kroku, kterou zvládli všichni. A ty co by chtěli rychleji, tak nemohli. Nebyla tím pádem rivalita, nebyla řevnivost. Zatímco dneska omezení nejsou a ten kdo může a chce, tak vyrazí velkým sprintem, a ti kdo nemůžou nebo nechtějí, tak jsou frustrováni. Vidíte velký rozdíl. A hledí na, ty kteří doběhli dřív a jsou na tom lépe, že to udělali nepoctivě, nezákonně. Já netvrdím, určitě je určité nezanedbatelné procento nezákonných praktik, ale určitě to není princip celé věci. Určití lidé nejsou vybaveni pro soutěž a pokud jsou ještě ke všemu závistiví, tak se z jejich řad bere elektorát komunistické strany. “* K vysvětlení toho, co uvedl o nezákonných praktikách,

dodává. „Tenkrát všichni schvalovali drobnou zlodějinu. Možnost krást a poškozovat režim, brali jako kompenzaci za to, že se nemohou přičiňovat legálně. Zůstala u nás zvýšená tolerance nezákonných praktik i po roce 89 a možnosti jsou velkorysé. To bude trvat generace 2, 3. Ale to není důvod, proč se vracet zpátky k tomuto režimu. To byl export poměrů rusko-byzantských do půlky Evropy a změnilo to mentalitu lidí a velké procento lidí žije stále v té mentalitě a bude trvat generace 2, 3, než se to změní.“ Podle pana Šíchy ony importované poměry zdeformovaly mentalitu lidí do té míry, že bude trvat 2 až 3 generace, než se to napraví. Jaká však tato náprava má být, nedojde u těchto míněných generací zase k tomu, že budou deformovány něčím jiným? Světem reklam, asertivním chováním a zásadami neúprosného světa businessu? Můžeme na to nahlížet z obou stran. Pan Šícha ovšem v tomto případě myslí pouze na nedostatky, které si spojuje se sovětskými vlivy. Jedná se o zmíněnou zvýšenou toleranci k nezákonným praktikám, sklon ke korupci a okrádání státu apod. Rozhodně tyto prvky chování ve společnosti socialistický režim vyvolal. Režim, který původně vznikl v Sovětském svazu, a byl naroubována také na naši společnost a s ní se sžil. A společnost ho živila, a začala tak projevovat některé do té doby nepoznané reakce. Tyto reakce vyvolané v důsledku ztráty jistého postavení a nebytí postavení nového v nových podmínkách, byly podmíněny lidskými sklony k takovému chování. Šlo o přirozený průběh.

Pan Josef Šícha je inteligentní pán s velkým přehledem a zájmem. Vyrůstal se špatným kádrovým posudkem, ale díky dobrému načasování a shodě náhod a jeho nepopíratelnému talentu mohl vystudovat VŠ a stát se inženýrem. Později coby zkušební technik cestoval do řady zemí východního bloku a spřátelených zemí třetího světa. Byl velmi všímavý a zpětně dokázal své zážitky kvalitně zhodnotit a vytvořit si na základě toho své závěry. Pan Josef Šícha nebyl straník a nikterak Stranu ani socialismus nepodporoval. Každodennost byla podle něj plná zbytečných formalit a ideologického zastírání. Zpětně hodnotí socialismus jako špatný. Když v něm žil, snažil se to nějak bez větších problémů ustát, tak aby mohl dělat, co ho baví. Uznává, že v pracovním procesu byl socialismus přátelštější a v podstatě nenáročný. Pracovní tempo v rámci kapitalistických poměrů je podle něj výrazně vyšší a podmínky jsou tvrdší. Zároveň se hraje více fér, protože každý má šanci. Ví ovšem, že každý není podnikavý a pracovitý i dostatečně talentovaný a vytrvalý, aby dosáhl úspěchu. Z této perspektivy lze usoudit, že lidé, kteří po revoluci začali s nadšením podnikat, ale nezměnili své pracovní návyky a navíc byli zbaveni péče velkého podniku, byli ze zásady neúspěšní. Pan Šícha mluví skepticky o formalitách v každodenním životě. Vzpomíná, že na Prvním máji byl dvakrát nebo třikrát. V souvislosti s tím prý pocíťoval tlak na svou osobu. Avšak mezi svými sousedy na chatě byl považován za disidenta. A to proto, že

se pravidelně zúčastňoval oslav Čarodějnic den před Prvním májem. Konkrétně o tom vypráví takto. „*Na ty Čarodějnice to bylo tenkrát velkorysé. Dřevo se dalo někde nakrást, navozit traktorem, nikdo se neptal, kdo platí naftu. Čarodějnice byly den před Prvním májem a to, že jsem tam jezdil, bylo pro sousedy známkou toho, že nechodím na První máj, takže jsem zapadl mezi takové quasi disidenty, a tak mě berou do dneška. A dneska už to není vono - ty čarodějnice, lesy jsou soukromý, traktor není, lidi tam nejdou.*“ Poznává nostalgicky. Chápe to jako součást toho, jak se změnil poměry, vztahy mezi lidmi a vztah lidí k neoficiálním společenským událostem. Lidé už dnes mají jiné zájmy, každý má své zájmy. Lidé jsou si opravdu vzdálenější a už nevidí důvod k takový formám sdružování a zábavy jako dřív. Řada z nich teskní, že už to tak není možné a nostalgicky vzpomíná.

Pan Josef Šícha mi poskytl řadu cenných informací a zážitků. Jeho stanoviska reprezentují skupinu schopných a inteligentních lidí, kteří se umí po svém vypořádat s minulostí i s přítomností. Jeho vyprávění může sloužit jako bohatý materiál k dalšímu zkoumání některých jevů. Zde jsem se pokusila zhodnotit krátce nejzásadnější věci, které vyplynuly z našeho povídání.

Po této analýze, kterou zde předkládám jsem se rozhodla interpretovat dvě témata. Cestování a obraz Západu v očích socialistického člověka a formálnost v životě lidí za tzv. normalizace.

Vnímaní Západu a možnosti cestování do zahraničí za socialismu

Zpracováno na základě oral history sondy

Do této kapitoly jsem spojila dvě témata, která k sobě mají úzký vztah. Budu se věnovat každému zvlášť, ovšem v určité chvíli se obě témata protnou. Na první pohled se zde budu ptát na věci, které jsou všeobecně známé a nevzbuzují žádné pochybnosti. Při jejich zodpovídání budu čerpat z rozhovorů, které jsem uskutečnila a budu komparovat s všeobecně přijímanými fakty, a také s dostupnými archivními materiály. Nejprve bych se ráda zaměřila na to, jakým způsobem vnímal člověk žijící v socialistické realitě 70. a 80. let informace o západním kapitalistickém světě. Je důležité brát v úvahu charakter a zdroj těchto informací, následně hodnotit reakci na ně, popř. případné možnosti pozdějšího přehodnocování. V důsledku toho, jaký byl pohled na Západ, se můžeme ptát, jaká byla připravenost lidí na vstup do toho světa po roce 1989. Cestování, vystěhovalectví a pasové a vízové politice ve sledované době se věnoval již Jan Rychlík ve své publikaci Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu, pasová, vízová a vystěhovalčeská politika 1848 – 1989. Já se ovšem na tomto místě pokusím o interpretaci na základě rozhovorů s mými narátory. Možnosti vycestování na Západ byly samozřejmě absolutně omezené. Přesto se setkáváme kromě případů emigrace a útěků, které ponechám v tuto chvíli stranou, s některými cestami československých občanů na Západ. Jak o tom bude ještě řeč, s tímto jevem se setkáváme výrazněji u zkoumané – střední vrstvy obyvatelstva až ve druhé polovině 80. let. Zde se pokusím zrekapitulovat možnosti a okolnosti výjezdů, různé druhy možných cest ze socialistické republiky a na základě vzpomínek narátorů zkusím zobecnit některé základní jevy platné pro zkoumanou skupinu obyvatel.

1. VNÍMÁNÍ ZÁPADU

„Oficiální informace byly takové, že se to všeobecně kritizovalo, že tam prostě je naprosto surový kapitalismus, kde bohatý vydírají chudý. Když tam někdo je, tak zaprvé tam nemohl jet jen tak, to už byla set sakramentská sláva, za druhý, když se vrátil, tak si rozmyslel to nějakým způsobem kritizovat, protože věděl, že po druhý by tam nejel. Existovalo u fabriky zvláštní oddělení, když se člověk vrátil z ciziny, jak ze služební tak ze soukromý cesty, tak si ho tam zavolali, a musel tam podávat

informace, co tam viděl, s kým tam mluvil, takový na to byly dotazníky. Neplatilo to pro Jugoslávii, Bělorusko, Rumunsko, ale když už člověk jel, jak se říkalo na Západ, tak musel podávat takovýhle hlášení. Tak si každéj rozmyslel to nějak vychvalovat, spíš se snažil mít tu možnost, aby se tam dostal znovu, spíš to kritizoval!

Soukromě samozřejmě se vědělo, tahaly se různé věci, džíny, žvejkačky, takový věci, který tady absolutně nebyly. Mluvílo se o tom, tam to bylo takovýhle a takový, tam jezděj takovýhle auta, občas někdo něco přivez. Přijdeš do obchodáku a nevíš, na co se koukat! Po revoluci tam lidi jezdili a lítali jenom po kšeftech a nevěděli, co se tam děje. To se pochopitelně vědělo, ale oficiálně se o tok nemluvílo, spíš tak v hospodě u piva. Na ten Západ se člověk dostal s velikým omezením, potřeboval doporučení od ROH, stranický organizace....⁵⁴

Západním světem chápeme opoziční blok států a jejich spojenců a přátel stojících naproti Východnímu bloku vzniklému v důsledku výsledků druhé světové války ve východní, jihovýchodní a střední Evropě. K těmto státům samozřejmě řadíme také jejich spojence a spřátelené země fungující na podobné bázi. O vzájemných vztazích mezi Východem a Západem existuje celá dlouhá řada prací, tuto problematiku ponechávám stranou a budu vycházet již ze známých faktů. Víme, jaký důraz kladl Sovětský svaz na izolaci obyvatel Východního bloku od Západu. Souvislosti byly jednak především politické a také ideologické. Obyvatelé Východu měli znát jen jednu víru a o ní se opírat a jí beze zbytku vyznávat. Žádné podryvání informacemi jiného druhu bylo nepřípustné. Jediným zdrojem správných a důvěryhodných informací byla Strana a Stranou ovládaná média. Jediná povolená víra byla víra ve Stranu, dělnickou třídu a marxismus-leninismus. Všechno ostatní byl klam a příliv jiných názorů z jiných zdroj mohl vést jen k herezi. V roce 1968 bylo Pražské jaro, které bylo podepřeno nadšenou snahou většiny Čechoslováků, rázem zaraženo. Čelní představitelé SSSR a dalších států Varšavské smlouvy věděli, že pokud by byly realizovány veškeré požadavky Pražského jara, byl by tak výrazně nabourán val mezi Východem a Západem. Východní blok, již tehdy trpěl řadou nedostatků, které se postupně prohlubovaly s tím, jak systém korodoval ve své jediné povolené podobě. Nechtěl ovšem dovolit, aby jej něco tak zásadně ohrozilo. Proto došlo k okupaci a Pražskému jaru bylo odzvoněno. Východní blok se držel dál a nadále izoloval obyvatele od všech nepřátelských informací.

I přesto samozřejmě se k nám za na normalizace informace o západním světě dostávaly. Byly různého druhu a z různých zdrojů. Jednak šlo o oficiální informace

⁵⁴ Miloslav Simandl - jeden z narátorů

propagandistického charakteru šířené masmédií. Tyto informace vycházely z přísné selekce toho, co bude zveřejněno a v jakém podání. Propaganda měla své osvědčené metody. Veškeré informace o západním světě se nesly v nepřátelském duchu. Většinou šlo o ukázkou dané situace ve světle zřůdnosti kapitalismu. Informace měla jednoznačně utvrdit svého příjemce o tom, že západní imperialisté jsou zřůdní lidé, že kapitalismus nefunguje a odporuje lidské přirozenosti. Popřípadě se divák televizních zpráv mohl dozvědět nějaký nepodstatný fakt. Tyto informace byly lidmi vnímány automaticky. Lidé zvyklí na každodenní přísun socialistických formulací, které měly své jasně stanovené funkce a nikdo je neopomněl v dané situaci použít, se nepodivovali nad tím, co všechno zlého kapitalisté páchají. Byla to každodenní rutina, která jen těžko mohla nabourat výchovu a uvažování inteligentního člověka. Normalizace lidi ochladila, víra v hesla a plnění propagandistických úkolů byla chápána jako prázdňá formálnost. Důvěra ve slova Strany prošla tvrdou zkouškou. A pokud jí někdo ztratil, ztratil tak i důvěru v informace o Západu. Začal pochybovat o tom, co je vlastně správné. Lidé o tom začali více přemýšlet a každý si vytvářel své závěry, které nebyly prosty jistého druhu znechucení, ale zároveň pocitu odevzdání. Podmínky života byly dány, a tak se žilo.

Neoficiální informace o tom, jak to na Západě vypadá a co se tam děje, si vyměňovaly lidé mezi sebou. Šlo o šíření zážitků a zkušeností toho, kdo na vlastní kůži mohl poznat a nebylo to bez rizika. Tyto řeči byly samozřejmě vlastizrádné, ale přesto bylo jejich šíření za tzv. normalizace na každodenním pořádku. Je třeba vědět, že ten, kdo vycestoval, a následně se nějak nevhodně, pro tehdejší režim, šířil o svých zážitcích, se mohl dočkat problémů. Příkladně již nikdy nedostal možnost vycestovat a byl pod větším dozorem. I přesto lidé vzpomínají na vypravování některých o autech, zboží, obchodních domech a milých lidech na Západě. Vzpomínají na časopisy a katalogy (zejména Quelle), které se vozily a pak mnohokrát prolistovávaly a nadšeně komentovaly. Avšak setkáváme se nyní s tím, že těmito vzpomínkami na nadšené reakce ze západních vymožeností v době front a nedostatku u nás, je mírně opovrhováno. Velké procento mých narátorů na vyzvání přitakají, že o tom věděli, ale dodávají, že to nebylo nic pro ně, nebo že to tak neprožívali atp. Prostě se od tohoto trochu distancují. Je skutečně možné, že takový postoj zaujímali už tehdy. Prostě byli takovými realisty, že si nenechali zamotat hlavu. Jistě někteří z nich opravdu takoví byli. Ale u některých z nich může jít také o přehodnocení. A když už zmizelo kouzlo nedostupných obchodních domů překypujících zbožím a lidé vystřízlivěli, tak se prostě cítí trapně, že jim to tehdy tolik učarovalo. Proto se k tomu dnes mohou stavět chladně. Bylo by dobré zaměřit se na toto téma u širší skupiny narátorů.

Některé informace mohli lidé získat vlastní zkušeností. Vlastním výjezdem na Západ. Jak bude ještě blíže popsáno, nebylo to vůbec lehké, ale mohlo se to stát. V takovém případě hovoří tito lidé z vlastní zkušenosti a ještě dnes si vyvolávají nadšený pocit z toho, co tenkrát jejich oči viděly. Něco takového působilo pro československého občana asi opravdu velkolepě a nemohl se vynadívat. Rozdíl životní úroveň byl do očí bijící. Dotyčný pak měl volbu, buďto zůstat na Západě, často odříznut od své rodiny, příbuzných, práce a zvyků a snažit se nějak si budovat živobytí ve svobodné zemi nebo se vrátit opět do země nedostatků a žít tak, jak jsem zvyklý, s tím že musím pomlčet o tom, co jsem zažil. Tohle dilema řešil snad každý, kdo dostal příležitost vycestovat na Západ. Někteří cítili pocit nespravedlnosti.

„Vraceli jsme se ze Skandinávie přes západní Německo a byli jsme nadšení, byl to obrovské rozdíl, já jsem si tam prohlížela něco(já nejsem na hmotný věci, ale bez toho se žít nedá, peníze dávají svoboda a zpříjemňují život)...byli jsme v obchodě, Standa mě našel, jak tam brečím mezi těma regálama! Vždyť mi u nás pracujeme tak pilně, my jsme tak pilnej národ, tak se snažíme, určitě ne míň nebo víc než ty Němci nebo Švédí, vždyť oni tady maj věci, který Tě ani nenapadnou, že by ty věci mohly existovat , např. v technice, ani já nevím, na co tohleto je a pak zjistím, že to ze mě dělá to nebo ono, ale nejsou peníze na to, aby se to udělalo. A já teď přijedu domu a budu stát frontu na máslo..tak mě to...“⁵⁵

Paní Krbcová dále vzpomíná na to, jak tehdy žasla, když si směla vyzkoušet kožich i poté, co sdělila prodavačce, že na něj nemá peníze a byla hrozně vděčná, když jí květinářka dala zadarmo kytku a když jim soukromý majitel pozemku, na kterém bez povolení stanovali, nabídl, že mohou přespat u něj doma. Taková ochota ji dodnes dojíhá a vzpomíná na to s velkým vděkem. Tehdy o tom ovšem po návratu nemluvila. Tyto a podobné zkušenosti formovaly její pohled na Západ a samozřejmě jí to stále více vzdalovalo tomu, aby uvěřila oficiálním sdělením. Její zkušenost se Západem byla zkušenost s lidmi a byla dobrá. Zároveň se začala ptát, proč tohle není možné i u nás, když podle jejího názoru jsme byli zrovna tak pracovitý národ a zrovna tak bychom si zasloužili ty věci, které zjednodušují život. I přes tuto nespravedlnost, byla smířená tím jak to u nás je, měla rodinu, práci a knihy a žila spokojeně.

Lidé poté ztratili důvěru ve slova Strany, začali pohlížet na Západ více. Rozhodně nemyslím, že v mnou sledované vrstvě obyvatel by se objevila nějaká naděje či víra v Západ. Lidé byli smíření s tím, kde žijou. O to nešlo. Západ se objevuje jako ráj spotřebního zboží, luxusu a dobré životní úrovně. A hlavně jde o ty hmotné věci. Přeci jen spousta věcí lidem život skutečně zjednoduší a je obrovské pokušení něco vlastnit, navíc něco výjimečného! A

⁵⁵ Milena Krbcová

tak, když si někdo přivezl ze Západu nějakou elektroniku nebo nějaké oblečení, popř. nějakou součástku, která se u nás nedala sehnat, měl z toho obrovskou radost a hodně to pro něj znamenalo. Byla to i otázka jisté prestiže.⁵⁶ Dnes je trh zavalen spotřebním zbožím, všude je takový výběr, že už to některé ani nebaví. I tak si troufnu říct, že jsou Češi jedni z nejlepších nákupčích všeho možného a že rádi chodí do obchodních domů. Možná i to je důsledek dlouholetého strádání, které je pociťováno, že je třeba si ho pořádně vynahradiť. Paní Věra Králová mluvila o tom, že dříve cítila i závist k Západu, ale nyní, když to všechno tady je, je přesvědčena, že není co závidět. Lidé fascinováni západním rájem nakupování po revoluci opět vystřízlivěli. Ukázalo se, že to všechno není zadarmo, a že je potřeba tvrdě pracovat a bojovat o svou pozici. Okouzlení zbožím časem vyprchalo a těm, kterým se nepodařilo po revoluci uspět a v novém systému se potýkali neúspěšně s nejistotami každodenního života, zbyl jen zahořklý pohled na to, že všechny ty věci, které si často nemůžou ani dovolit, jim nevynahradí v podstatě klidné a jisté živobytí za socialismu, kdy se měli z některých jejich pohledů lépe. Ať je to podáno jakkoli zjednodušeně, myslím, že ztráta jistot a jasně vymezených pozic vzbudila v lidech různé emoce. Závist, pocit nespokojenosti a nedostatečné péče, podezřívavost vůči schopnějším jedincům a další negativní emoce. K tomu se přidává v případě neúspěchu (platí i pro případy, kdy již nemá člověk možnost se zúčastnit soutěže – tedy pro důchodce, kteří jsou po revoluci automaticky v pozici neúspěšných, kteří silně projevují svou nespokojenost) pocit frustrace z nedostatku finančních prostředků a navíc obecná vlastnost nostalgického vzpomínání na mladší léta svého života. A to už se nám tvoří obrysy problémů v dnešní společnosti. Dále se tímto zabývat nyní nebudu, šlo mi jen o to naznačit, jaký přechod člověka z jedné etap do druhé nazíraný skrze to, jak vnímal to, co se u nás později dostavilo, ještě před revolucí. Samozřejmě opět upozorňuji na to, že jsem se zde zaměřila jen na určitý příklad člověka z určité skupiny lidí. Nelze to brát jako vzor ani jako pravidlo.

⁵⁶ zejména ve druhé polovině 80. let již nebylo i pro střední vrstvu obyvatelstva nemožné přivést si něco ze Západu. Zvláště ze SRN.

2. MOŽNOSTI CESTOVÁNÍ DO ZAHRANIČÍ Z ČESKOSLOVENKA V OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE

„Ven se dostal ten, kdo dostal příslib z banky. Pro požádání o něj bylo nutné doporučení podniku a nevím koho ještě ...bylo to omezený tak, aby lidi neutíkali ven a nezůstávali tam, že pustili třeba rodiče a ne dítě nebo naopak. Vždycky všude existuje nějaká protekce, akorát jednou nám pustili průkaz, abychom udělali celou Skandinávii. Ale můj manžel je hrozně šikovný truhlář, seznámili jsme se s lidma, který měli kontakt na ředitele banky, tak jsme jezdili každé rok. Ale fakt je, že jsme neměli peníze. Tak jsme vždycky celý rok šetřili jako šilenci a pak jsem stejně měli málo. Kolikrát jsme se i dlužili, ale ta touha byla obrovská - jezdit a poznávat. Filmovali jsme na starou Admiru. Cestovali jsme hlavně, abychom viděli. Kromě toho jsem dostala od podniku jednou Rumunsko a manžel dostal Rusko, tak jsme jeli radši do toho Ruska. Lítali jsme tehdy po celém Rusku letadlem. Jednou jsme koupili od Čedoku zájezd na Jaltu, tam jezdili hlavně státní prominenti. Bydleli jsme v hotelu přepychovém, tam je to tak krásný, je tam světová botanický zahrada, ty krásný zámky a paláce!!“⁵⁷

Totalitní režimy, které ovládají lidskou mysl svou výchovou a působením propagandy, se snaží potlačit u člověka touhu poznávat, popřípadě jí korigují do přijatelné podoby, kdy je poznáváno jen to, co je považováno za správné, přičemž se předpokládá, že to musí být náležitě zhodnoceno, nějaká svérázná hodnocení a nápady jsou špatné. Vycestování do jiných krajů proto nese rizika. Člověk se setkává s něčím novým a nějak je nucen se s tím vypořádat. Také komunistická strana se bála důsledků cestování lidí do jiných krajů, jiných kultur a jiných politických poměrů. Avšak na druhou stranu socialismus se stavěl do pozice pečovatele o potřeby každého člověka a celé společnosti. A k těm patřila i rekreace. Ta měla prezentovat zvýšení životní úrovně a zajistit Straně sympatie. Proto komunisté podporovali v jisté míře i cestování. Navíc bylo nutné povolit cestování z obchodních a politických důvodů.

Můžeme tedy cesty československého občana v době tzv. normalizace rozdělit na cesty služební, cesty soukromé a zvláště ještě cesty na zahraniční zájezdy s podporou ROH nebo zaměstnavatele. V prvních dvou případech se může jednat o vycestování na Západ i Východ (ve druhém případě soukromých cest uvažují především cesty na Západ, neboť cesty na Východ mohou být částečně zahrnuty v posledním případě), posledně jmenovaný se týkal

⁵⁷ Milena Krbcová

především rekreací v zemích Východního bloku, jako byla Jugoslávie, Rumunsko, Bulharsko, NDR atp. O Rusku bude v této souvislosti níže zvláštní pojednání.

Ještě než se vydáme na cesty, musíme si uvědomit, že chtěl-li občan republiky, pocházející z mnou studované skupiny obyvatel, někdy během 70.-80. let vycestovat zejména na Západ, bylo to velmi obtížné. Znamenalo to sesbírat mnoho razítek a podpisů a schválení jiného druhu, aby teprve mohla daná osoba, která toužila po zahraniční cestě, dostat devizový příslib z banky, který otevíral v cestu přes hranice. Běžnou praxí tedy bylo přezkoumávání kádrového posudku, doporučení přímého nadřízeného, které postupovalo dalším vyšším orgánům, které musely jeho rozhodnutí potvrdit. Konečné slovo většinou měla ROH a zejména místní organizace Strany. Proti jejímu rozhodnutí byli ostatní v podstatě bezmocní. Bylo na denním pořádku proto, aby vůči jejím stanoviskům byla zachována loajalita. Pokud daná osoba hodlala v zahraničí někoho navštívit, nebylo rozhodně dobré uvádět to do příslušného dotazníku, natož uvádět nějakou adresu. Všechno muselo být vyplněno tak, aby se žadatel ukázal v dobrém světle. Každý se cítil malý před touto byrokratickou mašinérií. I jinak čestní lidé byli nuceni se uchýlovat ke lžím. Dostat příslib a vycestovat do západních zemí bylo zřejmě pro lidi střední třídy tak obtížné, že o to často ani neusilovali nebo o to nestáli a dnes to komentují jen tak, že se to nedalo. Někteří se naučili využívat systému úplatků a protekcí, který do jisté míry fungoval dobře. Například paní Milena Krbcová, jejíž manžel byl na vedoucím postu v Avii, uvádí, že on byl natolik šikovný, že se jim podařilo přes známé se dostat až k řediteli banky. Jeho „šikovnost“ byla pak klíčem k cestování do Skandinávie, Itálie atp. Zejména od druhé poloviny 80. let sice veškeré obstrukce ohledně vycestování na Západ neustále platily, ale jak se zdá, bylo to již přeci jen snazší. Člověk horní střední třídy mohl již navštívit i Kanadu nebo západoevropské země. Paní Věra Králová vzpomíná, jak v roce 1983 dostala povolení na vycestování za kamarádkou do západního Německa. Její přítelkyně měla vystěhovalecký pas, poněvadž se provdala za emigranta. Pí. Králová mohla opustit ČSSR po vyřízení nutného papírování. Tvrdí, že jí to usnadnilo to, že byla již v důchodovém věku. *„Já už tenkrát byla v důchodu, takže se mnou by republika ještě vydělala, kdybych tam zůstala.“* Se známými se z Německa vydala na výlet do Holandska, v pase nemajíc výjezdni doložku, dost se prý bála. Ale celníci, kterým to manžel kamarádky vysvětlil, jí pustili. Pociťovala vděk. Po vyostřených kontrolách, které poznala ve vlaku při přejíždění hranic, jí takovýhle přístup ohromil. Opět se ukazuje, že československý občan byl na Západě malým človíčkem, skutečnost z jakých politických poměrů pocházel, se odrážela v jeho chování. Zřejmě to u západoevropanů vzbuzovalo

částečně lítost. Zároveň ale k návštěvníkům z Východu mohli pociťovat jisté obavy a nesympatie.

Strach z utíkaní lidí přes hranice na Západ a z toho, že pokud je jim povoleno vycestovat rozhodnou se zůstat, vedl k opatření, že je-li někomu povolen výjezd, nesmí se to např. týkat celé rodiny. V republice musí zůstat nějaké pouto, kvůli kterému si dotyčný rozmyslí se vrátit. V praxi to tak skutečně fungovalo, jeli-li rodiče, děti zůstávaly a naopak. Mělo to tvořit záruku návratu do republiky. Do jaké míry to bylo či nebylo úspěšné, by mohlo být předmětem dalšího výzkumu. Pokud se ovšem dotyčný vrátil ještě to pro něj nekončilo. Následovalo zpovídání a další papírování. Dotyčný měl popsat, co viděl, slyšel a jak to hodnotí. Zároveň musel slíbit, že nikde nebude nic vyprávět, pod výhrůžkou toho, že příště už nikdy žádné povolení nedostane. A tak si každý rozmyslel nějak kritizovat socialismus z pohledu toho, co viděl na Západě, naopak. Opět následovaly formulace, na které byly všichni navyklí a kterými se vše zamazávalo.

Cestování na Západ služebně se u mnou sledované skupiny lidí nevyskytuje. Ovšem z jiných zdrojů víme, že se na Západ dalo zejména z obchodních důvodů cestovat. Takových cest bylo dost například do západního Německa a i zde si troufnu předpokládat, že jich postupně v 80. letech přibývalo. Někteří lidé, kteří například uměli právě němčinu a navíc byli odborníky s dobrým kádrovým ohodnocením, si díky služebním cestám na Západ ještě před revolucí, vytvořili kontakty, na které poté mohli navázat ve svém podnikatelském úsilí po roce 1989. Navíc taková služební cesta skýtala možnost nákupu západního zboží a pokud si ten, kdo dostal zelenou k takovéto cestě, dokázal ušetřit, mohl si domů přivést třeba západní elektroniku.

V případě, že se dotyčný toužící poznávat a cestovat i po západních zemích obdržel všechna potvrzení a doporučení, popřípadě si dopomohl přes nějakou protekci či úplatek a vycestoval ze země, nastával další problém. Finance. Jak se zdá, československý občan na Západě byl považován za chudáka, který si nad vším žasne, ale málo co si dopřeje. I přes protekci a funkci jejího manžela vypráví paní Krbcová, že ačkoli šetřili, vypadala jejich dovolená tak, že cestovali autem a spali ve stanu, kde se dalo. I když si jistě nějaké drobnosti vozili, nic zásadního, co by doma bylo považováno nad poměry, si rozhodně na Západě pořídit nemohli. Byli vděční vůbec za to, že mohli poznávat. Jejich finanční situace, jak se zdá, ovšem za normalizace nebyla špatná. Je to vidět na jejich domě i na tom, že si mohli dovolit zájezd od Čedoku na Jaltu. To patřilo rozhodně k lepším službám. Něco takového už si například paní Veverková, jejíž manžel také působil ve vedoucí funkci, dovolit nemohla. Záleží zřejmě i na tom, kdo byl ochoten do cestování investovat a zda dokázal ušetřit.

Manželé Krbcovi zřejmě byli natolik v dobré finanční situaci, aby nejen mohli cestovat, ale také natáčet na kameru. Přesto na Západě působili jako chudí studenti. Rozdíl mezi nimi a obyvateli Skandinávie, které potkávali, byl v tom, že měli zakořeněné jiné návyky v důsledku rozdílných politických systémů a navíc tyto systémy a jejich vývoj také určovaly jejich postavení a úroveň ve všech směrech.

Rozdílný pocit měl Čechoslovák na zájezdu do některé ze spřátelených zemí Varšavské smlouvy. Takový zájezd mohla organizovat ROH (v tom případě nebyl drahý) nebo mohl být udělen za odměnu k nějakému jubileu nebo patřičnému počtu let odpracovaných v závodě. Řada československých občanů tyto země proto navštěvovala i opakovaně. O tom, co si člověk mohl o těchto zemích udělat za obrázek, může leccos napovědět i poznámka pana Simandla. *„Tam do těch lidových demokracií, kam se jezdilo k moři, to bylo stejné, ještě horší než u nás.“* Takže československý člověk si zde připadal buď jako mezi svými nebo dokonce kultivovanějším. Přijel do podmínek, na které byl zvyklý, sledoval podobné chování lidí (samozřejmě viděl i národnostní a individuální prvky charakteru), na které byl zvyklý. Slyšel podobná hesla a výkřiky. I názvy ulic si byly podobné, stejně jako zboží v obchodech. Lidé se domluvili rusky a měli podobný výraz. Čechoslovák tentokrát nepocíťoval svou malost. Byl ve svém a nebo dokonce byl tím lepším. Věděl, jak to chodí a věděl, co může očekávat. Zájezdy do lidových demokracií nebyvaly drahé. Pro srovnání uvedu nyní příklad ze vzpomínek paní Veverkové, která zmínila, že zájezd s Čedokem si dovolit nemohli, za to ovšem: *„ V roce 69 jsme jeli ve 4 lidech do Rumunska na 3 neděle. Přivezli jsme si i spousty věcí a stálo nás to 4 a půl tisíce.“* Samozřejmě, že čtyři a půl tisíce nebylo málo, bylo to dost, ale jednalo se o třítydenní dovolenou ve čtyřech lidech. Navíc si ještě mohli dovolit si v Rumunsku nakupovat. Takže taková dovolená byla pro paní Veverkovou uspokojivá. Mohla navíc jet s celou rodinou. Rekreační v Jugoslávii, v Bulharsku, NDR, Rumunsku patří neodmyslitelně do vzpomínek pamětníků tzv. normalizace. Pro děti byly organizovány výběrové pionýrské tábory v některé ze socialistických zemí Evropy a na podobném principu fungovaly i výměnné rekreační. ROH nabízela zaměstnancům také zájezdy do Ruska. A to buďto poznávací nebo pobytové. Takové zájezdy využila celá řada lidí. Do Ruska se jezdilo vlakem nebo se mohlo létat. Poznávací zájezdy do SSSR (samozřejmě evropské části Ruska) byly zaměřeny na různé oblasti. Návštěvníci směřovali do Moskvy, Leningradu, na Kavkaz, na Jaltu atd. Navštívit SSSR patřilo k doplnění vzdělání. Vidět na vlastní oči modly, o nichž se básní a vyučuje. Někteří lidé vzpomínají na to, že při takovém poznávacím zájezdu bylo přesně stanoveno, co návštěvník vidět má a co by bylo lépe jeho zraku ušetřit. *„Člověk chodil tam, kam mu určili,*

*nikam dál se nesmělo, bylo to hlídaný policajtama, byl to tak trochu policejní stát.*⁵⁸ O SSSR se toho v té době každý dozvěděl hrozně moc, většina toho byla chvála na věčnou slávu SSSR a vychvalování zásluh a úspěchů jejích občanů a osobností. Říkalo se toho hodně, ale věděl vlastně někdo, jaká je pravda? Lidé již v této době znali propagandu a uměli si spočítat, jak funguje. Museli vědět, že spousta těchto řečí je jen dokola opakovanými prázdnými hesly, která mají zastírat nedostatky nebo jen tak křičet do světa, aby se odvedla pozornost. Kdo pochopil takto propagandu a po roce 68 bylo těch, kdo vystřízlivěli dost, ten musel tušit, že pravá tvář SSSR není ta, kterou se prezentuje. Ze vzpomínání paní a pana K. vím, že sovětští občané se neostýchali říct o žvýkačku, dámské punčochové kalhoty, džíny a další věci, po kterých zřejmě velmi toužili je vlastnit a byli ochotni za to i hodně platit. Takové věci sloužily také úspěšně jako úplatky. Pokud už tedy československý občan něco takového měl (z Tuzexu), mohl si v SSSR leccos zařídit. Pan K. měl právě takové džíny z Tuzexu a byl poměrně překvapen, když ho sovětský občan oslovil na ulici a nabízel mu, že kalhoty výhodně koupí. Nabídka byla opravdu lákavá a tak se pan K. rozhodl kalhoty svléknout a prodat. Tato příhoda se odehrála v roce 1979. Sovětský občan byl prezentován jako věrný, oddaný, hrdý na svůj původ a pracovitý, který následuje myšlenky velkého vůdce Lenina. Avšak ve skutečnosti to byl člověk ubitý, který své potřeby byl nucen omezit na minimum, podle toho, co mohl mít. Jak je ale vidět, nepanovalo nějaké zvláštní opovržení západními výrobky, naopak byl po nich hlad. Obraz SSSR nebyl takový, jak jej maluje propaganda, proto řada věcí byla střežena oku návštěvníka a pokud je přeci jen viděl, bylo lépe si myslet své a pomlčet o tom.

Do SSSR se hodně jezdilo služebně. Samozřejmě politici a funkcionáři odjížděli na návštěvy, aby se setkali se svými sovětskými protějšky a demonstrovali vzájemnou spolupráci. Řada montérů a techniků vyjížděla do SSSR, stejně jako do jiných zemí Východního bloku, aby zde uváděla do provozu zařízení vyrobené v Československu. K tomu vedla spolupráce v rámci RVHP, která využila průmyslové vyspělosti Čech.

Od pana Josefa Šichy vím, že vycestoval-li za prací nějaký technik nebo montér do spřátelené země, kde fungovala komunistická strana popř. nějaká její jiná forma, mohl počítat s tím, že o něj bude postaráno. Panoval nad ním samozřejmě dozor, který měl kontrolovat jeho kroky a jeho počínání. Pan Šicha vyprávěl o tom, že mu odebírali pas, aby se nemohl svévolně pohybovat po zemi, kam přijel. Ovšem byla to i jistá záštita v případě jakýchkoli problémů nebyl dotyčný odkázán jen sám na sebe. Věděl, kam se obrátit pro pomoc.

⁵⁸ Miloslav Simandl

Pokud byl někdo za tzv. normalizace byl člověkem, který toužil poznávat cizí kraje a cestovat, měl tedy čtyři možnosti. Navštěvovat jen země dostupné, kam se bez problémů jezdit mohlo. Nebo mohl získat protekci a uplácat. Měl také možnost naučit se jazyk a být vzorným pracovníkem, který byl vyslán na zahraniční práce a jednání. A nakonec se mohl rozhodnout pro opuštění země, což s sebou neslo variantu, že se již nikdy nebude moci vrátit, navíc to s sebou neslo mnohé nejistoty. Každá z těchto možností je různě náročná a vyžaduje různé úsilí. Někomu stačilo jezdit do Krkonoš, někdo toužil po Skandinávii. Někdo si užíval dovolenou u Baltu, jiný chtěl poznat vlny moře Středozevního. A každý uvažoval jinak, ale většina měla snahu zbytečně si nic nepokazit. Nějak vycházet s režimem, který brala jako neodmyslitelnou součást každodenního života. A i když většina lidí se dnes přiznává k nespokojenosti s některými věcmi, tehdy nic takového neříkali. Na povrch se tvářili stejně jako všichni ostatní, aby nijak nevyčnívali, ale svá tajná přání a tužby si plnili jinak, tak aby to nijak neublížilo jejich existenci. Přeci jen musíme posuzovat každého člověka tak, že patří do nějaké rodiny, má příbuzné a známé a tyto vazby významně ovlivňují jeho rozhodnutí. Navíc péče o rodinu vyžaduje jistoty. A čím je pak vedle rodinného štěstí obraz bohatého Západu s krabicemi banánů a nablýskanými obchodními domy. Přednost dostává rodina. Touha po západních vymoženostech se buď potlačí a dotyčný projevuje nezájem, nebo se transformuje do podoby lítosti, že jen kvůli politickým rozdílům u nás není možné to, co na Západě. Jistě jsou ještě další projevy, avšak to je pro mě zatím výzva k budoucímu bádání.

Formálnost v životě socialistického člověka v období tzv. normalizace

Zpracováno na základě oral history sondy

Po 21. srpnu 1968 si řada občanů Československa přestala dělat iluze o komunismu. Vlastní prožitek nesouhlasu k tomu, co se stalo vedl některé k nepochopení, jiné rovnou k opovržení. I druhém případě ovšem lidé často přijali normalizační režim a žili v něm tak, aby si nedělali zbytečně zle. Mysleli, že tak je to prostě dané a ukázalo se, že oni nemají moc to změnit, je proto dobré se přizpůsobit a přivřít oči a zavřít srdce. Popřípadě se na svou situaci nesoustředit a obrátit svou pozornost ke každodenním starostem, zábavám a otázkám. Lidé to dnes hodnotí tak, že tak to prostě bylo a nedalo se dělat nic jiného, než v tom žít. Avšak v lidech se zlomila jedna věc. Byla to víra a upřímnost. Najednou jakoby věděli, jak to opravdu je, a všechno ostatní, co bude vyřčeno KSČ v intencích před rokem 1968, bude považováno za něco, co postrádá smysl. Po válce fungovalo skutečně spontánní nadšení a budovatelská éra 50.let byla ve znamení snahy zlepšit životní úroveň. Poté, co lidé začali shledávat nedostatky režimu, měli snahu se sami nějak zapojit, to bylo Pražské jaro. Do toho lidé dávali srdce a bylo to tvrdě zaraženo „sprátelenými“ vojsky. Už se ani nedalo oddaně věřit propagandě a nekriticky poslouchat stranické řeči. To by člověk musel být zaslepený a velmi tolerantní. Takových také jistě pár bylo, ale většina, tzv. mlčící většina, začala žít pod vládou, která byla jen loutkou v rukou SSSR. Někteří vystoupili ze Strany, jiným byla knížka odebrána a hledala se za ně náhrada i mezi mladými nadšenci (řada z nich byli prospěcháři). Život začaly zaplňovat formální obstrukce a hesla. A většina lidí to tak skutečně pocítovala a dnes o tom tak mluví. V této formálnosti pak vznikaly trhliny, ve kterých bylo místo na různá jednání bokem, popř. možnost něco zařídit jinak či obejít.

Typický projev formálnosti představoval pro řadu lidí socialistický závazek. Socialistická soutěž měla podpořit snahu pracovníků a motivovat je, aby podávaly dobré výkony a pracovní nasazení. Jazykem směrnic řečeno: „*Socialistická závazek je prohlášení jednotlivce nebo kolektivu, kterým se zavazuje, že v rámci socialistické soutěže splní ve stanovené době určitý úkol nebo dosáhne určitého výsledku. Forma socialistického závazku je vždy písemná.*“⁵⁹ Na základě vzpomínek pamětníků se dozvídáme, že jednotlivci i kolektivy se často zavazovali k odvedení práce, kterou by tak jako tak museli odvést, přičemž ji často slibovali zvládnout v kratším časovém úseku. Rozhodně se ovšem nijak zvlášť nelámali hlavu

⁵⁹ Směrnice ředitele č. 4/71, SOA, ZPA Čakovice

s plněním závazku, který dali. Pokud se to nepodařilo, dalo se to nějakým způsobem obejít a pokud závazku dostáli, bylo jejich jméno uvedeno na nástěnce, dostali pochvalu (popř. finanční odměnu), popř. mohli být vyhodnoceni nejlepším pracovníkem úseku, respektive nejlepším střediskem atd. Na socialistickém soutěžení se podíleli bezmála všichni zaměstnanci. Nikdo z toho ale nedělal zvláštní vědu. Pokud byl někdo ovšem snaživý a šikovný mohl se podílet ještě na zlepšovateľském hnutí v rámci podniku. Toto hnutí pomáhalo vývojářům s jejich prací. Nápady na zlepšení mohl mít kterýkoli zaměstnanec. Zaměstnanci si uvědomovali formální ráz socialistického soutěžení, ale to patřilo ke každodenní samozřejmosti. Stejným způsobem vnímali lidé formálnost oslav různých výročí, veřejné schůze a agitační dny. Nic nesmělo překročit ráz normálního chování a projevů socialismu, na které lidé byli zvyklí a v nichž se naučili pohybovat na každodenní úrovni. Vrcholem formálních aktivit byla oslava Prvního máje na Letenské pláni. Povinnost účastnit se byla každému jasná. Pokud se někdo nechtěl stavět do centra pozornosti a nelibosti, počítal s tím, že jeho jméno musí být na seznamu zúčastněných. A tak i přes jistou nechuť se většina lidí Prvního máje zúčastnila, ačkoli šlo jen o to, nedělat problémy sobě, popřípadě svým nadřízeným, kteří zodpovídali za sobě svěřené zaměstnance. Byla možnost si odbýt První máj někde na mimopražském setkání. Zpravidla ale kdo na První máj šel, šlo mu jen o to, aby měl odfajfkovanou účast a pak šel zase brzy domů nebo do hospody. Mnoho lidí vzpomíná na První máje, které skončily v plných hospodách při bujaré zábavě.

Ačkoli pocit formálnosti z každodenního dění v socialistickém Československu v období tzv. normalizace naplňuje vyprávění pamětníků té doby, byli nuceni v tom umět „chodit“. Obdržely společenské role, které obnášely umění balancovat a přetvářovat se. Vyžadovaly také pro zachování pozice loajálnost k nadřízeným orgánům a nutnost předpokládaného vystupování. Na druhou stranu se zde ve vztazích mezi lidmi na základě této zkušenosti vytvářelo výjimečné porozumění. Máme řadu zpráv o tom, že nadřízení se chovali ke svým podřízeným pečovatelsky a zaměstnanci mezi sebou měli velmi dobré vztahy. Nebyl takový rozdíl mezi pozicí ředitele, vedoucího úseku, když se na to podíváme z pohledu, že každý byl odpovědný nadřízeným orgánům a musel projevovat loajalitu a zodpovídat za sebe i za své podřízené.

Formálnost za tzv. normalizace naplňovala životy lidí. Naplňovala je ale také soudržnost a pochopení. Lidé se naučili žít v podmínkách, které byly, a přestože jejich svoboda byla ubíjena, dokázali najít prostor pro příjemný život. Socialistický režim dokázal každému zajistit jistou úroveň života. Lidé proto většinou neměli výrazné existenční problémy, které známe ze současného stavu věcí. Většina měla bydlení, uživila rodinu, občas

vyrazili na dovolenou, měli přátelé a chodili se bavit. Ti, kteří měli protekci, mohli se mít i lépe než jiní. Spousta věcí, které dnes lidé musí řešit, dříve řešili jiní za ně. A také proto zbýval čas na zábavu. Takový byl život na úkor svobody.

ZÁVĚR

ZPA Čakovice byla továrna, která zaznamenala největší rozkvět právě v období normalizace. 70. a 80. léta byla ve znamení rozšiřování výroby i nárůstu počtu zaměstnanců. Ruku v ruce s tím se pracovalo na péči o zaměstnance. Budovala se nová rekreační střediska, zajišťovaly lázeňské pobyty i zahraniční dovolené, umožňovaly se půjčky a vybraným lidem se po čekací lhůtě přidělovaly byty. Dbalo se na pracovní hygienu a zdraví zaměstnanců. Továrna postavila školku, kam zaměstnané maminky dávaly své děti. To je fakt. Na závěr své práce bych ráda shrnula některé poznatky z oblasti každodennosti, které jsem získala na základě zpracování rozhovorů s narátory, kteří všichni byli dlouhodobě zaměstnáni v ZPA Čakovice. Když jsem jejich vzpomínky konfrontovala s písemnými prameny, dozvěděla jsem se nejen o tom, jaký byl chod věcí napovrch, ale také o různých zákulisních postupech. Krátce se zmíním také o obecných závěrech plynoucích z mé práce, které se dotýkají vztahů mezi lidmi ve sledované době i jejich pohledů na politické dění a vztah k jiným spřáteleným národům. V centru zájmu většiny pamětníků ovšem tyto aspekty nestály. Leccos lze ovšem vydedukovat z jiných zmínek a vzpomínek.

Hlavním tématem všech pamětníků byly vzpomínky na jejich zaměstnání, vzdělání, rodinu popř. jiné aktivity, na kterých se v dané době podíleli (družstvo, komise). O rodičích pamětníků jsem se dozvěděla velmi málo. Většinou až na vyzvání mi dotyčný narátor řekl, jaké měli povolání a odkud pocházeli popř., jaký k nim měli vztah. O problémech svých rodičů mluvili jen v lehkých zmínkách. V některých případech narátor přiznal, že rodiče s ním o jejich problémech nemluvili, aby jej uchránili před zbytečnými komplikacemi, které by mohly nastat. Jednalo se o případy, kdy se rodiče smířovali s tím, jak je poznamenal poučovací režim. V jednom případě jsem se setkala s mužem, jehož otec byl vězněn v padesátých letech a později byl aktivní v roce 1968 stejně jako sám narátor, přesto dotyčný muž vystudoval a cestoval na zahraniční služební cesty. Takový případ svědčí o tom, že lidský talent a zkušenosti přeci jen měly nějakou hodnotu. Obzvlášť jednalo-li se o prezentaci v zahraničí. Bylo ideální poslat na služební cestu člověka šikovného, který neudělá ostudu a zároveň musí být uvědomělý a nebo rozumný (což znamenalo chovat se tak, jak to bylo vyžadováno, ale přitom se nijak zásadně neprovinit proti svému svědomí). Zpravidla jezdili lidé, kteří již dříve na obdobné cestě nezklamali. Rodinná výchova poznamenává každého člověka na celý život. Základ svého světonázoru získá člověk právě v rodném domě pod vedením svých rodičů a blízkých. Naučí se tak jistým zásadám nazírání událostí a vytvoří se

úhel pohledu, z něhož po té hodnotí. Další zkušenosti v tomto ohledu získává ve škole. Škola za socialismu vychovávala mládež, která měla věřit socialismu. Pokud tato snaha byla podpořena ještě rodinným krbem, pak byla úspěšná. V jiných případech vedla k tomu, že se žák začlenil do kolektivu a byl tak poznamenán výchovou, ale naučil se pochybovat a později některé věci přehodnotil. Po základní škole šli někteří na střední školu a jiní do učení, někteří zakusili oboje. Také byla možnost ihned nastoupit do práce. Pracovat dříve nebo později musel každý bez výjimky. Studovat VŠ bylo privilegium nadaných, kteří navíc měli dobré posudky nebo nějakou protekci či přímluvu. Studovat VŠ bylo možné i při zaměstnání. Také tato možnost bývala zejména technicko-hospodářskými zaměstnanci využívána. Byla to možnost, jak dosáhnout lepších pracovních pozic a lepšího finančního ohodnocení. ZPA Čakovice měla své učňovské středisko, kde vychovávala desítky učňů pro výrobu. Po vyučení bylo možné složit maturitní zkoušku. Během učení či studií vstupovala řada žáků do SSM. Po škole následoval okamžitě nástup do práce. Pro každého se našlo místo. Někteří museli projít nejprve dělnickými posty, a pak postoupili na pracovní místo do kanceláře, jiní byli rovnou dosazeni na vyšší posty. Muži navíc v mládí odcházeli ještě na vojnu. Setkala jsem se s tím, že vzpomínky na léta strávená na vojně mají dvojí tvář. Jednak se v nich odráží nepříjemná zkušenost se šikanou, zejména v prvních měsících vojny, a také to, že vojna mohla přinést člověku i zdravotní problémy. Na druhou stranu někteří vzpomínají, že jim vojna dala hodně v tom, že se naučili některé nové dovednosti a také si našli dobré přátele s nimiž zažili mnohá dobrodružství a zábavu. Po vojně se muži opět zapojili do pracovního procesu. Jejich pozice oproti ženám byla v práci zvýhodněna. Snáze dosahovali vyšších postů a byli též lépe pracovní ohodnoceni (i za stejnou práci, kterou vykonávala žena, dostal muž více peněz). Ženy si tuto znevýhodněnou pozici uvědomovaly, avšak pokud žily po boku muže, nebylo to tak alarmující. Byla-li žena samoživitelka, mohla tento problém pociťovat s větší intenzitou. Plat zaměstnance obecně se vypočítával podle zařazení do pracovní skupiny. Při nástupu do práce každý nový zaměstnanec podepsal, že četl výpis svých pracovních povinností a že je bude dodržovat. Pokud tak dlouhodobě nečinil, mohl s ním být na základě tohoto podpisu rozvázán pracovní poměr (takových případů nebylo zřejmě mnoho). Pro případy, kdy zaměstnanec porušoval pracovní kázeň, existovala podle zákoníku práce kárná opatření. Mezi ně patřila důtka, veřejná důtka, snížení prémie a odměn na dobu až 3 měsíců, převedení na méně placenou práci až na 3 měsíce, snížení základního nebo funkčního platu až o 10% na dobu tří měsíců.⁶⁰ Pokud zaměstnanec neměl žádné problémy, za svou práci bral pravidelně

⁶⁰ Směrnice ředitele podniku 1.3.1976, podle zákoníku práce §77, fond ZPA, SOA Praha

měsíční plat (v průměru se pohybovat ve sledované době kolem 2 000 Kč, nejméně brali administrativní pracovníci), popř. mohl dostat nějaké prémie, o kterých rozhodoval jeho přímý nadřízený, který přerozděloval tyto prémie. Další finanční odměny mohly přijít k životnímu jubileu nebo k výročí určitého počtu let stráveného v továrně. Odměny dostávali také vynikající pracovníci, kteří se účastnili socialistického soutěžení. Výjimečnou příležitostí zlepšit svou finanční situaci nabízela služební cesta do zahraničí. Běžnou praxí bylo utratit co nejméně přidělených diet a zbytek přivést zpět a vyměnit je zpátky na československé koruny. Byla snaha tento postup omezit, a tak bylo nařízeno, že služebně vyslaný zaměstnanec smí přivést zpět jen danou část obnosu. Přesto služební cesty nepochybně znamenaly vylepšení finanční i životní situace toho, kdo měl tuto možnost. Kdo navíc jezdil např. do západního Německa, mohl si přivést nějakou u nás nedosažitelnou elektroniku (např. rádio). Mluvíme-li o financích, nelze opomenout možnost půjčky od podniku. Tyto půjčky se poskytovaly z fondu kulturních a sociálních potřeb zejména na bytové účely. Mohly dosáhnout až 35 000 (v případě že oba manželé byli zaměstnanci), popřípadě se mohlo jednat o částečně nenávratnou půjčku (max. 15 000) nebo půjčku na vybavení nábytkem (max. 10 000). Vyřizování půjčky zajišťovalo vedení továrny spolu s ROH. Všechny půjčky byly splatné maximálně do deseti let (v případě rozvázání pracovního poměru pak do 6 měsíců ode dne konce pracovního poměru). Většina lidí za socialismu ovšem zaměstnání nestřídala. Jednak to bylo považováno za nesympatické fluktuantství a navíc řada lidí prostě zakotvila a neměla důvod měnit. Co se pak týče profesního růstu, tak samozřejmě byl částečně možný díky osobním kvalitám zaměstnance. Hlavní slovo ovšem hrála stranická organizace uvnitř továrny, takže obsazování nejvyšších řídicích pozic souvisí s budováním kádrových rezerv. Samozřejmě, že na některé významné pozice pronikli pro roce 1968 také nestraníci (především díky vzdělání a zkušenostem), avšak důraz byl kladen na lidi, kteří byli dlouhodobě v rámci podniku školeni a vychovávaní coby kádrové rezervy připravované pro převzetí klíčových funkcí. Tento postup měl zajistit, že straníci budou ovládat chod továrny a že se tedy bude ubírat správným směrem. Princip budování a výchovy kádrových rezerv a podíl jednotlivých složek továrny na tomto procesu lze podrobněji vyčíst ve směrnících, které jsou součástí přílohy.⁶¹ Proto nechám na každém čtenáři, ať sám prostuduje, jakým způsobem se dbalo o kádry. Že se jednalo o významný zájem, kterému ředitel a kádrový a personální náměstek věnovali značné pozornosti, o tom není pochyb.

⁶¹ obrázek číslo: 7-13

Když už víme jak probíhalo přijetí do práce a jaké byly finanční okolnosti a vyhlídky, podívejme se blíže na každodenní rutinu v zaměstnání a na roli ROH v životě zaměstnanců. Pracovní doba ve sledované době byla osm a půl hodiny, přičemž ta půlhodina byla vyhrazena na oběd. Do jídelny v továrně se chodila stravovat většina zaměstnanců. V půl sedmé ráno při vstupu do továrny se zaměstnanec na vrátnici orazil píchačku, kterou zasunul do příslušného regálku ve stojanu. Tímto začínal pracovní den. Dotyčný mohl ještě navštívit kiosky a poránu se občerstvit. Zatímco zaměstnanci pracovali, ozýval se občas závodní rozhlas ohlašující veřejné schůze a vyzývající k účasti, zejména byl platný v agitační dny. Informoval také o brigádách a kulturních akcích atp. Během dne se zaměstnanci vzájemně setkávali a společně řešili záležitosti pracovní a chvílemi spolu jen tak klábosili. Většina zaměstnanců byla zapojena do socialistického soutěžení v rámci závodu i přesto, že vnímala formální charakter tohoto počínání. Avšak závazek se většinou vztahoval na práci, která musela být udělána, takže nijak nenutil zaměstnance pracovat na plné obrátky. Přestože se pracovalo, stále zbývalo dost času na návštěvy na pracovišti, povídání si s kolegy a řešení jiných záležitostí. V pracovní době mohl zaměstnanec opustit závod jen s propustkou nebo průchodkou. Někteří zaměstnanci byli členy různých komisí a odborů a organizací (Červený kříž - převážně ženy) nebo byli pověřeni funkcí úsekového důvěrníka, a tak se zúčastňovali schůzí, které se konaly zpravidla po třetí hodině, tj. po pracovní době. Účast na těchto schůzích nebyla povinná, ale pokud byl někdo pověřen nějakou funkcí, obdržel s ní i nepsanou povinnost na schůze chodit. Někteří tam chodili, protože byli zvědaví, jiní to upřímně nenáviděli. Aby mohl jinak pracovník setrvat v závodě po skončení pracovní doby, bylo nutné mít potvrzení, jinak po odpíchnutí neměl v objektu co dělat. Výjimkami byly právě účast na schůzích, školeních, popř. jiné zájmové aktivity organizované fabrikou po pracovní době (kroužky). Mimoto mohli zaměstnanci pobývat v závodě při uklízacích brigádách. Ačkoli tyto brigády nebyly povinné, mnozí se jich účastnili bez problému o víkend. Vzpomínají na to, že to byla příležitost pro setkání s přáteli a navíc vnímají ZPA Čakovice jako závod veskrze rodinného charakteru, kde se mnozí vzájemně znali a rádi si uklidili místo, kde trávili část z každého svého všedního dne. Brigády se organizovaly také při stavbě školky, školy a rekreačních zařízení. Zejména většina vzpomíná na výstavbu horské chaty Prvosenky v Krkonoších. Účast na této brigádě, kam jezdili muži i ženy, byla také nepovinná, avšak vnímána byla jako nepsaná povinnost, proto se tam vystřídala většina zaměstnanců, kteří si chtěli udržet své postavení a zůstat v klidu bez poskvrny. V podstatě lidé přijímali brigády jako součást socialistické každodennosti a vzhledem k tomu, že byly příležitostmi pro setkávání se přáteli, tak na ně nevzpomínají ve zlém. Rozhodně jsou na tom brigády ve vzpomínkách lidí lépe než První

máje, kde účast na nich spíše otravovala a lidé na to vzpomínají s větší hořkostí. Možná zde hraje roli i ten aspekt, že přeci jen brigády jako by částečně účastníkům mohly přinášet pocit, že dělají něco pro sebe a své okolí, zatímco nepovinně povinná účast na Prvních májích byl jen formální výraz toho, že si zúčastněný nechce dělat problém a upoutat na sebe pozornost. Jiný důvod pro účast na tomto svátku měl málokdo. Všichni byli pod dozorem vyšších instancí, každý mohl být v ohrožení, pokud se nedostavil. Avšak i tuto nepříjemnou okolnost si řada lidí zpříjemňovala posezením s přáteli. Rok socialistického kalendáře zaplňovala i celá řada jiných svátků a výročí, zejména spojených se socialismem a Sovětským svazem. Při těchto příležitostech se v továrně zdobily nástěnky známými hesly a soutěžilo se, kdo bude mít nástěnku hezčí. Závod se nazdobil a začala se ozývat známá a tolikrát opakovaná slova o Rudé armádě, SSSR a socialismu. Toto blahořečení střídala zlostná slova o kapitalismu a jeho posluhovačích. To už lidé znali a přijímali to samozřejmě a nikdo se ničemu nedivil. Většina lidí v ZPA si nemyslela, že někdy bude nějak jinak a že někdy uslyší něco jiného a budou zase něčemu věřit. Ale s tím se žít dalo. Ztracená víra ještě není ztracená láska k životu. Ztracená svoboda není ztracený rozum a svědomí. A právě rozum a svědomí vedl lidi k tomu, že v totalitním státě, který jim základní životní jistoty i možnost využívání nečestných způsobů jednání, se naučili žít svůj život po boku svých přátel, kteří na tom byli povětšinou úplně stejně. Lidé si našli mezi sebou vztah založený na tichém porozumění. Našli si prostor sami pro sebe, kde se mohli bavit a organizovat svou zábavu, jak je to bavilo. Nikdo se jakoby nekonkuroval. Nadřízení byli loajální k vedení a často se snažili pomáhat svým podřízeným. Vedoucí pracovníci museli umět balancovat. Nenesli zodpovědnost jen za sebe, ale také za své podřízené, jejichž chování a činnost zase zpětně poukazovali na vedoucího. Se svým přímým nadřízeným (většinou to byli muži), měli moji narátoři vždy dobrý vztah, v některých případech si svého vedoucího dokonce velmi vážili a byli mu za mnohé vděční. Co se vedoucích týče, znovu se oklikou dostáváme k otázce kádrů. Některým schopným pracovníkům byla nabízena vyšší funkce s tím, že musí vstoupit do Strany. Bylo jim domlouváno a upozorňováno se na nepochybné výhody takového kroku. Zde se nabízela možnost, že člověk přijal čistě z kariérních důvodů. Takových kariéristů bylo více zejména mezi mladší generací, kteří využili vstupu do KSČ k osobnímu prospěchu či obohacení. Na druhou stranu mohl takovou nabídku člověk odmítnout a jeho svědomí zůstalo čisté. Známé jsou oba případy. Jisté je, že stranická organizace přemlouvala schopné a zkušené pracovníky ke členství a nabízela jim za to nepochybné výhody. Pokud tito odmítli, dostávali možnost jiní, ne tak zkušení a znalí, ale za to ochotní přistoupit na členství. Kariérismus je znám snad v každé době. Zaměstnanci o tomto postupu věděli a byli s ním smířeni stejně jako s jinými

věcmi. Nelíbilo se jim ovšem, že řada jejich nadřízených se neorientuje v jejich práci a bere vyšší plat. Byl to ale jen další důsledek Pražského jara, že přemýšliví lidé nechtěli zbytečně špinit své svědomí a raději připustili své místo někomu, kdo prahnul po penězích a kariéře. O uvědomělosti těchto straníků podmíněných nástupem do vyšší funkce lze vznést výrazné pochybnosti.

Zaměstnanci začali od 70. let vytvářet tzv. Brigády socialistické práce (BSP), které vznikaly na jednotlivých úsecích, odděleních a dílnách. V rámci těchto brigád se podíleli na soutěži o nejlepší kroniku BSP. Tak se nám zachovaly zprávy o tom, kdo byl členem, jaký si dal závazek, ale také kdo se ženíl, kdo kde byl na dovolené, popřípadě jakého výletu se BSP účastnila. BSP ucelovaly kolektiv v dobrém slova smyslu. Parta z jednoho oddělení se společně jezdila bavit na zájezdy a výlety a tvořila skupinu přátel, kteří se vidí často, mají si co říct a baví je vymýšlet, jak komu opepřit oslavu narozenin, atd. Celkově hodnotím vztahy zaměstnanců ZPA Čakovice mezi sebou na úrovni pracovní jako formální, na úrovni soukromé jako dobré a přátelské. Samozřejmě, že zde byla zášť a další negativní projevy vůči jiným lidem, jako v každé společnosti a v každé době, ale hodnoceno skrze dnešní vztahy na pracovišti, si dříve spolupracovníci byli blíže, trávili spolu více času a bavilo je to – často se v tom vyžívali. Do kolektivů mnohdy zapadali také Slováci. Těch bylo v ZPA Čakovice dost zejména od té doby, co ZPA přijala závazek pomoci košickému průmyslu. A tak se v Čakovicích zaměstnávali slovenští vystudovaní pracovníci i dělníci a do Košic se předal jeden výrobní program. Setkala jsem se s tím, že konkrétní Slováci v kolektivu zapadli bez větších problémů, obzvláště pokud začali mluvit česky. Ale obecně Slováci nebyli nijak zvláště Čechům sympatičtí. Slovenští dělníci nebyli tak pracovití jako například Poláci. Obě skupiny se přitom v jednom případě přetahovaly o to, kdo bude lepší v nádenické práci. Co se týče vztahu k Rusům, netroufám si dělat konkrétní závěry, jelikož jsem se na toto téma nezaměřovala, proto jen na okraj několik poznámek a vývodů. Po okupaci setrvali sovětští vojáci na území ČSSR. Jejich přítomnost byla nepříjemným strašákem pro všechny obyvatele. Tento fakt musíme mít na mysli. Do osudného srpnového dne roku 1968 byli Sověti a Rudá armáda v očích československého lidu stále v pozici osvoboditelů, tento obraz ale rychle zmizel. Myslím, že v lidech byl určitý respekt vůči Sovětům. Pokud pak navštívili SSSR a viděli, jak se tam žije, měli možnost pochopit, kým byl sovětský člověk, vyneseny propagandou na světlo slávy a spokojenosti. Ale o tom třeba zase jindy. V tuto chvíli se vraťme do ZPA Čakovice a pozastavme se nad tím, čím se zejména socialismu stabilizoval.

Jedná se především o zajišťování stabilních životních jistot jako je bydlení, práce a pravidelný příjem peněz. K tomu se přidává řada věcí, které dále usnadňují život. Hlídaní dětí

v jeslích a ve školkách. Dostupná lékařská péče, možnost zdravotních pobytů. Možnost rekreace, půjčky, o kterých již byla řeč, a také drobnosti jako květina ženám na MDŽ nebo bonboniéra od podniku k Vánocům. Všechno, co se týká péče o zaměstnance, šlo v ZPA Čakovice přes závodní organizaci ROH, která spolupracovala se sobě nadřizenou centrální organizací (úzce spolupracovala s KSČ) a samozřejmě s dalšími složkami závodu (vzájemné vztahy se částečně objevují v dokumentech v příloze, kolektivní smlouva). Dle výpovědí i pramenů byli v ROH téměř všichni zaměstnanci ZPA Čakovice. Členem se zaměstnanec stával s nástupem do práce, kdy rovnou vyplnil přihlášku. Bylo to výhodné pro každého. Za příspěvek přinášelo členství značné výhody. ROH nabízela rekreace, dětské tábory a výlety. Většina z rekreací byla výběrová. Zaměstnanec, který se přihlásil, musel dostat požehnání svého vedoucího a návrh musela schválit komise pro přidělování rekreací (složena ze zaměstnanců). Podobná komise existovala i pro přidělování lázní. Také zde potřeboval žadatel celou řadu potvrzení a doporučení. Takové papírování bylo běžnou praxí. Mnozí vyplňovali papíry naučenými frázemi. Žádost o pobyt v lázních a věci s ní související naleznete také v příloze.⁶² Rekreace nabízené ROH nevyužívali zdaleka všichni, stejně jako dětské tábory. Avšak každý zavzpomíná alespoň na jeden výlet či kulturní akci pod patronací ROH. Mohlo se jednat o jednodenní lyžování, plavání nebo návštěvu divadla. Časem ROH nakoupila rekreační zařízení (Sudějov, Prvosenska, Lajdáček, tábor Zámýšl) a zřídila také knihovnu. Záběr činnosti ROH v péči o zaměstnance byl široký. ROH mluvila do řešení všech zaměstnaneckých otázek. Zaměstnanci, ať už tyto služby využívali či nevyužívali, rozhodně byli členy ROH, neboť bylo spíše nevýhodou členství nemít. Závod tak díky ROH organizovat také část volného času zaměstnanců. Volného času měli tehdy pracovníci poměrně hodně. Závod opouštěli po třetí hodině (pokud se neúčastnili schůze, kroužku atd.) a pak se věnovali buď své rodině nebo svým koníčkům (sport, čtení, radioamatérství a mnohé další). Pokud si našetřili dostatek peněz, mohli na dovolenou s Čedokem nebo cestovat na vlastní pěst. Takové cestování se ovšem neobešlo bez problémů. Bylo téměř nutné mít protekci a oblehat mnohé papírování. Po návratu byl navíc dotyčný cestovatel povolán, aby se do dvaceti dnů dostavil na příslušný odbor k zodpovězení otázek. Systém protekci a úplatků fungoval v socialistickém systému vedle oficiálních cest vyřízení žádosti. Na uplácení si lidé zvykli a naučili se ho používat jako často nezbytný k tomu, aby jejich žádost byla kladně vyřízena. Systém uplácení také asi nebyl 100% jistý, avšak mohl situace hodně zjednodušit. Podobně, jak se lidé naučili přijímat za samozřejmé a tolerovat úplatky, tolerovali také drobné

⁶² obrázek číslo: 24-27

krádeže ze státního majetku. Ať už se jednalo o notoricky známé vynášení či vyvážení materiálu ze závodu, tak se jednalo také o krádeže v lesích, JZD atd. Tohle každý znal, někdo se toho účastnil, jiní jen přihlíželi, ale nepřišlo jim to nemorální. Možná se v tom odráželo to, že majetek státu v rukou KSČ byl těžko kontrolovatelný. Snad se lidé naučili si vynahrazovat to, o co kdysi přišli a opláceli v malém množství stejnou mincí. Nebo se z toho stal takový folklor či dobrodružná a užitečná zábava. „Kdo nekrade, okrádá rodinu!“, říkalo se. A navíc ideál pravil, že všechno má být všech. A jak je známo, co je všech, to není ničí. Snad tohle všechno dohromady vedlo k tomu, že výskyt a tolerance drobných krádeží byl velmi častým jevem za tzv. normalizace. A i tato okolnost poznamenala národní charakter, který prošel zkušeností socialismu. Doba, kdy narůstá počet krádeží, při nichž docházelo k vynášení materiálu ze závodů, koresponduje s obdobím, kdy si lidé začali stavět chaty. Materiál se dal samozřejmě nakoupit nebo se dala koupit celá chatička, kterou stačilo jen umístit. Ale i přesto bylo dobrým řešením pro mnohé si potřebný materiál prostě vzít tam, kde ho bylo hodně a pak si vlastníma rukama vystavět chatu. Chaty a chalupy se staly místem pro rekreaci a oddych. Městští lidé, zejména je-li řeč o zaměstnancích v kancelářích, poté jezdili na chatu, aby změnili prostředí a pracovní činnost. Vznikaly též chatové kolonie a uzavírala se nová přátelství a vznikaly nové vztahy mimo rámec pracovního procesu.

ZPA Čakovice hospodařilo tak jako všechny ostatní závody v tehdejší Československu. V duchu národního hospodářství se musel každý podnik podřizovat celorepublikovým zájmům, jímž byly nadřazeny zájmy RVHP. V rámci každoročního plánování pak uzavíral podnik tzv. celopodnikový socialistický závazek, v němž se zavazoval ke splnění řady úkolů v různých oblastech (výrobní, politicko.výchovné atd.). Svůj plán měla také každá organizace v rámci podniku (SSM, ROH, KSČ, učňovské středisko). Ve výrobní oblasti byla ZPA Čakovice v plnění plánu úspěšná. V 70. letech zde bylo několik výrobních programů. Hlavní dva proudy byla výroba rozvaděčů a výroba počítačů (problém se součástkami, které u nás nebyly k dostání). Vedle toho byla potřeba doplnit výrobu a některé věci každodenní spotřeby. „Kouzlo“ výroby závodu spočívalo v tom, že podnik dostával velké množství zakázek, z nichž si mohl vybírat, co pro koho udělá. Poptávka byla vysoká. Zapotil se spíše ten, kdo něco chtěl, ne ten, kdo prodával. To je vzhledem k dnešní situaci naprostý opak. Nabídka je obrovská, navíc v konkurenčním prostředí je umění výrobek prodat. Situace je na první pohled komplikovanější a provázaná se světem reklamy a prodejních triků. V ZPA Čakovice nebylo o zakázky nouze a závod se snažil dodržovat termíny (pokud se nezadařilo, dalo se to obejít). Taková situace panovala až do konce 80. let, kdy se radikálně změnila a vyústila až v katastrofu. Podnik a jeho vedení se nevyrovnaly dobře s polistopadovými

změnami. Přišla řada nápadů, ale bohužel nebyla to šťastná volba. Poslední lekci dostal podnik ohledně výherních automatů, jejichž výrobu rozjel s tím, že jistě bude mít zboží odbyt, avšak snad se tu projevila nezkušenost a i přes všechny sliby, že dovoz zahraničních automatů bude zakázán, byl nakonec povolen, a ZPA Čakovice utrpělo obrovskou ztrátu. Rok 1989 se podepsal i na jejích zaměstnancích. Řada zejména mladších pracovníků ucítila svěží vítr a chytli se první příležitosti, aby rozjeli vlastní podnikání. Takové pokusy byly často velmi naivní a nerozmyšlené. Některé jiné, které prováděli lidé zkušenější, kteří uměli kalkulovat, se vydařily a byly úspěšné. Těm, kteří podnikat nechtěli a zůstali v ZPA Čakovice, nastaly krušné chvíle, když se začalo propouštět a zaměstnanci za čas přestali pobírat pravidelnou mzdu. Propouštění bylo něčím úplně novým a v mnohých zanechalo první trpkou zkušenost se znovuvzkříšenou demokracií. Totiž lidé, kteří s nadějí očekávali, co všechno se bude dít a doufali ve změny toho, co se jim nelíbilo, doufali, že každodennost přestane plnit formálnost, že spotřebního zboží bude víc a bude dostupné bez problémů, doufali, že budou moci vyjádřit svou vůli při volbě své vlády, doufali ve svobodu a doufali ve spravedlnost. A ta nepřicházela. Chvilí trvalo, než si lidé zvykli na propouštění a změny pracovního místa. Když byly zažehnány první rozpaky, mnozí teprve začínali chápat charakter změn, které se jim děly před očima a jejichž součástí byli. Život se stával pro každého obtížnějším a bylo na něm, jak se s tím vyrovná. Konečně nastaly podmínky, v nichž měly talent a snaha větší uplatnění než za socialismu, kde hlavní kritérium byla stranickost a až pak tyto aspekty osobních schopností každého jedince. Bývalá ZPA Čakovice, po té Veltech se po několika krocích s přesouváním dluhů a dělením podniku dostala do konkurzní podstaty. Správcem KP tehdejší Veltech s.r.o. byl ing. Vítězslav Vaumund (on také 2.12.1996 předal písemnosti archívu Veltechu z Oderské 333 do SÚA Praha). Bývalí zaměstnanci dnes hledí na zhroucení podniku s jistým smutkem. Snaží se objasnit, co se vlastně stalo a končí tak, jako by prostě byli zklamáni, ale smíření i s tím, že podnik, ve kterém strávili velkou část svého života, už dnes je jen vzpomínkou, která se dotýká vzpomínek na kariéru, rodinu, přátelství i vzdělání. Všechny tyto oblasti života zasahovaly do zaměstnání v ZPA Čakovice. Někteří připustili, že možnost zlepšit si svou kvalifikaci v některém kurzu v závodě jim později umožnila lépe sehnat práci. Dlouholeté zkušenosti byly výhodou.

Již několikrát jsem zmínila, co znamenal krach Pražského jara a nástup tzv. normalizace pro smýšlení lidí a jaký měl vliv na jejich uvažování o socialismu. Řeč byla o ztrátě víry a vystupování z KSČ. Byla také řeč o prospěchářství a kariérismu. O vztazích mezi lidmi, kteří nesli podobnou životní zkušenost. Zbývá zmínit ještě ty, kteří byli členy Strany po roce 1968. Mohlo to být proto, že to vyžadovala situace a jejich postavení nebo to mohl být

opravdu člověk, který věřil v ideály hlášané Marxem a Leninem. Člověk vychovaný v rodině přesvědčených komunistů, sám komunista tělem i duší. Tací byli a pravda je, že se jednalo o starší generaci těch, kteří pamatovali první republiku a měli válečnou zkušenost převážně. Pamětníci, kteří je znali, na ně nepohlíží s pohrdáním, naopak hovoří o nich se značnou úctou a váží si jich. Mnozí z těch, na které je vzpomínáno v této souvislosti, již nejsou mezi živými, avšak lidé o nich mluví jako o čestných lidech, kteří se snažili pomáhat a nelíbilo se jim, když se někdo choval nesoudružsky. S řadou věcí nesouhlasili, ale věřili v nápravu socialismu a v jeho dobré poselství. I tací mohli být staří komunisté, vzbuzující v lidech úctu.

Setkala jsme se s tím, že lidé vzpomínají z tzv. normalizace na své zaměstnání, na lidi kolem nich na pracovišti, hlavně ženy upřednostňují ve svých vzpomínkách rodinu a děti. Mnozí se zmiňují o mimopracovní aktivitách. Lidé mají sklon nostalgicky vzpomínat na mládí, na přátele a zábavu, na jistoty, které měly zajištěné, aniž by se museli více snažit a pokud se k těmto nostalgickým vzpomínkám přidá ještě současná špatná životní situace, docházíme k dalšímu problému dneška. Většina lidí se ovšem naučila žít v porevoluční demokracii. Když si zvykli na nová pravidla a mechanismy a přijali nutnost více se snažit a více závodit, jsou schopni obstát. Samozřejmě, že někteří mají handicap, ale svobodnou volbu mají všichni. Ačkoli pamětníky socialismu tato zkušenost silně poznamenala a výchova a návyky nasbírané za desetiletí života v socialismu jim stále občas zastírají mysl, zdá se mi, že celá řada lidí dokázala ubránit svou duši a dnes uvažuje zrovna tak rozumně, a jedná s tak čistým svědomím, jako to dokázali za socialismu.

Budu ráda, když má práce poslouží k zamyšlení a hlavně jako podnět k dalšímu bádání v této oblasti. Rozhovory, které jsem pořídila s narátory samozřejmě předkládám na CD k další případné analýze.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY:

- Středočeský SOA , nezpracovaný fond ZPA Čakovice ROH 1970-1976 (JAF č. 1274), č. 70
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Celopodnikový socialistický závazek 1952-1984, č. 42
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice ZV ROH – lázně 1971-1975, č. 47 a 73
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Evidenční štíty ROH, č. 49
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice ROH 1970-1980, č. 70
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Hlasování o důvěře 1968, č. 86
- SOA Chodovec, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Učňovské středisko, č. 116 a č. 259-274
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Péče o pracovníky 1972-1985, č. 118
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice činnost vzdělávací, č. 120
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Plán výroby 1971, č. 127
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Výkaz a přehled pracovníků, č. 149 a 150
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Katalog výrobků 1875, č. 453
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Plnění Celopodnikového socialistického závazku za rok 1971
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Socialistický závazek 1970
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice Směrnice ŘP 1959-1976, č. 100
- Středočeský SOA, nezpracovaný fond ZPA Čakovice ROH 1962, č. 85

- rozhovory vedené s narátory: Miloslav Simandl, Věra Králová, Josef Šícha, Jiří Novák, Hana Králová, Milena Krbcová, Vlastimil Hoffmann, Květa Veverková

LITERATURA

- BRYCHNÁČ, Vlastimil, Socialismus a svoboda osobnosti, Horizont, Praha, 1979
- Čakovice, Miškovice a Třeboradice“ autorů: J.KRÁKOROVÁ, R.ŘEHÁKOVÁ a J. ŠVÉDA ,společnost Fatum.ms, nakladatelství Ivo Železný, Praha 2005
- Dějiny Evropy, Evropa po roce 1945, WEGS, J. Robert, LADRECH, Robert, Praha, 2002
- DOSKOČIL, Zdeněk, Duben 1969, Anatomie jednoho mocenského zvratu, Praha, Brno, ÚSD AV ČR, 2006
- HOPPE, Jiří, Pražské jaro v médiích, ÚSD AV ČR, Doplněk, Praha, Brno, 2004
- KAPLAN, Karel, Československo v letech 1967-1969 ; SPN, Praha, 1993
- KÁRNÍK, Zdeněk (editor), Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, ÚSD AV ČR, Praha, 2005
- MILOCZ, Czeslaw, Ztročený duch, TORST, Praha, 1992
- NEBOJSA, Bořivoj, Normalizace, to je ono!, Sursum, Brno 2001
- ONDRIÁŠ, Karol, Kecy a fakta o tzv. demokracii, Eko-konzult, 1999
- PÁRAL, Vladimír, Milenci a vrazi, Melantrich, Praha, 1990
- RYCHLÍK, Jan, Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu, pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989, ÚSD AV ČR, Praha, 2007
- TŮMA, Oldřich, Husákův domeček z karet, V historii východního bloku byla normalizace docela všední příhodou, in: ĎaS 4/2004
- VANĚK, Miroslav, MUCKE, Pavel, PELIKÁNOVÁ, Hana, Naslouchat hlasům minulosti, FHS UK, Praha, 2007
- VANĚK, Miroslav, Orální historie ve výzkumu soudobých dějin, ÚSD AV ČR, Praha 2004
- VANĚK, Miroslav a URBÁŠEK, Pavel, Vítězové a poražení – životopisná interview, Prostor, Praha, 2005
- ZIMBRADO, P.G., Moc a zlo, VIZE, Praha, 2005
- <http://www.oralhistory.cz/>
- <http://www.ohs.org.uk/>
- <http://alpha.dickinson.edu/oha/>
- <http://www.tntech.edu/history/oral.html>
- www.totalita.cz
- Dobové filmy a seriály

RESUMÉ

Ve své bakalářské práci se věnuji proniknutí do každodennosti a myšlení střední třídy společnosti v 70. a 80. letech 20. století v Československu. Využívám k tomu oral history metod, které uplatňuji při práci s narátory a jejich vzpomínkami. Výběr narátorů se řídil podle předem daných kritérií. Předně všichni vybraní byli ve sledované době zaměstnanci podniku ZPA Čakovice. Výběr narátorů byl omezen také věkově a podle pracovního zařazení na zaměstnance technicko-hospodářského sektoru. Rozhovory jsem uskutečnila s osmi narátory, kteří splňovali všechny podmínky. Vedle volného vyprávění každého z narátorů byly klíčovými tématy rozhovorů významné historické mezníky (1968, 1989), vnímání tzv. normalizace, vztahy mezi lidmi, státní oslavy a svátky, cestování a rekreace, volný čas, rodina, mimopracovní aktivity a další. Má bakalářská práce je koncepčně pojata tak, že samotné analýze a interpretaci rozhovorů předchází vysvětlení motivace a předpokladů. Důvodem je zakořenění práce v různých obecných souvislostech, které dává čtenáři možnost vytvoření si úhlu pohledu na samotnou analýzu rozhovorů a jejich interpretaci. Věnovala jsem se interpretaci dvou témat. Vnímání Západu a cestování v době tzv. normalizace a formálnosti normalizačního období. Závěry mé práce vycházejí především z výsledků analýzy rozhovorů s narátory, které někdy komparuji s archivními prameny nezpracovaného fondu ZPA Čakovice, z nichž některé jsou pro dokreslení součástí přílohy. Stěžejní výsledky práce spočívají v určitém objasnění každodenního života a myšlenkového světa lidí v období tzv. normalizace v Československu. Jejich vnímání některých společenských a politických problémů. Důvodům jejich nostalgického vzpomínání a jejich dnešnímu srovnávání minulých a současných okolností každodenního života. Zároveň se soustředím na otázku lidské svobody v obecně platném pojetí a to jaké jevy souvisí s omezováním této svobody. Snažím se upozornit, že každý člověk je unikát a proto jeho vnímání a vzpomínání je jedinečné. I přesto některé vzpomínky různých lidí mají společný jmenovatel a proto lze docházet k jistým obecnějším závěrům. Avšak vím, že řada otázek ze stále živé historie zůstává sporná a bude potřeba vynaložit ještě velké úsilí k jejich objasnění. Má práce je proto jen malým krůčkem na dlouhé cestě.

SUMMARY

The sound to the everyday's life and thought of the middle class of society in 1970's and 1980's (oral history)

In my thesis I try to solve the problem of the everyday's life and thought of the middle class of society in 1970's and 1980's in the CSSR. I use the methods of the oral history and I work with narrators and their memories. The selection of narrators abided by advance criterions. All narrators had to be in the watched period employers of the ZPA Čakovice. The selection was limited also by the age of narrators and working position (technical-administrative sector). I was making interviews with eight narrators that fulfilled all the conditions. Next to a free narration of each of them, main topics of interview were: some important historical events (1968, 1989), perception of the period called "normalizace", relationships between the people, national jubilee and festivals, travelling and recreation, family, leisure time and spare-time activities etc. . In my thesis I put brain to analyse and interpret the interviews and before that I try to explain my motivation and various expectations. The reason why I do this is that I try to find some general context which will help readers to create some visual angle, that they can use to understand my analysis and interpretations of the interviews. I enlarged the interpretations of two topics. The first: Perception of "West" and travelling in the period called "normalizace" and the second: Formulism of the period called "normalizace". The conclusions of my thesis are created on the basis of my analysis and interpretations of interviews and are compared with archival documents from SOA Praha (an unworked fund "ZPA Čakovice"). Some of these documents became a part of a supplement of my thesis. The conclusions make the perception of some political and social problems by middle class clear. There is also an explanation of nostalgic recollection and comparing among the past and the present. Very important for me is the problem of human freedom in the general. I know that every man and every women is an unigue person, so their memories and perception are as well. In spite of this fact, we can use them to find some general information about the living in the past periods. My thesis is only little step on the long way of historical knowledge about "still living history". There is many questions and many problems waiting to be solved.

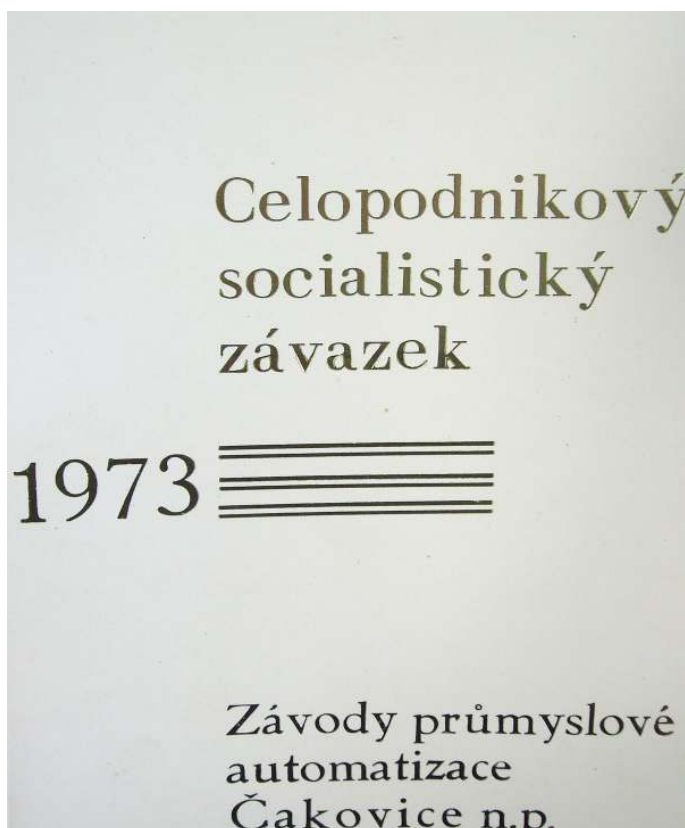
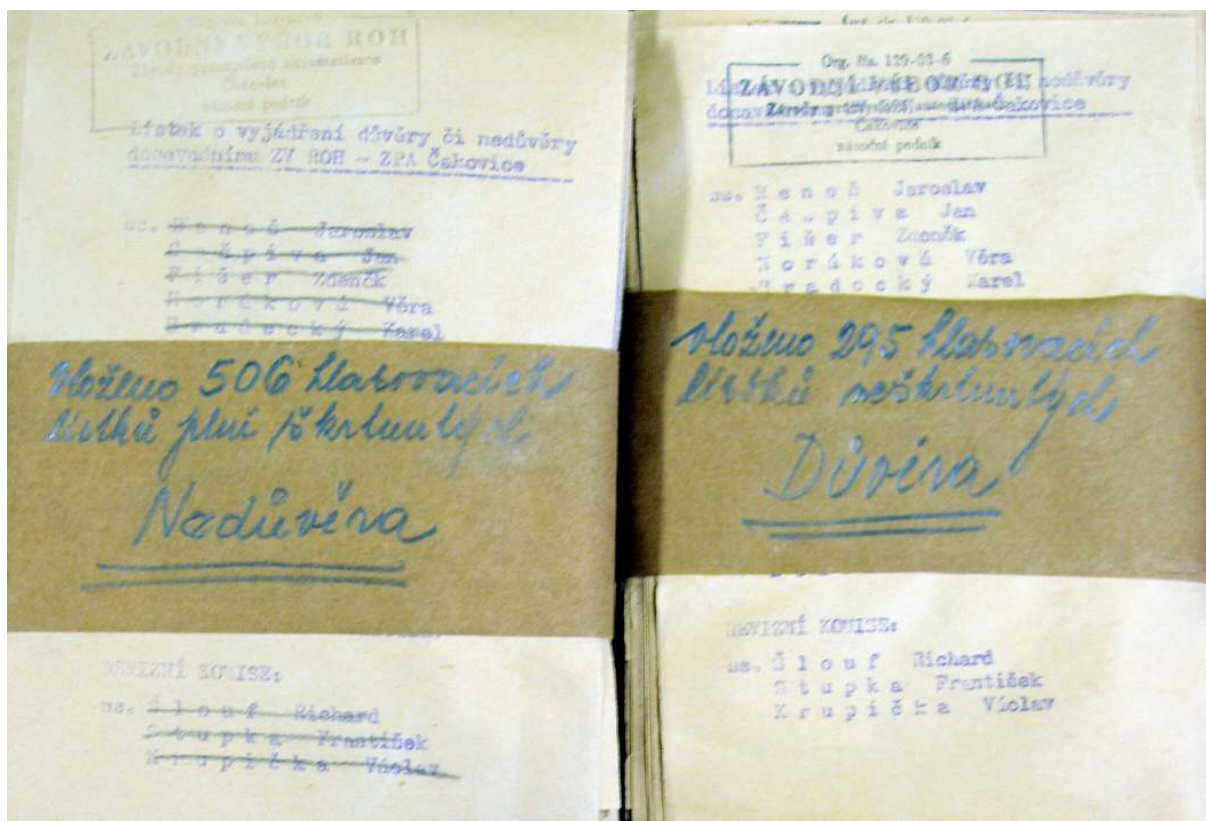
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA - DOKUMENTY

obrázek 1: BSP výstupní kontroly

obrázek 2: paní Věra Králová, narátorka

obrázek 4: úvodní list Celopodnikového socialistického závazku ZPA Čakovice pro rok 1973

XV. sjezdu KSČ a působit na pracující hlavně těmito formami :

- členských schůzí odborových úseků, DV, popřípadě osobní agitací
- názorné agitace a propagace
- besed s významnými představiteli veřejného života

Zodpovídá : předseda IVK při ZV ROH
předsedové DV ROH
úsekovi důvěrníci

Termín : trvale

2.) S CZV KSČ a vedením podniku zajistit oslavy VŘSR, Vítězného února a MDŽ

Zodpovídá : předseda ZV ROH
předseda IVK při ZV ROH

Termín : v průběhu roku 1976 - 1977

3.) Dále prohlubovat a zabezpečovat politicko-ekonomické vzdělávání funkcionářského aktivu a členů ROH, hlavně se zaměřením na nové funkcionáře odborové organizace

Zodpovídá : předseda ZV ROH
předseda IVK při ZV ROH

Termín : trvale

4.) Společně s odborovými organizacemi závodů AVIA, RUDÝ LETOV, PAL Klbeč, připravit společenský večer v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka

Zodpovídá : předseda IVK při ZV ROH
Termín : 18. 3. 1977

obrázek 5: závazky týkající se oblasti politicko-výchovné a agitační v rámci Celopodnikového socialistického závazku

nému majetku. Bojovat za vše pokrokové, proti pohodlnosti a rutině.

- i/ Organizovat ekonomickou propagandu a agitaci jako nedílnou součást politicko-výchovné a organizátorské práce při zabezpečování účasti pracujících na plnění hospodářských úkolů pracovišť.
- j/ Rozvíjet a vyhodnocovat účinnost ekonomické propagandy a názorné agitace, upřesňovat ve spolupráci s vedením podniku její zaměření, aby postihovala rozhodující problémy a potřeby pracovišť.

Zodpovídají: ZV ROH a DV ROH

Termín: trvale

- C 29/ Realizaci plánu r. 1976 spojit s širokým rozvíjením masově politické práce, iniciativou pracujících, zlepšovatelstvím a socialistickým soutěžením, zaměřit se především na kvalitativní stránky soutěže, urychlenou realizaci výzkumu a vývoje ve výrobě, na snižování pracnosti výroby, snižování podílu mezd na výrobku, růstu výkonu dělníků, technicko-hospodářských pracovníků, na úspory materiálů, paliv a energií a snižování zásob nedokončené výroby.

Zodpovídají: CZV a výbory ZO KSČ

Termín: průběžně v r. 1976

- C 30/ a/ Rozvíjet aktivitu svazáků při socialistickém soutěžení a prosazovat jejich účast na řízení a společenském životě v našem podniku.
- b/ Odpracovat 1.000 hodin zdarma v oblasti plnění národohospodářského plánu na vybraných zakázkách a akcích.

obrázek 6: závazky týkající se oblasti politicko-výchovné a agitační v rámci Celopodnikového socialistického závazku. II. část

G - Politicko-výchovná a organizátorská činnost

G 35/ Závazky OZV a ZO KSČ :

- a) Zabezpečit v ZO KSČ přijetí 27 kandidátů ve složení 20 dělníků a 7 TH pracovníků při dodržení věkové hranice do 35 let.

Rozdělení na jednotlivé ZO KSČ :

počet kandidátů - kategorie :

	D	TH
1. ZO KSČ	10	3
2. ZO KSČ	4	2
3. ZO KSČ	3	2
4. ZO KSČ	3	-

Nově přijímané kandidáty KSČ pověřovat kandidátskými úkoly, především aktivně pracovat v ZO SSM a jiných společenských organizacích. Stálou péčí věnovat výchově přijatých kandidátů, kontrolovat výsledky jejich práce a osobních pověření uložených v kandidátském úkolu.

- b) Dodržovat leninské zásady výběru a rozmisťování kádrů podle politické vyspělosti, odborných znalostí, organizačních schopností, zkušeností a morálních kvalit pracovníků.
- c) Dodržovat stranickou a státní disciplínu a svěřené funkce zastávat s plnou odpovědností vůči straně a pracujícím.
- d) V systému stranické výchovy zvyšovat ideovou úroveň všech členů a kandidátů strany v seminářích a kursech vnitrostranického vzdělávání.

obrázek 7: Zásady budování kádrových rezerv a jejich výchovy a přípravy, I.část

- (5) Dostatečně široké zázemí pro výběr kádrových rezerv závisí na úrovni provádění kádrové práce, zejména bezprostředními vedoucími, na pravidelném hodnocení, na dokonalé znalosti podřízených pracovníků, na jejich vedení k pracovní a společenské aktivitě a na vytváření příznivého klimatu pro všestranný růst osobnosti pracovníka.

3. Širší (první) výběr kádrových rezerv

(1) Výběr kádrových rezerv se realizuje ve dvou etapách.

V této první etapě podávají návrhy do kádrových rezerv vedoucí z řad svých podřízených pracovníků. Vycházejí z plánu potřeb kádrových rezerv a to z hlediska zájmu podřízeného útvaru.

- (2) Ve fázi prvního výběru není omezován počet navrhovaných pracovníků v zájmu podchycení všech vhodných osob pro určité okruhy řídicích a jiných funkcí z řad technicko-hospodářských pracovníků, absolventů škol a kvalifikovaných dělníků. Výběr je však určen základními kritérii, která musí navrhovaný pracovník splňovat.

- (3) Posouzení vhodnosti zařazení pracovníka do kádrových rezerv je obtížným úkolem. V podstatě jde o to, aby se dostaly do maximálního souladu odborné politické předpoklady a vlastnosti člověka s požadavky a nároky práce, kterou má vykonávat. Protože však nejsou k dispozici potřebné profesiogramy ani modely řídicích funkcí na různých stupních, je třeba při výběru kádrových rezerv vycházet z obecnějších nároků na řídicí funkce a specializované činnosti a využít alespoň základních charakteristik funkcí.

(4) Základní kritéria výběru kádrových rezerv:

- věk do 35 let (s možností individuálních výjimek) a dobrý zdravotní stav;
- politické předpoklady, morálně politický profil pracovníka, jeho politický vospělost, uvědomělost a angažovanost, projevující se především aktivní činností v politickém a veřejném životě;

obrázek 8: Zásady budování kádrových rezerv a jejich výchovy a přípravy, II. část

- vzdělání, eventuelně znalosti jazyků;
- délka úspěšné odborné praxe a dosahování dobrých výsledků v pracovní činnosti;
- zkušenosti z práce s lidmi, přirozená autorita v dosavadní pracovní skupině;
- schopnosti a zkušenosti významné pro výkon funkce;
- zájem a snaha získat odpovědnější a náročnější práci;
- zájem o vedení a řízení pracovních skupin, schopnost organizovat a řídit nejen práci svou, ale i jiných;
- schopnost jednat s lidmi;
- vysoká intelektová úroveň, schopnost myslet koncepčně a tvořivě;
- charakterové vlastnosti - přiměřené sebehodnocení, pozitivní vztah k práci, smysl pro odpovědnost;
- zájem o sebevzdělání a ochota plnit požadavky kladené na kádrové rezervy při jejich výchově;
- vyrovnaný soukromý život.

(5) Příslušný vedoucí, navrhuje pracovníka jako kádrovou rezervu, vypracovává podle uvedených kritérií písemný návrh, v němž využije všech svých znalostí o pracovníku z pracovních hodnocení. Konzultuje již v této fázi návrh s útvarem kádrové práce. Základně nepodává návrhy na ty pracovníky, kteří jednoznačně odmítají převzetí vyšší nebo jakékoli jiné odpovědnější funkce.

(6) Návrhy soustřeďuje útvar kádrové práce. Soubor všech návrhů do kádrových rezerv tvoří základnu pro užší výběr kádrových rezerv.

4. Užší (druhý) výběr kádrových rezerv

(1) Útvar kádrové práce připraví podklady pro provedení užšího výběru. K předloženým návrhům na kádrové rezervy připojí všechny dostupné materiály a informace ze stávající kádrové a osobní evidence, zpráv o pracovních hodnocení, seznamy

obrázek 9: Zásady budování kádrových rezerv a jejich výchovy a přípravy, III. část

5. Nepřímé kádrové rezervy

- (1) Na základě úvahy o délce doby přípravy kádrových rezerv a s ohledem na stupeň připravenosti vybraných pracovníků vytváří se dvě základní skupiny kádrových rezerv. Nepřímé kádrové rezervy zahrnují vybrané pracovníky, kteří jsou připravováni pro výkon řídicích funkcí dlouhodobě, obvykle skupinově, a to buď jako celek nebo diferencovaně podle předpokládaného budoucího zaměření jejich činnosti nebo stupně řízení.
- (2) Vzhledem k požadavku perspektivní dlouhodobé práce s kádrovými rezervami předpokládá se, že tímto stupněm přípravy bude procházet většina kádrových rezerv, neboť to umožní nejen jejich hlubší obecně teoretickou a politickou výchovu, ale i jejich další poznání před rozhodnutím o přípravě na konkrétní funkci.

6. Přímé kádrové rezervy

- (1) Tyto rezervy zahrnují vybrané pracovníky, kteří prošli úspěšně první etapou přípravy kádrových rezerv a jsou připravováni k bezprostřednímu převzetí konkrétní řídicí funkce v relativně krátkém období do 2 let.
- (2) Do této skupiny jsou zahrnuty také kádrové rezervy, u nichž bylo upuštěno od předcházející dlouhodobé přípravy vzhledem k naléhavosti provedení kádrových změn a vysokému stupni připravenosti, dále kádrové rezervy na funkce specialistů, u nichž převažuje potřeba individuální, vysoce specializované přípravy.

7. Výchova a příprava kádrových rezerv

- (1) Cílem výchovy kádrových rezerv je další politicko-odborný rozvoj všech vybraných pracovníků na takové úrovni, aby umožnil realizovat samyžloné uplatnění pracovníků ve vyšších a odpovědnějších funkcích. Proto jde o jejich všestranný

obrázek 10: Zásady budování kádrových rezerv a jejich výchovy a přípravy, IV. část

růst, rozšiřování teoreticko-politických znalostí, harmonický rozvoj osobnosti, formování správných postojů, rozvíjení talentu k řídicí práci spolu s prohlubováním zkušeností a praktických dovedností ve speciální sféře jejich předpokládaného budoucího uplatnění.

(2) Obsah, formy a metody výchovy kádrových rezerv vycházejí z úrovně dosavadních teoreticko-politických znalostí vybraných pracovníků, jejich schopností a dovedností a z nových nároků a požadavků spjatých s přípravou kádrových rezerv pro určité okruhy činností. V procesu výchovy se tak musí řešit rozdíly mezi stávající a požadovanou úrovní kádrových rezerv.

(3) Výchova a příprava kádrových rezerv bude zabezpečována zejména v těchto oblastech:

a) politické-ideologická oblast

V této oblasti půjde o zvyšování ideologické úrovně vybraných pracovníků, o doplnění a rozšíření znalostí marxismu-leninismu, o výchovu k trvalé potřebě osvojovat si znalosti politiky Komunistické strany Československa a jejích aktuálních úkolů a o aktivní účast na její realizaci. Součástí výchovy v této oblasti bude osvojování zkušeností a získání praxe výkonem politických a veřejných funkcí.

Základní formy:

- studium marxismu-leninismu a politiky strany v systému stranického vzdělávání, zejména na úrovni obvodních večerních škol a seminářů ve večerních univerzitách marxismu-leninismu, případně i samostatným studiem;
- studium v teoreticko-politických kursech pořádaných oblastními stranickými školami a Vysokou školou politickou ÚV KSČ.

b) teoreticko-odborná oblast

Výchova kádrových rezerv v této oblasti spočívá především v doplňování potřebného odborného vzdělání, osvojování si nových znalostí na současné úrovni rozvoje vědy a techniky,

obrázek 11: Zásady budování kádrových rezerv a jejich výchovy a přípravy, V. část

prohlubování potřebných znalostí ekonomiky, teorie řízení, vědecké organizace výroby a získávání základních znalostí společensko-vědních disciplín (zejména sociologie a psychologie), potřebných k úspěšnému vedení lidí.

Základní formy:

- doplňování odborného vzdělání dálkovým a večerním studiem na vysokých a odborných školách;
- rozvíjení teoretické přípravy postgraduálním a pomaturitním studiem nebo studiem ve specializovaných, účelových kursech a dalších formách doškolení, organizovaných pro I. skupinu nepřímých kádrových rezerv;
- individuální studium vybraných teoreticko-odborných problémů za vedení vysoce kvalifikovaných školitelů.

c) oblast praktické a odborné přípravy

V této oblasti jde o prohlubování praktických znalostí a dovedností spjatých se stylem řídicí práce, technikou řízení, organizací práce, vedením pracovních kolektivů a výkonem specializovaných činností. Součástí této odborné přípravy je plánovitě seznamování se s požadavky a praktickou problematikou potřebných úseků činností a pracovišť podniku, v jiných podnicích VHL, v ČSSR i v zahraničí, účast na praktickém řešení úkolů podniku v různých sférách jeho činnosti a osvojování si potřebných jazykových znalostí.

Základní formy:

- plánovitá výměna pracovišť a funkcí na potřebném stupni řízení, jimiž pracovník prochází;
- zařazování do zastupitelských funkcí;
- studijní pobyty a stáže v oborově příbuzných podnicích v ČSSR a v zahraničí;
- účast na odborných konferencích, seminářích a symposiích;
- řešení organizačních, ekonomických, technických a jiných úkolů podniku na základě konkrétního zadání;

obrázek 12: Zásady budování kádrových rezerv a jejich výchovy a přípravy, VI. část

- organizování výměny a předávání zkušeností vynikajících odborníků a nejúspěšnějších řídicích pracovníků.

- (4) Pro každého pracovníka, který je připravován jako kádrová rezerva, se vypracovává plán výchovy a přípravy kádrové rezervy.

Plán bude sestaven podle individuálního osobního, pracovního a politického profilu těchto pracovníků s ohledem na předpokládanou délku doby přípravy a vzhledem k jejich zařazení v I. nebo II. skupině nepřímých a přímých kádrových rezerv.

- (5) Při přípravě I. skupiny kádrových rezerv může převládat skupinová příprava zejména ve speciálních kursech pro kádrové rezervy. Při přípravě II. skupiny může převládat individuální specializovaná příprava. Obvykle však u obou skupin bude prolínat používání jak skupinových, tak i individuálních forem jejich výchovy a přípravy, které je diktováno skutečnými potřebami a možnostmi realizovat je na úrovni podniku a v mimopodnikové sféře.
- (6) Plán výchovy a přípravy pro každého pracovníka zařazeného jako kádrová rezerva je zpracováván v úseku kádrové a personální práce útvarem výchova a vzdělávání pracujících ve spolupráci s příslušným vedoucím - návrhovatelem kádrové rezervy. Plán je projednáván s každým jednotlivcem a po jeho souhlasu je považován za závazný, a to jak pro daného pracovníka, tak i pro útvary výchova a vzdělávání pracujících, který vytváří podmínky pro realizaci plánu a sleduje jeho plnění.
- (7) Hodnocení kádrových rezerv je zajišťováno dle vydané směrnice ředitele podniku č. 21/71 z 13. 12. 1971.

8. Rozmísťování kádrových rezerv a jejich evidence

- (1) Rozmístění a využití kádrových rezerv (které ukončily úspěšně svou přípravu) na odpovídajících místech je zabezpečováno v nejkratším možném období po ukončení přípravy.

obrázek 13: Zásady budování kádrových rezerv a jejich výchovy a přípravy, VII. část

10x
Muskon'
10x

S O C I A L I S T I C K Ý Z Á V A Z E K

pražujících n.p. Závody průmyslové automatizace - Čakovice
příležitosti 25.výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou
a k podpoře lednového zasedání ÚV KSČ v roce 1970.

- Obsah: I - Politické zdůvodnění
II - Celopodnikový socialistický závazek
pro zajištění plánovaných úkolů r.1970

I - Politické zdůvodnění

Dne 30.ledna 1970 skončilo zasedání ÚV KSČ. Zásadní projevy k ekonomice, kádrovým změnám v nejvyšších stranických i vládních funkcích a konečně k výměně členských legitimaací a také usnesení jsou nesena střízlivým a věcným duchem, bez zbytečných frází, hesel, proklamací a falešných nesplnitelných slibů. Vycházejí z reálného hodnocení politické i hospodářské situace, v níž náš národ žije, neskrývají současně obtíže ani jejich kořeny a naznačují cestu k nápravě.

Podstatně se ovšem změnilo politické klima, ve kterém se toto zasedání konalo. Před rokem touto dobou vrcholila těžká vnitropolitická krize. Dezorientace v myslích lidí spolu s nedostatkem pevného vedení KSČ, vedoucí síly ve státě, vedla ke zmatkům na politické a ekonomické frontě.

Změnu přinesl až duben 1969, kdy rozhodnutím ÚV KSČ byla nastoupena cesta k zásadnímu obratu. Spolu s postupujícím uklidňováním politické sféry se začalo ke konci roku 1969 se stabilizačními opatřeními v oblasti ekonomiky.

obrázek 14: Úvod k Celopodnikovému socialistickému závazku z roku 1970 – politické zdůvodnění

V případech ve kterých příslušné pracovní právní předpisy výslovně stanoví, že nároky zaměstnance mohou být uspokojovány v rámci daného rozsahu a po souhlasu závodního výboru, uspokojuje vedení závodu takové nároky ve výši, kterou uznal závodní výbor za přiměřenou.

C. Závodní výbor na základě doporučení ~~schvaluje~~ schvaluje :

- 1 - účastníky na zahraniční rekreaci ;
- 2 - účastníky lázeňské péče ;
- 3 - účastníky bezplatné rekreace ;
- 4 - půjčky na bytovou výstavbu z PFP ;
- 5 - veškeré další žádosti k vedení závodu ;
- 6 - udělování a výši podpor zaměstnancům, pokud jsou členy ROH podle směrnic ÚRO / podpory v částce nad 200 Kčs předkládá členské schůzi /.
- 7 - udělení titulu BSP s doporučením vyšším odborovým orgánům.

D. Závodní výbor doporučuje :

- 1 - návrhy na ministerská a státní vyznamenání
- 2 - cesty do zahraničí
- 3 - přihlášky do vyšších škol
- 4 - půjčky poskytované Státní spořitelnou

Ustanovení v člancích I - III v odstavcích B jsou v souladu s ustanovením článku 6 usnesení IV. všeodborového sjezdu a vedení závodu nemůže o těchto otázkách rozhodovat s právní účinností aniž by k tomu mělo předcházet souhlas ZV ROH nebo orgánů jim k tomu zmocněných.

Touto směrnicí zmocňuje závodní výbor ROH ke spolurozhodování v jednotlivých případech orgány ROH, jak je stanoveno v člancích I - III.

Všeobecná ustanovení :

- 1 - Vedení závodu soustavně vytváří podmínky potřebné pro všestrannou činnost základní organizace ROH a jejich orgánů.
- 2 - Neuvolnění členové závodního výboru a jiní funkcionáři základní organizace ROH vykonávají svou funkci zásadně mimo pracovní dobu. Pokud však zameškají v nezbytně nutném rozsahu pracovní dobu výkonem funkce v neodkladné věci, mají vůči vedení závodu nárok na úhradu ušlé mzdy za takto zameškanou pracovní dobu. Náhradu poskytuje správa závodu a to ve výši průměrného výdělku dosaženého za pravidelnou pracovní dobu v posledním ukončeném účtovacím období.
- 3 - Závodní výbor refunduje vedení závodu náhradu na mzdu funkcionáře, jestliže jde o účast na školeních pořádaných orgány ROH a účast na poradách řešících organizační věci ROH.

Závodní výbor ROH

obrázek 15: Směrnice činnosti ZV ROH a jeho pravomocí

- 8 - kontroluje dodržování pracovních právních předpisů, vyjadřuje se k opatřením, která připravuje vedení závodu a která se týkají všech nebo většího počtu zaměstnanců nebo důležitých zájmů jednotlivých pracovníků, včetně dohod o skončení pracovních poměrů a jejich rozvázání ze strany zaměstnanců ;
- 9 - vysílá své zástupce ke schvalovacím řízením a šetřením prováděným v závodě dozorčími nebo kontrolními orgány a pokud se jich nemohli zúčastnit vyžaduje si od vedení závodu zprávy a jejich výsledcích, případně předložení zápisu o provedené kontrole nebo revisi ;
- 10 - podává vedení závodu iniciativní návrhy, směřující ke zlepšení činnosti závodu a péče o pracující nebo k odstranění zjištěných nedostatků, organizuje výrobní porady, požaduje účast odpovědných zástupců vedení závodu na schůzích odborové organizace a jejích orgánů v závodě a na výrobních poradách, kontroluje jaká opatření vedení závodu učinilo na základě podaných návrhů, usnesení přijatých na uvedených schůzích a závěrů z výrobních porad.

B. Spolurozhodování závodního výboru s vedením závodu :

Závodní výbor spolurozhoduje o těchto opatřeních, která může vedení závodu provést s právní činností jen po předchozím souhlasu závodního výboru :

- 1 - vydávat nebo měnit pracovní řád ;
- 2 - provádět úpravy pracovní doby a nařizovat nezbytně nutnou práci přesčas ;
- 3 - zavádět mzdové a platové soustavy a závodní premiové řády, měnit používané mzdové formy, provádět rozpis mzdových fondů a opatření k odstranování příčin jejich překročení, přiznávat nebo odnímat premie a odměny z prostředků premiových fondů nebo obdobných zdrojů ;
- 4 - přijmout a propustit zaměstnance s výjimkou přijetí zaměstnanců získaných nábořem prováděným výkonnými orgány národních výborů nebo přijímaných, jen na dobu přechodné potřeby nepřesahující dobu 6 pracovních dnů ;
- 5 - zařadit zaměstnance na pracovní místo nebo funkci, stanovit plat podle příslušných mzdových předpisů / počínaje vedoucím skupiny a vyššími hospodářskými pracovníky v oblasti výroby i technických a administrativních útvarech /.
- 6 - rozhodnout, zda jde u nově přijatých zaměstnanců o zvýhodněnou změnu zaměstnání při stanovení nároků na dovolenou a dalších výhod plynoucích ze zákona o národním pojištění ;
- 7 - přidělit zaměstnanci byt z podnikové nebo ze státní výstavby a dávat souhlas ke směně podnikového bytu ;

Závodní výbor při spolurozhodování o těchto otázkách dbá, aby opatření připravovaná vedením závodu byla v souladu se zájmy společnosti i oddůvodněnými zájmy jednotlivců a odpovídala platným právním předpisům.

obrázek 16: Směrnice vymezující spolupráci a součinnost ZV ROH s vedením závodu I.

Součinnost závodního výboru s vedením závodu :

Součinnost závodního výboru s vedením podniku se uskutečňuje tím, že závodní výbor jménem pracujících a v jejich zájmu zejména :

- 1 - se zúčastňuje přípravy a sestavení všech plánů závodu, jejich operativního rozpisu i kontroly jejich plnění a komplexních rozborů činnosti podniku.
- 2 - uzavírá kolektivní smlouvu s vedením závodu a soustavně zabezpečuje kontrolu plnění závazků této smlouvy, sestavuje ve spolupráci s vedením závodu návrh rozpočtu podnikového fondu pracujících a používá prostředků tohoto fondu podle příslušných směrnic.
- 3 - vede pracující k socialistickému poměru k práci, organizuje socialistické soutěžení a hodnotí jeho výsledky, ve spolupráci s vedením závodu organizuje masový rozvoj hnutí zlepšovatelů a vynálezců a pomáhá při zavádění nových pracovních metod a při uplatňování zlepšovacích návrhů, kontroluje dodržování socialistických zásad odměňování za práci, projednává opatření k upevnování pracovní kázně a ke zvýšení ochrany socialistického vlastnictví ;
- 4 - projednává s vedením závodu důležité otázky týkající se provozu, hospodaření, investiční výstavby a technického rozvoje závodu, zvláště opatření ke zvýšení produktivity a kvality práce ke zlepšení ochrany života a zdraví při práci, zaměstnávání žen, mládeže a osob se změněnou pracovní schopností a důchodců ;
- 5 - dbá o zřizování závodních zdravotnických a sociálních zařízení, kontroluje jejich činnost a dává souhlas k jejich kádrovému obsazení, případně ke kádrovým změnám a spolupůsobí při provádění ostatní péče o pracující ;
- 6 - organizuje spolu s vedením závodu podnikovou bytovou výstavbu, poskytování technické a jiné pomoci závodu při družstevní a individuální bytové výstavbě, kontroluje provádění bytové výstavby a stav údržby a využití podnikových bytů ;
- 7 - pečuje o zvyšování socialistického uvědomění a odborné kvalifikace pracujících, dbá o zřizování kulturních zařízení / klubů, knihoven, rudých koutků, výrobně technických kabinetů apod./ a řídí jejich činnost, spolupůsobí při organizování a činnosti závodních škol práce a při výběru pracujících do odborových i jiných škol a kursů ;

obrázek 17: Směrnice vymezující spolupráci a součinnost ZV ROH s vedením závodu II.

2. Základní povinnosti vedoucích pracovníků

(1) Vedoucí pracovníci jsou povinni kromě již uvedených povinností dodržovat tato ustanovení § 74 zákoníku práce:

- a) Řídit a kontrolovat práci a pravidelně hodnotit poměr pracovníků k práci a k pracovnímu kolektivu a jejich pracovní výsledky.
- b) V zájmu zvyšování produktivity práce a kvality výroby se nejlépe organizovat práci a dbát, aby výroba odpovídala podle hospodářských a technických možností požadavkům technickoekonomického rozvoje.
- c) Vytvářet příznivé pracovní podmínky a zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví při práci.
- d) Důsledně uplatňovat socialistické zásady odměňování za práci a zabezpečovat odměňování vynikajících pracovních zásluh jednotlivých pracovníků.
- e) Zabezpečovat předpoklady pro tvůrčí činnost pracovníků a pro jejich aktivní účast na rozvoji, řízení a kontrole činnosti podniku (závodu).
- f) Vytvářet příznivé podmínky pro zvyšování ideologické a odborné úrovně pracovníků a pro uspokojování jejich kulturních a sociálních potřeb.
- g) Zabezpečovat dodržování pracovních i jiných předpisů, zejména vést pracovníky k pracovní kázní, oceňovat jejich iniciativu a pracovní úsilí, zajišťovat, aby hrdelské úsilí pracujících nebylo narušováno projevy nekázně a neplněním pracovních povinností, a vyvozovat důsledky z porušení pracovních povinností.

(2) Vedoucí pracovníci spolupracují při zajišťování pracovní kázně se společenskými organizacemi, se kterými projednávají udělování vyznamenání, pochval a odměn, jakož i porušování pracovní kázně a nejvhodnější formy nápravy.

Vytvářejí podmínky, aby byly se nejúčinněji uplatňovány prostředky společenského působení a výchovy. Pokud jde o mládežtivé pracovníky, spolupracují též s jejich rodiči.

obrázek 18: Směrnice vymezující základní povinnosti vedoucích pracovníků

(2) Vyhledávání pracovníků provádějí:

a) Úsek kádrové a personální práce

ve spolupráci s obvodním národním výborem prostřednictvím kontaktů se školami, inzercí a jiných forem informování veřejnosti.

b) Vedoucí pracovníci

za účasti ostatních pracovníků, na základě pracovních kontaktů v okruhu bydliště.

(3) Přehled o všech uchazečích o přijetí na volná pracovní místa se soustřeďuje v osobním oddělení podniku.

3. Výběr pracovníků

(1) Při výběru pracovníků jde o komplexní posouzení politické a odborné způsobilosti, charakterových a morálních vlastností, jakož i zdravotního stavu uchazečů o přijetí na volná pracovní místa a to vždy ve vztahu k nárokům činnosti nebo funkce, kterou by měl uchazeč zastávat.

(2) Výběr je ukončen rozhodnutím o vhodnosti přijetí pracovníka na dané pracovní místo.

(3) Postup při výběru pracovníků

a) Vedoucí útvarů:

- Proveďte orientační rozhovor s uchazeči o přijetí na volné pracovní místo. Smyslem tohoto rozhovoru je poskytnutí základních vzájemných informací o pracovních a platových podmínkách a o možnostech uzavření pracovního poměru.
- Vyžádá si písemně v případě kladného stanoviska od úseku kádrové a personální práce kádrovou dokumentaci nutnou pro výběrovému řízení.

b) Úsek kádrové a personální práce:

- Obstará kádrový opis z předchozího pracoviště a zajistí event. jiná požadovaná odborná posouzení pracovníka.
- Zajistí od uchazeče dotazník, životopis a zprávu lékaře o zdravotním stavu.
- Ověří úplnost kádrové dokumentace, zajistí event. doplnění a vysvětlení rozporů nebo nejasností.

obrázek 19: Směrnice informující o postupu při výběru nových zaměstnanců

Organisace:

1. SOCIÁLNÍ STRUKTURA PRACOVNÍKŮ

U k a z a t e l	Skutečnost 1975
1. Prům. evid. počet pracovníků celkem:	1 667
z toho- dělníků	879
- techn. hosp. prac.	720
- žen	694
2. Počet pravidelně pracujících na: jednu směnu	1 640
dvě směny	27
tři směny	x
v nepřetržitých provozech	x
3. Skončení prac. poměru pro přechod do jiné organizace	72
4. Počet učňů celkem	92
5. Počet školených dělníků ke zvýšení a rozšíření kvalifikace	173
5. Počet technicko-hospodářských pracov. se vzděláním	
- základním	203
- středním odborným	140
- úplným středním	302
- vysokoškolským	98
6. Počet prac. studujících při zaměstnání celkem:	61
a/z nich dělníků	33
THP	28
b/z nich pomaturitním studiem	x
postgraduálním studiem	2
7. Počet pracovníků na úseku péče o pracovníky celkem	3
8. Počet THP na úseku péče o pracovníky celkem :	
a/ z nich se	
- základním vzděláním	1
- středním odborným	2
- úplným středním	x
- vysokoškolským	x
b/ z nich se	
- středním sociálním	x
- vysokoškolským soc.	x

obrázek 20: Údaje personálního oddělení pro rok 1975

organizace :

ROZVÍJENÍ PÉČE O NĚJTERÉ SKUPINY PRACOVNÍKŮ, ROD. PŘÍSLUŠNÍKY
A DUCHODCE

U k a z a t e l	Skutečnost 1975
31. Počet žen pracujících na pracovištích zakázaných ženám celkem : z nich - ženy zdvihající a pře nášející ručně břemena nad 15 kg	x
32. Počet žádostí o umístění dětí celkem : - v jeslích - v mateřských školách	9 28
33. Počet míst v závodních a sdružených předškolních zařízeních celkem : z toho - v jeslích v mateřských školách	5 60
34. Počet přijatých absolventů škol celkem : - ze středních škol - z vysokých škol	4 x
35. Počet pracovníků se změněnou pracovní schopností	26
5. ROZVOJ PRACOVNÍ INICIATIVY A ZVYŠOVÁNÍ POLIČICKÉ AKTIVITY PRACOVNÍKŮ	
36. Počet soutěžících pracovníků celkem : - z nich v hnutí brigád socialistické práce	1 446 23 kol.-263 naměst.
37. Počet brigádnických hodin celkem : - z toho na zlepšování pracovního prostředí -na zlepšování životního prostředí	3 392 1 290

obrázek 21: Údaje mapující péči podniku o zaměstnance, socialistické soutěžení a brigádnickou činnost pracovníků. K roku 1975.

- c/ Odpracovat 500 brigádnických hodin zdarma v místě bydliště při plnění programu NF - v akci "Z".
- d/ Přispět ke sběru 1.000 kg sběrných surovin.
- e/ Z výsledků práce bude odevzdáno 1.500,-Kčs na podporu fondu solidarity.
- f/ 10 členů ZO SSM se přihlásí jako dobrovolní dárci krve.
- g/ Ve spolupráci s ROH zajistit z řad členů základních organizací SSM do letních a zimních pionýrských táborů pro děti zaměstnanců podniku, kádrový výběr mládežníků do funkce instruktorů nebo vedoucích pionýrských táborů.
- h/ Zajistit zkvalitnění práce členů výborů ZO SSM, školením a návštěvou vybraných cyklů přednášek.
- i/ Osvojit si základní politické znalosti a podrobně se seznámit se závěry V. a IX. sjezdu KSČ.
- j/ Absolvovat do konce r. 1976 turisticko-brannou trasu "Po stopách revolučního dělnického hnutí" v Praze a po místech, které mají vztah ke vzniku KSČ, k jeho V. a IX. sjezdu.
- k/ Budou se podílet účastí a na ideovém zaměření výzdoby podniku k významným výročím roku 1976.
- l/ V průběhu roku 1976 připravit tři tělovýchovné akce.
- m/ Seznámit se s historií pokrokového mládežnického hnutí v Československu.
- n/ Uspořádat pro pionýrskou skupinu při ZDŠ v Čakovicích v průběhu I. pololetí 1976 brannou hru.

Zodpovídají: CZV a výbory ZO SSM
Termín: průběžně v r. 1976

obrázek 22: Závazek ZO SSM pro rok 1976

C 31/ Závodní pobočka SČSP v roce 1976 bude ve spolupráci se ZO KSČ a ZV ROH zajišťovat všechny významné akce a upevňovat, prohlubovat přátelství československého a sovětského lidu.

Zodpovídá: výbor ZO SČSP

Termín: průběžně v r. 1976

C 32/ Na počest XV. sjezdu KSČ přihlašují se pracovníci externí technické kontroly do soutěže o získání čestného názvu brigáda socialistické práce.

Zodpovídá: s. ing. Štengl

Termín: průběžně v r. 1976

D - Péče o pracující

se v podniku uskutečňuje v systému kádrové a personální práce v souladu s platnými předpisy hospodářskými, pracovně-právními, s předpisy o ochraně zdraví a bezpečnosti při práci ve spojení s pracovní kázní a výchovou k soudružským vztahům v pracovních kolektivech.

Komplexní péče a její rozvoj je zajišťován v sociálně-politickém programu péče o pracující ve spolupráci s odborovou organizací podniku.

D 33/ a/ Zajistit rekreaci pro pracovníky podniku a jejich rodinné příslušníky :

- výběrová zimní a letní rekreace	123 pracovníků
- letní a zimní rekreace na chatě Prvosence	720 pracovníků

obrázek 23: Závazky závodní pobočky SČSP a závazky týkající se péče o zaměstnance

Vypíšte dvojmo
propísem

→ ZAMESTNANEC
→ ČLENY VÝROBNÍCH DRUŽSTEV
→ ČLENY JEDNOTNÝCH ZEMĚLSKÝCH DRUŽSTEV
→ NEPRACUJÍCÍ DUCHODCE A UMĚLCE
→ PLATÍCÍ PACIENTY

A JEJICH RODINNÉ PŘÍSLUŠNÍKY
STARŠÍ 15 LET (PO SKONČENÍ
POVINNÉ ŠKOLNÍ DOCHÁZKY)

NÁVRH NA LÁZEŇSKOU PÉČI PRO

Vypílní návrhující lékař (Vypíšte srojen nebo čitelně hůlkovým písmem) Nikl Josef (Příjmení a jméno pojištěnce) Praha 9, Miškovice 38 (Bydliště - přesná adresa a pošta - čitelně) <table style="width: 100%; border: none;"> <tr> <td style="border: none; width: 60%; padding: 5px;"> Praha 9 (Okres) </td> <td style="border: none; width: 40%; padding: 5px;"> technolog </td> </tr> </table> 19.3.1955 (den, měsíc a rok narození pojištěnce) Způsob - druh zaměstnání (u nepracujících důchodců uveďte číselný označení, u družstev, zda jde o zaměstnance nebo člena družstva). ☒ Svobodný (S), ženatý, vdáná, rozvedený (R), rozloučený (L), ovdovělý (O), žije s druhem, družkou*) ZPA Čakovice (Je v závodě závodní výbor? ano*) Zaměstnavatel (přesný název a adresa závodu, úřadu, ústavu, popř. JZD) (Příjmení a jméno rod. příslušníka navrženého k léčbě) (Rodinný poměr k pojištěnci) (Bydliště - přesná adresa rodinného příslušníka) (Datum narození rodinného příslušníka - den, měsíc a rok) 6.3.1975 Datum vyhotovení OPISOVNÍ ÚSTAV NÁRODNÍHO ZDRAVÍ - ZÁVOD, PRAHA 8, ŽITNÉ Závodní lékařská zpráva - lékařská MUDr. František Tišl (Razítko a podpis návrhujícího lékaře)	Praha 9 (Okres)	technolog	A - U zaměstnanců nebo členů výrobních družstev (rodinných příslušníků): a) Účastník (u rod. příslušníka pojištěnce) pracuje: v provozu*) administrativě*) b) Účastník (u rod. příslušníka pojištěnce) je: vyznamenaný pracovník (vypíšte způsob vyznamenání) vzorný pracovník (člen brigády socialistické práce, zlepšovatel apod.) mladistvý pojištěnce (věková skupina 15 až 18 let, pokud nepatří do některé předcházející skupiny) rodinný příslušník zaměstnance. c) Zaměstnanec je členem ROH <u>11.8.1972</u> odborového svazu <u>kovoprůmysl</u> číslo členského průkazu ROH <u>0867750</u> B - U členů JZD a umělců: Účastník je: vyznamenaný pracovník (vypíšte způsob vyznamenání) vzorný pracovník (zlepšovatel apod.) mladistvý (věková skupina 15 až 18 let pokud nepatří do některé předcházející skupiny) rodinný příslušník člena JZD nebo umělce. Vyjádření sociální komise JZD nebo vnitřně ideové organizace umělců k návrhu: _____ Razítko a podpis zodpovědného funkcionáře C - Rozhodnutí ze dne Lázeňská péče <u>povolena</u> (napíšte čitelně: povoleno - nebo zamítnuto) v léčebném ústavu <u>TAJGA MAR. LÁZNĚ</u> *) Datum nástupu léčby podle poukazu <u>1.7.1975</u> *) Číslo poukazu <u>011101</u> *) Razítko orgánu, který rozhodl: U členů JZD, umělců a nepracujících ZV ROH (KNP) nebo KOPF od v. p. funkcionář, zpráva OPKSZ a podpis a čitelný podpis <u>196 03</u> *) Datum vyhotovení: <u>2.6.1975</u> (Čitelný podpis navrženého k léčbě)
Praha 9 (Okres)	technolog		

Vypílní návrhující lékař

Vypílní představitel ZV (KNP) nebo komise práce a povolání

Vypílní sociální komise JZD nebo vnitřně ideové organizace umělců

Vypílní orgán rozhodující o návrhu

POUČENÍ

(výňatek ze směrnice pro lázeňskou péči)

Vystavování návrhu na lázeňskou péči

Návrh na lázeňskou péči podává lékař, který má nemocného v soustavném ošetřování, se souhlasem vedoucího lékaře odborného odd. nemocnice s poliklinikou, v němž návrhující lékař pracuje.

Návrhy ověřené vedoucím lékařem (nebo jím pověřeným odborným lékařem - u mladistvých též příslušným dorostovým lékařem) musí být vyplněny přesně. Čitelně a úplně ve všech předepsaných rubrikách dvojmo propísem (podle možnosti strojem).

Postup u návrhu na lázeňskou péči.

a) pro nemocné chorobami, které nejsou v indikačním seznamu označeny (1):
Lékař postoupí návrh do 3 dnů po jeho ověření vedoucím lékařem nebo jím pověřeným odb. lékařem odb. odd. nemocnice s poliklinikou (u mladistvých též dorostovým lékařem):
jde-li o zaměstnance nebo jeho rod. příslušníka staršího 15 let, závodnímu výboru ROH v závodě, v němž pracuje; u zaměstnanců malých závodů okresní odborové radě podle sídla závodu;
jde-li o člena výrobního družstva nebo jeho rod. příslušníka staršího 15 let komisi péče o práci v výrobním družstvu v kterém pracuje;
jde-li o člena jednotného zemědělského družstva nebo jeho rod. příslušníka staršího 15 let sociální komisi JZD;
jde-li o umělce nebo jeho rod. příslušníka staršího 15 let vnitřně ideové organizaci (viz čl. 101 směrnice);
jde-li o nepracujícího důchodce nebo jeho rod. příslušníka staršího 15 let odboru sociálního zabezpečení ONV příslušného podle bydliště.

*) Nebodlaci se škráběti!

**) Odpověď při povolání lázeňské péče na „Předvolání“.

b) pro nemocné chorobami označenými v indikačním seznamu (2):
Lékař postoupí návrh do tří dnů po jeho ověření vedoucím lékařem nebo jím pověřeným odborným lékařem odb. odd. nemocnice s poliklinikou (u mladistvých též dorostovým lékařem) lékaři posudkové služby k posouzení lékařskou poradní komisí (LPK, u nepracujících důchodců, členů JZD a umělců místně příslušné okresní posudkové komisi sociálního zabezpečení, dále OPKSZ). LPK (OPKSZ) projedná návrh a přešleší, zda jsou splněny všechny stanovené podmínky (viz odst. 26 až 28 směrnice). Své vyjádření uvede v návrhu v příslušné rubrice, které podepisuje její předseda a opatřuje razítkem LPK (OPKSZ). Posouzený návrh odešle předseda LPK (OPKSZ) do 3 dnů orgánu, který rozhoduje o povolení lázeňské péče a o přidělení termínovaného poukazu s výjimkou případů uvedených v odst. 2.

c) pro nemocné chorobami označenými v indikačním seznamu (3), na které se nerybíjí poukazy:
Lékař postoupí návrh do 3 dnů po jeho ověření vedoucím lékařem nebo jím pověřeným odborným lékařem odb. odd. nemocnice s poliklinikou (u mladistvých též dorostovým lékařem) lékaři posudkové služby k posouzení lékařskou poradní komisí (OPKSZ).
Lékař projedná návrh a přešleší, zda jsou splněny všechny stanovené podmínky (viz odst. 26 až 28 směrnice). Své vyjádření uvede v návrhu v příslušné rubrice, které podepisuje její předseda a opatřuje razítkem LPK (OPKSZ). Posouzený návrh odešle předseda LPK (OPKSZ) zpět ošetřujícímu lékaři. Ošetřující lékař zohlední návrh prostřednictvím ředitelství OÚNZ ředitelství KUNZ.

d) Pro děti školou povinné platí zvláštní směrnice.

obrázek 24: Formulář - návrh na lázeňskou péči od lékaře. I. strana

Anamnéza: Od narození ochrnutí levé horní i dolní končetiny. Po opakované rehabilitaci a lázeňském léčení se stav zlepšil. Výrazová porucha řeči, nedoslýchavost oboustranná. Žaživání v pořádku, spí dobře.		Váha: 86 kg	Výška: 188 cm
Dosavadní léčba: (zejména také ústavní a lázeňská - udat rok) Opakovaně v lázních, vloni v M. Lázních		Tlak krevní: 130/80	Moč: neg.
Kdo dal popud k návrhu na léčení? (Ošetřující lékař - odborný lékař - nemocnice - LPK PKSZ - KNP nemocný*)		F. W. dne 7/16 mm/2 hod.	Výsledky laboratorních, rtg apod. vyšetření přicházející v úvahu**): Rtg. Stp. norm. rtg. Hrtg. Laboratorní vyšetření jater norm.
Diagnóza hlavní, pro niž je lázeňská péče navržena: (slovy) M. Little	Skupina chorob hlavní diagnózy (indikační seznam) VI/9 X	Nemocný ☒ Je schopen chůze (místnosti, poschodí atd.)* ☐ není schopen chůze vůbec*)	
Diagnóza vedlejší: (slovy)	Statistická značka hlavní choroby podle zkráceného mezinárodního seznamu 333		
Objektivní nález a odůvodnění návrhu: Hlava hypocismus Krk: nosohltan bez nálezů. Nález ne plicích a srdci norm. Břicho měkké, žádná rezistence ani bolestivost. Končetiny viz neurolog. nález.			
Neurolog. nález: Athetoidní pohyby hlavou, horními i dolními končetinami, pohybová dyskoordinace, dysartrická řeč, quadruhyperreflexie, pyram. příznaky + na DK, zvýšené ERP. Zá: Spastická quadraparesa, extrapy sy hyperkineticky. Mětská mozková obrna.			
NESCHOPEN od (u práce schopných nutno tuto rubriku proškrtnout)		OBVODNÍ ÚSTAV NÁRODNÍHO ZDRAVÍ PRAHA 9 Znov. obvod ZPA - Čokovice 27 MUDr. František Tím	
Druh lázeňské léčby - lázně uhlíkaté, rašelinné, radiaaktivní, aj. (Místo nenavrhujte.)		Razítko a podpis navrhujícího lékaře	
Vydání lékařské poradní komise (LPK) nebo OPKSZ sociálního zabezpečení (OPKSZ): LPK nebo OPKSZ projednala návrh na svém zasedání dne 03 3 75 a potvrzuje, že ☒ jsou*) ☐ nejsou*)		Ověření návrhu vedoucím lékařem odborného odd. nemocnice s poliklinikou	
Datum vyhotovení 03 3 75		OBVODNÍ ÚSTAV NÁRODNÍHO ZDRAVÍ PRAHA 9 Lékařská poradní komise Praha 9, Sokolovská 304 Razítko LPK nebo OPKSZ a podpis předsedy	
Rozhodování o návrhu na lázeňskou péči O návrzích rozhodují i když jde o návrh na léčení rodinného příslušníka, staršího 15 let: a) u zaměstnanců závodní výbor RCH (popř. KNP) v závodě, v němž zaměstnanec pracuje i u zaměstnanců malých závodů, jejichž nemocenské pojistění provádí okresní odborová rada, rozhoduje okresní odborová rada příslušná podle pracovního zaměstnání. b) u členů výrobních družstev komise péče a pracující výrobního družstva, v němž člen pracuje. c) u členů jednotlivých zemědělských družstev, umělců a u nepracujících důchodců rozhoduje o návrhu na lázeňskou péči v rámci stanovených kvót, posudková komise sociálního zabezpečení ONV. Postup po rozhodnutí: a) o přidělení termínovaného poukazu: Jestliže orgán rozhodující o návrhu na lázeňskou péči povolil léčení, přidělí nemocnému lázeň vyplněný a ověřený „Poukaz na lázeňskou péči“ alespoň 3 týdny před nástupem termínem uvedeným na poukazu. Povolující orgán vydává dvojmo propisem současně na návrhu na lázeňskou péči v rubrice C datum rozhodnutí, jméno lázeňské léčebny, datum nástupu léčení a číslo poukazu a zašle 3 týdny před nástupem jedno vyhotovení takto doplněného „Návrhu na lázeňskou péči“ lázeňské léčebně; druhé vyhotovení návrhu, na němž jsou poznamenány stejné údaje, si ponechá pro svou evidenci. b) při povolání lázeňské péče na „Předvolání“: Návrhy na lázeňskou péči pro nemocné chorobami uvedenými v indikačním seznamu pod (x) VI-2b, (x) VI-5, (x) VI-8, (x) VI-9, (x) VI-14, (x) VI-16, (x) VII-11, zašle ošetřující lékař po schválení LPK prostřednictvím ředitelství QUNZ příslušnému KUNZ. Ředitel KUNZ provede ve spolupráci s KOR výběr v rámci kvóty pro jednotlivé kate a rozhodne o povolání. Návrhy opětovně povolavací doložkou zašle ředitelství KUNZ příslušné lázeňské léčebně, která nemocné předvede k nástupu léčení. U (x) VI-1 zašle ošetřující lékař ověřený návrh LPK příslušné lázeňské léčebně. U členů JZD, umělců a u nepracujících důchodců a jejich rodinných příslušníků postoupí ředitelství KUNZ povolené návrhy konkrétně ved. lékařů sociálního zabezpečení, který je zašle odberům soc. zabezpečení ONV k projednání v PKSZ. Povolené návrhy zašlou PKSZ lázeňské léčebně, které nemocné předvede k nástupu léčení. *) Nehodící se škrtněte! **) Nepřikládejte rtg snímky!			

obrázek 25: Formulář - návrh na lázeňskou péči od lékaře – odůvodnění (výsledky vyšetření), II. strana

ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNÍ LÁZNĚ
KARLOVY VARY

Karlovy Vary

22.10.1975

Oznámení o prodloužení lázeňské léčby

Oznamujeme komisi národního pojištění prodloužení lázeňské léčby u pacienta

NOVÁKOVÁ Marcela naroz. 5.10.1950

bytem Praha 9, Radbuzská 598

povolání mechanička zaměstnavatel Z P A, Čakovice, Praha 9

Diagnóza Stav po operaci žlučníku/29.4.1975/

Odůvodnění Doporučuji prodloužení lázeňské léčby o 1 týden,
pro dyspeptické a pooperační potíže.

Lázeňská léčba se prodlužuje od 5.11.1975 do 11.11.1975, počet dnů 7

Ošetřující lékař:

MUDr. J. Grněbauerová

Ředitel nebo lékařský náměstek:

Vedoucí lékař léčebny:

Prim. MUDr. G. Hehn

obrázek 26: Oznámení zaslané z Karlových Varů informující o prodloužení lázeňské léčby zaměstnance ZPA Čakovice

Příloha k žádosti o lázeň.poukaz

S. VLASÁKOVÁ R. stř. 113/p

Hodnocení vedoucího :

Soudružka Vlasáková pracuje svědomitě, ochotně zúčastňuje se práce mimo stanovenou pracovní dobu. Doporučení 19. 3. Soudružka

Hodnocení úsek.důvěrníka:

Soudruška Vlasáková je zaměstnaná v podniku 22 let. Řádně plní své odborářské povinnosti a proto byla z lázeňské dopravy.

Čákovice, dne 19. března 1941

Olga Růžička

obrázek 27: Nezbytná součást žádosti o lázeň. Osobní hodnocení vedoucího a úsekového důvěrníka.

